

VORE KIRKEGÅRDE

INDHOLDSFORTEGNELSE

Kr. Otte: Ved provstesynet
1956, s. 1.

Aage Fich: Arbejdet frem-
over, s. 3.

Memorial Day (gravsmyk-
ningsdagen), s. 6.

Hilding Claesson: Krigs-
gravarna i Genève-konven-
tionerna, s. 7.

Johannes Tholle: Kirke-
gårds kultur i Norge, s. 8.

A. Falmer-Nielsen: Om me-
kanisering, forenkling og
rationel ukrudtsbekæmpelse
s. 10.

TILLÆGET

Generalforsamling, s. 1.

Regnskab, s. 1.

Meddelelse til annoncørerne
s. 1.

Nye medlemmer, s. 1.

Møder og kongresser, s. 1.

Jubilæer, s. 2.

Dødsfald, s. 2.

Læserbrev, s. 2.

Fra danske dagblade, s. 2.

Fra norske dagblade, s. 4.

Fra svenske dagblade, s. 4.

Fra tidsskrifterne, s. 4.

Fra det faglige bogmarked,
s. 5.

Resolutioner, s. 7.

1

April 1956

Bind 19

ENE-IMPORTØR

Hako

»Hako« er en Universalmaskine, der paa en nem og hurtig Maade klarer alle de mangeartede Arbejder, der forekommer i enhver Bedrift,

f.Eks.: Skufning af Gange
Hækklipping
Græsklipning (m. Fingerklipper)
Plæneklipping
Fræsning i mange forsk. Bredder
Pløjning m. m.

“ATCO”

Af egen Import kan vi leverø den anerkendte engelske Motorplæneklipper “ATCO” i 28 og 34“ Bredder med eller uden Sæde.

Brochurer og Tilbud samt Demonstration til Tjeneste paa Forlangende.

Aktieselskabet

STEFFENSENS FRØHANDEL KOLDING

Telefon: Kolding 1655, 1656 og 2391
Telefon: Odense 3579 (Vesterbro 137)

Gravmonumenter

i største Udvalg til de billigste Priser!

F. Jensen, Sten- og Billedhugger,
Frederiksgade 6, Hillerød.
Telefon 52.

Fyns Granithuggeri

Kirkegaardsalléen 17,
Odense, Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

Mindelys

men altid
ASP-HOLMBLAD

Støt vore annoncører

ved at handle
hos dem

H.P. Hansen Glem & Søn

Stenhuggermestre
Jernbanegade, Roskilde

VEDLIGEHODELSE
og NUMMERSKILTE
til KIRKEGÅRDE

DANSK METALÆTSERI
H. BAADE
RÅDMANDSGADE 58 KØBENHAVN N.
TELF. TAGA *5800

KEMISK GRAVEREDE ZINKSKILTE
PÅ GALVANISEREDE JERNSTÆNGER

CHR. STEINER

GARTNERNES VÆRKTØJSMAGASIN

C. 5934

Rømersgade 5 . København

C. 5954

Drivbænkvinduer sælges eller udlejes

ALT TIL GARTNERI

Glas . Gummihjul . Kit . Maling . Halmmåtter . Motorradrenserer . Hjulbøer . Sprøjter . Græsslåmaskiner . Hækekklippemaskiner . Fræsere . Traktorer . Beskærersakse og -knive . Kemikalier . Blomsterstokke . Garn . Reb . Tråd Slinger . Vandingsapparater . Gødning . Gartnerkasser diverse ISENKRAM . to- og firehjulede transportvogne

Største udvalg . bedste kvalitet i
gartneri-, have- og landbrugsredskaber

To- og firehjulede transportvogne
jærtrillebøer
kistettransportvogne
katafalker med hjul
luftgummihjul
el-klokkeringsmaskiner af system Muff
nummerskilte for opmærkning af grave

FIRMA GAR-TEK

Roskildevej 349, København, Valby
Telefon Rødovre 909

A. HANSENS

Amagerfrø

KASTRUP
50 09 86

KØBENHAVN
C. 7067

ODENSE
O. 5818

Grundl. 1900

Telefon 36

Zachariassens Planteskole

Hedensted

Prydplanter
samt Hæk- og Læplanter til Kirkegaardsbrug
Forlang Prisliste

VORE KIRKEGÅRDE

UDGIVET AF FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

19. BIND ★ 1956—59

112 sider i 12 hefter med 37 artikler og 147 illustrationer
foruden 96 tillægssider

Redaktør:

Havearkitekt *Johannes Tholle*

Redaktionsudvalg:

Domprovst *Carl Bay*

Provst *J. Exner*

Stenhuggermester, billedhugger

Karl Hansen Glem

Kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*

Trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*

Trykt i:

Nielsen & Møllers bogtrykkeri,

Roskilde

Clichéer fra:

Kjøbkes reproduktionsanstalt, (B. Johansen), Nørregade 24, København K.

Papir fra:

De forenede papirfabriker

Udgivet med tilskud fra:

Kirkeministeriet og landbrugslotteriet

Titelvignet:

Tom Petersen:

Munkeporten, Rise kirkegård, Ærø.

1922.

REGISTER

Hovednumret

* foran en linje betyder, at den pågældende artikel er illustreret.

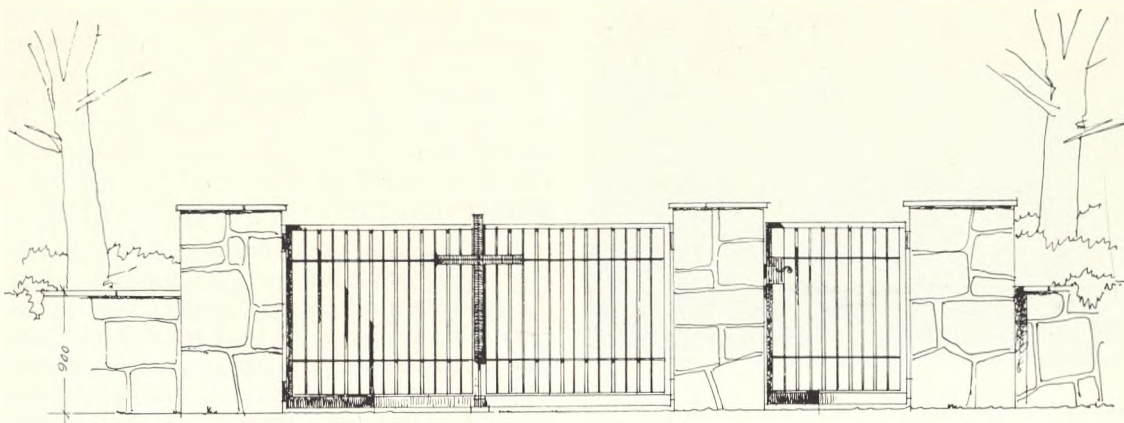
* <i>Balle, K.</i> , provst: Kirkegårde i Grønland	s. 109—110
* <i>Christensen, A.</i> , inspektør †: Om Assistens kirkegård, København	s. 90—93
* <i>Christiansen, Sv. Aa. Stenbæk</i> , havearkitekt, cand. hort.: Varde ny kirkegård	s. 73—77
* <i>Claesson, Hilding</i> , krigsgravsinsp., kyrkogårdsforest.: Dansk-svensk minneslund	s. 28—29
— — — — — Krigsgravarna i Genèvekonvent.	s. 7—8
<i>Exner, J.</i> , provst: Den nye anordning om kirkegårde og dens æstetiske problemer ..	s. 97—104
* <i>Falmer-Nielsen, Arne</i> , inspektør, cand. hort.: Fælleskistegrav i græs	s. 82—83
* — — — — — Om mekanisering, forenkling og rationel ukrudtsbekæmpelse	s. 10—12
* <i>Fich, Aage</i> , inspektør: Affaldskasser	s. 86—88
* — — — — — Arbejdet fremover	s. 3—6, 22—24, 31—32, 43—44
* — — — — — Om kirkegårdenes folke- og redskabsrum	s. 68—72
* <i>Hammerich, Gunnar</i> , billedhugger: De ærøske kirkegårde	s. 46—52
* <i>Hansen, Poul</i> , havearkitekt, cand. hort.: Kirkegårdslågen. En praktisk selvlukker ...	s. 110
— — — — — Kortlægning af Kirkegaarden og Registrering af Gravene	s. 94—95
— — — — — »Sygdom« i thujahækkene	s. 56
* <i>Kaldén, Samuel</i> , trädgårdsarkitekt: Renovering av gammal kyrkogård	s. 34—36
* <i>Lindhardt, Svend</i> , billedhugger: Mindesmærke i Lynæs for omkomne fiskere og søfolk	s. 16—17
* <i>Lund, Magnus</i> , realskolebestyrer, konsulent: Svendborg urnelund	s. 104—106
* <i>Møller-Petersen, M.</i> : Gravstenenes poesi	s. 57—61
* <i>Nielsen, Holger</i> , inspektør: Ide og virkelighed. Ny kirkegård i Lyngby-Taarbæk kommune	s. 13—14
* <i>Otte, Kr.</i> , provst: Ved provstesynet 1956	s. 1—3
* <i>Redaktionen</i> : Billede uden artikel	s. 45
— Engang et skræmmebillede — nu stedet for nerve-helse	s. 72
— Kirkegårdsgartneren	s. 37
— Kirke og kremation	s. 66—68
— Memorial Day (gravsmynkningsdagen) er 90 år gammel	s. 6—7
* — Om mindelys på kirkegårdens grave	s. 26—27
<i>Schøtt, Daphne</i> : Hvil i fred	s. 81
* <i>Schmidt, Aug. F.</i> : Bekendtgørelse om dødsfald	s. 95—96, 107—108, 111—112
<i>Seedorff, Hans Hartvig</i> : Slægtens grave	s. 33
<i>Skrydstrup, Chr. Beck</i> , inspektør, cand. hort.: En straffesag vedrørende københavnske kirkegårde i 1804	s. 78—80
* <i>Tholle, Johannes</i> , havearkitekt, cand. hort.: Kirkegårdskultur i Norge	s. 8—10, 18—22, 29—30, 38—42, 53, 61—64
* <i>Walberg, G. V.</i> , trädgårdsarkitekt: Anlægning av urnlundar	s. 54—56
* — — — — — Om kyrkogårdar i Sverige	s. 83—86
* <i>Westergaard, Torvald</i> , billedhugger: Særprægede Gravminder	s. 89—90
* <i>Viggen, Karl</i> , bygartner: Høyenholm kirkegård	s. 65—66
* <i>Ørsted-Hansen, H. D.</i> , inspektør, cand. hort.: Om plantninger ved krematorier og kapeller	s. 25—26
— — — — — Skal der være balance på kirkegårdsregns- skabet?	s. 15—16

Tillæget

Allehelgensdag	s. 85
Det fortælles	s. 33
Dødsfald	s. 2, 21, 33, 41, 85, 89
Et godt valg	s. 42
Firmaet Dansk Metaløtseri	s. 10
Formandsskifte	s. 89
Fra danske dagblade	s. 2, 10, 22, 29, 34, 42, 49, 57, 67, 77, 86, 89
Fra det faglige bogmarked	s. 5, 12, 24, 31, 35, 44, 51, 60, 69, 79, 87, 91
Fra norske dagblade	s. 3, 11, 23, 30, 34, 43, 49, 58, 67, 78, 86, 90
Fra svenske dagblade	s. 4, 11, 23, 30, 35, 50, 59, 68, 78, 87, 90
Fra tidsskrifterne	s. 4, 11, 24, 30, 35, 43, 50, 59, 68, 78, 87, 90
Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri	s. 66
Generalforsamlinger	s. 1, 9, 33, 41, 65, 77, 85, 89
International konkurrence	s. 57
Jubilæer	s. 2, 49, 57
Kunstakademiets udvalg for havekunst	s. 42
Læserbrev om fliser, inskriptioner m. v.	s. 2
Meddelelse til annoncørerne	s. 1
Møder og kongresser	s. 1, 9, 21, 33, 42, 49
Nye medlemmer	s. 1, 9, 21, 29, 33, 49, 57, 65, 85, 89
På finansloven	s. 29, 57, 89
Radioforedrag	s. 29, 42, 85
Redskabsdag på Hindsgavl	s. 66
Resolutioner	s. 7, 13, 25, 32, 37, 46, 52, 61, 69, 79, 88, 93
Sveriges førende kirkegårdsmand	s. 29
Udnævnelser	s. 57, 67
Udstillinger	s. 21, 33

Ved provstesynet 1956

Provst Kr. Otte

Det fremhæves ofte og med rette, at der fra *menighedsrådenes* side er ydet og stadig ydes en stor indsats for at få vore gamle kirker smukt istandsat og godt vedligeholdt. I denne forbindelse nævnes det så undertiden, at *kirkegårdenes* vedligeholdelse nogle steder lader adskilligt tilbage at ønske.

Det er dog min erfaring, at der nu mange steder vises stor omhu også for kirkegårdenes tilfredsstillende vedligeholdelse. Interessen for at få denne opgave løst på bedste måde er i alt fald mærkbart voksende, og der er betydelig *offervilje* også, når det gælder kirkegårdene.

Jeg kender et menighedsråd, som for en 15—16 år siden forestod en omfattende restaurering af sognets gamle kirke, og som, da denne opgave var løst på tilfredsstillende måde, besluttede at gå i lag med en tiltrængt *regulering* af sognets kirkegård. For at skaffe sig fornødent kendskab til spørgsmålet rejste man i fællesskab til kirkegårde, af hvis anlæg og vedligeholdelse man mente at kunne lære noget. Man skaffede sig fornøden sagkyndig bistand, fik hele arbejdet planlagt og tog så fat på opgaven. Den løstes i løbet af de følgende 10 år, og resultatet blev så tilfredsstillende, at den modstand, der til at begynde med var hos adskillige sognefolk, nu er overvundet, ja vel endog af-

løst af glæde over, at dette arbejde blev gennemført.

Det *daglige* tilsyn på kirkegården varetages jo af kirkeværgen og kirkegårdsudvalget, men hvor det drejer sig om lidt større kirkegårde, er der næppe ret mange menighedsrådsmøder, hvor ikke kirkegårdsspørgsmål er til drøftelse. *Hvert år* skal menighedsrådet i maj eller juni foretage fuldstændigt eftersyn af kirkegården. Hvert tredje år skal *provsten* og en af provstiudvalget valgt bygningskyndig mand deltage i dette syn, jvf. kgl. anordning af 20. april 1953 §§ 31—32.

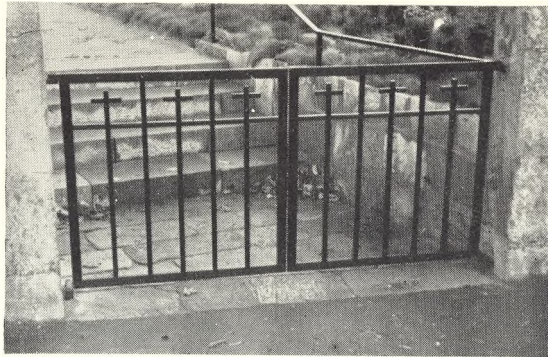
I år skal disse to repræsentanter for provstiudvalget deltage i synsforretningerne over kirker og kirkegårde. Det er en lang række spørgsmål, det ved en sådan synsforretning drejer sig om, både når det gælder kirkerne, og når det gælder kirkegårdene, og det er derfor nødvendigt at have god tid til disse eftersyn og godt at have alt grundigt forberedt. Det gælder for provstens vedkommende, og det gælder også for menighedsrådets vedkommende.

Her er det særlig kirkegårdens problemer, vi tænker på, og det kan ikke nægtes, at der på dette område ofte har vist sig vanskeligheder, især hvor *praktiske* hensyn er kommet til at kollidere med *pietets-hensyn*. Jeg har ved tidligere års syn lagt mærke til, at nogle menighedsråd i forvejen har drøftet en række *spørgsmål*, som de ønsker frem ved provstesynet, og da når man lettest frem til afgørelser, der

Fig. 1.
Erik L. Rasmussen +
Johannes Tholle:
Forslag til hegn
og hovedlåge til
Uhre kirkegård (1949).

Fig. 2.
A. Boe: Låge og
opgang til Brande
Gamle kirkegård (1949).
Foto: J. Th.

kan iværksættes til fælles glæde. I enkelte tilfælde kan det vel være nødvendigt, at der stilles *krav* fra provstens side, men det er lykkeligst, når man kommer frem ad samarbejdets vej, og det er værdifuldt, at *graveren*, der skal være mest muligt interesseret i kirkegårdens upåklagelige vedligeholdelse, er til stede ved synsforretningen.

Måske går det så sådan, at de, der kommer som fremmede til stedet (skønt provst og synsmand er jo efter at have fungeret i nogle år ikke længere rigtig fremmede) får øje på enkelte *mangler* og *brist*, som de, der til stadighed færdes på kirkegården, er kommet til at overse. Eller der kan være store og små *forbedringer* at foreslå eller gode *eksempler* fra

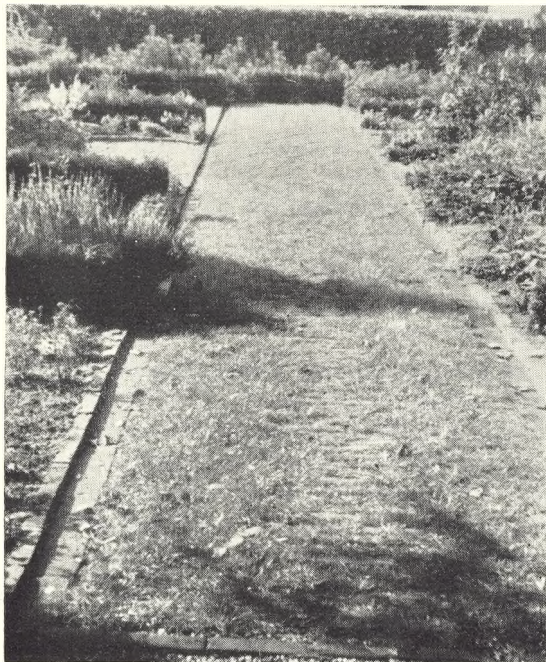

Fig. 3.
Græs gange mellem
gravrækker, indfattet
af klinkekanter
og forsynet med
slidstribe af klinker
på midten.
Foto: J. Th.

andre kirkegårde at henvise til. Lad mig i denne forbindelse blot nævne, at spørgsmål om udvidelse af for smalle kirkegårdsgange (jvf. den kgl. anordnings § 3, stk. 3) ofte har voldt vanskeligheder på gamle kirkegårde, og at man enkelte steder har været heldige med at løse problemet ved at anlægge græs gange, se fig. 3.

I *fællesskab* skal menighedsråd, provster og synsmænd nu i kommende maj og juni måned besøge kirker og kirkegårde landet over. Vi skal se på kirkegårdenes *indhegninger*, især på de gamle kirkegårdsmure. Vi skal se på, hvorledes de i de sidste år gennemførte *fredninger* af kirkers omgivelser overholdes. Vi skal se på kirkegårdslågerne, på *læbælternes* tilstand, ikke mindst når det gælder midt- og vestjyske kirkegårde. Vi skal se på kirkegårdenes *almindelige vedligeholdelse* og på de enkelte *gravsteders* vedligeholdelse. Vi skal med særlig omhu efterse de gravsteder, hvis vedligeholdelse *menighedsrådet* for hensatte midler har påtaget sig. Sådanne gravsteder bør være eksemplarisk vedligeholdte. Der skal også nok komme spørgsmål om *træer*, der ønskes fældet. Sådanne ønsker bliver meget ofte fremsat fra gravstedsbrugernes side, og det må håbes, at menighedsråd og tilsynsmænd ikke vil være alt for eftergivende på dette punkt. Spørgsmål om større eller mindre *reguleringer* vil nok også komme på bane mange steder, og det vil vise sig nødvendigt at få fremskaffet *grundigt udarbejdede planer*. Vi skal se på kirkegårdsprotokoller, på *kort* og på *vedtægter* og sikkert drøfte spørgsmål, som den kgl. anordning af 20. april 1953 kan give anledning til.

Måske skal indhegning om kirkegården fornyes eller istandsættes. Eller man finder i *fællesskab* ud af, at det er på tide at få en gammel kirkegårdslåge erstattet med en ny. Det er dog gennem kirkegårdslågen, vi træder ind på kirkegården, og det er ikke uden betydning, at man straks ved indgangen møder noget smukt. De gamle kirkegårdsporte eller låger var ofte meget smukke. Der var ofret noget på dem. Ved nyere kirkegårde har man i adskillige tilfælde klarer sig med billigere låger, som nu efterhånden kan trænge til at udskiftes med noget kønnere. Helhedsindtrykket på vore kirkegårde skal vidne om *ro* og *stillehed*, og alt ved kirken og kirkegården, sognets

gamle hjem, skal være præget af orden og omhu.

Hvor *nye* forslag dukker op angående kirkegårdenes vedligeholdelse, og der i flere tilfælde kræves sagkyndig bistand, vil der naturligvis også komme en række indvendinger og blandt disse nogle, som er *økonomisk* begrundede. Vi skal jo spare, søge at holde de kirkelige udgifter i vore sogne så langt nede som muligt! Og det er rigtigt, at vi skal vise forsigtighed på dette punkt. I de mere end 26 år, jeg som medlem af menighedsråd og i en år-række som provst har haft med disse interessante spørgsmål vedrørende kirkegårdes vedligeholdelse at gøre, har vi *altid* skulle spare. Men ved at *lægge planer*, ofte med langt sigt, og ved at tage skridt for skridt fremad, er det dog i en række tilfælde lykkedes at få gennemført ting, der senere har vist sig at være til alles tilfredshed.

Eet kan man undertiden komme til at frygte, når det gælder spørgsmålet om vore kirkegårdes vedligeholdelse, og det er, at det hele efterhånden bliver *for ensartet* og dermed lidt kedeligt. Vi ser de lange gange, de snorlige gravrækker, adskilt ved de høje ryghække og de mange ens gravsteder og gravmonumenterne, der alle ligner hverandre. Hvor det drejer sig om *gamle* kirkegårde, må man bestræbe sig for at bevare de ejendommeligheder, der *endnu* kan være. Når det gælder anlæg af *nye* kirkegårde, må man have dristighed til at søge frem til noget, der kan skabe *fornyelse* og dog føjes ind i de gamle traditioner. Her er det af betydning, at man har *god sagkundskab* til hjælp, men det vil ikke være af vejen om menighedsråd, der står foran så stor en opgave som nyanlæg af en kirkegård er, beslutter sig til at *rejse* hen for at se andre kirkegårdsanlæg og derved få nye impulser. Et eksempel på noget nyt, se fig. 4. Anlæg og reguleringer af kirkegårde er i vore dage så bekosteligt, at de planer, der fremlægges, må være *godt og sagligt gennemarbejdede*.

Det er en *fornem* opgave, vi i menighedsrådene har fået betroet med hensyn til vedligeholdelsen af vore kirker og kirkegårde. Måtte de drøftelser, de forestående kirke- og kirkegårdssyn kan give anledning til, styrke os i fælles glæde over denne opgave. —

Fig. 4.
Grave og gange i græs.
Karlskoga kirkegård,
Sverige.
Foto: J. Th. 1949.

Arbejdet fremover

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

APRIL, MAJ, JUNI

Det er grotid, det går mod lange, lyse dage og efter kalenderen mildere vejr.

Samtidig stiller *arbejdet* med kirkegårdes og gravsteders rengøring personalet på en hård prøve.

Lad os dog glæde os over naturens overdådighed og vidunderlige udvikling og give os tid til at berige sindet med de skønhedsindtryk, der daglig udfoldes for vore øjne. Det er så fattigt kun at tænke på, hvad der kan tjenes på arbejdet, hvis vi ikke *også* tænker på kirkegårdens tarv.

I begyndelsen og midten af april er

Fig. 5.
Vintergækkerne er
boxet gennem
gravstedets grandække.
Foto: J. Th.

Fig. 6.
Påsen er ovre, men
endnu står dens
blomstersymboler med
deres gule trompeter
på gravstederne.

forårsrensning af gravsteder det alt beherskende. Grandækket fjernes. Crocus, vintergækker og eranthis er vokset gennem grandækket og står med lange, svage stængler. En brutal afrivning af gran er derfor ødelæggende for løgvæksterne, ikke mindst knopper på tidlige tulipaner. Den fire- eller femgrenede *gødningsgreb* med kort skaft er mest velegnet til at løfte det meste af granen. *Vifleriven* med 8 lameller er bedst til den videre afpudsning.

Kirkegårdens jord- og perlestensfyldte *gange* taler deres tydelige sprog om, at gran og affald er revet ud. Det er ikke nødvendigt, det er uskønt, og det er bekosteligt med delvis ødelagte gange. Det vil derfor være fordelagtigt at benytte *skovlen* til at flytte småaffald fra gravarealet til børen.

Samtidig med forårsrengøringen beskæres *roserne*. I de fleste tilfælde har de fået en alt for brutal nedskæring af »skønhedshensyn«, da grandækningen blev udført, men gartnerisk er det angribeligt, og vi må nu nøjes med en lettere udtynding af kraftige grene og bortskæring af de svage.

Stedsegrønne planter burde beskæres nu, de lave arter med beskæresaks og kun opretvoksende arter af cypres og thuja med hæksaks, en klipning som må siges at virke uskønt, men da væksten begynder igen i slutningen af maj, og man opnår en mere kompakt og frisk skudtilvækst, opvejer fordelene mangefold ulemperne.

Den *takstpolitik*, der føres på danske kirkegårde med den lavest mulige takstansættelse for pasning af gravsteder, er betinget af kun at omfatte de nødvendige arbejder som renholdelse, hækklipning og evt. supplerung af gruslag (perlesten!), og den er derfor en hindring for en mere omfattende pleje af plantebestanden. Det må derfor tilrådes, at kirkegårdene træffer aftale med gravfæsterne om rettidig udførelse af nævnte arbejde iflg. regning, — og sørger for, at det bliver gjort.

Et lige så forsømt område ved graves pasning er tilførsel af gl. *gødning*, ikke mindst til hækkene. Ved rengøring af gravsteder sommeren igennem fjernes med forfærdende omhu alle muldgivende plantedele. Det er afgørende nødvendigt at tilføre muldgivende gødningsstoffer langs hække og stedsegrønne planter ved bortskovling af gruslag, let nedgravning af gødningen og tilbageskovling af gruset. På gravsteder med rosenbede er det så lige til at nedgrave gødningen, hvorved jorden får en tiltrængt løsning. Ofte bør samtidig tilføres *muldjord*, da bedene hurtigt kommer til at ligge for lavt i forhold til gangen. Gødningstilførsel og nedfældningen bør faktureres udover renholdelsestaksten.

Gødning til forårs- og sommerblomster bør tilføres ved hver plantning og kan lettest indregnes i plantepreisen ligesom arbejdslønnen for plantearbejdet.

I april eller begyndelsen af maj *udplanter* forårsblomsterne. Stedmoder stjæler billedet. Der er afvigende meninger om, hvorvidt det er fordelagtigt at benytte tidlige eller sildige typer. Hvis rengørings-

og plantearbejdet strækkes over længere tid, er det vel nok ønskeligt at benytte en del tidlige sorter, men ellers forekommer det mig bedre at anvende storblomstrede typer, som mest findes i sildigt blomstrende sorter.

Sorts- og farvevalg var tilstrækkeligt emne til en tyk bog. Lad det blot være sagt, at stærke, rene farver i storblomstrede sorter i almindelighed byder gravfæsteren størst tilfredshed. »Blandede« farver synes nok så kønne, når de udgør en blanding af rene farver, end plettede og spraglede. En gruppe af stærk gul farve foran et sort gravmæle synes at give et finere og renere billede end en gruppe af spraglede.

Jorden bør udskiftes, hvor violsvampen har hærget året før. Forglemmigej er meget anvendelige, men der bliver som regel en blomsterfattig tid mellem deres afblomstring og udplantning af sommerblomster.

Bellis, primula m. m. kan anvendes, hvor der ønskes en øjeblikkelig virkning, men det må huskes, at deres blomstrings-tid er kort. ■■

I juni *udskiftes* forårsblomsterne med sommerblomster, og nu er vi midt i den store overdådighed. Hvis kravene stilles højt, d. v. s. kravet om vækstsikre arter eller sorter, der er kompakte, ikke skæmmes af frøemner, er modstandsdygtige mod svampeangreb og som har pæne, rene farver og pænt løv, ja — så indskrænkes sortantallet væsentligt.

Frøbegonier, begonia multiflora i sorter og ageratum er de vigtigste, navnlig frøbegonierne. Ageratum er meget følsomme overfor udtørring, salvia har grimme frøkapsler sidst på sommeren, iberis er noget snolleri, og calendula og tagetes synes for grove (vulgære!).

Pelargonier i stærke, røde farver giver ofte en skærende disharmoni, f. eks. i forbindelse med rosen rødhætte. De bør kun i ringe udstrækning plantes på gravsteder.

Men ellers må det vel siges, at *mange* arter og endnu flere sorter kan finde anvendelse på gravsteder, når de passes med gødning, vanding og afpudding, — og hvis de udskiftes rettidigt.

Det vil føre for vidt her at komme ind på sortomtale. Mange kirkegårdsfolk holder sig til bestemte sorter af vane, og

gravfæstere, der selv planter, er stort set henvist til at købe de sorter, den nærmeste gartner har dyrket op, men det er langt fra givet, at det er de mest velegnede til noget så særpræget og fordringsfuldt som små blomstergrupper på gravsteder.

Til begonia multiflora er det lønnende at blande en håndfuld blandingsgødning i jorden før plantningen.

Vanding af udplantede småplanter, stedsegrønne, løvfældende buske, hækplanter m. m. har størst betydning i det sildige forår og først på sommeren. Når rødderne har fået godt fat, er vanding mindre påkrævet. Blandt gravfæstere, der selv passer deres grave, finder man flere, der vander for meget end for lidt.

Anlæg og istandsættelse af gravsteder *efter begravelse* kan udstrækkes til midten eller slutningen af juni, når man anvender velomplantede planter af bedste kvalitet, og andet kan vi vel ikke tænke os at bruge?

Grundig jordforbedring med muld, gl. gødning, tørvesmuld og grus efter behov, grundig vanding i tør og halvtør jord, løsning af det øverste jordlag og omhu med tildækning af planterødderne, medens arbejdet står på, er selvfølgelig forudsætninger for heldig vækst. Rødderne tager mere skade af at udsættes for lyspåvirkning end af udtørring, der ellers kan være slem nok.

Udskiftning af defekte planter, *omplantning* af indfatninger og småreparationer kræver en væsentlig arbejdsydelse i forårstiden, men bør ofres fornøden opmærksomhed. Et velplejet gravsted er andet og mere end et renholdt.

I *kirkegårdens plantninger* er vi forlængst færdige med beskæringen. Den er utvivlsomt mange steder overdrevet, andre steder ikke ofret fornøden opmærksomhed.

Vi sætter nu ind med rensning og udrydning af busketter. De er gravet i efteråret efter løvfald, og jorden skal nu rives jævn, før den bliver for tør. Samtidig ødelægges mange småspirer af ukrud.

Eventuelt *gruses* kirkegårdens gange, et arbejde, der iøvrigt bør udføres om vinteren efter grandækningen. Det ser også pænt ud på den årstid, og det er urimeligt at ofre forårets travle tid hertil. *Græsarealer* efterses med pletsåning eller omsåning. Ved for tidlig såning er der

fare for skorpedannelse og ved sen såning for udtørring og oprodning af gråspurve. Nyttens af tromling på gamle plæner er tvivlsom.

I forårstiden, hvor væksten er kraftig, kan det være ønskeligt at *hormonsprøjte* mod mælkebøtter, — hvis man altså synes om kemisk krig! I kirkegårdens plantninger kan i det tidlige forår udstrøs *kunstgødning* som suppleringsgødning, men det er ikke et middel, hvormed man alene kan bevare en sund plantevækst.

Laurbærtræerne til kapelpyntning bør sprøjtes mod skjoldlus i foråret. I slutningen af juni påbegyndes klipningen af løvhække.

Traktorer til rensning af gange, fejning af veje, græsslåning og som drivkraft for generatorer støjdæmpes mest muligt.

Det er nu tiden at gøre op med sig selv, hvad der bør udskiftes eller nyplantes i kirkegårdens *busketter*. Det er ganske vist blevet for sent nu, men overvejelser kræver tid, menighedsråd og kirkegårdsbestyrelser skal se på forslagene ved sommerens eftersyn, det skal indregnes i budgettet i efteråret eller vinteren, og derefter kan vi bestille planter i god tid til udbedring i efteråret eller næste forår.

Udbedring eller nyanlæg af asfaltveje er ganske sæsonbestemt. Der kræves varmt vejr til asfaltarbejde, og det bør derfor startes nu.

Arbejdsgangen vil stort set blive:

Sidst i marts, først i april forårsrenses gravstederne. Samtidig renses kirkegårdens gange og busketter afdeling for afdeling. Græs nysås eller udbedres.

Istandsættelse af nye gravsteder påbegyndes og fortsætter om nødvendigt til slutningen af juni.

Sidst i april udplantes forårsblomster.

Først i maj påbegyndes renholdelsen af gravsteder med en turnus på ca. 14 dage.

Vanding udføres efter behov.

I juni udplantes sommerblomster, og i slutningen af måneden påbegyndes klipning af løvhække.

I hele forårstiden har vi gjort alt, hvad der kan gøres for at holde rengøringsarbejdet à jour. Er vi blot en smule bagefter, hævner det sig grusomt, når ferietiden begynder med sin dejlige, men arbejdsmæssigt, åh, så besværlige tid!

Memorial Day (gravsmykningsdagen) er 90 år gammel

Nu står *Memorial Day 1956* for døren. Og det er et mindeår, hvor man må antage for givet, at denne vil blive tillagt en ganske særlig betydning på *Woodlawn* kirkegården i *Carbondale* i staten *Illinois*, USA, thi det var på denne kirkegård, for nøjagtigt 90 år siden, at denne ceremoni opstod. Det var i *Woodlawn*, frihedskrigens general *John A. (Black Jack) Logan* holdt den første store tale om »forsoningen«, som senere skulle blive til *Memorial Day* (jevntf. VK. XVII s. 12).

Den tale blev holdt i april 1866, men først 2 år senere (efter at general Logan var blevet chef for republikkens hær) blev ordren om at højtideligholde *Memorial Day* udstedt. Denne ordre var generalordre nr. 11, og den blev udsendt den 5. maj 1868. Datoen den 30. maj blev valgt som den bedste dag for alle slags blomster over hele landet.

Ved den første højtidelighed på *Woodlawn* kirkegården i 1866 afholdtes der en parade, og de forsamlede lagde blomster på de faldne soldaters grave, uanset om det var nord- eller sydstatssoldater. Der findes intet referat af general Logans tale, bortset fra de bevægende linier, der er nedskrevet på en af siderne i kirkegårdens bibel:

»Ethvert menneskes liv tilhører dets fædreland, og intet menneske har ret til at afslå, når fædrelandet kalder«.

Ligeså bevægende ord findes i den berømte generals ordre nr. 11, som dog er for lang til at blive gengivet i sin helhed. En del af denne ordre udtrykker:

»Den 30. maj 1868 er blevet udset til den dag, hvor der bør nedlægges blomster og lignende dekorationer på gravene for de kammerater, som faldt under forsvaret af deres fædreland, og som nu er stedet til hvile i næsten hver by, landsby, flække og kirkegård landet over. Der foreskrives ingen særlig ceremoni til denne højtid, men enhver må på sin egen måde arrangere en til forholdene passende højtidelighed eller gudstjeneste.

Vi er forenede med det formål at bevare og styrke de venskabelige og broder-

lige følelser, som har knyttet soldater, orlogsgæster og marinesoldater sammen. Hvad kan bedre hjælpe os til at sikre dette resultat, end kærligt at hæge om mindet om vore døde helte, som lod deres legemer danne »barrikade« imellem vort land og dets fjender.

Disse soldaters liv er frihedens reveille — og deres død er tyranniets mærke. Vi bør bevogte deres grave med hellig årvågenhed. Alt hvad den indviede rigdom og nationens smag kan bidrage til deres minde og sikkerhed er blot en passende hyldest til mindet om vore faldne forvarere.

Lad ingen kåd fod træde brutalt på sådanne hellige områder. Lad venlige stier indbyde såvel gæster, som er opfyldte af ærefrygt, som de oprigtigt sørgende.

Ingen begærlig vandalisme eller forsummelse, intet hærværk må kunne sige til nuværende og kommende generationer, at vi som nation har glemt prisen for en fri og forenet republik.

Om andre øjne skulle sløves, andre hænder slappes, og andre hjerter kølnes, skal vore i tillid til højtiden holde mindet i ære, så længe som livets lys og varme forbliver hos os.

Lad os da samles og bekranse de triste volde med forårets udvalgte blomster, lad os hejse det flag, som de frelste fra vanære. Lad os i dette højtidelige øjeblik fornye vore løfter — en hellig omsorg for en nations taknemlighed.«

Sådan opstod altså den amerikanske Memorial Day helliget de faldne, — det er en national dag i staterne, og det er kirkegårdenes dag. Eftersom USA har søgt at hjembringe alle de faldne fra deres krige, og også i vid udstrækning har lykkedes at få dette gennemført, betyder dagen kun undtagelsesvis noget for de nordiske kirkegårde, — men den har gjort det i de få år, hvor nordiske kirkegårde rummede faldne fra dette store land hinsides oceanet, og i tankerne kan vi godt i dette mindeår være med, når vore allierede fejrer dagen for dem, der også faldt for *vor* sag i kampen imod tyranni og for frihed. —

Krigsgravarna i Genèvekonventionerna

Krigsgravinspektören Hilding Claesson

Krigsgravarnas registrering, vård och underhåll är underkastat vissa internationella bestämmelser enligt de förpliktelser, som de olika staterna åtagit sig enligt de s. k. Genèvekonventionerna angående sårades och sjukas behandling vid stridskrafterna till lands samt krigsfångekonventionen, båda av den 27 juli 1929.

I artikel 4 av den förstnämnda heter det att vederbörande skall tillse, att *jordandet eller förbränningen* föregås av en noggrann, om möjligt av läkare verkställd besiktning av den döda kroppen, identiteten skall fastställas, begravningen skall vara värdig, gravarna skola hållas i helgd och anordnas så *att de alltid kunna återfinnas*.

För att fullgöra dessa uppgifter skall en officiell gravtjänst (Official Graves Registration Servis) upprättas med ändamål att säkerställa identifieringen av de döda, säkerställa och utmärka gravarna samt upprätta förteckningar över de döda med uppgift om deras gravplatser. Dessa förteckningar skola utväxlas såsnart fientligheterna upphört antingen direkt, över skyddsmakt eller över en på förslag av Röda Korsets internationella kommitté upprättad neutral upplysningsbyrå.

I enlighet med dessa regler har t. ex. tyska gravar i Finland, ryska och tyska gravar i Norge och tyska gravar i Holland sammanförts, registrerats och ordnats.

Den 12 augusti 1949 undertecknades i Genève fyra dels omarbetade dels nya konventioner vari hänsyn togs till de lärdommar det andra världskriget givit beträffande skyddet för den enskilde, och under krig så hjälplöse, individen.

Konventionerna äro:

1. Angående förbättrandet av sårades och sjukas behandling vid stridskrafterna i fält.
2. Angående förbättrandet av behandlingen av sårade, sjuka och skeppsbrutna tillhörande stridskrafterna till sjös.
3. Angående krigsfångars behandling.
4. Angående skydd för civilpersoner under krigstid.

Konventionernas officiella text är skriven på engelska och franska språken. Schweiziska förbundsrådet skall ombe-

sörja officiella översättningar till ryska och spanska språken. Konventionerna ha undertecknats av c:a 60 stater.

Nämnda konventioner skola tillämpas icke blott av krigförande stater utan jämväl av de neutrala staterna under krigsförhållanden. I det senare fallet gäller det exempelvis för skeppsbrutna och för döda, som införes till ett neutralt land. Givetvis omfattar konventionerna i första hand de levande. Beträffande de döda ha de dock fått betydligt utökad text än motsvarande konventioner från 1929. Då den Heliga Stolen (Vatikanen), såsom den enda världsomspännande makten, deltagit med samma befogenheter som övriga stater i förhandlingarna, kan man inte undgå att lägga märke till inflytandet däriifrån. Framförallt gäller detta frågan om förbränning (eldbegängelse) där det numera heter: »Liken må icke brännas annat än det påkallas av tvingande hygieniska skäl eller av motiv, som grundas på den avlidnes religion. Vid likbränning (engelsk text »cremation«, fransk text »d'incinération«) skola omständigheterna och skälen härför utförligt angivas i dödsattesten eller i den bestyrkta förteckningen över de döda«.

Även ifråga om själva begravningen säges att densamma om möjligt skall ske i enlighet med ritualen för den religion de tillhört (på amerikanska identitetsbrickor angives i nedre, högra hörnet religionstillhörigheten med C: katolik, H: jude, P: protestant).

Begravningen skall såvitt möjligt ske i individuella gravar och gravarna skola sammanföras efter de dödas nationalitet. Gravarna skola utmärkas, iordningställas, vårdas och respekteras så, att de alltid kunna återfinnas (properly maintained and marked so that they may always be found).

Konventionerna innehålla omfattande bestämmelser om den officiella gravtjänstens skyldigheter, om upplysningsbyråernas verksamhet beträffande sårade, sjuka, krigsfångar och döda och skyldigheten att förmedla uppgifter till skyddsmakt eller till upprättad internationell upplysningsbyrå.

Ratifikationsinstrument angående dessa konventioner har deponerats hos schweiziska förbundsrådet i Bern den 27/6 1951 av Danmark, den 3/8 1951 av Norge och den 28/12 1953 av Sverige. Även Finland har undertecknat konventionerna.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

Når efterfølgende linjer fremkommer med en dansk forfatter til en artikel om norske forhold, er det dels af pligt, dels af taknemmelighed overfor *dansk-norsk samarbejdsfond*, som var så venlig at tilskyde et beløb til en rundrejse, som jeg gjorde i forsommeren 1955. Det skulle desuden være en parallel til den artikel om kirkegårdsforhold i Danmark, som en norsk forfatter havde i nærværende blad, nemlig bygartner *Will. Kristoffersens* i bind 17.

Det turde være rimeligt, at det bliver i nærværende blad, som tæller adskillige læsere i Norge og de andre nordiske lande, at der berettes om noget af det, jeg har kunnet konstatere, og jeg håber ikke, at man ved at læse det vil blive skuffet over, at det ikke er blevet til mere, end det er. Det kan af nærliggende grunde ikke blive nogen stor udredning af norske forhold på kirkegårdsområdet med dybe blik tilbage og klare udredninger af fremtiden, — det må blive nogle spredte indtryk, blandt andet fordi jeg også havde andet at studere på rejsen.

Også rent geografisk må det blive begrænset. *Norges udstrækning* er næsten ufattelig, — ja svenske kan måske fatte den, for deres lands længde er større. Men skal man gøre en rundrejse i Norge og som de fleste kun har begrænset tid til rådighed, ja, så må man sandelig se sig godt for, om ikke tiden skal sløses bort i daglange tog- eller busrejser eller splittes op i skiften mellem færger, busser, bane og både. Det ser så let ud på kortet, at der går busruter og bådruiter i næsten det uendelige, men kigger man så i køre- og fartplaner, vil man hurtigt blive klar over, at bl. a. må terrainets vanskeligheder i stigen og fald og sving gøre, at tilsyneladende korte strækninger bliver særdeles tidskrævende. Derfor blev også *denne* studierejse efter indgående overvejelser indskrænket til et territorium, der med nogen rimelighed kunne klares, og den bestemtes af visse sideløbende krav til i hovedsagen at skulle omfatte Oslo samt derfra en rejse, der gik gennem Telemarken på langs (nord-syd) og Sørlandet på tværs (øst-vest), sluttende ved de første anelser af Vestlandet. At mine indtryk af Norges kirkegårdskultur dog ikke

ubetinget er indskrænket til disse egne alene, må dog anføres, idet flere tidligere rejser har ført mig til andre (bl. a. Gudbrandsdalen), og jeg har jo heller ikke været uvidende om, at der bl. a. på tryk er fremkommet noget om det berørte emne, derunder også i nærværende tidsskrift (f. eks. VIII s. 9—12, X s. 9—16, XII s. 73—76, XIII, s. 122, XVI s. 15—17 og 27—30 m. fl. foruden diverse stykker på tilægssiderne) ligesom kirkegårdskonsulent frk. *Karen Reistad* har forsynet mig med godt stof. Med disse reservationer og disse forklarende bemærkninger skal vi da bl. a. kigge lidt på kirkegårde i Oslo, Rjukan, Kragerø, Arendal, Kristianssand og Liknæs samt Vanse.

Oslo har 14 kirkegårde, hvoraf nogle kaldes gravlunde. Før sammenslutningen af Oslo og Aker til det, der nu kaldes Stor-*Oslo*, lå kun 5 af disse i Oslo, men 7 tilhørte Oslo, idet Østre og Vestre gravlunde lå udenfor den daværende bygrænse. Nu ligger Vor Frelzers gravlund i bymidten med spredte grave fra gammel tid i et frodigt græstæppe. Her findes grave fra de svundne tiders personligheder som *Bjørnson*, *Ibsen* og *Wergeland*. Byen har udlagt 2,46 m² kirkegårdsareal pr. indbygger imod 2,6 i Stockholm og 1,9 i København.

Vestre gravlund, som vi særlig vil opholde os ved, ledes af gravlundsforstander *Gunnar Grorud*, som har haft dette embede siden september 1926 og altså er gammel i tjenesten og derfor har fulgt denne kirkegårds udvikling med de mange udvidelser, hvoraf den sidste endnu ikke er udført. Denne kirkegårds budget var 1954/55 følgende:

Begravelser og urnenedsættelser .	40.860
Gravpyntning og gravstedsvedligeholdelse	324.440
Vedligeholdelse af gravlunden ..	170.000
Vagt og renholdelse	35.000
Løn under sygdom	25.000
Nyanlæg og udvidelse af gravlunden	9.900
Materialer og diverse	14.600
Udgifter ialt	619.800
Af indtægter gav gravpyntning etc.	372.495

Med sin store trærighed og sin anlægsform har kirkegården et vist gammeldags

Fig. 7.
Typisk gravkvarter
fra den spanske syges
tid i 1920-erne.
Vestre Gravlund, Oslo.

Fig. 8.
Nyreguleret gravkvarter
på Vestre Gravlund,
Oslo, 1955.

Fig. 9.
Kvarter med
hjemfaldne grave,
Vestre Gravlund, Oslo.

Fig. 10.
Skråning med
urnegravsteder,
indrettet af
gravlundsforstander
G. Grorud på
Vestre Gravlund, Oslo.

Foto 7—10:
J. Th. 1955.

præg på godt og ondt, og kvartererne (som kaldes „kvartaler“) vidner om skiftende skikke både på gravstedsstørrelser, mindesmærketyper og begravelsesformer. Der er bl. a. de typiske „kvartaler“ fra den uhyggelige tid i tyverne, hvor den spanske syge grasserede, og hvor høje karme omkring store gravsteder, der er forsynet med brede og bombastiske mindesmærker i granit og marmor (se fig. 7) — der er hjemfaldne „kvartaler“, hvor det gløde græs binder de spredte grave og buske sammen i en fin helhed og bekræfter det for kirkegårdsfolk så ofte konstaterede sørgelige faktum, at som her er disse (de hjemfaldende) afdelinger af kirkegårdene de kønneste, — i hvert fald de mest beroligende (se fig. 9). Der er også nyregulerede partier, hvor i hvert fald gravrammerne er fjernet, og hvor der desårsag er mulighed for både at så og afslå græsset, og hvor grusgangene er erstattet af flise gange (se fig. 8). Alle rede siden ca. 1930 har der været en systematisk omlægning i gang, og idet denne har været parret med en stigende kremationsprocent (1954: 62 %), har den måttet foregå i en tilsvarende omdannelse af jordgrave til urnegrave.

Dette arbejde påbegyndtes i sin tid af havearkitekt *Pål Sæland*, som stadig er knyttet til Oslos kirkegårde, nu som gravlundschef, og man indførte da princippet med de intimere afdelinger med korte gange og permanente ryghække, ofte af lave buskvækster. Denne omlægning er siden fortsat, og nye afdelinger af ikke mindre intimitet og en egen charmerende ro er udført af kirkegårdslederen, *Gro-rud*. Denne har også i nyere dele af kirkegården, hvor terrainet er lidt kuperet med megen held indrettet en form for „klippegrave“ til urner, som publikum synes godt om. De kan være formet med nogle få lave stentrin over en græsskråning el. lign. op til graven, og ved denne ligger naturligt placeret klippestykker med passende lav beplantning af stenurter, buske og bregner imellem (se fig. 10). Gravstedets monument er et sådant klippestykke, der har fået sin indskrift, og som er placeret i naturligt milieu.

(Fortsættes.)

Om mekanisering, forenkling og rationel ukrudtsbekæmpelse

Inspektør, cand. hort. A. Falmer-Nielsen

Medens man indenfor landbruget og de større gartneri- eller havebrugsvirksomheder forlængst har fulgt den tekniske og kemiske udvikling og flere steder til gavn for bedriften har mekaniseret og rationaliseret *fuldt ud*, kniber det stadig at rationalisere arbejdet på vore kirkegårde. Arbejdets art er her så forskelligt og arealerne er så opdelt, at det er vanskeligt at få fuld udnyttelse af maskinerne. Dertil kommer, at en del af arbejdet er bundet af følelsesmæssige og traditionelle hensyn, der vanskeligt forenes med maskinelt arbejde. I erkendelse af, at arbejdskraft i dag er den *kostbareste* vare, der kan købes, bevirker anvendelse af meget håndarbejde en fordyrelse af en kirkegårds daglige drift og renholdelse, hvorfor det er rimeligt, at kirkegårdsledere undersøger og prøver nye muligheder.

Den mest rationelle måde at klare problemerne på, er ganske simpelt at undlade opdelinger af kirkegården i de traditionelle indplantede gravsteder med dertil hørende gangarealer. Dette lader sig gøre, hvor man står overfor nyanlæg af en kirkegård, og her har man også set, at hele gravstedsarealet udlægges med græs (jvnf. fig. 4), bl. a. fordi det er billigere at vedligeholde gravstedsarealet gratis end holde et administrationsapparat i gang for at opkræve betaling for en større eller mindre procent enkeltgrave.

Dette princip har man i de senere år set praktiseret på gamle kirkegårde i vore nabolande, hvor ganske simpelt alle hække og hegn ryddes og hele kirkegården tilsås med græs. Samfundet har hverken penge eller arbejdskraft til at klippe og renholde disse tusindvis af *individuel* anlagte grave.

Her i *Danmark*, hvor ejendomsretten og det hegnede areal tillægges overmåde stor betydning af befolkningen, ville det sikkert ikke være let at gennemføre lignende drastiske reguleringer af gamle kirkegårde. Stedlige traditioner ville også stille sig hindrende i vejen for en så-

dan ændring af gravformen, selvom en anspændt økonomi måske kunne tale herfor.

På de store *københavnske* kirkegårde har man i de senere år anskaffet en del traktorer af forskellig størrelse og en del specielt byggede vogne, ligesom der er anskaffet forskellige maskiner.

Efter at have afsluttet mekaniseringen af det transportmæssige materiel, forsøger man nu for yderligere at imødegå den økonomiske udvikling, også at bringe *ukrudtsbekæmpelsen* ind under rationelle former.

På *Vestre Kirkegård* i København har vi et samlet vej- og gangareal på cirka 200,000 m², hvoraf kun cirka 50,000 m² er overfladebehandlet. Disse gangarealer skal holdes rene året igennem, og hvis man udelukkende skulle gøre det med håndkraft, ville det givetvis blive uforholdsmæssigt dyrt.

Til bekæmpelse af ukrudt kan man benytte sig af to forskellige grundprincipper. Den *mekaniske* måde, hvor man behandler overfladen med maskiner af forskellig slags, og den *kemiske* måde, hvor man foretager udstrøning eller sprøjtning med giftige stoffer. Hvilken metode, der foretrækkes og anses for mest effektiv, afhænger af flere forskellige forhold, såsom gangens beskaffenhed og om der findes beplantning ved siden, ligesom vejrets karakter kan være meget afgørende for behandlingsmåden.

Hvis man har gode slagge gange med et tykt gruslag, vil en lille havetraktor med skuffebøjle nok kunne yde et godt stykke arbejde, for så vidt arbejdet udføres i tørt vejr. Men har man (som på mange gamle kirkegårde) brede og hårde gange, er det derfor nødvendigt med kraftige maskiner med påmonterede radrenerskuffejern, og foretages så dette arbejde i fugtigt vejr, bliver gangene opkørte, fedtede og ufremkommelige, ligesom løsningen af jorden virker vækstfremmende på ukrudtet, i stedet for at dette skulle hæmmes.

For at undgå denne uheldige opdrøning af overfladen, har man forsøgt sig med en *flammekaster* med fire dyser monteret på hjul. Formålet med flammekasteren er at ramme ukrudtet og svide det af, inden det kaster frø, da man ikke kan forvente, at dræbe roden på flerårigt ukrudt. Flammekasteren kan kun med fordel bruges i *tørre* somre, men til for-

Fig. 11.
Den gammeldags,
upraktiske
og urimeligt dyre
metode til
gangvedligeholdelse.

Foto:
Henry C. Nielsen.

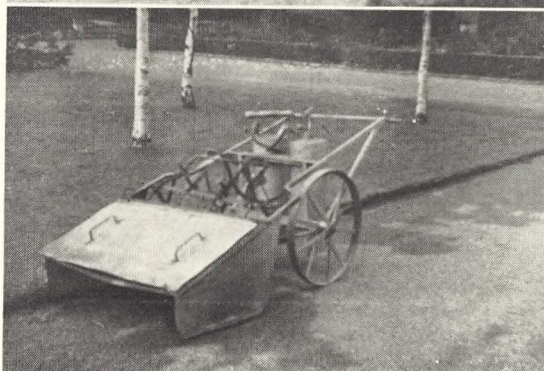
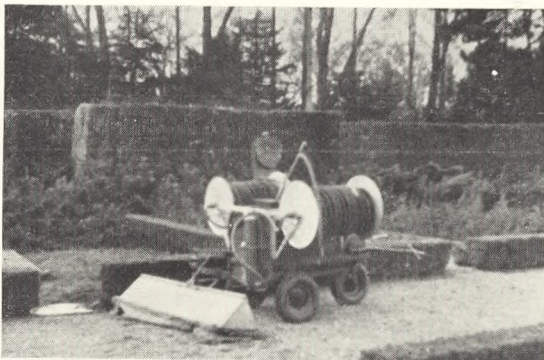

Fig. 12—13.
Redskaber til kemisk
ukrudsbekæmpelse,
der anvendt med
omhu, klogskab og
fornøden forsigtighed
er effektive
og økonomiske.

Foto 12—13:
C. Vilh. Carlsen.

skellige formål (f. eks. langs brostenskanter) er den meget anvendelig.

De fleste steder har man sikkert med større eller mindre held forsøgt sig med *natriumklorat* som ukrudtsbekæmpelse. Med megen forsigtighed kan der også opnås heldige resultater med sprøjtning af gange. Men risikoen for, at en regnbyge skyller giften ud i en hæk eller græskant er meget stor, og regner det meget, udvaskes natriumkloratet helt, så man slet ikke får den virkning deraf, som var til sigtet. Dertil kommer, at natriumklorat er ret dyrt i indkøb og både vanskeligt og farligt at opbevare.

Skal man foretage virkelig rationel sprøjtning af større arealer, må man kunne beherske midlerne og virkningerne på en mere sikker måde, hvorfor man må følge fremkomsterne af *nye* kemiske midler med største interesse.

Forskellige *petroleumspræparater* har været afprøvet, men selv om virkningen for så vidt har været god, har der været forskellige bivirkninger såsom lugt, farvning og ødelæggelse af sprøjtemateriellet.

I de sidste par år har vi foretaget sprøjtning med *Nordisk Alkali's* nyeste amerikanske ukrudtsmiddel *Telvar W-CMU*. I foråret 1954 sprøjtede vi nogle grusgange med $\frac{1}{2}$ % koncentration. Der ud-sprøjtedes 200 l vædske på ca. 1500 m² med et tryk på 8—10 atmosfærer. Kirkegården har en Sigvart-motorsprøjte, der trækkes i jævn skridtgang op gennem gangene. På bagsiden er påmonteret et sprøjterør med 5 dyser i en samlet bredde af 1,50 m. Sprøjterøret er godt afskærmet til alle sider.

I den regnfulde sommer, der fulgte, havde vi så god sprøjtevirkning, så det slet ikke var nødvendigt at gøre noget ved gangene hele sommeren; kun nogle snerier var det ikke lykkedes at tilintetgøre. Denne virkning holdt sig også sommeren 1955. Med undtagelse af nogle græskanter, som man havde ramt med

vædsken, sporede der ingen steder skade på beplantningerne ved siderne.

I foråret 1955 lod man et sprøjtefirma sprøjte ca. en fjerdedel af kirkegårdens gange. Der blev sprøjtet med større maskiner, som var knap så manøvredygtige, vel også med større tryk, ligesom der sprøjtedes med ca. 1 % koncentration, svarende til mindst 1 g pr. m². Sprøjtningen foretoges på et så sent tidspunkt, at man ikke fik regn, men gik lige over i en tørkeperiode.

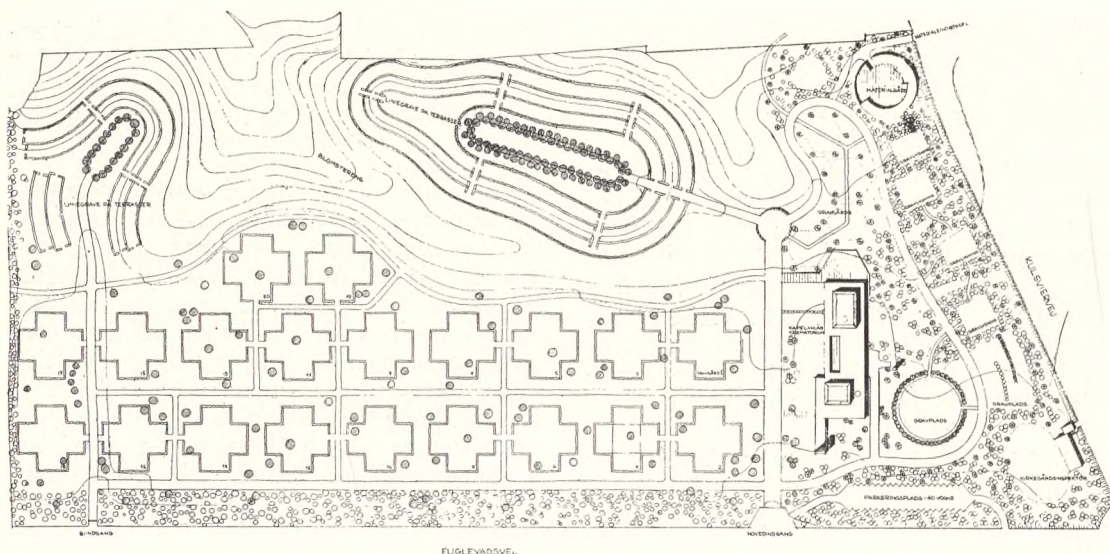
Med undtagelse af en strimmel jord på 15—20 cm langs hække, hvor der ikke var sprøjtet, kom der *intet ukrudt* på gangene i år, og sprøjtelinien sporede i den frodige eftersommer som en næsten afstukken kant.

Desværre viste der sig i sommerens løb adskillige sprøjteskader, der yderligere understregedes i den varme og tørre sommer, men alle de steder, hvor skaderne var sket, kunne man konstatere, at det skyldtes *uforsigtighed* ved arbejdets udførelse. Enten havde afskærmningen ikke været tæt, eller man havde slæbt op i planterne med de fugtige sprøjteredskaber. Så vidt man endnu har kunnet konstatere, er der kun sket skade på de planter, der *direkte* er ramt af vædsken.

I efterårets vækstperiode viste en del af planterne igen tegn til at bryde på stammen, hvilket tyder på, at rødderne ikke har taget nævneværdig skade. Et enkelt stort løvtræ tabte bladene midt på sommeren, hvilket kunne forklares ved, at sprøjten havde holdt lige nedenunder, og tophanen ikke havde været helt tæt, men havde sendt en em af forstøvet vædske op i kronen.

Da det således ser ud til, at man har kontrol over vædsken, og den bliver i det øverste tynde jordlag uden at udvaskes og uden at vandre, vil jeg mene, at man, hvis den bruges med fornøden forsigtighed, i *Telvar W-CMU* har et udmærket ukrudtsmiddel, der kan *spare* kirkegården for en stor udgiftspost til renholdelse af gange, veje og pladser.

Idé og virkelighed Ny kirkegård i Lyngby-Taarbæk kommune

Kirkegårdsinspektør Holger Nielsen

Lyngby-Taarbæk kommune udskrev i 1951 en offentlig konkurrence om en centralkirkegård med tilhørende kapelanlæg m. v. med det formål at finde frem til en smuk og god plan, der skulle være udformet på et fornuftigt økonomisk grundlag. Der indkom, som tidligere meddelt her i V. K. XVII s. 90—96, mange gode forslag, og vinderne af 1. præmien blev for såvel kirkegård som kapelanlæg arkitekterne m. a. a. *Henrik Iversen* og *Harald Plum*.

Som det så ofte går, når gode ideer skal omformes i praksis, gik det også her. Der måtte foretages en del ændringer, og det færdige projekt, som står over disse linjer, adskiller sig derfor på nogle punkter fra det præmierede (se næste side), men de foretagne ændringer skønnes dog ikke at have svækket projektets idé og har givet mere variation i anlæget, idet der ikke mindst er taget hensyn til arealets særlige karakter.

Ændringerne omfatter det i det følgende omtalte.

Det mod syd liggende areal er i det væsentlige uændret med de korsformede gravgårde på hver side af den brede vej,

der fører fra kapellet imod vest, dog er der sket den ændring, at den projekterede kørevej bliver en grøn vej med brosten i græs. Det åbne areal mellem gravgårdene vil herefter fremtræde som en ubrudt flade og give mere ro i anlæget. På de to højdepunkter mod nord og nordvest, hvor der i konkurrenceprojektet var tænkt korsformede gravgårde, er planen nu ændret til begravelsesterrasser på skråningerne med hække af bøg (*Fagus sylvatica*) og som en ramme om de aflange plateauer plantes østrigsk fyr (*Pinus nigra* eller *var. austriaca*), der med sine mørke silhouetter set fra dalene vil give en fin virkning. I og imellem de korsformede gravgårde plantes skovfyr (*Pinus sylvestris*), der efterhånden, som de vokser til, stammes op, så kronerne ses over de skarptklippede hække af *Buxus macrophylla*.

Med hensyn til de korsformede gravgårde har meningen ikke fra arkitekternes side været, at de skulle erkendes som kors, hvilket jo kun er muligt set fra luften, men der er med korsformen søgt opnået intime rumvirkninger og tænkt på det spil af lys og skygge, der fremkommer i hækfladerne, uanset fra hvilken side man betragter gravgårdene.

Fig. 14.
Henrik Iversen og
Harald Plum:
Omarbejdet plan til
udførelse af kirke-
gården.
Mål: c. 1:4000.
Jevnf. fig. 15.

Med de skarptklippede ca. 2 m høje hække opnås en „grøn arkitektur“, der afviger stærkt fra de omgivende løvplantningers bløde og milde former.

I randbeplantningerne og skovkirkegårds-afdelingen skulle egeplantningen, der består af *Quercus robur* og *Quercus petraea* med tiden blive den herskende med en rigt varieret underskov. De frie arealer udlægges med græs og vilde blomster, der for dalsænkningernes vedkommende skal være uklippet, medens enkelte spadserestier holdes klippede.

Arbejdet med kirkegårdsanlægget er forlængst påbegyndt, men blev forsinket i væsentlig grad af den regnfulde sommer 1954, idet der forud for plantningsarbejde og anlæg af veje og gange måtte foretages et omfattende jordreguleringsarbejde, størst på den sydlige del af arealet, hvor gravgårdene skal ligge. Skovkirkegårds-afdelingen samt beplantningen langs kirkegårdens sydgrænse er udført, samt et

par af de korsformede gravgårde. Det resterende arbejde, der i store træk drejer sig om veje og gange samt græssåning, vil snarest blive fortsat og færdiggjort i indeværende år (1956).

Materialgården, der i skitseprojektet var anbragt i nærheden af hovedindgangen, er nu placeret i det nordøstre hjørne af kirkegården med udkørsel til Kulsvej. Materialgården bliver en lav cirkelrund bygning, der skjules af den omgivende beplantning af eg og lærk. Ved den nuværende beliggenhed vil evt. støj fra startende motorer o.l. ikke kunne virke generende. Tilkørsel af materialer og bortkørsel af affald vil kunne ske uden at kollidere med trafikken på kirkegården.

Vedrørende opførelse af kapelanlæg og materialgård er arbejdet med udarbejdelse af detailprojekt overdraget arkitekterne, så kapellet kan stå færdigt samtidig med at kirkegården tages i brug, antagelig om et par år.

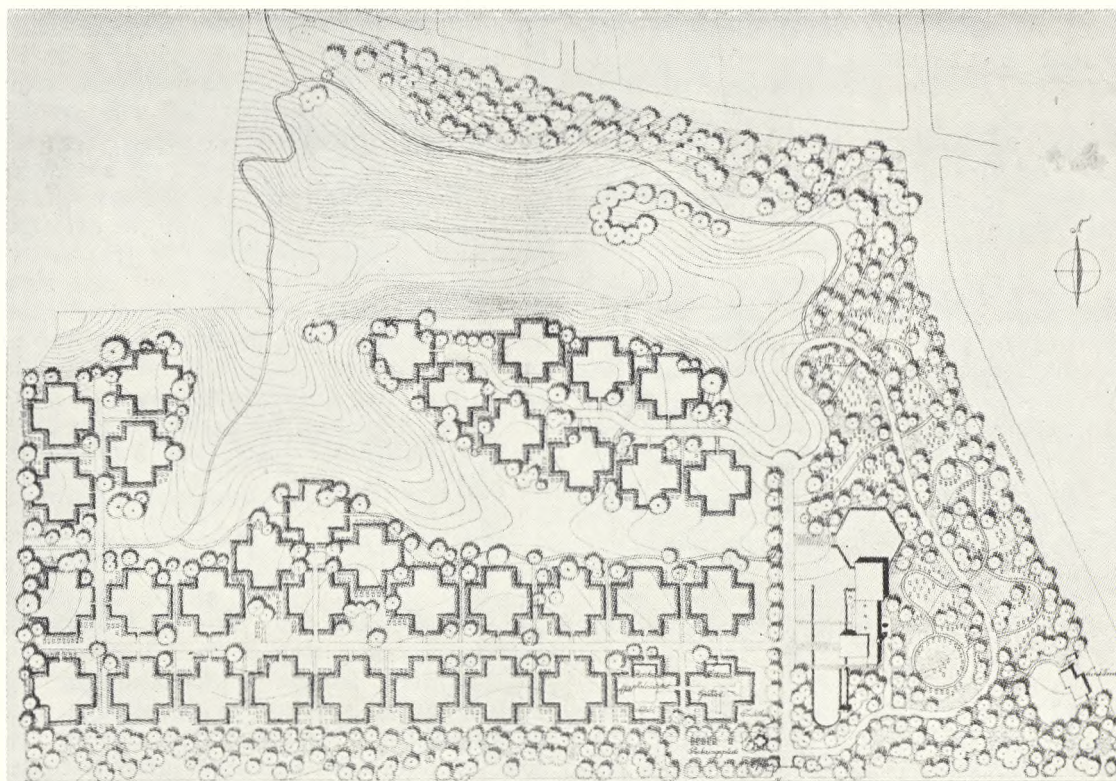

Fig. 15.
Henrik Iversen og
Harald Plum:
Det med førstepræmie
tilkendte konkurrence-
projekt.
Mål: c. 1:4000.
Jevnf. fig. 14.

Skal der være balance på kirkegårdsregnskabet?

Inspektør, cand. hort. H. D. Ørsled-Hansen

Når sommeren er gået, er det tid at tænke på budgetterne, — derfor kommer disse aktuelle linjer.

I „Vore Kirkegårde“ XVIII, s. 93—94, skriver inspektør A. Hilsøe en artikel — „Nytårsstatus“ —, i hvilken der til indledning opregnes en række *udgiftskonti*, såsom lønninger og pensioner, planter, frø, gran, redskabs- og kontorudgifter, brændsel, bygninger, gange og veje. Herefter en række *underkonti* som renholdelse af gravsteder, anlæg af gravsteder, granpyntning samt gravning, tilkastning o. s. v., hvorefter det hedder: „Det er indtægten af ovennævnte underkonti, der (sammen med afgift for benyttelsen af kapeller samt disses udsmykning med træer, lys, orgel, sang og salg og fornyelse af gravsteder) skal få kirkegårdens regnskab til helst at give overskud eller i hvert fald at balancere.“

Efter at have nævnt, hvad der bør *tillægges* de direkte udgifter, skriver inspektør Hilsøe: „Når råbalancen således er gjort op, kan man danne sig et skøn over, om taksterne for det kommende år skal sættes op, eller man kan fortsætte med de samme takster et år endnu på opkrævningerne, der står for at skulle sendes ud lige efter nytår.“

Af denne redegørelse må man slutte, at taksterne for denne kirkegårds (Søndermarks) vedkommende ligger i et sådant plan, at indtægterne ved begravelser m. v. samt jordleje plus indtægterne ved diverse arbejder i forbindelse med gravsteder (renholdelse, anlæg, plantesalg o. s. v.) *dækker* samtlige kirkegårdens driftsudgifter.

Således er det jo langtfra alle steder, vel endda de færreste.

Taksterne på vore kirkegårde (Holbæk) er, såvel hvad begravelse som hvad renholdelse og grandækning m. m. angår, forskellige fra by til by.

De fleste steder *ønsker* man vel nok, at taksterne for arbejder på gravstederne skal dække udgifterne og helst lidt mere, hvorimod det langtfra er alle steder, at man *ønsker*, at udgifterne i forbindelse med selve begravelsen skal dækkes, ja, enkelte steder foretages denne vederlagsfrit.

Man kan altså gå en anden vej end inspektør Hilsøe og beregne indtægterne udfra givne takster. Den fremkomne difference mellem indtægter og udgifter (underskuddet) må da tilvejebringes ved beskatning.

Her i Holbæk, hvor kirkegårdene ejes af kirken og administreres af menighedsrådet, *ønsker* man, at arbejdet på gravstederne skal svare sig, hvorimod man betragter det som et *socialt gode*, at taksterne på jord og på begravelse er lave.

Et *enkelt* familiegravsted har gennem en menneskealder kunnet erhverves for en fredningsperiode på 20 år formedelst 20 kr., medens et dobbelt gravsted koster 60 kr. Det *ønsker* man ikke at ændre. En *normal* begravelse koster 60 kr. Den omfatter højtidelighed i kirke eller kapel, ringning, lys, varme, orgel, kor, rengøring, kransbæring, lighæring, graven gravet, stampet og tilkastet samt graven og jordbunken pyntet med grønt.

Dette kan naturligvis ikke svare sig, og til dækning af *underskuddet*, der ligger omkring 110.000 kr. for kirkegårdene som helhed, yder kommunen 40.000 kr., medens resten lignes over kirkeskatten.

Alle byens skatteydere er således med til at betale, hver gang en begravelse foretages. Til gengæld slipper den enkelte lempeligere den dag, en sådan bliver aktuel, og der kan jo ved den lejlighed blive problemer nok at tumle med også ud over de økonomiske.

Udenbys boende må betale dobbelt takst for jord, ligesom de må betale fuldt ud for begravelsen. Prisen herfor er 325 kr. (beregnet 1. april 1955). Personer uden for folkekirken, men indenbys boende, betaler en særtakst på 200 kr., idet de har unddraget sig deltagelse i ligning på kirkeskatten, medens de ikke kommer uden om at deltage i det kommunale tilskud.

For kommunen må en ordning som denne være tilfredsstillende.

Man betaler de 40.000 kr. og behøver til gengæld ikke at bekymre sig om drift eller administration af et begravelsesvæsen. Og der er vist *gøremål* nok endda!

Pr. folkekirkemedlem betyder det en gennemsnitlig *årlig* udgift på ca. 11 kr., et beløb de fleste nok lettere orker at ud-

rede end den *eengangsudgift*, som et dødsfald med alt, hvad dette medfører, løber op til, om alt skal betales fuldtud.

Foruden tilskuddet til kirkegårdene betaler kommunen *krematoriets* budgetmæssige underskud (o. 6000 kr.).

Der har været krematorium her siden 1928, og når der endnu ikke er et tilstrækkeligt antal brændinger til, at krematoriet kan svare sig, skyldes det formentlig bl. a. den lave takst for jordbegravelser, et forhold, der tyder på, at — alt andet lige — foretrækker de fleste stadig jordbegravelsen, og kirkegårdenes administratorer har, hvor krematorium findes, således mulighed for i nogen grad at bestemme fordelingen mellem jordbegravelse og kremation.

Her koster en indenbys begravelse plus familiegravsted (6 m²) i 20 år ialt 120 kr., medens en bisættelse plus brænding (uden for D. L. F.) plus urne plus gravsted (1,25 m²) i 10 år koster 113 kr.

Vi har i 1955 haft 51 % jordbegravelser og 49 % brændinger. Men af brændingerne var 43 % udenbys, og urnerne blev ført til andre kirkegårde.

Fra en betalingsform som den her nævnte vil man kunne finde afvigelser til begge sider. De *højeste* takster forekommer vistnok i *København*, medens andre større byer repræsenterer den modsatte yderlighed. Således er begravelse i *Esbjerg gratis*, ligesom kommunen veder-

lagsfrit stiller et dobbelt gravsted til rådighed for sine borgere.

På landet er det almindeligt, at gravsteder på kirkegården anvises for en yderst beskedent sum, om ikke gratis.

I *Sverige* går man flere steder endnu videre, idet man ikke alene stiller gravsted til rådighed uden vederlag, men efter at et beskedent beløb er betalt for gravstedets anlæg, overtager man *vederlagsfrit* gravstedets vedligeholdelse i *hele fredningsperioden*, som ofte er 50 år. Dette muliggøres derved, at kirken mange steder i Sverige som ejer af skove, savværker og fabrikker er særdeles velhavende.

En kortlægning af disse forhold her i landet ville være yderst interessant, men måske ikke af så stor praktisk betydning, at nogen vil binde an med så omfattende et arbejde.

Tiltalende forekommer det mig at være, at en begravelse og køb af gravsted kan foretages, uden at dette virker som en økonomisk byrde, der i mange tilfælde er overordentlig vanskelig at bære.

Rimeligt synes det at være, om samfundet som en retfærdighedshandling mod sine hårdt plagede borgere kunne anvise det sidste hvilested uden at skele til det økonomiske.

Ingen ønsker endnu højere skatter, men der er her tale om en økonomisk byrde, som ingen alligevel kommer uden om, og som måske derfor i højere grad end mange andre skatter burde fordeles på og bæres af alle.

Mindesmærke i Lynæs for omkomne fiskere og søfolk

Billedhugger Svend Lindhart

Igennem en halv snes år har det i *Hundested* og *Lynæs* fiskeriforeninger været på tale, at man ville rejse et mindesmærke for de fiskere og søfolk, som omkom under deres gerning på havet; men først i 1953 var man så vidt, at man fik forslag fra forskellige billedhuggere til et sådant mindesmærke, som man

tænkte sig opstillet ved havnen i Hundested. Omgivelser og forhold her var dog ikke af en sådan karakter, at det ville blive et fredfyldt sted for de efterladte at dvæle i mindet om deres kære.

Da man så fik tilbudt en velegnet plads på *Lynæs kirkegård*, samledes man om et af mine udkast. Ved planeringen af

den nye del af kirkegården, nord for kirken, som i 1937 udførtes efter havearkitekt *Johannes Tholles* plan, fremkom en terrænforskel på ca. 3,50 m, og det gav en naturlig løsning på opgaven: at bygge en trefløjet mindemur ind i dette bakke-
drag.

I september 1954 blev arbejdet overdraget mig, og efter at det var blevet godkendt og anbefalet af samtlige autoriteter, udførte jeg en model i 1/4 størrelse, hvorefter jeg modellerede den store figur op i ler. Efter godt et årstid havde jeg denne færdig og støbte den i gips, så hofbroncestøber *Laur. Rasmussen* derefter kunne støbe broncefiguren. Stenhuggerarbejdet blev udført af *A/S E. Nielsens* mekaniske Stenhuggeri.

Selve mindemuren er 3,50 m høj og 12 m lang, udført i blå Rønne granit, ind-
delt i 99 felter. På 47 af disse er indhugget et navn på en af sognets mænd omkommet på havet; og man har fundet frem til alle, der er omkommet siden 1901, det år kirken blev bygget, den kirke hvori der gennem årene er afholdt sørgegudstjeneste for alle disse omkomne. Navnepladerne omgiver en større tavle, hvori er indhugget:

MINDE FOR OMKOMNE FISKERE OG
SØFOLK,
HUNDESTED — LYNÆS — TORUP,
REJST ÅR 1956

Foran muren står på en granitsokkel en broncefigur 1,85 m høj, med front mod havet, en kvinde med et barn på armen, symboliserende hustruen, moderen med den nye slægt. I strid blæst står hun og skygger med hånden over øjnene og spejder ud over havet, forgæves ventende sin kære.

Foran statuen er der to lave mure, der indhegner mindesmærkets plads; disse mure er på den side, der vender mod statuen, forsynet med bænke, hvor de omkomnes pårørende kan dvæle i fred og ro. I mange tilfælde havde de efterladte

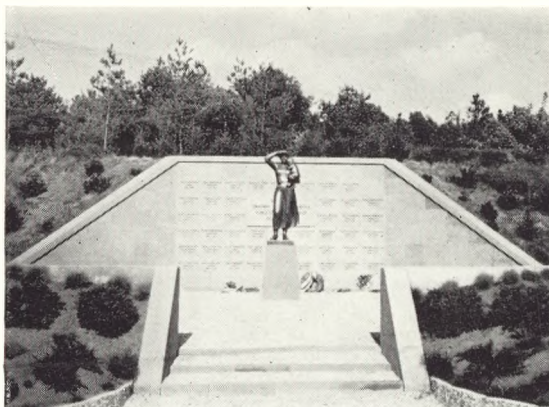

Fig. 16.
Svend Lindhart:
Mindesmærke på
Lynæs kirkegård.
Forf.s foto 1956.

intet gravsted at lægge deres blomster på; nu er dette savn på en måde afhjulpet.

Monumentet kunne ikke have fået en bedre beliggenhed end her, få skridt fra kampestenkirken, omkranset af lyngbakker og gran- og fyrreskove og højt hævet over den blånende fjord.

Det var en stor og smuk opgave, komiteen for dette monument har påtaget sig. Rent økonomisk har det kun kunnet lade sig gøre at løse opgaven, fordi man fik støtte fra såvel *Carlsberg* som *Tuborg* og bidrag fra institutioner og private.

Fig. 17.
Svend Lindhart:
Broncefigur
ved mindemur på
Lynæs kirkegård.
Jevnf. fig. 16.
Forf.s foto 1956.

Fig. 18.
Mindesmærke på
Vestre Gravlund for
faldne russiske
soldater.
Foto: J. Th. 1955.

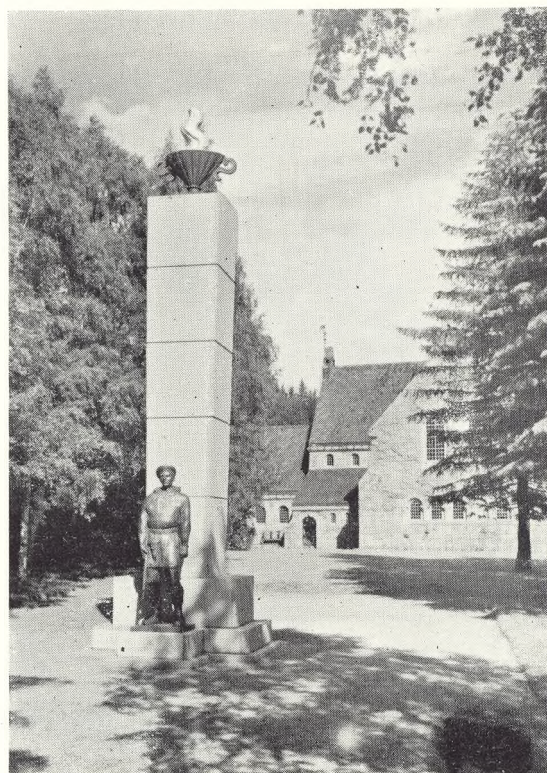

Fig. 19.
Mindesmærke ved
Rjukan kirke for
frihedskampens
faldne.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 10)

I naturlig konsekvens af forholdene under den 2den verdenskrig, hvor Norge strax tog kampen op, måtte den også få sine krigsgrave. I parentes kan bemærkes, at også Danmark fik sit direkte minde om Norges første tapre kamp: På Bispbjerg har hvilet en tysk, der faldt i slaget om Oslo Fjord allerede om natten den 8. april 1940 (jevnf. V. K. XIII side 124). På Vestre Gravlund er begravet 22 polakker, 102 britter, 13 fra „Organisation Todt“ (repræsenterende forskellige nationer) samt 331 russere. Den britiske soldaterbegravelse avviger ikke fra den normaliserede type for imperiets grave på den ganske klode, — der er de gængse attributter både *the stone of remembrance* og *the cross of sacrifice*, hvortil mellem de forskellige *headstones* norsk græs og hvide birketræer gir det særlige nationale præg. I yderkanten af Vestre Gravlund er også rejst et mindesmærke for russiske faldne, nemlig et højt granitmonument, bl. a. forsynet med en soldat med gevær i hånd og indskriften: Norge takker dere (se fig. 18). Foruden disse begravede soldater på V. G. er der på *Alfaset*, som tilhører Oslo kommune, og hvor der er indrettet en kirkegård, begravet ca. 3000 tyske soldater, som er flyttet hertil fra forskellige kirkegårde i Sørlandet m. fl. steder. På samme måde samles de tyske soldater andre steder i landet i særlige begravelsespladser, — noget som man jo også er inde på i Danmark, men som der her endnu ikke er truffet endelig aftale om.

De på Vestre Gravlund værende fyrrealleer, der tidligere har præsenteret sig så smukt, menes nu at have haft deres bedste tid og må nok avløses af anden vegetation.

Der findes 2 krematorier, hvoraf det gamle har frescomalerier af *Emanuel Vigeland* og det nye fresco af *Alf. Rolfsen*, begge ubetinget seværdige kunstværker. Begge krematorier er tegnet af arkitekten *Oscar Hoff*. I 1954 var der 2788 kremationer, af hvilke 93 askeurner blev nedsat i fællesgraven, der nu rummer mere end 200 asker. Iøvrigt agtes der i Oslo opført endnu et krematorium, som skal ligge på Østre Gravlund.

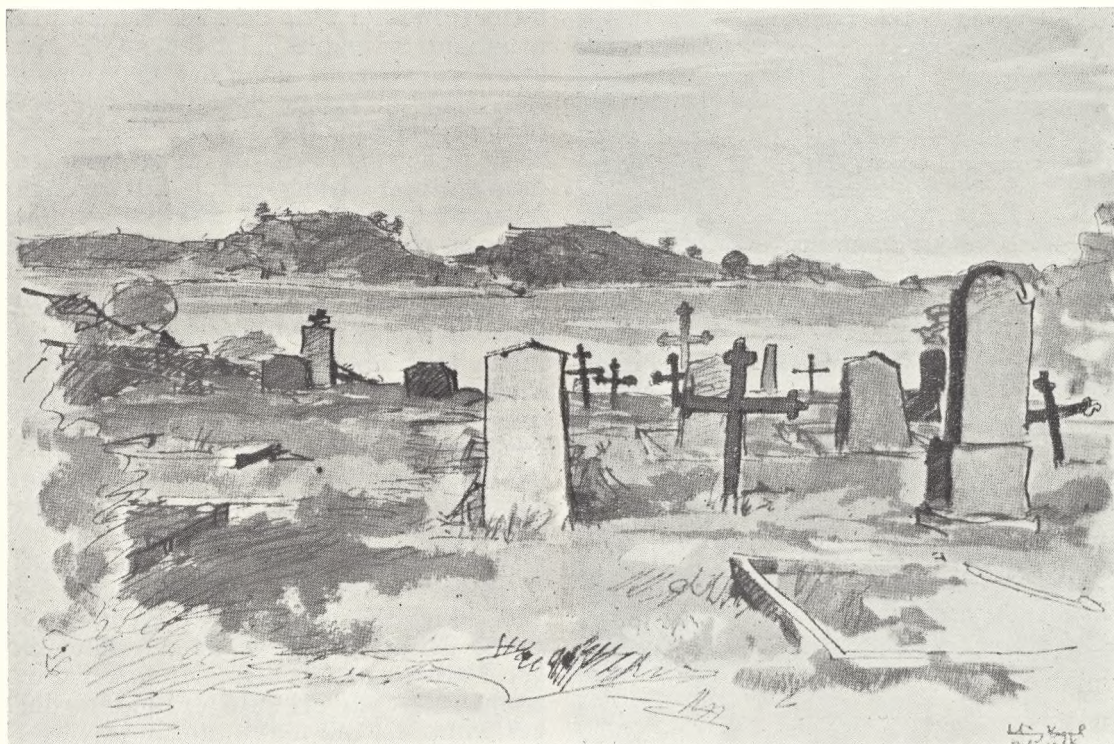

Fig. 20.
Henning Koppels
illustration til
J. Chr. Hostrup:
Norges lasede Riviera
(Politikens Magasin
24/9 1955).
Jevnf. teksten
side 21—22.

Fra tidligere besøg på Oslos kirkegårde ved vintertid bemærkes den hyggelige skik, at man sætter kornneg ud til fuglene, samt at den hos os så dominerende skik med pyntning af gravene med gran er uden betydning her som følge af det tidlige snelag.

Vestre Gravlund havde sin første begravelse 30/9 1902, og den fik allerede i 1911 sit digt af Norges unge, senere berømte digter *Arnulf Øverland*, et digt som er trykt i samlingen „Den ensomme fest“, og hvoraf vi citerer nedenstående linjer:

Der jamrer en klokke i kvelden,
forstyrret og skringende øde.
Den svinger og maner og svinger ...
Kapellets klokke ringer
til nattero for de døde.

Den brogede kirkegaard tømmes
for alt sit travle liv,
felter og gange rømmes
af sorte kjoler og røde,
og damer med sprøite og spade
skynder sig at forlade
de velbegravede døde.

Nu ligger de godt og rolig
og pent i sin ordnede by,
og hver har sin egen bolig,
som skjænker ham tyve aars ly,
en velafmaalet parcelle,
som koner kan vande og stelle.

Desuden saa har de jo himlen,
og der er det ogsaa godt.
Og alle saa maa vi jo være fornøiet
med hvad vi har faat ...

Et besøg i *Rjukan* i udkanten af Telemark fylke og en sørejse på Tinnsjøen er medbestemt af byen som salpeterproducent og af beretninger om episoder i Norges frihedskamp 1940—45. Den unge moderne industriby præsenterer sig med en ganske ung kirke, hvor også mindesmærket for frihedskæmperne står (se fig. 19), — en kirkegård vis a vis hinsides landevejen samt et krematorium, der er alleryngst (også yngst blandt Norges krema-

Fig. 21.
Pål Seland:
Vandkumme på
Vestre Gravlund, Oslo.
Foto: J. Th. 1955.

Fig. 22.
Nyere gravstedskvarter
på Rjukan kirkegård.

Fig. 23.
Ældre gravkvarter
på Rjukan kirkegård.

Fig. 24.
Krematoriet i Rjukan,
indviet 6/12 1954.
Foto: J. Th. 1955.

Fig. 25:
Atrø kirke og kirkegård
ved Tinnsjøn.

torier), indviet 6/12 1954 (se fig. 24). En urnelund er endnu ikke indrettet, skønt loven påbyder, at hvor der er krematorier, skal en sådan også indrettes, men det har nyligt (januar 1956) været drøftet at få den sat i arbejde nu og lade kommunegartner *Andersen* og havearkitekt *Myrvold* tage sig deraf. Samtidigt kunne man da rive resterne af det gamle kapel ned.

Trods sin ungdom, og tiltrods for at den altså er blevet til i en periode med vågnende bestræbelser for bedre kirkegårds-kultur, mindre dominerende granitgravmæler o. s. v., lider denne kirkegård alligevel under samme fejl som andre ældre, og den tynges af svære monumenter, høje stenrammer, uharmonisk avstemte monumenthøjder, dårlig avskærmning af kirkegårdsområdet og endnu mere (fig. 23). Også her finder dog bestræbelser for en bedre kirkegårdskultur vej, og der præsteres avkortede grave uden indhegninger i græs og med blomster foran gravmæler, der i hvert fald er underordnet bestemmelser om maximumshøjde, hvorfor de også synes at tage den mere i bredden (fig. 22).

I et glimt passerer vi *Atrø* kirkegård ved Tinnsjøn, med sine oprette og alle østvendte gravmæler, som står spredt i det blomsterfyldte græs mellem enkelte birketræer. På den, som kun besøger kirkegården for at få et indtryk, virker dette betagende smukt omkring den hvide trækirke (se fig. 25), men om dette spørgsmål om langt græs på og omkring gravsteder vil vi komme tilbage senere. Det trænger nok til kommentarer.

Endvidere ser vi også kun i et glimt den kirkegård, som ligger omkring *Heddal* stavkirke, der skal være Norges ældste og som rigt facetteret regnes for en af Telemarkens største arkitektoniske seværdigheder. Det er dens kirkegård ikke, — en blanding af grønt og grave med både stenrammer og smedejernsgitre (fig. 26), — den skal være bleven mishandlet af en gartner uden forståelse af de virkelige værdier.

Mens der ikke synes at være nogen af de her nævnte kirkegårde, som har haft vanskeligheder med terrainforholdene, skønt de ligger oppe i landet, så har til gengæld adskillige af kystbyerne haft sådanne vanskeligheder. Måske står det ikke enhver klart, at Telemarken også har

kystbyer, men det *har* det langstrakte fylke altså, f. ex. Skien, Porsgrund, Kragerø og endnu flere, der alle danner et fint sørlandsk supplement til Telemarkens natur med de store højder og snoede veje.

Den lille by *Kragerø* med kun 5000 indbyggere er den yndefuldeste søkøbstad med noget af en Dragør-stemning over sig, men med husene både oppe og nede i skiftende plateauer. Der er ikke nu levnet plads til en kirkegård inde på denne bys klippegrund, og den er derfor placeret et par kilometer uden for byen. Vejen dertil går ud og ind, op og ned og er ganske smal, så den naturligvis i sneføre er temmelig ufremkommelig. Man siger derfor, at med meget snefald fører man ikke noget ligetog ud til den, — liget transporteres for sig og følget kommer en anden gang, når denne vanskelige transport (som ikke egner sig til at indgå i noget højtideligt ceremoniel) er overstået. Kirkegården er rig på træer, og der synes at være rigelig plads til det der er, og det som kommer af begravelser (se fig. 27). Men det, som mest er iøjnefaldende for den besøgende, er dog nok de mange terrassemure, som er nødvendige for at skaffe plane flader til gravstederne. Disse terrassemure er oftest af kløvet stenmateriale, der samtidig danner en lav mur som hegn omkring det enkelte gravsted (se fig. 28—29), hvilket ikke ses udefra, og på sine steder har man fornuftigvis ladet murene gå sammen til fælles adskillelse af gravene, og så har man ladet stikgangene til gravstederne ligge i samme højde som mureverkanterne; derved opnår man at de dårlige virkninger og store vanskeligheder, som fremkommer af de andre steder brugte gravrammer, elimineres.

Sørlandet er en smilende strimmel land langs Skagerak og rummer juridisk 2 Agder-fylker. Dets sprog er så dansk, som nogen dansk næsten kan ønske sig det, og det syngende, blide mål rummer dagligdags hyggelige gamle udtryk, som hos os nu kun lever i poesiens verden.

Efter hjemkomsten fra rejsen fandt jeg i et søndagsblad (Politikens Magasin ^{24/9} 1955) den side 19 som fig. 20 hosføjede illustration fra en lille skærgårdskirkegård ganske nær Kragerø. Der står ikke meget om den i artiklen, der er betitlet: Norges lasede Riviera, og som er forfattet af *Jens Chr. Hostrup* med illustrationen

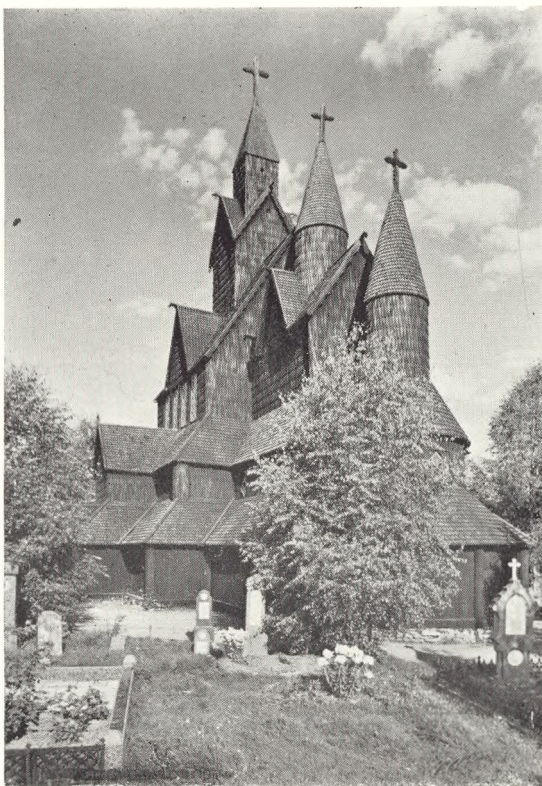

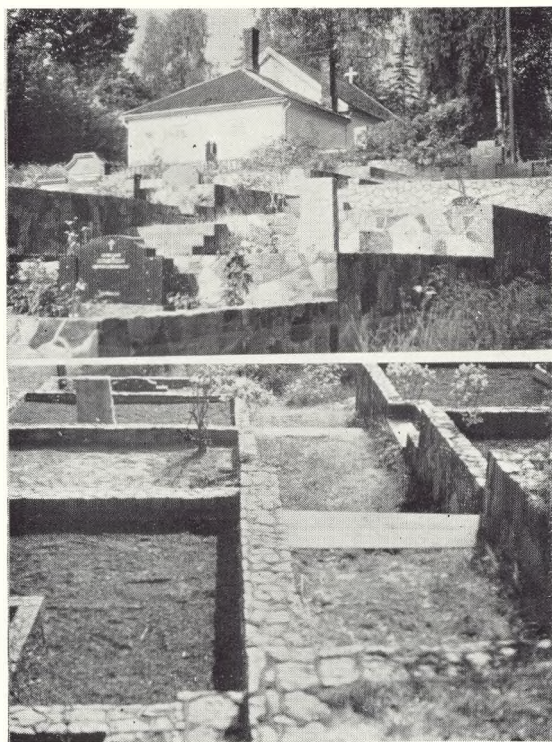
Fig. 26.
Heddal kirke og kirkegård.
Jevnf. teksten s. 20.

Fig. 27.
Parti fra den højere beliggende del af Kragerø kirkegård.
Foto: J. Th. 1955

Fig. 28-29:
Støttemure, grav-
rammer og flise-gange
på Kragerø kirkegård.
Foto: J. Th. 1955.

af Henning Koppel. Men jeg syntes, at billedet måtte med.

Der står: „Ensomt lå den — ikke større end en almindelig dansk villahave, med skæve, gamle jernkors, et lillebitte kapel — og en uendelig fred“.

Forfatteren kaldte den *Opsvik* kirkegård, men da der ikke er noget lokalt samfund, der hedder sådan i Norge, og da jeg gerne ville ha den placeret rigtigt i rækkefølgen på rejsen, satte jeg et topografisk detektivarbejde i gang, og opklaringen kom fra den store kender af norske forhold, bibliotekaren *Torfinn Skard* på Telemark landbrugshøjskole i Ulefoss. Ham lykkedes det at få opklaret, at kirkegården ikke hedder *Opsvik*, men *Ostvik*, og sognepræsten i dette sogn har yderligere kunnet tilføje, at stedet er beliggende på *Langsheia* og at den lille kirkegård antagelig er sine halvhundrede år gammel.

Dette bl. a. til oplysning for dem, som siden skulle finde på at søge efter en *Opsvik*, som altså ikke eksisterer. —

(Fortsættes i næste hefte).

Arbejdet fremover

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Juli-august-september.

Artiklen om forårsarbejdet sluttede med et lille hjertesuk over *ferietidens* arbejdsmæssige vanskeligheder. Vi føler nu trykket i sin fulde styrke, da *alle* jo helst vil have ferien i den egentlige sommertid. Kan man fortænke nogen deri?

Feriens *længde* andrager for de fleste i Danmark 15 arbejdsdage for ca. 9 måneders arbejde, 18 dage for helårsbeskæftigede og for et mindre antal 24 dage. Der er *lovhjemmel* for at forlange den sidste uge udskudt. Det vil derfor være rimeligt at benytte denne hjemmel over for så sæsonbestemt arbejde som vedligeholdelse af kirkegårde og gravsteder. Alligevel vil mange kirkegårdsledere lade sig bevæge til at give ferien i fuld længde, når rejse og vægtige grunde taler derfor. Jo længere ferier i sommertiden, desto vanskeligere er det at få sin vedligeholdelse gennemført.

Det kan næppe kritiseres med rette at fastholde et *krav* om, at højst 25 % af arbejdsstyrken kan få ferie samtidig. Det betyder eksempelvis, at der af en arbejdsstyrke på 16 mand kun kan gives ferie til 4 mand samtidig, eller sagt med andre ord: hver uge kan højst 2 mand påbegyn- de deres ferie.

Der er næppe større muligheder for at antage *løs* hjælp i ferietiden. Dels er det årstiden med størst beskæftigelse, dels kræver arbejdet på kirkegårdene kendskab til de specielle forhold, hvilket begrænser værdien af løst antagne folks ydelse.

Det er *renholdelsesarbejdet*, der presser mest på.

I tørre somre er væksten af ukrud hæmmet, men til gengæld er det begyndende løvfald på roser og birketræer, visne blomstertoppe på småplanter og det forøgede krav til vanding medvirkende til en binding af arbejdskraften, så lettelsen ikke føles overvældende.

I regnfulde år vanskeliggøres renholdelsen, idet oprivning kan være næsten umulig. De fineste græsarter, fuglegræsfladstjerne m. m. tager da let overhånd.

Det er med denne fare for øje, det er så overordentlig vigtigt, at der er bund i arbejdet før ferietiden.

Ved rengøring af gravsteder må opmærksomheden være henvendt på afklipping af halvvisne plantedele og i år i særdeleshed afklipping af frostskaadede grene og kviste. Ukrud skuffes og luges bort, før det sår frø. En glemt brandbæger, smågræs eller fuglegræsfladstjerne kan let nå at få modent frø inden for en 2—3 ugers turnus.

Angreb af galmyg på buxbom kan gøre sprøjtning med DDT-oliepræparater nødvendig i juni-juli. Meldug på knoldbegonier melder sig sidst på sommeren og bør forebygges ved sprøjtning med *svovl-* eller *kobberpræparater*, som ikke pletfarver bladene. Det er ingen stor udgift at gennemføre denne sprøjtning, og det må siges at være en *service*, der betaler sig godt.

Herudover kan en „sundhedspleje“ af gravstedernes plantebestand vanskeligt gennemføres. Det er da også langt vigtigere at give sunde planter de bedst tænkelige vækstvilkår end at kurere på svækkede individer.

I alle perioder med tørt vejr bør græsgravsteder *vandes* efter hver klipping, normalt ca. hver 10. dag. Græsset ødelægges mest ved affejning. Skånsom fjernelse af det afklippede græs kan gennemføres med den lille løvrive. Et ringe tilskud af salpetergødning gør ofte underværker.

I den tørre sommertid bør trådhegn renses for rust og males. Hvis bænkene ikke kan males på værksted om vinteren, må det gøres nu til besvær og fare for publikum og med forøget fare for, at solen blærer malingen op.

Fra begyndelsen af august kan nye grave med fordel tilplantes i gråvejrs- og regnperioder. Hvis man ikke kan undgå roser, kan plantning af dem i hvert fald vente til oktober.

Renholdelse af kirkegårdens grusgange og delvis busketter bør i videste udstrækning ske med *motorkraft*. De mindste traktorer kan let trække et 70 cm bredt skuffeblad og en grovrive. Dagen efter skufningen rives over med brede høst-river med ståltænder.

I kirkegårdens busketter er skufning eller hakning oftest tilstrækkelig. Derved undgår man fjernelse af muldgivende planterester.

I midten af juni påbegyndes *klipping* af løvhække, især liguster- og bøgehække på gravsteder. Samtidig blusser diskussionen op påny om hæklippemaskiners kvalitet og anvendelighed. At motordrevne klippere i dag er en overordentlig hjælp må dog være hævet over diskussion.

Tidlig klipping af løvhække nødvendig yderligere en klipping sidst på sommeren eller efteråret.

De stedsegrønne hække klippes almindeligvis fra hen i *august*, men der er intet i vejen for at udstrække den helt hen til slutningen af oktober, så dette arbejde afløses af grandækningen. Det er et middel til kontinuerlighed i arbejdet.

Tilspidsede hække er stærkere end lodret klippede.

Ved klipping på gravsteder er det nærliggende at klippe buxbomkanter samtidig. Det er dog bedre at indskrænke sig til studsning af uregelmæssige toppe og i stedet omplante oftere.

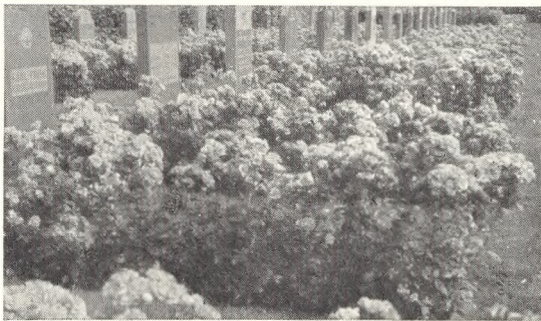

Fig. 30.
Rødhætteroser på
Kuiberg kirkegård
(Sverige).
Foto: J. Th. 1945.

Fig. 31.
Der klippes hække og
benyttes HAH
transportabelt gene-
ratoranlæg på
Herning kirkegård.

Stedsegrønne træer og buske, som vokser ind i eller for nær ved hæksiderne, bør klippes tilbage med beskæresaks. Det ser hæsligt ud med klippeskår parallelt med hæksiderne.

Udstrakt klipning *efter snor* er tilrådeligt. Mange kirkegårde bærer præg af, at brug af klippesnor har været forsømt. Lange snore, der strammes hårdt op, kan lettest fastgøres til gamle 4-grenede jordgrebe, der er forsynet med kraftige skafter på ca. 2,5 m. Sådanne grebe er lette at træde i jorden, og snoren kan fra grebens skaft føres skråt ned til en mindre pløk et par meter længere bagud. Hvor snoren spændes over vej eller gang, bør den forsynes med et stykke hvidt papir over vejbanen.

I *september* kan ventes nattekulde, og dermed ødelægges sommerblomsterne. Straks de er fjernet, ser grupperne triste ud og giver rig anledning til udplantning af efterårsblomster. Chrysanthemum i sentstukne, lave sorter er meget anvendelige. Andre efterårsblomster som Veronica Andersonii o. fl. kan få interesse, men det er, som om tidligere tiders store anvendelse af Erica har fundet sin bedste afløser i Chrysanthemum. De kan tiltrækkes i bænk ved kirkegårdene, er lette at kultivere og dyrkes med relativt lave arbejdsomkostninger.

Nedstikning af endeskud af Mahonia Aquifolium er en billig og anvendelig pyntning af blomsterbedene i efterårstiden. Tilmed er Mahonia en udmærket beplantning på forsømte og derfor rydede grave, og heraf kan man klippe spidserne.

Begoniaknolde tørres og tages ind. De kan drives igen, men svampesygdomme slæbes med, og det vil derfor være sikrere, men dyrere at starte med nye knolde hvert år.

Blomsterløg lægges i *oktober*, men bør indkøbes om sommeren. En rig anvendelse af crocus, især sorten Remembrance, vintergækker, Scilla m. m., giver en dejlig blomstring om foråret, når alt andet er bart. De kan lægges i grupper på 5—10 stk. næsten overalt på gravstedet, men aldrig i rækker og nødig i bede til forårs-

blomster. Lave tulipaner kan lægges på samme måde. Hyacinter er vel det eneste, som finder bedst placering i bede, men de er i vejen for granpyntning og udplantning af forårsvækster.

September er yderste frist for aftaler om *granlevering*. Skov- og plantageejere skal have rimelig tid til tilrettelæggelse af skæringen. Den bedste dækkegran synes at komme fra 20—40 årige rødgran på mager jord. Efter behov sikrer man sig samtidig hvidgran og fyr. Rigelig anvendelse af fyrretoppe og tildels hvidgran er økonomisk fordelagtigt.

Det er også nu tiden at overveje alle muligheder for anvendelse af *andre* materialer end *islandsk mos*. En overbrodering af grandækkede grave med kranse, puder, hjerter, kors o. s. v. i mere eller mindre fantasifuld udformning må betegnes som et overdrev. Det harmonerer ikke med de retningslinier, vi iøvrigt har kunnet antage som rigtige for plantninger og anlæg af gravsteder.

Når tiden tillader det i løbet af sommeren, sendes en pænt formet skrivelse til gravfæstere, som forsømmer pasning af deres grave. Der kan passende gives 2—3 ugers frist, og er gravstederne så ikke renset og klippet, ryddes beplantningen. På enkeltgrave og delvis på dobbeltgrave vil det dog ofte være mere hensigtsmæssigt at rydde den indvendige beplantning og lade hækken vokse sammen mod gravstedets midte og derefter kun topklippe i højde med omliggende graves hække.

Overvejelserne om arbejdet i sommermånederne kan passende slutte med bekymringen over den tiltagende *kemiske* krig. Lader man sig friste til at sprøjte på gange og pladser for at bekæmpe ukrud, må det haves for øje, at øget brug af giftstoffer hæmmer eller ødelægger jordens biologiske liv, hvorved stofomsætningen nedsættes eller hindres, og planterne lider gift-, sult- eller kvælningsdød.

Det vil ikke være rigtigt ubetinget at fraråde denne ukrudsbekæmpelse, men den må ske med varsomhed på grund af de mange ubekendte faktorer.

Om plantninger ved krematorier og kapeller

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. H. D. Ørsted-Hansen

Det er nu et år siden, at dette spørgsmål blev berørt, og et indlæg burde være fremme længe før. Men vort blad er jo kun et kvartalsblad, og derfor kan det hænde, at en sag ikke bliver forfulgt så hurtigt som måske ønskeligt.

Decembrnummeret 1955 af »Ignis«, tidsskrift för eldbegängelsespåsmål, er i sin helhed helliget indvielsen af et nyt krematorium i *Stora Tuna*.

I en udmærket artikelserie suppleret med fotografier og planer får man en masse at vide om krematoriets planlægning, opførelse, tekniske indretning, kunstneriske udsmykning m. v.

Som et led i alt dette indgår en lille opsats på mindre end 20 linier af trädgårdsarkitekt *Gösta Reuterswärd* betitlet »Planteringen kring krematoriet«. Trädgårdsarkitekten skriver følgende:

»Då det inte finns något mer pressande än en begravning, måste man göra allt för att skapa en sådan vacker och upplyftande miljö som möjligt. Just där anförvanter väntar utanför ett krematorium, bör glada färger och sipprande vatten trollo bort de dystra tankarna. Med utgångspunkt för dessa idéer gjordes ritningar till plantering kring Tunabygdens krematorium. Redan vid entrén möts man av färgglada rosor, och uppe vid krematoriet finns platser, där de väntande kan sitta och njuta av sorlet från vatten bland prunkande blommor. Detta vatten-sorl är mycket viktigt, då tystnaden bland de väntande många gånger är nästan outhärdlig. "Gud är liv" står det i bibeln. Vatten uttrycker på sätt och vis just detta. Kring vattenytan lever allt upp. Det för tanken högt upp mot renhet, liv, evighet. Det vore lyckligt, om Tunabygdens krematorium kunde ge impulser till mer färgglada planteringar kring våra ofta rätt dystra begravningskapell.«

Man læser det igen med stigende undren og finder, at lige så kortfattet denne beskrivelse af beplantningen er, lige så omfattende er den *misforståelse*, den giver udtryk for.

Hvad er det nemlig, havearkitekten har sat sig som opgave?

At bortjage de triste tanker, som måtte optage de pårørende, der venter udenfor krematoriet, og at gøre dette ved hjælp

af glade farver og sprudlende vand. Allerede ved indgangen mødes man af farveglade rosor, og ved krematoriet finder man siddepladser, hvor de ventende kan nyde lyden af vandets rislen mellem farvestrålende blomster!

Men kan dette overhovedet gøres, og bør det gøres?

Mon man ikke skal gøre sig klart, at *liv og død* er to forskellige ting og samtidig to sider af samme sag, og at den dybe sorg, som dødens ubønhørlige magt bereder menneskehjerner, kun kan lindres i de sværeste timer og fremover ved en eneste ting: ved tro på opstandelsen og det evige liv. —

Det er dog vist også således, at glæde og sorg er to sider af samme sag og begge af samme vigtighed i et menneskeliv som sol og skygge. Selv om begreberne er væsensforskellige (man længes jo ikke efter sorg, som man kan længes efter skygge), står det dog fast, at sorgen rummer så store værdier, at ingen har ret til at gribe ind og ville bortjage den ved billige midler.

Det er vist ubestrideligt, at man blandt de største og mest værdifulde værker i poesi, prosa og bildende kunst vil finde ting, som er udsprunget og inspireret af den dybeste sorg.

Derfor skal vi *ikke* omkring vore krematorier og kapeller have et broget blomsterflor, sprudlende eller springende vand o.s.v. Alt dette hører livet og glæden til. Glimrende effekter i *Tivoli*, i *folkets park*, omkring et *teater* eller ved en *jernbanestation*.

Hvor livet leves, og livsglæden er overvejende, kan man fryde sig over havearkitektens artistiske leg med farver og former, men på vore kirkegårde og ved vore kapeller og krematorier bør anlæg og beplantning være af en art, så det er medvirkende til at skabe det indtryk af ro og værdighed, som stedet kræver.

Dette er jo også skabt bevidst ved flere toneangivende krematorier såvel i Danmark som i Sverrig, f. eks. *G. N. Brandt* og *Schlegels* i Mariebjerg samt af *Asplunds* i Stockholm.

For kirkegårdens vedkommende vil man få steder fornemme denne højtid i sindet stærkere end i *Karlskoga* gamle kirkegård

(som i 1954 af stadstrådgårdsm. *Carl Fredby* omdannedes til urnelund) og i skogskyrkogården i *Jönköping*. Begge steder føler man sig blandt de vældige, røde og ranke fyrrestammer, som var man i en domkirke.

Her er intet gjort for at »trolla bort de dystra tankarna«. Men her tjener dog alt til at løfte tankerne op i et højere plan (netop som Gösta Reuterswård selv udtrykker det) mod renhed, liv, evighed.

Tunabygdens krematorium bør ikke give impulser til lignende plantninger ved krematorier andre steder. Det vil derimod (efter beskrivelsen) kunne gøre nytte i een henseende: som eksempel på, hvordan plantning omkring et krematorium helst *ikke* skal være.

Et sådant eksempel behøver vi dog iøvrigt ikke at tage helt til Stora Tuna for at finde. Også herhjemme ynder man her og der at »pynte op« ved kirkegårdens indgang eller omkring kapel og krematorium, — dels med brogede eller

stærktfarvede tæppebede og dels med andre lignende knaldeffekter.

Man har mistanke om, at det, hvor det gøres, mindre skyldes ærlig overbevisning om det rigtige heri end et ønske om at tilfredsstille det brede publikums krav om »noget pænt« og fordi man ser det andre steder, f. eks. i privathaver, offentlige lystanlæg og endnu flere steder, hvor det kan være berettiget.

Det vil altid være farligt at lade sig friste til at gå på akkord. Resultatet vil, når alt kommer til alt, næppe blive til glæde hverken for plantøren eller for det store publikum, som sikkert oftere, end man tror, kan se, hvad der er smukt og rigtigt, men blot ikke i stand til på forhånd at sige, hvordan det skal gøres.

Fremfor håbet om, at det foran fremdragne eksempel vil danne skole, bør sættes håbet om, at kirkegårdsplantører vil arbejde på grundlag af ansvarsbevidsthed, ærlighed, omtanke og forståelse af netop dette arbejdes (kirkegårdens) særlige karakter. —

Om mindelys på kirkegårdenes grave

Under al den ufred og ufordragelighed, som hersker i vor verden, har vi lov at glædes over, at der dog er noget, man kan være *fælles* om, og at skrankerne *undertiden* ikke er større, end at man trøstigt kan overskride dem. Til dette hører blandt andet dette, at man ikke behøver at blive forkættet, hvis man overfører en katolsk skik til protestantisk praxis. Således med katolikernes mindelys, der nu også tændes på en mængde ikke-katolikers grave, — en skik, der vel er ny, men som sikkert vil brede sig — sådan som det er skildret af overgartner *Henry E. Nielsen* i VK. XVIII s. 85.

At man kan ha sine overvejelser, før man sætter mindelys ud på en nordisk grav i novembers tåge til *allehelgensdag* eller i vinterens mørke til *julehøjtiden*, er forståeligt. Nøgterne betragtninger hvisker let i øret, at lyset hurtigt vil blive blæst ud af den kolde vind, eller at regn vil dræbe flammen. Men blomsterne, som vi sætter ud, visner jo også, — vi undlader da ikke derfor at plante dem på graven, eller lægge dem på kisten, — så lidt som vi undværer dem ved anden lejlighed, i glæde og i sorg. Som blomsterne har

deres kortvarige *mission*, har også *de levende lys* det.

Men der er iøvrigt *råd* for de kalamiteter, der hefter sig til de levende lys' flammer i det fri, katolikernes har gjort det, og hinsides sundet har man også fundet ud af, at disse lys skal skærmes. Ved et par besøg på *Malmö Östra* blev det bemærket ifjor, og kameraet fæstnede nogle af dem på sin film — 4 eksempler vises her. Disse lygter kan være mere eller mindre gode, og af disse er den, der vises som et glas yderst tilhøjre og bærer en indskrift, absolut ikke af dem, der må regnes til de vellykkede, mens de andre i hvert fald nok kan gå an, ja mere end det.

Folk, som har gravene, sætter disse lygter med tændte lys ud om efteråret eller til jul og tænder dem ved de lejligheder, hvor der er grund dertil, dels de allerede nævnte dage, dels ved fødsels- og dødsdage eller andre mindedage. I nogle tilfælde er det vist en organisation, som besørger dette. Og når så vinteren er gået, tages de bort igen — så har de gjort *deres* gerning, at beskytte flammerne mod regn og blæst, at holde ilden vedlige.

Fig. 32—35.
Lygter for mindelys
på gravsteder.
Foto: J. Th. 1956.

Det er iøvrigt ganske ejendommeligt at bemærke, at *inde* i hjemmet bag de beskyttende vægge er det de elektriske lys, der dominerer julegranen, der tændes tidligt i december og som brænder langt ind i det ny år, når trettendejuledagen melder sig (vort helligtrekonger), mens det *ude* ved de dodes sidste jordiske boliger er de levende lys, der kræver beskyttelse, som bliver anvendt — sådan inkonsekvens kender vi også andetsteds. Men lad os endelig ikke tænke os den dag, da *også kirkegårdens* mindelys bliver elektrificeret, — for så får man da endnu en grund mere til at sætte skel mellem civilisation og kultur. —

Det forekommer os, at skikken med udsættelse af mindelys (beskyttede eller ikke beskyttede) på kirkegårdenes grave er et motiv, der fortjener *opmærksomhed*, og som bør stimuleres af kirkegårdsmyndigheder og kirkegårdsadministrationerne. Især finder vi, at hvis denne skik samtidig kan fremme de *personlige* besøg på kirkegården, vil det være godt — for »kirkegårdskultur«, der *kun* giver sig udslag i, at man telefonisk hos kirkegården bestiller så og så mange blomster til højtid- og mindedage samt permanent vedligeholdelse, årlig grandækning plus måske nogle mindelys til allehelgensaften og juleaften o.s.v., og derefter årligt *betaler en regning*, — ja det har nu *ikke* ret meget med kultur at gøre, og det er i hvert fald ikke en *hjertets* kultur. Der *må* være noget personligt, — og det skal være endog meget vægtige årsager, der forhindrer selv den travle forretningsmand eller husmo-

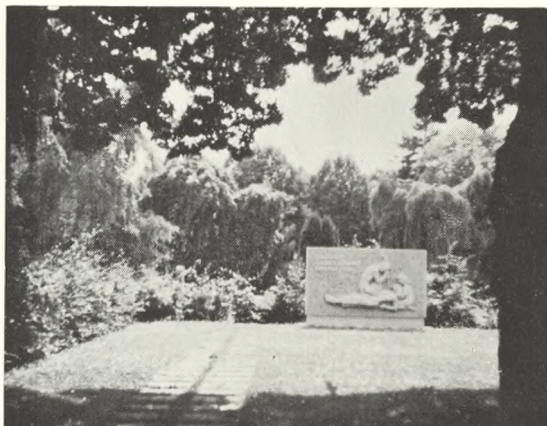
deren med de mange småbørn til ikke flere gange om året personligt at gøre sig et ærinde på kirkegården, for der at samle tankerne i tak om det, der engang var givet En, og hvem man måske skylder selve det, at man er et levende menneske. —

Og lad os tilføje: *Eet* mindelys på en grav giver et fint motiv med drag både af noget ædelt, lutrende og smukt, — til lige giver det en kontakt bagud til fortidig anvendelse af levende lys i almuehjem eller højenloftssale. Kommer der *to* lys, bliver motivet *ikke forstærket*, men det bliver tværtimod forflygtiget, — og sættes disse to lys så i lygter, kommer ideassociationen fra en hestevogn, en bil eller en entredør strax frem — og kommer der endnu flere lys på den enkelte grav, ja så er det *illumination* med et Tivoli i tankerne, og ikke kirkegård. —

Derfor er det meget vigtigt, at denne smukke skik fra begyndelsen holdes i tøjlerne gennem en vis beskeden anvendelse og beherskelse — og det bør *ikke* gå med denne, som det er gået med mangen granpyntning, at den udarter sig til, at kirkegårdsgartnerne muntre sig med at lave »broderede« mønstre og motiver af et broget mangfoldighed. Det er som også anført side 32 noget, der er ført ud i en form for »kultur«, som virker udfordrende på den gode smag, og det *må aldrig* være sådan, at gartneren, som udfører det, har ment at have ligeså megen ret til at modellere på et gravsted som skulptøren i ler, konditoren i dejg eller damefrisøren i hårabejde — for der *er* nu engangen forskel, og der *må* være en kant. —

Fig. 36.
Mindelund på Lunds
Norra kyrkogård.
Jevnf. fig. 37—38.
Foto: H. Claesson.

Dansk-svensk minneslund

F.d. kyrkogårdsforst. Hilding Claesson

Lund var en av Danmarks äldsta städer. Och Lund var under någon tid »Metropolis Danie« och de danska konungarnas kröningsstad. På en mycket begränsad yta hade staden under medeltiden förutom Domkyrkan (S:t Laurentius) ytterligare 22 kyrkor och 7 kloster. Till så gott som alla hörde kyrkogårdar. Endast en av dessa gamla kyrkogårdar brukas fortfarande och det är äldsta delen av kyrkogården vid S:t Peders Klosters kyrka (väster om Lunds Centralstation). Två gamla kyrkogårdar äro öppna planteringar nämligen S:t Peters kyrkogård i hörnet av Bredgatan och S:t Petri kyrkogata, den s. k. Petriplatsen (denna kyrkogård användes för begravningar fram till våren 1816) samt S:t Måns kyrkogård i nordvästra hörnet av Stadsparken. De övriga kyrkogårdarna äro i flesta fall bebyggda eller ligga i gatumark.

I viss utsträckning ha vi dock kyrkogårdarna kvar, nämligen under markytan. När kloakledningarna drages fram och när husen bygges om möter oss medeltidens döda. De ha under årens lopp behandlats illa och med föga pietet. I vissa fall ha de förts upp till Anatomiska institutionen för undersökning och därifrån till Norra kyrkogården. På senare år ha de blivit bättre tillvaratagna.

När renoveringen av ett äldre kvarter (nr 24) inom Norra kyrkogården utfördes 1950—1951 anordnades en särskild minneslund för de döda, som påträffades vid grävningar i medeltidskyrkogårdarna. Hitintills har benen från grävningarna i S:t Jakobs kyrkogård (vid Bytaregatan), Domkyrkogården (väster om Domkyrkan) och S:t Nikolaus kyrkogård (vid Kyrkogatan nordväst om Domkyrkan) fått sin viloplats däruppe.

Minneslunden utgöres av en rektangulär gräsmatta omgiven av bokhäckar. En gång av kalkstensplattor följer häckarna

Fig. 37.
Jonas Fröding:
Monument i
mindelunden på
Lunds Norra.
Jevnf. fig. 36 og 38.
Foto: H. Claesson.

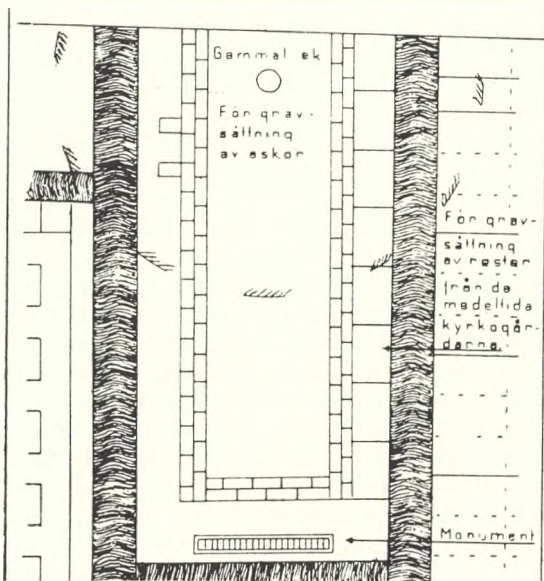

Fig. 38.
Hilding Claesson:
Plan til mindelund
på Lunds Norra.

på 1¹/₂ meters avstånd. Ingången domineras av en mycket yppig ek. De påträffade benen gravsättas gruppvis mellan plattgången och bokhäcken. I minneslundens mittparti var avsikten att gravsätta askor — om möjligt utan urnor — direkt i jorden (av jord är Du kommen, jord skall Du åter varda) och desslikes utan minnesmärken eller andra markeringar — jämför figur 38.

I fonden placerades hösten 1954 ett större monument (fig. 36—37) utfört av bildhuggaren *Jonas Fröding* i Malmö. Monumentet har sin särskilda historia. Vid krigsslutet våren 1945 blev Lund ett genomgångsläger för tusentals fångar från Hitlers koncentrationsläger. Ett femtiotal överlevde icke utan fingo sin sista viloplats på Norra kyrkogården. Det blev för mig en gripande syn att se kamraterna böja knä vid gravarna i bön för de döda. De flesta av dem voro katoliker. För mig personligen koncentrerades allt kring den medeltida fridsbönen: O, REX GLORIAE CHRISTE VENI CUM PACE. Jag ville gärna fånga denna bön i ett konstverk — hällst en målning — med markens djur och himmelens fåglar, som stumma deltagare. Det lät sig icke göra. Så träffade jag en dag *Jonas Fröding* och berättade om min idè. Han blev inspirerad av uppslaget och vi kom överens om att han skulle utforma det hela från motivet »flyktingen böjer sig i bön över sin döda maka medan den späda dottern stöder moderns huvud«. Så snart kyrkorådet sett modellen godkändes förslaget enhälligt med den ändringen att texten blev en svensk översättning av bönsens ord: O, KRISTUS ÅRONES KONUNG KOM MED FRID.

Jonas Frödings vackra och monumentala verk höggs hösten 1954 i rödgrå Bohusgranit av stenhuggaremästaren *Sven Wahlman* i Lund. Kostnaden täcktes ur en testamentsfond donerad av framlidne köpman *August Åkesson*, god vän till oss alla, som hade vår sysselsättning på kyrkogården.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 22)

Arendal var i forrige århundrede Norges største sejlskibsby, og den er nu blandt de Sørlandsbyer, der konkurrerer med hinanden i skønhed med navnene Tvedestrand, Lillesand, Mandal og endnu flere søfarts- og badebyer ved den friske kyst langs Skagerak. Byen fik sin første kirke 1690 nærved den nuværende, og på dennes kirkegård, der indviedes i 1709 og udvidedes 1734, begravede i 1714 *Peder Tordenskjold* sine faldne, som han kom ind med på Gyldenløves galej. På kirkegården var der 2 benhuse for »privilegerede«. Den nuværende kirkegård blev efter datidige enslydende krav i Danmark og Norge anlagt udenfor byen, og fra den i kirkegårdsagens historie særligt kyndige, overretssagfører *O. A. Aalholm* i Oslo, har jeg elskværdigst fået overladt udførlige oplysninger, hvoraf her gengives det aller-væsentligste efter overretssagførerens manuskript. Overretssagføreren skriver bl. a.:

Da Arendal fikk sin nåværende kirkegård, lå denne langt, langt tilskogs utenfor de daværende bygrenser, og veien dit var adskillig tyngre og ufremkommeligere enn den senere er blitt. Men i snart halvannet hundre år hadde Arendal hatt midt i sitt sentraleste strøk en kirkegård som var blottet for naturlig jordsmon og som forlengst var til det utrolige overfylt og dessuten avskåret fra enhver mulighet for naturlig utvidelse. Under de omstendigheter var byens fedre neppe tilbøyelige til å undervurdere fordelene ved å få sin kirkegård noe på avstand.

Det var 14. februar i det krigens år 1809 at enevoldskongen i København nådigst tillot at Arendals kirke av det Laurvigske Grevskaps eiendom *Torbjørnsbo* ervervet et større areal til kirkegård og til kirkegårdsvei.

Det tok noen år før kirkegården kunne tas i bruk. Blandt annet gjalt det å skaffe tegninger, og heldigvis hadde byen en kapasitet på området, den danske kunstgartneren *H. C. Pries*, som siden døde på Frederiks Hospital i København 23. januar 1822, samme år som hans »Haugebog« utkom i Christiania. Pries har satt flere spor efter seg i Norge, bl. a. i Strømsbo, Arendal, i Lillesand og Brekke, Skien.

Fig. 39.
H. C. Pries;
Plan til
Arendal kirkegård.

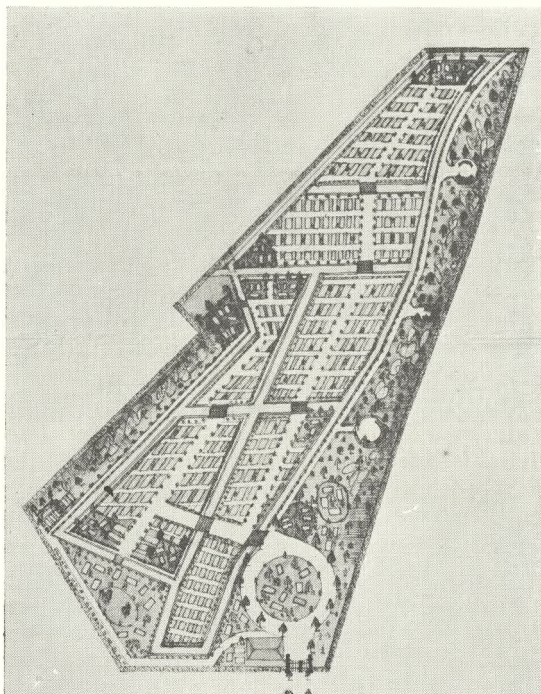

Fig. 40.
Et af de ældste
støbejernsgravmæler
på Arendal kirkegård.
For Mathias Schrøder
Aalholm, død 1836.
Foto: J. Th. 1955.

Han utarbeidet kart og plan for kirkegården i Arendal (se fig. 39).

Våren 1814 ble den nye kirkegården på Torbjørnsbo tatt i bruk. Pries's anlegg omfatter den lune dalsenkningen når en kommer inn på kirkegården tillikemed det opphöyede rosenstykket. Efter fire-fem turnusser ble denne eldste delen lagt ut som park. *) Gravstedene ble jevnet ut bortsett fra et eneste, nemlig »Begravel-sen« hvor den nesten 80 årige madame Salig *Niels Aalholms* var blitt gravlagt i kirkegårdens innvielsesår, og hvortil også hennes foreldres jordiske levninger var blitt overført tillikemed deres pompøse gravplate som var støpt i 1730-årene ved det grevelige jernverk. Nå står bare den enkle sorte stötten fra Nes jernverk med hennes sønns navn og med årstallet 1836 (se fig. 40).

I skogkanten langs dalen ble det bygget opp private gravsteder, deriblandt det som bærer navnene til Arendals største legatstifere, ekteparret stadskaptein, konsul, skipsreder, kjøpmann m. m. *Peder Thomasson* (1755—1809) og *Lovise Grooss* (1754—1815). Til dette fører 7 trin av engelsk sandsten, og de er hentet hjem i 1817 ifølge opplysninger i boets papirer!

Det varte ikke lenge før kirkegården var for liten, og ved en transaksjon, som innebar en ikke ubetydelig gave, ble kirkegården utvidet. Stiftsdireksjonens approbasjon er datert 25. august 1822, og dermed hadde kirkegårdsområdet nådd 9000 kvadrat-alen. Ved kongelig resolusjon 1836 ble kirkegården atter tillatt utvidet med grunn fra begge nabogårdene, og det betød et tillegg på 8000 kvadrat-alen, så området ble fordoblet.

Året efter døde byens gamle prost *Johan Ernst Gunnerus Krog* (1765—1837). Da han mere enn firti år tidligere hadde fått kallet, sa man i tvillingrikenes hovedstad at han ville komme til å rede sitt leie på guineer og at kallet var med en bispestol å ligne. Da han døde, ble hans avsjetele legeme svöpt på hans prekenmanuskripter. En sort støpt plate viser hans siste hvilested.

(Fortsættes i neste hefte).

*) Det er derfor nu ganske umuligt selv for stedkendte personer at se, hvad Pries har fået udført af sin plan.

Red. anm.

Arbejdet fremover

Kirkegårdsinspektør Aage Fich.

Oktober-november-december.

Selv om vi har tilplantet nye gravsteder det meste af sommeren, vil der dog blive en egentlig *plantesaeson* fra midten af september til midten af oktober.

Det vil i almindelighed være mere tilfredsstillende for gravfæsterne, at gravsteder anlægges *ret snart* efter begravelsen selv med forøget fare for sammensynkning af den nye grav.

Sker sammensynkningen i vintertiden, er det hverken særlig omfattende eller bekosteligt at dække om eller blot dække ovenpå, til gravstedet igen er plant. Opfyldning med muld sker da umiddelbart efter granaftagning i april.

Omplantning af buxbomkanter bør ske tidligst mulig i september af hensyn til faren for opfrysning. Overskudsplanter og ikke over 25 cm høje, gamle kantplanter kan udskoles og på to år give et fint plantemateriale.

Ved omplantninger i efteråret bliver ofte ryddet store stedsegrønne, som i mange tilfælde bør indslås på beskyttet plads for at bevares til afklipping af kviste til granpyntning. *Picea pungens*, *cham. plumosus*, diverse *juniperus* m. fl. afgiver værdifuldt pyntemateriale.

Iøvrigt kan gravfæsteren eller gartneren finde rigt afløb for sin fantasi ved *omlægning* af grave. Det bør dog erindres, at det rolige indtryk vil være det behageligste. Derfor bør planter med blå nåle kun plantes i begrænset udstrækning, medens træer og buske med rødt, hvidbroget eller gult løv burde *bandlyses*.

En ønsket variation i plantevalget kan udmærket opnås med planter af varierende vækst og i varierende afskygninger af grønt. Gulløvede planter som f. eks. *Thuja occ.* *Rheingold* og rødløvede som f. eks. *acer palmatum atropurpurea* kommer for let til at virke dillettantisk og skæmmende.

Hækkklippingen fortsættes. Af hensyn til beskæftigelsen kan den godt udstrækkes til slutningen af oktober. Det forudsættes dog, at buxbomhække er klippet senest i begyndelsen af august. Er det ikke nået, må det hellere vente til april.

Store løvhække, som skal skæres tilbage i vintermånederne, undlader man naturligvis at klippe nu.

Blomsterløgene har vi modtaget i begyndelsen af september. Efterhånden som pladsforholdene tillader det, lægges de på gravene i oktober. Bemærkninger om blomsterløg er gjort i V.K. XIX side 24.

Salget af blomsterløg kan øges væsentligt til glæde for begge interesserede parter. Man bør altid berøre spørgsmålet overfor gravfæstere ved aftaler om anlæg af gravsteder uanset årstid.

Gravfæsterne har siden august haft deres bekymringer over *løvfaldet* fra birk. Denne iver for hurtigt at fjerne hvert nedfaldent blad synes stærkt overdrevet.

Fra kirkegårdens side må man dog være lydhør overfor kritik og sørge for oprivning med passende korte mellemrum. Løvet fra pil, birk, ahorn, elm og hestekastanie bliver hurtigt uskønt. Nedfaldent løv fra bøg kan virke meget smukt, men vil i tørt, blæsende vejr føres rundt på kirkegården og vanskeliggøre oprivningen.

I kirkegårdens busketter bør løvet ubetinget *nedgraves* eller fæstnes med et spadestik jord hist og her, med grene eller på anden måde som et værdifuldt, muldgivende stof.

Hvor pladsforholdene tillader det, *komposteres* oprevet løv. Det formulder på 1—2 år og iblandes jorden til bl. a. anlæg af gravsteder.

Har man ikke plads på kirkegården, er det overvejelse værd at leje et nærliggende areal, hvor alt planteaffald kan komposteres. Alt, der ikke er ærtesten i, kan bruges.

I oktbr./nvbr. udbedres eller nyplantes busketter af løvfældende træer og buske såvel som hække.

Oktober er den måned, hvor man søger at indhente alt det, som ikke nåedes i sommerens løb. Man har hårdt brug for en kortere periode, hvor der ganske vist er nok at gøre, men hvor det arbejdsmæssige tryk er mindre stærkt.

Den første søndag i november er allehelgensdag med andagt i kirkegårdskapel­lerne. Denne smukke skik bør fra kirke­gårdenes side understøttes med udsmykning af kapellerne med grønne træer og evt. de første små granbuketter, hvor der er anledning til det.

Kirkegårdene og især gravsteder bør være pinligt rene denne dag.

Derimod kan der ikke være ubetinget enighed om det ønskelige i, at gravstederne på allehelgensdag og til jul »smykkes«

med lys eller særlige små lygter. Tanken er i sig selv smuk, men der kan næres berettiget frygt for, at det kan udarte.

Og så er vi nået til de første dage i november, da *grandækningen* begynder. Sent løvfald på birk, pil, lærk og syrener kan gøre en udsættelse nødvendig. Har man adgang til at antage ekstramandskab, er det en fordel at vente til midt i november, men hvorom alting er: grandækningen *skal være afsluttet* nogle dage før jul, helst inden den sidste søndag før jul, da der erfaringsmæssigt er stort besøg på kirkegården den dag.

Grandækningen har udviklet sig til en industri, hvis formål er at imødekomme gravfæsteres ønske om en udsmykning af gravstedet, varieret efter den enkeltes økonomi og (undskyld!) forfængelighed.

Fra at være en skjermende dækning af frostfølsomme planter er den udviklet til en *overdrevet* dekoreret af gravstederne. Det kan ikke bestrides, at grandækningen er en værdifuld beskæftigelsesmulighed for gartnere, en indtjeningsmulighed for granleverandører og kirkegårde og en tilfredsstillende for gravfæsterne.

Alligevel må det overvejes i højere grad at arbejde hen mod en smagfuld (det vil i de fleste tilfælde sige mere beskedene) form for udsmykning på bekostning af den overdængning af gravene med grankviste, som nu finder sted.

Det vil nedsætte forbruget af gran væsentligt, der vil ikke ødelægges så mange planter af tildækningen, kirkegården vil i mindre grad blive tilsvinet af grannåle og grankviste, og kørselsbehovet vil nedsættes.

Ved udførelsen af arbejdet bør det da have for øje, at der dækkes så *lidt og så tyndt* som hensynet til udseendet betinger, at dekorationsmaterialet i grupper anbringes så *smagfuldt* og holdes så *roligt* som muligt. Et par blårankviste kan gøre underværker, medens kviste af gule stedsegrønne, samt grene med bær o. lg. bør anvendes med forsigtighed. Mahonia og pilekviste bør aldrig benyttes.

Det ville utvivlsomt også være rigtigt at søge begrænset grandækning i *mønstre* af udpillede skud. Det er efterhånden udartet til mere fantasifuldt end egentlig kønt.

De fleste steder vil man af praktiske grunde *standardisere* grandækningen i tre grupper: 1) alm. fladdækning, 2) fladdækning suppleret med nedstikning af fyr og hvidgran i grupper og som baggrund, 3) den overdrevne finpyntning.

Hvor gravene skal *gødes*, vil det være formålstjenligt at udsprede gødningen, før granen pålægges, og nedgrave den om foråret sammen med affaldne grannåle.

Kranse virker ofte uskønt på en iøvrigt pænt udført grandækning. Det meget yndede islandske mos (renskyld) virker som helhed skæmmende og burde erstattes med grønne materialer.

Træbænke vaskes og tages ind.

Arealer for grave, som ventes taget i brug om vinteren, bør graves så groft som muligt og ved begyndende frost dækkes med affaldsgran. Begge dele forhindrer i nogen måde frostens nedtrængen.

Der træffes i november aftale om levering af *juletulipaner*. Umiddelbart før jul anbringes de i grupper på gravene med løgene nedstukket i grandækket, aldrig i rækker.

Budgetlægningen bliver aktuel for de fleste i nvbr./dcbr. eller måske i jan./febr. Det er en god regel året igennem at notere sig ønskelige nyanskaffelser, større reparationer o.l. Den dag, man lægger budget, kan man ikke huske alt, og det er som regel vanskeligt at opnå særbevilling indenfor et rengskabsår.

I forbindelse med budgetlægningen overvejes alle muligheder for *vinterbeskæftigelse* af mandskabet. De ca. 3 mdr. arbejdsløshed er eet af de svage punkter ved kirkegårdene. Med forståelse af spørgsmålets alvor kan nyanlæg af afdelinger, grusning af gamle og anlæg af nye gange, nødvendig fældning af store træer m. m. udmærket henlægges til vinterarbejde.

Snerydningsmateriel burde være bragt i orden i sommertiden, men det kan nås endnu. Større og mindre traktorer bør alle kunne påmonteres kost og sneplov. Lette sneplove til at skubbe med håndkraft og sneskovle bør findes i rigelig mængde.

Værdien af og økonomien i snerydning består overvejende i, at den sker under eller hurtigt efter snefald.

SLÆGTENS GRAVE

af

HANS HARTVIG SEEDORFF

Man hørte, selv da sangen var forstummet,
et orgelvejr af slægtens kendte salmer.
Og tonens blæst gik vældigt gennem rummet
med tunge vugg i skriftens grønne palmer.
Forklaret lyste kirkens spidse ruder,
og lys randt ud i dødens hvide have.
Dèr lå som glatte, uberørte puder
— og sneblødt højnede — de gamles grave.

Med tænksom gang opledte man den tue,
hvor gårdens døde længst blev lagt til hvile.
Fortroligt sad den marmorhvide due
i sneblå skumring under gravens pile.
Men blev med muld de trætte skygger gemte:
en julenat skal ingen lades ene.
Og derfor smykker mindet det forglemte
med torneblad og eviggrønne grene.

I dette nu — som båret af en bølge —
står dødens tog mod livets grønne lande.
Og åsyn dæmrer i det tætte følge,
som drømmetyst har levet bag vor pande.
De slukte hjerter under kistefjælen
begynder tyst i deres dyb at gløde.
Og slægtens stemme bæver os i sjælen:
Vort nu blev til ved hine skyggers møde ...

En skygge selv — så luftigt drager vintren
sit sneblå spor igennem dødens have,
hvor julegæster, tavse af erindren,
med eviggrønt besmykker slægtens grave.
Dèr ånder de — før andre gæster kommer
og kræver plads for deres smil og vande —
de fjærne drag af slægtens svundne sommer,
der blander sig med vintrens hvide ånde.

Fig. 41.
Lille østre kirkegårds-
port på Visnums-Kil
kirkegård.
Foto: Samuel Kaldén.

Renovering av gammal kyrkogård

Trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén

Det är i regel en ömtålig och svårlöst fråga att renovera en gammal kyrkogård. En sådan skall kunna sättas i vårdat och värdigt skick och samtidigt bevara sin ursprungliga prägel. Renovering får ej bli modernisering, så att intressanta karaktärsdrag från olika tidsåldrar utplånas.

I bland förekommer att kyrkogårdsförvaltningen vid renoveringsuppdrag kräver att nya detaljer såsom trappor, vattenposter eller avfallsbehållare infogas i den gamla anläggningen. En ej ovanlig önskan är att »försköna« den gamla kyrkogården närmast omkring den kanske medeltida eller äldre kyrkan med springbrunn, rosrabatter och sittplatser. Önskemål som försvårar lösningen av en renovering där det är anledning att bevara tidskaraktären. Det fordras särskilt noggrann bearbetning om sådana detaljer skola kunna infogas i platsens miljö. Dessbättre äro också såväl Domkapitlen som Kungl. Byggnadsstyrelsen ytterst vaksamma vid fastställelsen av sådana förslag.

Ävan ovarsamma krav om borttagande eller hamling av gamla träd framkomma i bland på grund av att de skugga över någon grav. Vanligtvis äro de gamla träden kyrkogårdens värdefullaste prydnader. Hamling kan vidare ifrågakomma endast för vissa trädslag.

En viktig förutsättning för upprättandet av en renoveringsplan är att kyrkogården i detalj uppmättes och kartlägges i befintligt skick. Därvid skall alla gravar, gravvårdar, ramar och andra inhägnader, häckar, buskar och träd samt murar, byggnader, gångar och terrängförhållanden inmätas och nivåförhållandena avväges.

Som exempel för en renovering, där kyrkogårdens gamla karaktärstyp bevarats, vill jag nämna *Visnums-Kils kyrkogård* i östra Värmland. Den uppgiften låg mig på ett alldeles särskilt sätt varmt om hjärtat, då den är min hembygds kyrkogård och samtidigt en av mina första renoveringsuppgifter.

Den kyrka och kyrkogård, där man som barn med sina föräldrar söndagligen fått de första upplevelsorna av livets högtider,

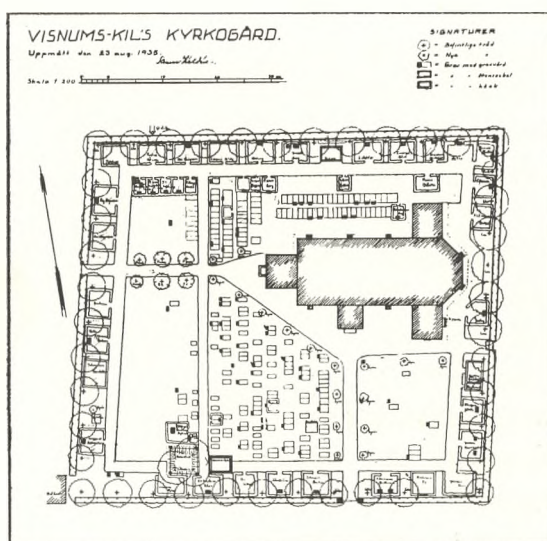

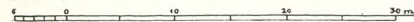
Fig. 42.
Visnums-Kil kirkegård,
opmåling 1935
ved Samuel Kaldén.

VISNUMS-KILS KYRKOGRÅRD.

PLAN ÖVER NUVARANDE KYRKOGRÅRDEN OCH FÖRSLAG TILL UTVIDGNING.

Skala 1:200.

Karlstad den 19. dec. 1944.

Samuel Kaldén.

Åker

TECKENFÖRKLARING:

- ⊕ = Befintliga träd.
- ⊙ = Nya träd.
- ▭ = Grav med gravvård
- ▭ = stenar m
- ▭ = häck.
- = Gräsmatta, som ej lages i bruk för gravar.
- = gamla linjer
- = Gravkvartergränser.

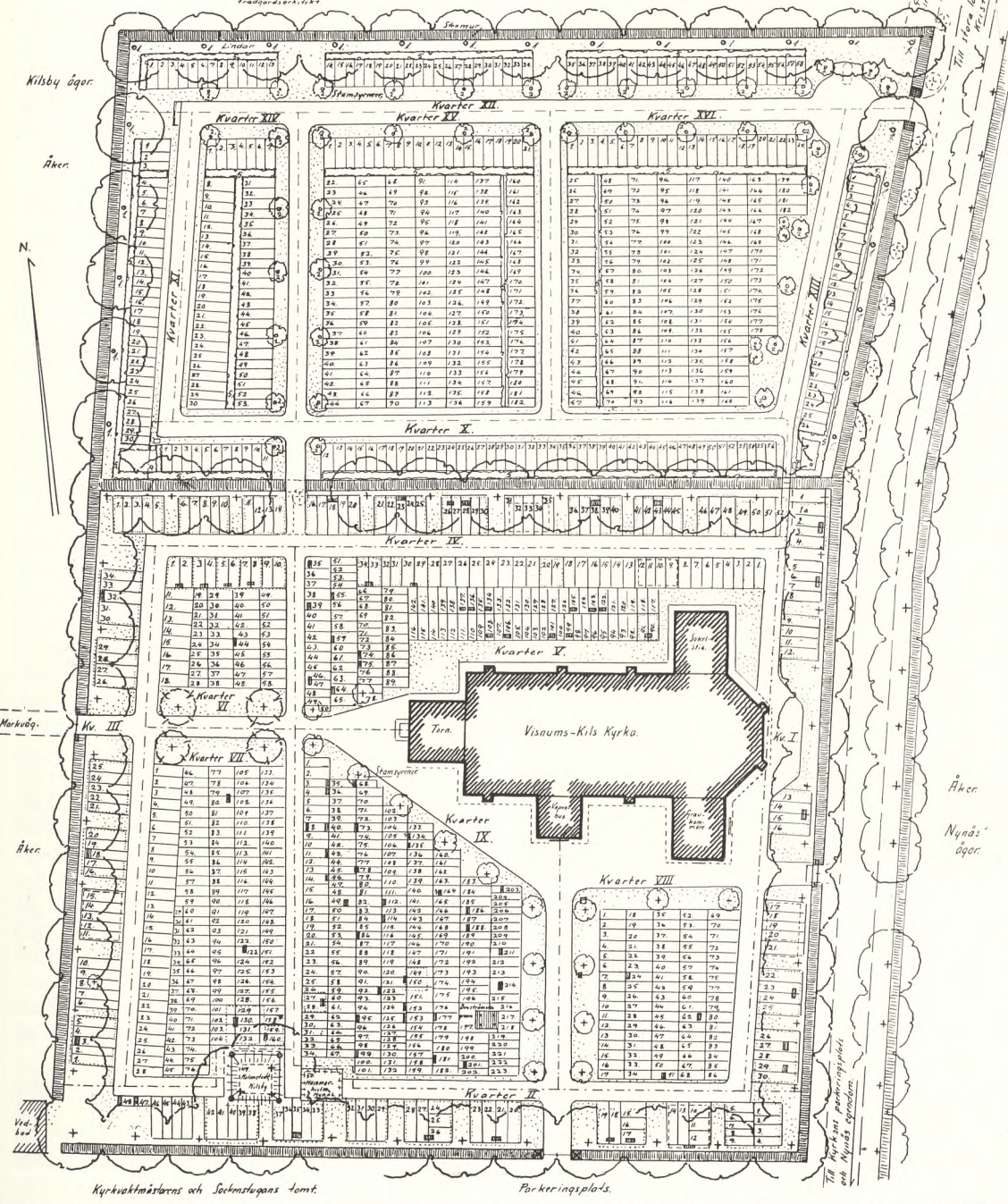

Fig. 43. Visnumskil kirkegård, plan og forslag til udvidelse af trädgårdspark. Samuel Kaldén, 1944. Mål: c. 1:1500.

Fig. 44.
Visnums-Kil kirkegård,
typisk for
östvärmlands
slettebebyggelse.

Fig. 45.
Ved reguleringen er
kirkegårdens gamle
karakter helt bevaret,
og kun gravene i
græsset er fortsat
og vedligeholdt
på værdig måde.

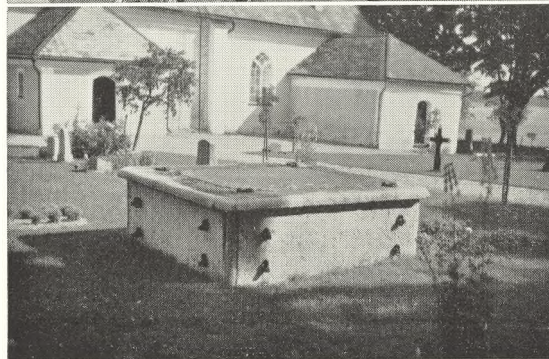

Fig. 46.
En tumba på
den gamle kirkegård.
Alle fotos: S. Kaldén.

där man fått erfara platsens helgd, där man bland den högtidsklädda konfirmandskaran första gången fått samlas vid nattvardsbordet och sedan fått uppleva många högtider både i sorg och glädje, — med den platsen handskas man med varlig hand. Det var en lärorik uppgift att just i början få behandla en sådan sak på en plats, där dessa renoveringens så ömtåliga problem blevo så levande. Där var önskan att bevara den ursprungliga karaktären självklar. Församlingsprästen var komminister *B. J. Kaldén* — min fader, som under de sista av sina

40 tjänsteår i församlingen 1941 ombesörjde att renoveringen kom till stånd. Den för saken intresserade kyrkvaktaren på platsen, *Per Zetterqvist*, kunde på grund av halvtidstjänst själv utföra största delen av anläggningsarbetena.

Vid denna renovering omlades gräsmattor och iordningställdes alla allmänna gravar. Till familjegravplatserna utfördes principskisser, vilka gravinnehavarna sedan efter egen önskan fingo använda. Det tillvägagångssättet innebar att familjegravplatserna först så småningom börjat få bättre utformning.

Bland gamla gravar, som iståndsattes, bör särskilt nämnas en tumba av kalksten, vars överliggande häll låg direkt i gräsmattan. Dess sidohällar voro skingrade. En låg som trappsten vid kyrkans södra port, en annan låg på samma sätt vid den närbelägna gamla Klockaregården och de två övriga funnos likaledes på olika gårdar i socknen. De återfördes och hopsattes med smidesjärn. Under tumban vila förfäder till skeppsredarna *Axel* och *Dan Broström*, *Kristinehamn* och *Göteborg*. Den senares världsfamnande skeppsrörelse är välkänd i alla världsdelar.

De allmänna gravarna ordnades med $1,30 \times 0,60$ m stora gravkullar med matjordsytan i gräsmattans nivå, och om flera sådana vårdade kullar lågo i följd, grusades mellanliggande 40 cm breda ytor. I övrigt fick gräsmattan gå helt intill gravkullarnas planterade jord. Vintergröna, *Vinca minor*, förekom rikligt och tillvaratogs vid omläggningen och planterades åter på gravarna. Den är en av de värdefullaste och vackraste gravprydnader, hårdig, alltid levande i sitt vintergröna glänsande bladverk samt älskvärt anspråkslös med sina vackra blå blommor. Dessutom användes *sedum*, *cerastium*, *iris* och på enstaka gravar även högväxande perenna såsom *aconitum* och pioner. Sedermera har i allt större utsträckning sommarblommor i mera lysande färger kommit till användning. Tyvärr synes det ske på just vintergrönans bekostnad.

Nuvarande komministern i Visnums-Kil, *Elov Mjörning*, begärde senare även utvidningsförslag till kyrkogården, vilket framgår av bif. kyrkogårdskarta och foton. Utvidningen, som färdigställdes och invigdes 1946, är planerad i stil med den gamla kyrkogården, varför den nu bildar en harmonisk helhet med densamma.

Kirkegårdsgartneren

I sin bog »Helligdommen« har den nu avdøde forfatter *Thorkild Gravlund* (1925) givet en skildring af landsbygraveren i »Per Ringer«s skikkelse. Til denne skildring af kirkegårdsmanden kan nu føjes det af forfatteren *Sigurd Strangen* i »Det unge menneske« (1952) gjorde portræt af »*Søren Thorkildsen*«, der er en ondsindet fyr og før har haft fuldskæg.

Det fortælles om ham, at:

»Han havde gennem fjorten år tjent som gartner på flere store herregårde, før han blev ansat som graver ved byens kirke. Han var en mand, som ved sit væsen tilkæmpede sig ikke blot autoritet som kirkens tjener, men også på grund af sine medborgeres frygt for at komme i gabe-stokken, fik tillidshverv både som medlem af menighedsrådet og i bestyrelsen for en kristelig og flere verdslige foreninger. Han kaldte sig for inspektør, sagde at »gartner« lød simpelt, kun at være graver var ikke fint og kunne ikke dække over det, han gjorde fordring på at agtes for, embedsmand, ansat af kirkeinspektionen, en mand, der vidste, hvor de døde lå, og hvor hver levende i byen, han eller hun, skulle ligge med tiden. Han havde ikke blot herredømme over kirkens areal, afstande mellem gravstederne, gangenes bredde, thujag og buksbombhækkes højde, men han havde også en vis magt over menneskene, som gik ud og ind gennem jernlågen, til og fra kirkegården.

Er det indbildning? Var det ikke sådan, at ikke blot børnene, men også de voksne var bange for Thorkildsen? Var det kirkens hvide mure, selve haven, en atmosfære af stilhed og død, grave, en fælles lod, et kammeratskab mellem slægter — navne prentet i sten under hvide stenduer og kranse af stål. Var det en indre følelse af ærbødighed, en fornemmelse af, at

jorden, hvor de døde lå, var velsignet, eller var det bare selve duften af kirkegård, som til trods for blomsterfloret, biernes summen og sommerfuglenes flagren over hækkene, stemte til alvor og frygt?

Autoritet! Intet barn og ingen gammel kone snød hverken med vissent løv eller ukrudt, men bar det hen til affaldsstedet, som var spanden, de bar det, en skål med dyrebare frugter, hvoraf ingen måtte spildes, ikke en pind, visnen blomst eller et blad måtte falde på vejen fra graven til dyngen ved muren omme bag våbenhuset. Kirkegården var som en kaserneplads, hvor faldne soldater lå og sov, og hvor de levende kom for at tjene de døde og for at takkes Thorkildsen, fordi de vidste, at de selv engang skulle dø, og at de, til den tid gerne ville sikre sig et gravsted, hvor de kunne ligge i den velsignede jord og vide, at graven ikke blev sløjftet, når der var gået tyve år, slettet på grund af dårlig pasning, ukrudt og visne blade, som ikke var båret bort i tide....

Graverboligen lå ikke ved kirken, men mærkeligt nok nede i havnekvarteret.... Og hvad der var endnu mærkeligere var, at haven omkring huset var kunstfærdigt anlagt i små felter dannet af taks- og thujahække klippet og formet som små pyramider, kandelabre, kugler og påfugle, og i hvert felt var der hele sommeren et flor af blomster lige fra kinesiske, forårsblomstrende azaleer til efterårets skønneste roser....«.

Og sådan fortælles videre i en hyggelig, troværdig stil både om graveren med inspektør-komplekset og andre hverdagsmennesker, som vi alle gerne vil lære at kende på godt og ondt. »Det unge menneske«, præstesønnen fra landet, har ikke forgæves levet sin barndom som nabo til kirkegården —.

Fig. 47.
Terrassemurene
og grave
på Arendal kirkegård.

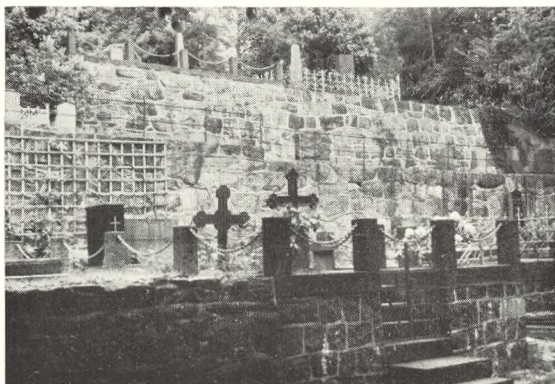

Fig. 48.
Opad terrassemurene
er anbragt
jerngravmæler m. m.
fra ryddede grave.
Begge fotos:
J. Th. 1955.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 30)

Overretssagføreren fortsætter i sin beretning om Arendal kirkegård med at fortælle, at i hele den ældre tid »hadde det vært uveisomt til kirkegården, og tradisjonen vil vite, at når det gjalt almisse-lik, da lot den aldrende prost kisten sette ned på to krakker utenfor *Even Steens* hus ved den indre Poll (nå Egebergs hus ved Torvet). Her forrettet han jord-påkastelsen, og så fikk man begi seg med kisten til kirkegården uten prest. Ja, hos mindre bemidlede skal det også ha hendt at han isteden kastet jord på kisten inne i sørgehuset.

Veien til kirkegården kunne forresten være likefrem livsfarlig når det var ulv-år. I sine skildringer »Langt, langt borte i Skoge« (Kr. a 1904) forteller tegneren *Louis Moe* her fra sin barndomsby om en gammel snekker og hans læregut som ble overfalt av ulv i Torbjørnsbobakken en gang de hadde vært på kirkegården.

Men ellers var det »hvilens fred« som preget kirkegården da som senere, og de sørgende fant ikke veien for lang. »Hver Søndag Morgen Kl. 7 ere min Svigerinde og jeg ved den Saliges skjønne med Stakitværk indhegnede Gravsted, og planter Blomster«, skriver således 3. september 1821 kirkesangeren i Darum.

Ett av de eldste gravstedene like ved den gamle inngangen til kirkegården er innhegnet med tett sort jerngitter, og her står en sortmalt jernstøtte over unγκaren tollinspektør og kommerseråd *Reier Berger* (1763—1824) med minneordene:

»Veldaad var Dit Hiertes Glæde,
Til Hiælp Du stedse rede var«.

På en av terrassene mot nord hviler bl. a. eidsvollsmannen og legatstifteren, distriktslæge *Alexander Christian Möller* (1762—1845).

Her er også bl. a. *Herlofsons* og *Kalle-vigs* store familiegravsteder med sine seks slektledd. I 3 åv hjørnene på det Herlofsonske ligger 3 gamla husjomfruer som alle døde på sin post!

Også på bergknausene noenlunde midt inne i denne øvre delen av kirkegården ble det efter hvert muret opp terrasser med familiegravsteder — utover fra 1850-60-årene, og her kan følges skiftende slekters vekslende skjebne og smak. Her er f. eks. å finne en liten blomsterfylt oval ramme fra 1860-årene under et diminutivt marmorkors som viser at her på dette store gravstedet lå opprinnelig bare denne ene graven med en tre måneders liten gutt, under en lutende sørgeask, men senere kom hans mor, så hans besteforeldre, så hans far, og atter andre. Og vi ser hvordan krinolinetidens matte grå sandstensstötter med uthugne eföyblad og innfeldte marmorplater harmonerer med en nyere tids sortpolerte stötter. Höye obelisker gjengir slektssagaer. Men selv de høyeste overskygges av de lunende trær, og de gamle gravstedene er preget av den rummelighet som viser at folk tenkte fremover mens de mintes tilbake. Fra gammelt av var der ved hvert gravsted grønmalte benker, hvor de eldre kunne hvile mens de yngre ryddet og rykket opp hva der tross alt kunne ha forvillet seg av »grönt« innimellem singelen som ble fört hjem som ballast med familiens skip i de hvite seils dager. Godt skjult innimellom lövkronene kunne kir-

kegårdssprøyte stå og kirkegårdsriven og ugresskloen — ofte med malte initialer. Andre kunne låne dem, men de skulle tilbake på plass etter bruken. Kirkegårds-pyntingen hver lørdag skulle helst foregå ved familien selv, iallfall ikke utelukkende ved leiet hjelp, for kirkegårdspynting var fra gammelt av kjærlighetsgjerning — og er det tildels fremdeles.

Omkring 1880 ble byen eier av hele Högedal. Her kom da den »nye« kirkegården, *Högedal-teraassene*, et stort sammenhengende areal. Her er også de mange murte terrasser med familiegravsteder langs høydedragene. Til noen av disse overførtes kister fra byens gamle kirkekjellere og fra de såkalte »*Benhus*«.

De sidste par menneskealdrene er det stadig bygget flere og flere gravsteder oppover og på sidene av den skogklede åsen mot nord. Høyt mot toppen kneiser bautastenen over turnsakens far i Norge, veteranen *Joseph Stockinger* (1828—1903), og nede ved foten står stötten som minner om Arendalsmannen, mesenen og kosmopolitten *Anton Christian Houen* (1823—1894). Her hviler på sitt familiegravsted også sakfører *Hans Holst Klöcker* (1819—1904) som var den siste norske adelsmann.

Langs en mur ikke langt fra hans grav står gravplater fra byens eldste kirkegård. En av dem var over skipperen *Ellef Larsön* (1682—1720), som førte en stolt Spaniafarer, men ble sittende i slaveri hos sjöröverne i Middelhavet i Tordenskiolds dager. En stor »Liigsteen« er over Arendals første sogneprest magister *Peder Jacobsen Brinch* (1668—1720). Den er av engelsk sandsten og er hjemført med byens egne skip. Efter magisterens ønske ble den anskaffet for salgssummen for hans böker.

To hundre år efter magisterens död ble Arendals kirkegård atter utvidet, denne gang med »*Den Vestre Gravlund*« som kalles for *spanske syke stykket*, fordi det måtte tas i bruk under denne epidemi som i Arendal herjet enda verre end annetsteds.

Sankthansdag 1934 ble kirkegården til-lagt enda et stykke av gården Torbjörnsbo. Innkjørselen til kirkegårde ble utvidet, flyttet nærmere byen og gjort enda vakrere, takket være *dr. Thor Thommesens Legat til byens forskjønnelse*.

Like ved hovedinngangen er muret opp to store familie-»begravelser«, begge med trær og vakker beplantning. På det ene, med medlemmer av familiene *Ugland* og *Boe*, er stötten holdt i hvit marmor. På det andre er alle monumentene i sort polert sten, og i gullskrift står navnene *Thommesen* og *Smith*, hvis rederi i seilskipenes glanstid var det største ikke bare i Norge, men i hele Norden.

Til slutt være det sagt at navnet på den kirkevergen som fremfor andre gikk inn for å holde fellesanleggene på Arendals kirkegård mönstergyldige, var *Joachim Larsen*.

Og den mann som med entusiasmens glöd og med fagkunnskapens myndighet planla og iverksatte den varsomme modernisering av Arendals kirkegård, er den danskfödde havearkitekt og anleggsgartner *Stæger-Holst* [födt i Nyköbing F. ²²/₃ 1874].

Uten forkleinelse for noen har de begge sin store del av æren for at Arendals kirkegårdskultur har holdt vedlike sine bedste tradisjoner, slik at Arendals kirkegård ikke har mistet sine genuensiske terrasser som har gjort den til en *Norges campo santo*.

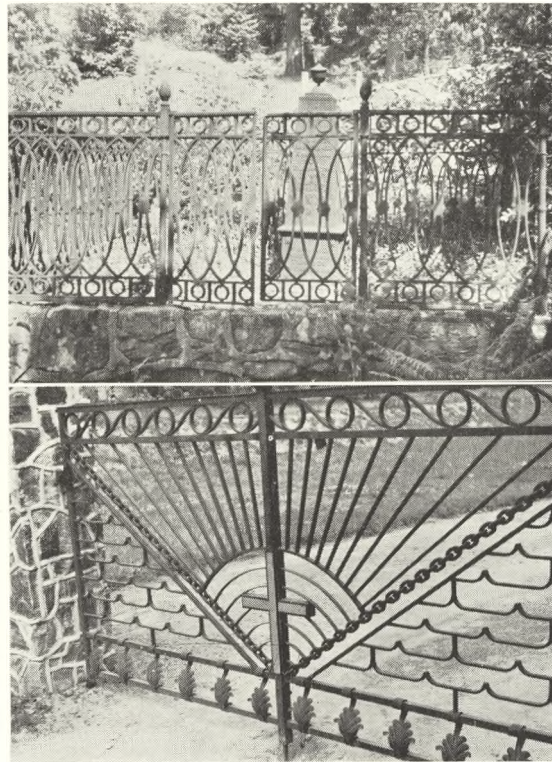

Fig. 49.
Et af de ældste gravsteder på Arendal kirkegård.

Fig. 50.
Den af bygartneren Alfinn Johnsen tegnede nye indgangslåge med motiver fra Arendals by og omegn. Begge fotos: J. Th. 1955.

Fig. 51.
Ingemund Berubson:
Mindesmærke
over faldne i
frihedskampen 1940-45.

Fig. 52.
Kig ind over
Oddernes kirkegård.

Fig. 53.
Parti fra
Lunde kirkegård.
Foto fig. 52-53:
J. Th. 1955.

Hermed slutter overretssagførerens beretning. Der kan om havearkitekt Stæger Holst tilføjes, at den danske havearkitekt kom til Norge i 1897 og virkede i Arendal til sin død $\frac{1}{4}$ 1948. Han omtales som en meget dygtig fagmand, der vandt almindelig anerkendelse og blev begravet på Barbu kirkegård.

Da ovennævnte Joachim Larsen i 1916 døde, blev det plantningsmæssige arbejde overtaget af Arendal Træplantningsselskab, hvor konsul *Fred Barth* var formand og havearkitekten blev teknisk og administrativ leder såvel for nævnte selskab som for Arendal kirketilsyn. Efter hans død overtoges det af den nuværende bygartner, som ansattes fra $\frac{1}{4}$ 1948.

Arendal kirkegård dækker nu et areal på 6,1 ha, hvoraf de 1,5 ha er skov, der skærer sig ind på arealet i en trekant. Det er tanken med tiden at gøre dette areal til en skovkirkegård.

Sin sidste udvidelse fik den i 1953 med 0,4 ha.

Arendal kirkegård finder man ofte berømmet, af læg som af lærd. Den har været omtalt for sin skønhed i Norsk Gartnerforenings Tidsskrift 1934, og jeg mindes også et have set den meget rosende omtalt fra 1800-ernes begyndelse. At den stadig er smuk, må bl. a. tilskrives den gode stand, som bygartner *Alfinn Johnsen* holder den i, og det er en tildels forbilledlig måde han arrangerer og opbevarer de gamle gravmæler af jern (se fig. 48). Den landskabelige beliggenhed, det grønne græs, der sammenbinder det, terrassemurene og de nye låger, som bygartneren har givet ideen til, og hvori der er indflettet karakteristiske motiver fra byen og dens natur (blade og bølger), der ligesom samles i det kristelige motiv (fig. 50), er altsammen meget karaktergivende for kirkegården.

Arendal har et krematorium, der er opført 1929, og kremationsprocenten var i 1954 27,9.

Den ovennævnte *Barbu* kirkegård blev anlagt 1880 samtidigt med opførelse af Barbu kirke, og sognet indlemmedes i Arendal i 1902. Den ligger også i terasser,

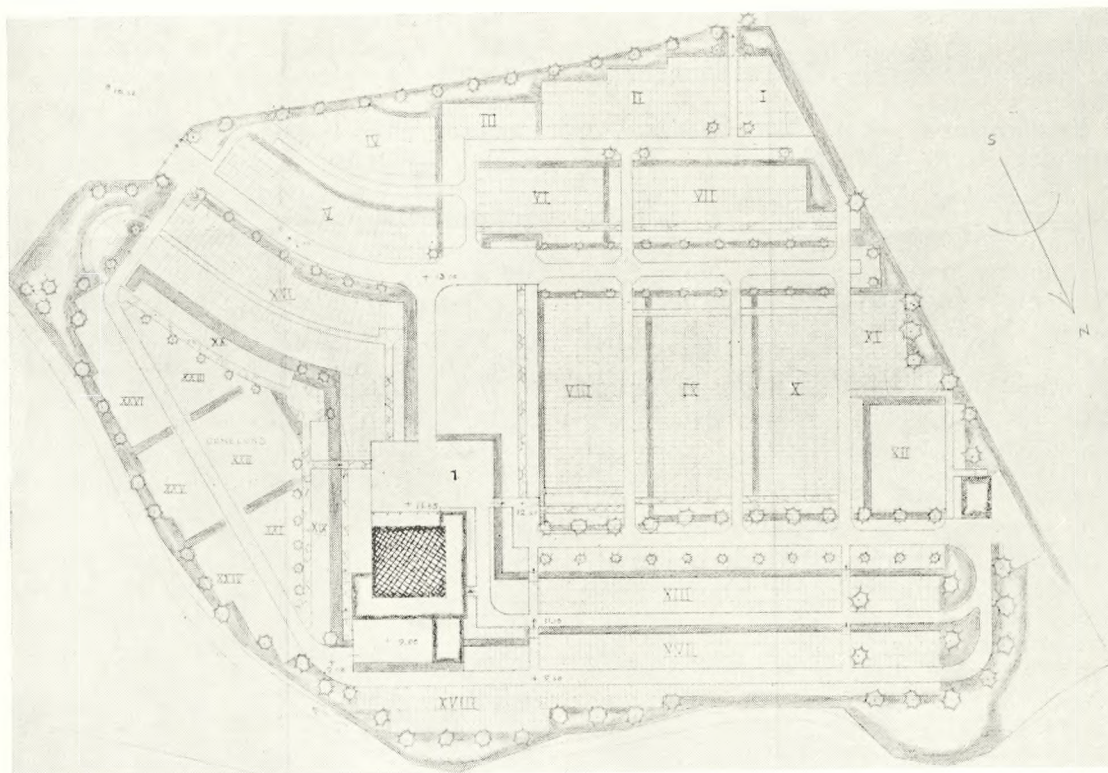

Fig. 54.
Kr. Kraft:
Oversigtsplan for
Lund kirkegård.
Mål: c. 1:1500.

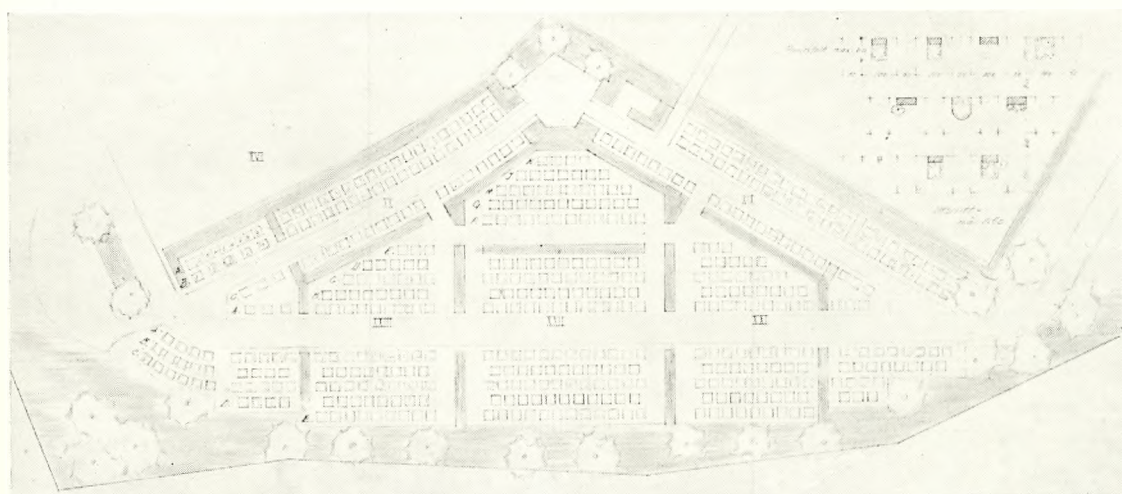

Fig. 55.
Plan over urnefelt
på Lund kirkegård.
Mål: c. 1:600.

men er meget mindre og skal være ganske ordinær. Den ligger i et bebygget område og har ikke større udvidelsesmuligheder.

Kristianssand, som ligger vest for Arendal, har flere kirkegårde, hvoraf et par går i eet. Der er den gamle *Oddernes* kirkegård (se fig. 52), som ligger omkring kirken (fra år 1080) og i flere henseender frembyder samme billede som adskillige landlige kirkegårde i Norge: hegnet af et lavt stengærde, der ikke (som hos os sædvanligt) går op over terrainet, men kun til dettes overkant (hvor det omgivende terrain ligger lavere) og forsynet med spredte træer. Umiddelbart op til denne følger *Lund* kirkegård (indviet $\frac{3}{9}$ 1947), og her har byens dygtige bygartner og kirkegårdsmand, *Kr. Krafft*, sat ind med vellykkede bestræbelser for at simplificere både anlæg og vedligeholdelse ved at indføre de grønne, kultiverede kirkegårdsmotiver, idet han har fået sænket gravrammerne til græssets niveau, så de kun markerer en indhegning i den store grønne flade (se fig. 53). Foran monumenterne er der plads for lidt blomster. Når dertil kommer, at monumenterne alle er østvendte, og at terrainet sine steder har en svag hældning i samme retning, og at monumenthøjden er dæmpet ned, fremkommer der rolige og behagelige indtryk, samtidig med at der er givet ejendomsretsbeholdning (overfor gravstedet), hvad der turde være rimeligt. Gravgårdene indrammes af buskplantninger.

Fig. 56.
Reguleret parti
af Kristianssand
Gamle kirkegård.
Foto: J. Th. 1955.

Til orientering for publikum, stenhuggere m. fl. er udført nogle retningslinjer for udstyr og plantning på gravsteder, der bl. a. siger, at monumentet som regel må placeres med bagsiden mod gravstedets bageste kant. Dets dimensioner må være: 130 cm høj, 70 bred for enkelt- og 130 for dobbeltgrave og 20 cm tykke — for urnegrave er de tilsvarende 80, 60 og 14. Sokler må ikke komme over terrainet, og polering af stenene frarådes. Gravplader må ikke blive mere end 10 cm over terrain og ha en længde på 100 og bredde på 70 cm (urnegrave 60 × 60). Der frarådes indramning af sten, hegn og hække samt fliser (heller). Plantefeltet må ligge i samme højde som den tilstødende græsplæne og kantstikkes imod dette. Det må ha en længde på 70 (urnegrave 60) og bredde som monumentet. Det er ikke forbudt at sløjfe plantefeltet og altså ha det hele i græs eller blot ha en enkelt rose eller andet, men samlede plantninger må være så tætte (i grupper og bede), så at jorden blir dækket. Åbne felter, som ikke er tilplantet inden 1. juni, blir tilsået med græsfrø; det samme gælder forsømte grave.

På Kristianssands *Gamle* kirkegård har *Kr. Krafft* søgt gennemført lignende foranstaltninger med sænkning af gravrammerne og udlægning af alle gange i græs, hvilket har betydet en stor forbedring. Uden at forklejne de bestræbelser, der andre steder er gjort for at føre kirkegårdskulturen a jour, gjorde disse forhold under rejsen 1955 det stærkeste indtryk på mig og virkede under de gældende forhold overbevisende rigtigt.

Byens krematorium er fra 1938 og kremationsprocenten i 1954 8,7. Et nyt krematorium agtedes opført på *Lund* kirkegård.

Mindesmærket over de faldne i den sidste krig, og som står på *Oddernes* kirkegård (se fig. 51), er gjort af billedhuggeren *Ingemund Berulvson*. Mens andre af disse mindesmærker ofte viser en soldat, rummer dette modernetivet med børnene.

(Fortsættes i næste hefte).

Arbejdet fremover

Kirkegårdsinspektør Aage Fich.

Januar-februar-marts.

Det var velgørende at få granpyntningen færdig og nu at have den på afstand. Trods den bedst mulige tilrettelægning er granpyntningen alligevel et enerverende arbejde.

Vi er nu midt i vintertiden med dens *nedsatte arbejdsmuligheder* og derfor det lille mandskab. Begravelsernes uberegnelige antal og tidspunkt nødvendiggør dog opretholdelse af en vis mandskabsstyrke, måske større end det synes påkrævet, og vi må så finde beskæftigelse til de gartnerne og arbejdsmænd, vi har.

Juletulipaner kan holde længe på gravene i tøvejr. Ved indtræffende frost, medens de endnu er friske, stivner de naturligt og vil være pæne, så længe frosten varer. Ved indtræffende, selv kortvarige, tøvejrperioder falder de sammen. Derfor må alle gravsteder, som passes af kirkegården, efterses og alle visne eller rådne blomster fjernes. Mennesker uden kendskab til blomsters holdbarhed vil ofte sætte julebegonier, cyclamen eller andre potteplanter ud. De vil hurtigt blive ødelagt af vejret, hvorimod *buketter* af f. eks. juleroser (helleborus) kan ligge længe.

Vi har nu tid til at foretage en kritisk vurdering af *træbestanden på gravstederne*. Alt for ofte fristes man til at opstamme træer for at skaffe plads eller lys. Det bør betænkes, at et mindre antal veludviklede træer er langt værdifuldere end et større antal forskårne.

Hvis gravene er nummererede med påmalede numre på renholdelses- eller andre *skilte*, bør der hvert år ommales et vist antal, f. eks. $\frac{1}{3}$. Skiltene må tages ind i tøvejr og kan renses og opmales i opvarmet rum i løbet af vinteren.

Det kan meget vel tænkes, at rydning af *hjemfaldne* grave er blevet udskudt til vintertiden. Er der store gravmæler, kan vi bedre overkomme at hugge dem i stykker og fjerne dem nu. Materialeværdien er forbløffende ringe, men en del vil dog efter tilhugning eller kløvning kunne bruges til støttemure, vejbefæstning eller lignende. Gravmæler fra hjemfaldne grave *bør ikke sælges*.

Har vi ikke nået at *grave* færdig eller rense op overalt, må det naturligvis gøres

hurtigst mulig efter jul. I Danmark kan man i almindelighed påregne perioder med optøet jord omkring eller efter nytår. I Norge og det meste af Sverrig kun undtagelsesvis.

Jord- eller kompostbunker harpes, så jorden er parat til brug i foråret.

Træstammer fra fældede træer har så ringe brændeværdi, at det næppe er lønrende at lade mandskabet save og hugge dem op. De bør dog saves på maskinsav, og kløvningen må så betragtes som en nødhjælp til beskæftigelse. Selv om *oparbejdningen* bliver dyr, er det psykologisk rigtigt at foretage den. Et ubeskæftiget mandskabs moral svækkes. Også dette, at intet går til spilde, har en opdragende virkning.

Drivbænkvinduer repareres og males i opvarmede rum, f. eks. i fyrekælderen. Det er også et arbejde, vi helst udfører selv, omend det måske var billigere at lade håndværkere gøre det.

I kirkegårdens *busketter og plantninger* foretages nødvendig beskæring eller udtynding af træbestanden. Også her må vi hellere bevare få, men store og smukke træer frem for mange forskårne. I det hele taget vidner beskærearbejdet på kirkegårdene ofte om for stor iver.

En udtynding af trækronerne er derimod ofte påkrævet for at skaffe lyset adgang og for at formindske vindtrykket på grenmassen.

Selv om »der er ingen ting i verden så stille som sne«, er der vel heller intet så rent og ikke meget så betagende som nyfalden *sne*, men vor betagelse bliver desværre af kort varighed, fordi kravet om adgang til alle gravsteder ikke kan sidde overhørigt af kirkegårdene.

Derfor pløjer eller fejer vi sneen til side på vejene og skovler gangene op. Mindre snemængder kan ved hjælp af større eller mindre traktorer presses ud mod vej- og gangsider. Anderledes alvorligt bliver det, når større snemængder skovles ind over gravstederne. Det er meget utiltalende og bør være den *sidste* udvej.

Gangen i arbejdet må være, at sneen ryddes så hurtigt, at den ikke forinden bliver kørt eller trådt sammen. Traktorer med udskiftelige koste og sneplove er reningen. Ofte er det lønnende at påbegynde rydningen allerede, mens sneen daler ned.

I virkeligheden er sneen ikke det store problem længere i det sydlige og mellem-

ste Skandinavien. Før i tiden, da sneen skulle rømmes med heste- eller håndkraft, var det en byrdefuld opgave. På kirkegårde må mindstekravet være, at veje ryddes i 2,5 m bredde og gangene i 0,70 m bredde. Hvor der skal foretages begravelser, må der forud ryddes omfattende.

Hvis *nye gravarealer* ikke er gravet groft i efteråret og/eller dækket med affaldsgran, er der nu fare for dybfrysning, med mindre sneen kommer i tide. Det er tidskrævende at kaste grave i frossen jord, og den meste tid kræves til udhugning af hjørnerne.

Der gives to væsentlige hjælpemidler: Sprængstof og slaghammer.

Plastisk *sprængstof* er overordentligt let at arbejde med. En jernstang lidt tykkere end sprængstofrullerne hamres gennem frostlaget. Sprængstoffet sænkes i tændingsledningerne ned til underkanten af frostlaget, og resten af hullet fyldes op med sand. Tændingen bør ske med strøm fra et el-batteri. Er frostlaget tykt, er det økonomisk at sprænge en halv eller hel rulle i hvert hjørne og derpå 1-2 stk. i midten af graven. Derved begrænses den besværlige udhugning af gravens hjørner.

Det må være en regel, at en mand *ikke* samtidig må have batteri og tændingsledninger i hænderne. Først når alt er klar til sprængningen, og man har forvissat sig om, at der ikke opholder sig uvedkommende personer eller besøgende indenfor ca. 50 m i radius, bør hjælperen med batteriet komme til tændingsledningerne og slutte strømmen.

Det kan lyde omstændeligt, men er det slet ikke. Sprængstof er den store hjælp, men kan skade personer og genstande, hvis der ikke er udvist tilstrækkelig agtpågivenhed.

Desværre er det en menneskelig fejl at vise mindre agtpågivenhed overfor ting, man bliver fortrolig med. Kirkegårdens leder må derfor sikre sig, at påpasseligheden ikke svækkes.

Slaghammeren findes i typer med lufttryk eller el-drift. De el-drevne typer synes

at kræve mindst forberedelse, idet de blot skal tilsluttes lysnettet. Man påmonterer en kort specialspade og kan med den hamre ned gennem frostlaget i de lige linier, som betegner gravens sider. Slaghammeren med spade er konstrueret så stærk, at man kan brække store frostklumper løse med den. Den er et værdifuldt redskab, der også kan benyttes til løsning af jorden i tørre grave sommeren igennem.

Midt eller sidst i marts vil det ofte være lønnende at *dække* stedsegrønne planter på indslagspladserne med affaldsgran. Stedmoder kan det også være nødvendigt at dække, men faren for forrådnelse ved for tæt dækning bør betænkes.

Alle *redskabsskabe* gennemgås kritisk. Defekte redskaber udskiftes eller repareres, og man bør ikke være for påholden med supplerings. Om redskabers antal, typer og kvalitet henvises til artiklerne »Kirkegårdens redskaber og maskiner« VK, bind 18, nr. 1-2-3-4-5-7.

Hvis vejret tillader det, påbegyndes *granaftagningen* på gravsteder sidst i marts. I 1957 falder påsken midt i april, og det vil være ønskeligt at være færdig forinden, ikke mindst af hensyn til den kommende plantetid.

Man bør være opmærksom på, at mandskabet ikke river knopper af roser eller ødelægger crocus, vintergækker og andre løgvækster, som er vokset gennem graddækket.

Kirkegården renses afdeling for afdeling.

Hermed er i de 4 artikler gennemgangen af årets arbejder afsluttet. Mange arbejder kan udføres på anden måde og under hensyn til lokale forhold måske ofte langt bedre end beskrevet. Det har da heller ikke været opgaven at beskrive ethvert forekommende arbejde for gartnere og gravfæstere, men at angive retningslinier og påpege eet og andet, der måske ellers kunne være glemt. Håber at dette er nået i nogen grad.

* * *

*Redaktionen ønsker medarbejdere og læsere
et godt og lykkeligt 1957 med tak for alt i det udrundne år.*

GRAVES OF RUSSIAN OFFICERS KILLED IN BUDAPEST FIGHTING LIE NEARLY BARE IN CEMETERY. MOUNDS TO REAR MARK MASS GRAVES OF SOVIET ENLISTED MEN

OVER SILENT GRAVES A LOUD, FREE SONG

As the bitter struggle for Hungary continued, the nation's economy stood nearly at a standstill and its cemeteries received both Russian and rebel dead. Neither side showed any sign of backing down. Workers continued to stage sporadic strikes. Government police tried to

stop them by arresting union leaders and there was still shooting in the streets. The government offered one small favor. It promised a two-day Christmas holiday with pay for all workers—the first time in years the Communist regime has even suggested that Christmas exists.

GRAVES OF HUNGARIAN FREEDOM FIGHTERS LIE IN SAME CEMETERY WITH THE RUSSIAN DEAD BUT ARE COVERED WITH OFFERINGS OF FLOWERS AND WREATHS

Fig. 45.

**Billede uden artikel. Motiv: Over stille grave en høj, fri sang.
Øverst russiske officersgrave, nederst ungarnske frihedskæmpergrave,
begge på samme kirkegård i Budapest.**

Geng. efter Life 7/1 1957.

Motivering: husk indbetaling til ungarnshjælpen giro 3.

Fig. 58.
Epitafium over en
sognepræst.

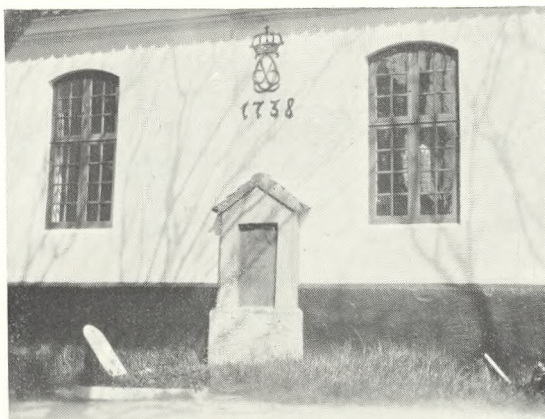

Fig. 59.
Mindeplads for
kasserede gravmæler.

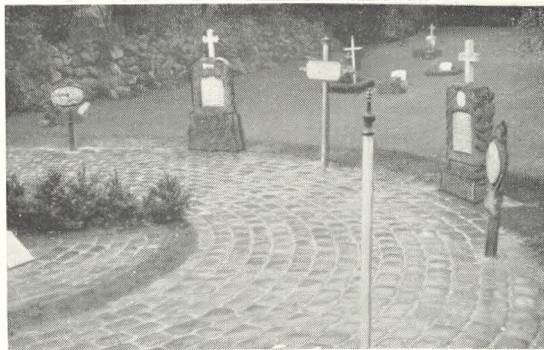

Fig. 60.
Den regulerede
kirkegård.

Fig. 61.
Den smukke, gamle
klippede ahornallé.

Alle billeder fra
Marstal Gamle,
nu nedlagte kirke-
gård.

Alle fotos: J. Th.

De ærøske kirkegårde

Billedhuggeren Gunnar Hammerich.

Øen Ærø begrænser det fynske øhav imod syd og ligger med sin højderyg som en vold imod Østersøen, den yderste ø før *Tyskland*. Den er 86 kvadratmil stor med en længde på c. 24 km og med et indbyggertal på 10,430 (1955), 12,509 i 1901. Dens historie har været kædet sammen såvel med kongeriget som med hertugdømmerne. I verdslig henseende hørte den til *Slesvig* indtil 1864, men kom ikke under *Tyskland* ved grænsedragningen i dette år, — i gejstlig henseende hørte den i ældre tid under *Fyns stift*, lagdes 1819 sammen med *Als* under eget bispeembede og 1866 atter under *Fyns bispestol*. I 1832 var det bestemt, at dansk lov skulle gælde for øen i gejstlige sager.

Øen har en meget gammel *kulturhistorie*, og overalt hvor man graver på den, støder man på levninger fra vore forfædre i sten-, bronze- og jernalderen, og selvom de i landskabet så dekorative gravhøje og stendysser ved den intense kultivering af øens frugtbare muld er blevet uhyggeligt decimerede, idet der af 148 stenaldergrave i de 3 sydlige sogne nu kun er 11 tilbage, kan de tiloversblevne, hvoraf flere tegner sig skarpt imod horisonten, dog sammen med jordfund give et indtryk af en i fortiden velbefolket egn.

Som også de fleste andre steder er det her vanskeligere at finde grave og gravgods som levn fra middelalderen. Kun kirkerne står som overalt i vort land med mure og delvis inventar fra den tid, og de fortsætter over renaissance og efterfølgende perioder den historiske syntese op til vor tid. Som kirken gennem århundreder har præget kulturen herhjemme, er det også på Ærø omkring den, at man oftest finder sporene fra fortiden, selvom der iøvrigt tit er faret pietetsløst frem mod fædrenes minder.

Der findes 7 kirker på Ærø, af hvilke de ældste er *Rise* og *Bregninge*, der begge er middelalderlige, samt *Tranderup*, som er romansk, og på hvilken tårnet i 1832 blev renoveret af arkitekten *C.F. Hansen*.

Marstal, der nu er en handelsplads med bymæssig bebyggelse, hørte indtil 1766 under *Rise* sogn, men kirken er dog opført i 1737—38. Det vestligste sogn *Søby*, der oprettedes som sogn ved rescript af

1744 og indtil 1869 var anneks til Bregninge. Kirken indviedes 1745.

I 1756 var kirken i købstaden *Ærøskøbing* så faldefærdig, at kongen gav lov til, at der holdtes indsamling til opførelse af en ny, og denne blev da til i 1756—58. *Ommel* kirke er filialkirke til Marstal og betjener altså Marstal landsogn. Den er opført 1894 af arkitekt *N. Jacobsen*. Den har ingen kirkegård, men Marstal assistenskirkegård ligger i landsognet og betjener nu såvel by som landsogn. Der findes altså 7 kirker, og som det siden skal ses, 8 kirkegårde på øen. Kirkerne var i ældre tid samlet under en kirkeinspektion og en institution, der hed *Ærø Kirkekasse*; denne ordning ophævedes i 1947.

Oprindeligt har alle *kirkegårdene* ligget omkring kirkerne, sådan som det også har været almindeligt i det øvrige Danmark, men i *Ærøskøbing* og *Marstal* er dette forhold ændret. *Ærøskøbing* figurerer ovenikøbet som en af de første byer indenfor Fyns stift, som i henhold til de nye bestemmelser af febr. 1805 fik flyttet sin kirkegård udenfor byen, idet den fik sin assistens-kirkegård allerede i 1806, og denne er byens nuværende kirkegård. Odense fik f. eks. først sin i 1811, Svendborg i 1821 og Fåborg 1882. *Ærøskøbing* gamle kirkegård blev først definitivt nedlagt 1809, og dette århundrede ud *bar* man den afdøde den lange vej fra kirken og ud på den ny kirkegård.

Om begravelsesforhold i *Ærøskøbing* kan i øvrigt læses i *Wad: Fra Fyns Fortid IV s. 263—66*.

Ærøskøbing gamle kirkegård omkring kirken var på 3359 m², men ved en regulering af den i 1951 ved havearkitekt *Wad jun.* blev den udvidet til 3476 og fik brolagte gangstier i græs, hegnsmure m. m. Assistenskirkegården (eller den ny kirkegård) omfatter 9165 m², efter at den i 1858 var blevet udvidet med et halvt byskifte, der var lagt til kirkens eget byskifte i den gamle bymark, hvortil kirkegården var flyttet.

Allerede i 1807 havde sognepræsten gjort et udkast til reglement for benyttelsen af den ny kirkegård, og i dette hed det, at det stod enhver frit for at beplante deres grave med levende blomster, eller på anden anstændig måde at pryde dem med døde blomster eller græs i figurer, men træer måtte ikke plantes. Man måtte kun besøge kirkegården mellem kl. 4 og 8

Fig. 62.
Det centrale parti på
Ærøskøbing Nye
kirkegård.

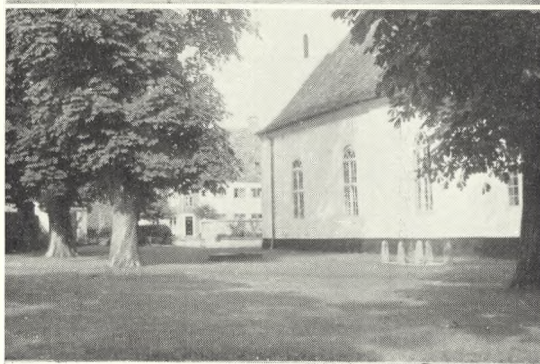

Fig. 63.
Den regulerede
Gamle kirkegård
i *Ærøskøbing*
(kirkepladsen).

Fig. 64.
Den middelalderlige
kampestenmur og
den gamle kirkelade
(tilhøjre) ved
Rise kirkegård.

Fig. 65.
Sommer på den
sydøstlige del af
Rise kirkegård
(jevnf. fig. 70).

Alle fotos: J. Th.

Fig. 66.
Den gamle og svære
kirkegårdsmur
imod Kongegade,
Marstal Gamle
kirkegård.

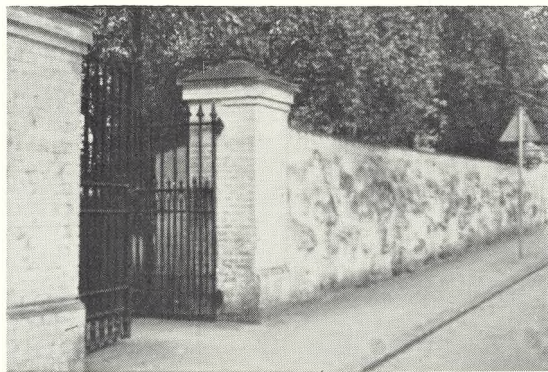

Fig. 67.
Mur og linderække
omkring
Soby kirkegård.

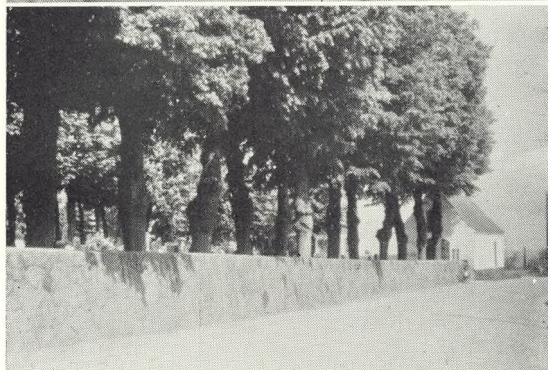

Fig. 68.
Gamle gravsten
på museet
i Ærøskøbing.
Alle fotos:
J. Th.

Fig. 69.
De enligt beliggende
gravsteder med
trægravmælerne
på Marstal Nye
kirkegård.
Foto:
Gunnar Hammerich
i 1920-erne.

Til højre: Fig. 70.
Madonnaliljerne
blomstrer på
Rise kirkegård.
Foto: J. Th.

om søndagen og kun imod at give en kendselse til graveren. Græsning af kirkegården skulle ikke være tilladt men høslet, og indtægten herfra som tilforn tilfaldt sognepræsten.

I forbindelse med spørgsmålet om afgræsning eller ikke, kommer man uvilkårligt til at tænke på, at dette tidligere var tilladt og almindelig brugt, og at man for at undgå, at løsgående svin kom ind på kirkegården og rodede op, måtte anbringe riste, hvori dyrenes ben blev stikkende, de såkaldte kirkeriste. Endnu kaldes indgangen til Ærøskøbing kirkeplads for „Kirkeristen“.

Det blev nu ikke dette forslag til regulativ, der blev godkendt, men et andet, der er dateret 20/6 1817. Også i dette gives der lov til at pynte gravene med blomster eller „paa anden anstændig Maade“. Iøvrigt hed det i regulativet, at kirkegården skulle inddeles, „naar først de fornødne Gange efter en med Smag forfattet Tegning er aflagt“, og at gravene skulle have et nummer i de „ved Kirkegaardens Beplantelse med Træer, i tvende hinanden midtvejs krydsende Alleer“ fremkomne kvarterer, og numrene skulle hugges i sten, hvortil anvendtes tyske sandsten, der fik en sirlig indskrift og endnu her og der findes derude.

Når kirkegården har fået den ejendommelige inddeling ved snegleformede gange (se fig. 103 i VK. XIII), som samles i et cirkulært parti (jævnf. fig. 62), der ligesom gangene har været forsynet med lindetræer, har det naturligvis været et udslag af datidens romantik, men det har dog nok været noget temmelig enestående i datiden. Ved en regulering af kirkegården i 1940-erne (ved havearkitekt Wad jun.) krævedes desværre disse alleer fældet tilligemed en stor del af de store træer, der omkransede kirkegården, og der blev

i stedet plantet buske, som nu holdes under saksen.

Ved denne omordning skete der det glædelige, at gamle gravsten fra nedlagte grave blev placeret langs kirkegårdens diger og her kom til at indgå på en naturlig og dekorativ måde i anlægget. Derved er man også i stand til at følge kontinuiteten i byens befolkning, navne og vekslende stilformer. Gid forfædrene havde gjort noget lignende ved restaurering af kirken og nedlæggelse af den gamle kirkegård. Iøvrigt kan man rundt i Ærøskøbing finde trappesten o. l., der er forarbejdet af kønne gamle ligsten fra kirken, og er man heldig, kan man finde hele sten, som er undgået den pietetsløse tilintetgørelse, mens der i selve kirken kun er bevaret tre, og på den gamle kirkegård (nu kirkeplads), er der kun bevaret een grav, nemlig over en landråd *Tilemann*.

Selvom smag og behag jo er forskellige, kan vel de fleste mennesker blive enige om, at ved sammenligning anses de ældre gravmæler som oftest som smukkere end den nyeste tids, — men at man ikke i gamle dage har været af samme mening, kan man erfare ved læsningen af reglementet af 1817. Heri hedder det bl. a. efter forbud imod belægning med „Muursteen, Træramme, Træplade“, at det er aldeles forbudt at „vanzire den [graven] med Kors, Brædder paa Pæle eller andre

smagløse Erindringstegn“, ejendommelige og ofte pyntelige som de var, en uhyre almindelig mindesmærketype på gravene i nabobyen Marstal (se fig. 59, 69, 71 og 73). I vor tid er der ikke stor forskel på gravenes mindesmærker, der herovre leveres i ensartede typer, således som det også er tilfældet i det øvrige land, varieret efter køberens økonomi og stenhuggerens smag. Nogle gamle gravsten er i øvrigt bevaret i museet i Ærøskøbing (se fig. 68).

I det omtalte reglement for Ærøskøbing kirkegård af 1817 var det fastsat, at når der rejstes mindesmærker på gravstederne, skulle der betales 16 rdlr. for hvert monument. For „en heel Ligsteen 8 Rdbdlr., for en Flise eller anden Steen i Kvadrat 3 Rbd. 1 mrk.“

Marstal fik først sin assistenskirkegård i 1897, — indtil da havde den kirkegården (på 7468 m²) liggende omkring kirken, og den blev endog benyttet indtil 1925. Om den ældste kirkegårdsdel ved vi ikke meget, men fra 1845 har der dog været et reglement, og kirkegården blev planeret, besået med græs, gange blev anlagt, og der blev plantet alleer samt opført forsvarlige hegn. I 1800-tallet udvidedes den ikke mindre end 3 gange, bl. a. 1852 imod vest og 1868 mod syd. Af hensyn til trafikken med hestekøretøjer blev den tykke mur imod Kirkestræde i 1872 flyttet nogle alen ind, og 8 år efter erstattedes den af det nuværende jernstakit.

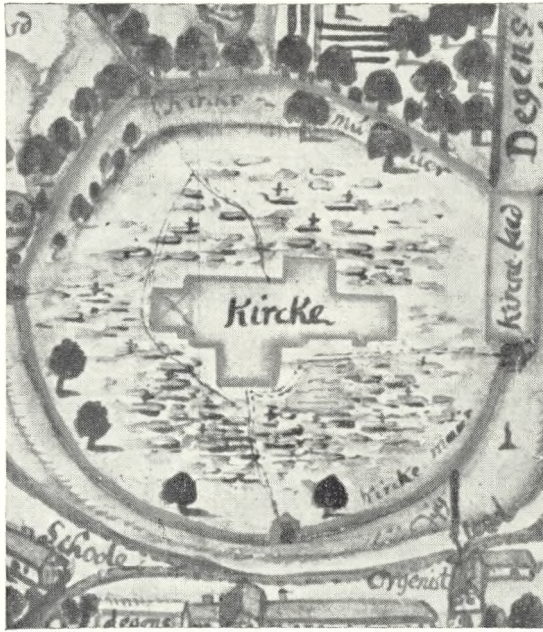
Gravmæler fra Marstal Gamle kirkegård.

Fra venstre fig. 71: trækors, fig. 72: gravmælet med det berømte vers (se s. 50), og fig. 73: enlig, buxbomhegnet grav med trækors.

Alle fotos: J. Th.

Fig. 74.
Kort over
Rise kirkegård
fra 1734.
Fyns bispearkiv.

I 1950-erne er kirkegården blevet reguleret efter en plan af havearkitekt *Johannes Tholle*, hvorved den er blevet forsynet med udstrakte græsplæner, hvori tilbageværende grave og mindesmærker står frit, og med sin ejendommelige, gamle klippede ahornallé i løvgangform (hvoraf findes en radering af *Tom Petersen*, se VK. XV fig. 289), er den blevet et tiltalende anlæg. De tiloversblevne ca. 100 grave fremtræder dekorativt i deres forskellige former, og af gravmæler fra hjemfaldne grave er der indrettet en cirkulær, brolagt mindeplads (se fig. 59), hvor de forskellige stilformer, slægtsnavne, indskrifter m. m. kan sammenlignes.

På kirkegården findes et epitafium fra 1819 og gravmæler fra 1824 og andre tidligere år. Mest dominerende har marmorgravmælerne været, desuden de såkaldte grottesten, men også trægravmæler, bl. a. de såkaldte hollandske, har været at finde, men er nu sjældne. Som kirkens indre præges også kirkegården af skibsfarten og dens indtjeningssevne, og som eksempel kan nævnes den kuriøse, så ofte citerede indskrift på et lille gravmæle fra 1870-erne (fig. 72):

Her hviler Christen Hansen
Til Ankers med sin Kone.
Han letter ikke før
Han kommer for Guds Trone.

Marstal ny kirkegård (assistenskirkegården) ligger som nævnt i landsognet ved Ommelsvejen og stammer fra 1896. Den har den anselige størrelse af 16,549 m². Den var tidligere forsynet med buksbombegnede grave, hvorpå gravmælerne var hvidmalede træstokke med en forgyldt fløjknop på. Endnu i 1920-erne var der talrige af disse mindesmærker (se fig. 69), men nu er de næsten forsvundet, og de nyere gravsteder har ikke mere dette særpræg, der har været så karakteristisk for øens kirkegårde, men er mere i overensstemmelse med almindelig dansk tradition andre steder, på godt og ondt. Det er nu vedtaget at opføre et nyt kapel til afløsning af det eksisterende.

Som *Rise* kirke er øens ældste kirke, bærer også kirkegårdens ydre præg af ælde. Den massive kampestenmur, den smukke middelalderlige kirkelade (fig. 64) og den såkaldte Munkeport, som fører ind til præstegårdshaven, understre-

Fig. 75.
Rise kirkegård
set fra vest.
Foto: J. Th.

ger kirkens ærværdige præg. Kirken nævnes allerede i 1300-erne og tilhørte da Sankt Knudsbrødrene i Odense, — også da øen i verdslig henseende var under hertugdømmerne. Tæt ved Munkeporten er i dette århundrede opført en murpille med en broncebuste ved billedhugger *Gunnar Hammerich*, af provst *Th. Tholle* (død 1923), der i 53 år var præst på øen.

På kirkegården gjordes for nogle år siden et fund af en møntlignende dobbelt-signet, der efter bogstaverne anslås til at være fra 1400-erne. På den ene side har den navnet *Marquard Anderslef* (stednavn fra Skåne) og på den anden side *Perder Ebbeson*. Man fristes til at lade fantasien forestille sig, at det har været 2 skånske munke af St. Knuds orden, som har haft deres virke i filialen på Ærø. Der går iøvrigt et sagn om nogle „Højsknægte“, som kastede et bæger over kirkegårdsmuren.

Kirkegårdens omfang og den cirkulære kampestensmur er antagelig ikke forandret siden middelalderen, og det er ganske ejendommeligt at tænke sig, at den med de samme 7317 m² har kunnet betjene sit sogn med så skiftende befolkningstal som 1565 (år 1800), 2151 (1855), 2072 (1901) og nu 1723. I begyndelsen af 1800-erne er kirkegården blevet reguleret, men ældre kort fortæller om en endnu ældre træbeplantning. Den tidligere cirkulære allé af hestekastanjer er i de senere år blevet ændret til kun een række. I græsskrånningen imod øst findes en bevoksning af den ellers sjældne slangerod.

Kirke og kirkegård i Rise er flere gange malet eller udsendt i raderinger, — således af *Pietro Krohn* (1869, se fig. 77) og af *Tom Petersen* i dette århundrede, bl. a. af Munkeporten (jævnf. fig. 78) og set sydfra (se VK. XIV s. 113), — på sidstnævnte side findes også et digt om kirkegården (af *Johannes Tholle*).

Også *Tranderup* kirkegård har den runde form og en svær kampestensmur om de ældre dele, men den er udvidet i 1942 imod syd. Den var tidligere på 3980 m², og i 1936 afgaves ved vejregulering c. 200 m², mens der i 1942 tillagdes en parcel på 845 m². Den runde form i forbindelse med den høje beliggenhed, der er så karakteristisk for de oprindelige kirkegårde i Rise, *Tranderup* og *Bregninge*, må utvivl-

Fig. 76.
Rise kirkegård set fra præstegården. Sidebygningerne er nu nedrevet. Foto: J. Th.

Fig. 77.
Rise kirkegård set fra syd. Pietro Krohn pinx. 1869.

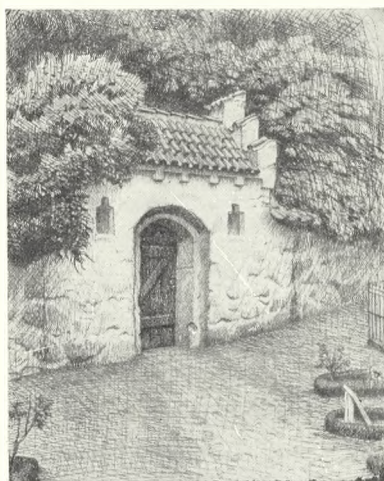

Fig. 78.
Munkeporten på Rise kirkegård. Tom Petersens radering. 1922.

Fig. 79.
Tranderup kirke og
kirkegård.

somt henføres til forsvarsøjemed (overfor venderne?), og disse træk bringer tanker hen på de bornholmske kirkegårde af samme præg. Fælles for dem er også de østvendte gravmæler.

Bregninge kirkegård ligger på et noget skrånende terræn og omkranser den velrestaurerede kirke med *Claus Bergs* berømte altertavle, og de interessante middelalderlige kalkmalerier. Kirkegården grænser ligesom Rise kirkegård op til præstegårdshaven, og den var i 1860-erne 6316 m², men i 1936 fradrogtes der ved en vejregulering 70 m².

Søby kirkegård er omgivet af nyere hegnsmure af kløvet granit og forsynet med lindetræsplantninger. Terrænet skråner ret kraftigt til flere sider, og på de 2 sider går kirkegården ud til offentlig vej. Den var i 1869 på 4322 m², men ved vejregulering fratoges i 1937 90 og i 1944 tilfaldes i nord en parcel på 100 m².

Skal man nævne nogle *fællestræk* fra de ældre kirkegårde, må det være debuksbomhegnede og enkeltvis liggende gravsteder og den tætte belægning, der resulterer i de ganske smalle gangstier, som udgår fra den indre kørevej om kirken. Det er fynske kirkegårdstræk (jævnfør også Lyø, se VK. 18, s. 103—4), men der er også sønderjyske træk, f. eks. lindetrækerne, ligesom jerngitterlågerne med de spydagtige spidser foroven, der har været brugt overalt på øens kirkegårde, — de er af tysk påvirkning i den slesvigske periode. De erstattes lidt efter lidt af enklere og renere former, som bl. a. er tilfældet både i Bregninge og ved Ærøskøbing nye kirkegård. Men de typiske former på kirkespirene i Rise og Bregninge, engang tækket med tagspåner, senere på Rise kirke af sort glasserede teglsten, der nu vil blive erstattet med kobber, vil til sene tider endnu stærkere minde om den nære tilknytning, som øen og dens kirker har haft til hertugdømmerne.

Lad det være tilføjet, at der i 1805 indrettedes en *privat* begravelsesplads på Gravendal for *L. Mouritzen*, og at der ikke langt derfra, sønden for Drejet, i fordums tid skal have ligget en kirke og kirkegård, der har heddet *St. Albans* eller *St. Albani*, men som nu forlængst er sunket i havet.

Fig. 80.
Bregninge kirke og
kirkegård.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 42)

Tager vi videre vestover, kommer man bl. a. til bustrafikknudepunktet *Lyngdal*, hvor skovvæsenet har store planteskoler med forråd til at klæde fjeldet grønt, og hvis kirkegård omkring den hvide trækirke bekræfter indtryk fra andre kirkegårde, som er passeret: bag et stengærde af kløvede materialer, der støtter en terrænforskel med tilfældig bevoxning af tildels stedpræget karakter, og her imellem i malerisk uorden er spredt gravsteder, som ved den relativ store afstand ikke generer hinanden, og hvis tidsprægede gravmæler også kommer på afstand og derfor faktisk knapt ses under eet og derfor heller ikke „gør noget“ (fig. 81).

Vi er nu vesten for Kap Lindesnæs, som i sommeren 1955 fulgte parolen med solskin, hvorfor den ellers traditionelle vending, som vi så ofte har hørt i radioens vejrberetning, at „Kap Lindesnæs melder regn“ ganske udeblev, — bortset fra sankthans-aften, hvor den vanskeliggjorde at få bålene til at blusse. Og her strækker sig halvøen Listalandet ned imod den nordlige del af Jylland, hvis natur den synes at have taget billede efter. Her er også kæmpehøje, der kupler sig op i landskabet, — hvad iøvrigt også andre dele af Norge har.

Her kan vi ikke undgå at betages af blomsterfloret på *Vanse* kirkegård. Hvor er den dog henrivende med sin midsommerflora og sit lange græs, — vildmarkens skønneste tæppe er trukket over *forkrænkelighedens apoteose*, som en kirkegård jo dog også er. Det er kun lige netop, at gravmælerne kan kigge op over det meterhøje blomsterflor i denne norske *wild garden* af præstekraver og andre blomster, der hovedsagelig spiller i hvidt (fig. 82). Det *kan* ikke være tilfældigt, at dette flor og dette lange græs ikke er avslået „før sankthans“, som det gerne skal være det i Danmark, — de må kunne lide det, naturligvis, for ellers var det virkelig uplejede, men dog ikke usoinerede stykke natur vel ikke tolereret, — sådan som den forbipasserende må blive tryllebundet af det. —

Eller vi drager endnu videre og i det fjerne ses Jæren, der betegner begyndelsen til Vestlandet, og vi kigger ind på *Liknes*

Fig. 81.
Lyngdal kirkegård.

kirkegårde, der ligger dels omkring kirken og dels hinsides kørevejen der forbi. Og billedet gentager sig med det vilde græs og de vilde blomster (fig. 83), der omdanner denne *Guds ager* til et blomstertæppe, — her spiller det mere i det blå, fordi det fornemmelig er lupiner, og desuden bliver disse jo højere og står så fint med deres aks til både de lyse og de mørke monumenter, — mødet mellem kulturens og naturens frembringelser til de dødes minde og hæder. —

(fortsættes i næste hefte)

Fig. 82.
Sommer på Vanse kirkegård.
Foto: J. Th. 1955.

Fig. 83.
Og sommer på Liknes kirkegård.
Foto: J. Th. 1955.

Anläggning av urnlundar

Trädgårdsarkitekt G. V. Walberg

Eldbegängelserörelsen har numera vunnit stor uppmärksamhet i *Sverige* och antalet eldbegängelser ökas från år till år. Under 1956 tillkom inte mindre än sex nya kapellbyggnader med krematorieavdelningar och antalet kremationer uppgick under året till något mer än 15.000 vid landets fyrtio krematorier. Hade byggandet av kapell med krematorieavdelningar ej, liksom all övrig byggnadsverksamhet, varit betingad av statlig reglering, så hade säkerligen långt flera sådana anläggningar varit byggda enär ett flertal orter endast vänta på att erhålla byggnadstillstånd.

Självfallet är därför att anläggning av *urnlundar* ökar i raskt tempo. Även om krematorium ej finnes så ordnas det oaktagat *urnlundar* på de flesta både större och mindre kyrkogårdar i såväl städer som landsbygd. Detta kommer givetvis att medföra minskade kostnader samt besparing av kyrkogårdsmark. *Markbesparingen* är ej endast beroende därpå att urngraven som sådan kräver betydligt mindre utrymme än kistgravar utan beror även på flera andra faktorer varav kan nämnas några. Äldre och tidigare med kistor fullbelagda familjegravplatser kunna ånyo användas för gravsättning av askurnor i näranog obegränsat antal. I en urngravplats kan ett flertal askurnor gravsättas på ett relativt litet markområde. Än vidare kan äldre kyrkogårdsområden, som tidigare fullbelagts med ensamgravar (linjegravar), iordningställas som *urnlundar* när 20—25 år förflutit sedan området belagts med kistor. Detta, att använda redan belagda områden, synes vara en lämplig åtgärd när det gäller att anlägga *urnlundar* på äldre kyrkogårdar, i all synnerhet om det på kyrkogården ej finnes områden som på grund av markbeskaffenheten äro olämpliga att använda för kistgravar, men däremot mycket väl lämpa sig för urngravar. På slättbygdernas kyrkogårdar bör man därför i första hand anlägga *urnlundan* på sådana områden som redan äro belagda med ensamgravar och där det långt största antalet gravar efter 20—25 år äro helt bortglömda och därför utjämnade. Ett visst mindre antal gravar vårdas måhän-

da fortfarande och dessa böra vid områdets ibruktagande för urngravar äga rätt att erhålla en urngravplats så nära den gamla platsen som möjligt. Härigenom kan den minnesgode anförvanten även i fortsättningen vårda platsen och minnas den som en gång jordats där. Dessutom kan han eller hon använda platsen för gravsättning av askurnor. Det blir med andra ord en verklig familjegravplats.

Till belysande av det sagda visas här en plan till ny *urnlund* på kyrkogården i *Trelleborg*. Området, som är c:a 30×65 m. blev för 20—25 år sedan belagt med ensamgravar varav en del fortfarande äro vårdade. Hela området är besätt med gräs men saknar större vegetation. Det ligger emellertid mitt inne i den beväxna kyrkogården samt är, utom häckarna, omgivet av större familjegravar liggande utmed huvudgångarna och i dessa gångar är planterade alléträd varför en kraftig vegetation och lummig begränsning redan finnes.

Området har disponerats med fritt genomförd *gångföring* och urngravplatserna utlagda i anslutning härtill. De bredare gångarna, som endast äro en m., skola beläggas med asfatemulsion och därpå röd kurbiserad 4—6 mm. singel, vilket lägges ovanpå ett underlag av 10 cm. slaggaska avjämnad och hårdgjord med krossgrus och tunt lag av 15—20 mm. makadam. De mindre gångarna, mellan gravplatserna, beläggas med omväxlande grå och röda kalkstensplattor 50×55 cm. med sågade eller jämnhuggna sidor.

Gravarna ligga i sammanhängande kortklippt gräsmatta, i anslutning till vårdar eller hållar får, om så önskas, gravplatsinnehavaren plantera lägre blomsterväxter. Monumenten få endast utgöras av stående vårdar å platserna 1—278 samt liggande hållar å platserna 281—474. Såväl hållar som vårdar skola utföras i enlighet med härför angivna typritningar varvid dock bemärkes att materialet, som skall vara natursten, får och bör variera i färg och kornighet samt olika stenarter. Givetvis är det även önskvärt att formgivningen varierar inom de angivna måtten. Härigenom kan önskvärd omväxling erhållas allt under förutsättning av att stenhuggare och formgivare av monumenten medverka till angiven variation.

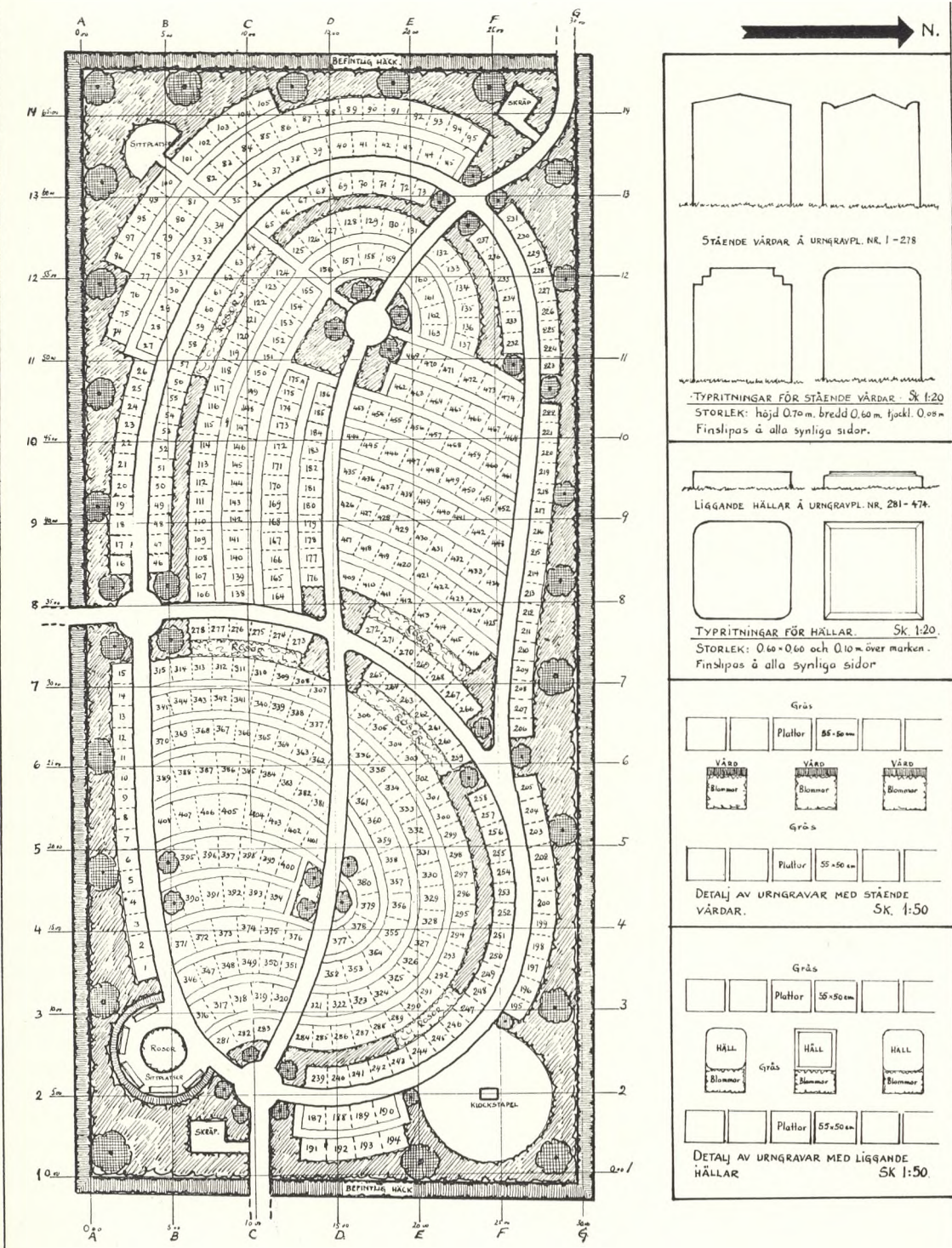

Fig. 84.
G. V. Walberg:
Plan til ny urnelund
på
Trelleborg kirkegård.

Inom urngårdsområdet skall utföras å planen angiven *plantering* med lägre buskar och mindre träd samt å vissa platser buskrosor. Härigenom erhåller området grönska och lummighet. En del plat-

ser ha utlagts för placering av bänkar och soffor varjämte tvenne platser för skräp finnas och inom dessa anbringas vattenposter.

Den å ritningen angivna kvadratindel-

ningen (5×5 m.) är på platsen utmärkt med i markplanet nedslagna järnrör och avser att underlätta utläggning och lokalisering av de olika urngravplatserna.

Det således nyordnade kyrkogårdsområdet omfattar c:a 470 urngravplatser i storlek 1,2×1,5 m. Av dessa kunna 75—100 st. omedelbart upplåtas till personer som genom åren vårdat sina gamla gravar och nu önska utnyttja denna möjlighet. Återstående nära 400 platser komma säkerligen att räcka under de närmaste 6—7 åren och efter denna tid finnes ytterligare äldre områden som kunna tagas i bruk för samma ändamål varför ny kyrkogårdsmark sparas i rätt stor omfattning.

»Sygdom« i thujahækkene

Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen

Naar man kommer rundt paa de forskellige Kirkegaard, møder man ofte Spørgsmaalet: „Kan De sige mig, hvad disse Hække fejler?“ idet der peges paa Thujahækkene. Disse staar med større eller mindre brune Partier, hvor „Løvet“ er dødt. Forskellige sagkyndige har været spurgt, Plantedele af Hækkene har været undersøgt, og forskelligt baade Lus, Skjoldlus og Svampe er funden, men om disse forskellige Angreb er den egentlige Aarsag til Kalamiteten, er der meget delte Meninger om.

Der er fra forskellig Side fremsat Formodning om, at Skaden vel har Forbindelse med de fundne Sygdomme, men at den dybest set skyldes en Svækkelse af Planterne, og at denne Svækkelse saa følges op af en af de nævnte Sygdomme, hvorved Ødelæggelsen fuldstændiggøres. Fra en Side gav man de sidste haarde Vintre Skyld for Svækkelsen. I et andet Tilfælde har man ladet udtage Jordprø-

ver, og ved Analyser konstateret lav Reaktion og lave Tal for Næringsindhold og søger nu ved Tilførsel af Kalk og Kunstgødning at bedre paa Forholdene. Men der er nogen der ved, hvilken Reaktion der er heldigst for Thuja?*) Jeg har set dem vokse fortræffelig i Jord, der er tilført ret store Mængder Spagnum Side om Side med Alperoser, der jo kræver lav Reaktion. Gødning skal det sikkert nok være smaat med paa de fleste Kirkegaard, da man jo ved Rengøring stadig bortfører Plantenæring, men hvor der tilføres Kunstgødning, må det tilraades at udvise den allerstørste Omhu ved Udstrømningen, da det ved Berøring med grønne Plantedele ødelægger disse.

Jeg er bleven opmærksom på, at omtalte brune Partier især optræder paa Hække med fuldendt Klipping — hvor Form og Højde til Stadighed holdes under Kontrol — og jeg har ikke bemærket dem paa fritvoksende Planter. Dette giver mig Anledning til at henlede Opmærksomheden på, at den gennemførte Klipping, der jo egentlig er en Afløvning af Planten, svækker Hækkene, og jo tiere der klippes des større Svækkelse. Erindrer man, at de fra Jorden optagne Næringsstoffer kun kan komme Planten tilgode, naar de i *de grønne Plantedele* ved Sollysets Medvirken forenes med Luftens Kulsyre, vil man forstaa, at haard Klipping betyder et stort Tab af Ernæringsmulighed for Planterne. Der er meget delte Meninger om Beskæring og Klipping, og om Smagen desangaaende er det næppe frugtbart at diskutere, men kniber det at holde Liv i Hækkene, vil det absolut være klogt ikke at klippe for haardt og kun een Gang om Aaret — i Forsommeren — saa der kan opnaas en god Genvækst og i nogen Grad Skudmodning inden Vintren.

*) Iflg. »Buske og Træer« (1948) s. 504 trives Thuja »udmærket paa de fleste Jorder, men udvikler sig smukkest paa næringsrig ikke for tør og kalkholdig Jord.«

Red. anm.

Gravstenenes poesi

Radioforedrag med besøg ved danske digteres grave.

M. Møller-Petersen

For snart en snes år siden udtalte en nu afdød københavnsk borgmester, at det døde barn generelt var glemt efter fem års forløb, en voksen efter 10 år, og kun ganske få mindes efter forløbet af femten år. Da begravelsesvæsenet hørte ind under vedkommende borgmesters embede, var der jo autoritet bag ordene.

Også her kommer man altså i forbindelse med begrebet Den bedste trediedel; og det må jo så være de totrediedele, der har givet basis for ordsproget: Kun den er død, som er glemt, hvilket jo igen vil sige, at de, vi mindes, lever. Ordsproget ses da også brugt som gravskrift.

Hver enkelt af os har vel *sin* kreds, stor eller lille, at mindes, een eller flere grave at hæge om, vel alt efter den kærlighed, den døde gav, endnu mens øjet var blåt, og den kærlighed og taknemmelighed, hver enkelt føler, og som lever ud over død og grav.

Men foruden dem, der stod og står os nærmest i livet som i døden, er der også en anden kreds, vi mindes med veneration og dyb taknemmelighed; bl. a. dem, der gennem deres åndelige arbejder kom til at betyde noget for os i glæde som i sorg, dem, der var og fremdeles er med til at forme vort sind og hele vort tankeliv og dermed vor indstilling over for tilværelsen og livets mange små og store problemer; og her kommer vel nok i første række vore digtere, — dem, der gav os vor rige skat af salmer og sange, hvoraf nogle har været sunget gennem århundreder, og som også nok kommende slægter vil vide at værdsætte.

I turistsæsonen har man rig lejlighed til at erfare, hvad disse åndens stormænd fremdeles betyder for den slægt, der lever. For mange turister er disse mænds grave noget af det første, der spørges om, når de besøgende kommer på de kanter, hvor åndens stormænd hviler. At dvæle en stille stund, andægtigt og hengiven, ved en sådan grav, er for det modtagelige

Fig. 85.
H. C. Andersens grav
på Københavns
Assistens kirkegård.

sind en berigelse, som mange rejser langt for at opleve. Og man må her mindes *Viggo Stuckenbergs* evigt-gyldige strofe:

„Gods og Guld kan Verden fælde;
intet dører Tankens Vælde.
Blev i Grave Slægter stængte,
lever, hvad de tænkte.“

København har jo gennem århundreder været vort åndelige livs centrum med universitetet som højborg, og de mange litterære navne på hovedstadens kirkegårde er en mindelse herom.

Ved nogle af kirkegårdene er der ved hovedindgangen anbragt tavler med alfabetisk navnefortegnelse over de mænd og kvinder, hvis grave menes at have interesse for en større kreds. Ved hjælp af disse tavler og en plan over kirkegården har den besøgende let ved at orientere sig og ved egen hjælp finde den grav, der søges.

H. C. Andersens grav, vel nok den mest besøgte af alle grave, finder vi på *Assistens* kirkegård på Nørrebro. Hver dag i året er der besøgende ved denne grav.

Der stod en dag en gammel morlil ved graven; hendes ansigt vidnede om harmoni og stille lykke. „Nu er jeg 81 år,“ sagde hun, „men endnu den dag i dag takker jeg min mor, fordi hun lærte mig *H. C. Andersen* at kende.“ Ordene blev

udtalt lydt, men i løn er der vel millioner verden over, som tænker det samme.

Der var ingen af de tilstedeværende, der spurgte, om det var digterens prosa eller hans poesi, der havde gjort så stærkt og uforglemmeligt indtryk på hende; men man gætter næppe forkert, når man i dette tilfælde, hvor der er tale om en mor, tænker på digte som: „Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove“; „Lille Viggo, vil du ride Ranke“; „Sol deroppe ganger under Lide“. Disse digte er jo mor og barn i sublim og uforglemmelig skønhed.

H. C. Andersen's bidrag til gravstenenes poesi er det vers, der står på hans grav, hans egen lovsang til sjælen og det evige liv:

„Den Sjæl, som Gud i sit Billede har skabt,
er uforkrænkelig, kan ej gaa tabt.
Vort Jordeliv er Englelivets Frø.
Vort Legem dør, men Sjælen kan ej dø.“

Vore tre store salmedigtere har fundet deres sidste hvilested i hver sin landsdel; sjællænderen Kingo i Fraugde ved Odense, jyden Brorson i Ribe, og sjællænderen Grundtvig i Køge.

Thomas Kingo døde 1703, og hans kiste står i et kapel ved Fraugde kirke. Kisten er uden poetisk indskrift, men med nogen prosa, skrevet i datidens stil.

H. A. Brorson døde 1764 og er begravet i Ribe domkirke. Graven er ikke nærmere stedfæstet, men menes at være i nærheden af alteret. Hundredåret for hans død, 3. juni 1864, indsattes der i kirken en marmorplade, hvorpå er fremstillet *David* med harpen, og nedenunder står salmedigterens gribende bekendelse, sidste vers af hans også i dag meget yndede salme: „Den yndigste Rose er funden“.

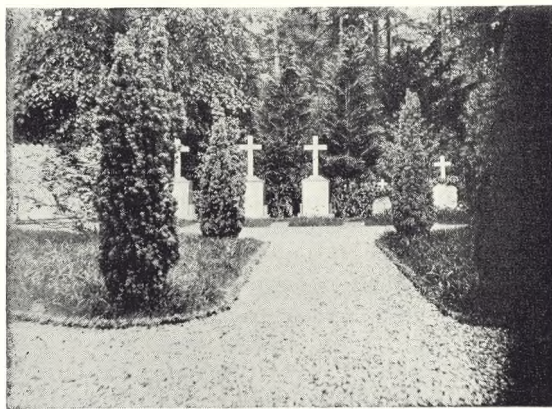

Fig. 86.
Den private kirkegård
på Køge ås.

„Lad Verden mig alting betage,
lad Torne kun rive og nage;
lad Hjertet kun daane og briste —
min Rose jeg aldrig vil miste.“

Måske er det det mest fortættede evangelium, der er formet af menneskeånd.

N. F. S. Grundtvig døde 1872. Hans kiste står i et beskedent kapel på en lille privat kirkegård på Køge Ås, ca. 1 km øst for Køge. På kisten findes en sølvplade, hvorpå er indgraveret et vers af *Inge-mann*:

„Med Sagastav og Peters Sværd i Haand
han arved Saxo's Blik og Kingos Aand.
Fra gamle Nord hans Øjne saa mod Østen;
og Aander har han vakt med Kæmperøsten.“

Vestre kirkegård i København er med et areal af 125 tdr. land vel nok landets største, og den er kendt langt uden for landets grænser for dens skønhed og rigdom af træarter. Mange landskendte personligheder har her fundet deres sidste hvilested. Fra litteraturen kan nævnes *Thor Lange* og *Johannes Helms*. Den sidste har på sin gravsten fået det første vers af sin i dag lige yndede og lige friske sang:

„Jeg elsker de grønne Lunde
med Tonernes vuggende Fald;
jeg elsker de blanke Sunde
med Sejlernes Tusindtal.“

Endvidere på samme kirkegård: *L. C. Nielsen*, *Sophus Bauditz*, *Knud Hjortø*, *Hedeskjalden*, banebryderen for den såkaldte skolelærerlitteratur *Chr. Andersen Thyregod*, *Axel Juel*, *Sophus Michaelis*, *Peter Nansen*, *Nis Petersen*, *Olfert Ricard*, *Sophus Schandorff*, *Edv. Søderberg*, *Herman Bang* og *Carl Ploug*. På *Plougs* og hustrus gravsten læses disse linier:

„Slægter udslukkes, saa fødes der ny.
Kræfter opslides, saa modnes der andre.
Frem imod Sandhedens straalende Gry
Menneskeheden maa vandre.“

„Haabet og Troen aldrig jeg slipper;
begge skulle kruse den døendes Mund.“

Også *Vilh. Bergsøe* ligger begravet her. På hans gravsten står sidste vers af hans dejlige digt „Bølge mod Kyst“.

„Sænk mig kun ned i det evige Hav! —
Selv kun en Bølge, der dækkes af andre,
vil til Forglemmelsens Lande jeg vandre,
Bølge mod Kyst.“

På *Solbjerg kirkegård*, der hører under *Frederiksbergkommune*, finder vi *Maglekilde Petersens* og *Kaalunds* grave. På

Kaalunds grav står disse linier, der er fra et digt, Kaalund skrev til sin hustru:

„Før mig blev Livet ikke en ussel Parodi,
for mig blev det saa kostelig en Skole.
Jeg aner gennem Striden en evig Harmoni
fra Støvet til de yderste Sole.“

Det samme vers står på det mindesmærke, der er rejst for ham i det lille anlæg ved Allégade på Frederiksberg, måske den skønneste ramme, der er givet en dansk digter.

På *Frederiksberg ældre kirkegård* er *Oehlschlägers* og *Hostrups grave*. På *Hostrups* grav læses dette vers:

„Det at leve er at ville;
det at ville er at elske.
Som vi elsker Dag for Dag,
saa er Livets Vingeslag.“

På *Holmens kirkegård*, Østerbro, København, finder vi Chr. Winthers og H. P. Holsts grave. Navnet på kirkegården kunne tyde på, at denne kirkegård var forbeholdt Holmens folk; men det er den ikke; enhver fra Holmens kirkes sogn kan blive begravet der.

Der er ingen poesi på de to digteres grave; men deres poetiske indsats er symboliseret ved, at de har fået en lyre på deres gravsten.

Det er en dag midt i september. I lyren til *Chr. Winthers* grav sidder der en lille friskplukket lyngblomst, en lille beske den en; måske fra en drømmende ungdom; måske fra en ældre sværmerisk natur, der lever i minderne og endnu nemmer de stemninger og følelser, som Chr. Winther så smukt har tolket.

Den lille lyngblomst var den eneste blomst på graven; men denne er dog velholdt, helt præget af det stedsegrønne; og over graven hvælver sig som en mægtig kuppel to hængebøges stolte kroner.

Chr. Winther har engang som ung og i sin kærlighed til Furesøen og landskabet deromkring ytret sig om engang at finde hvile under et træ *der*, og i spøg skrev han disse linier som gravskrift:

„Her hviler under grønne Tilje
C. Winther meget mod sin Vilje.“

Altså en slags protest mod en eventuel tidlig død. — Han blev 80 år gammel. Ønsket om at komme til at hvile under træerne, fik han opfyldt, og den grønne tilje er der jo også noget om. Men stedet blev altså *Holmens kirkegård*.

Også *H. P. Holst* har beskæftiget sig med graven, dog i mere positiv og næsten selvransgende retning. Han skriver:

„Naar mit Øje er lukt,
og naar Grønsværen smukt
dækker Højen, hvorunder jeg sover;
naar i Linden en Fugl
fra sit bladrigge Skjul
synger ensomt sin Gravsang derover,
skal jeg slumre da trygt?
Vil ej Længsel og Frygt
banke tit paa min muldrende Kiste?
Vil min Sjæl paa sin Flugt,
naar mit Øje er lukt,
ikke dvæle ved, hvad den forliste?“

Ved *Trinitatis kirke*, — det er kirken ved Rundetårn, — ligger *Wessel* og *Johannes Ewald* begravet. På *Wessels* grav står et vers af *Jens Baggesen*:

„Graad smelted hen i Smil,
naar Wessels Lune bød;
Og Glædens Smil forsvandt
i Taarer ved hans Død.“

På *Assistens kirkegård* finder vi også så kendte litterære navne som *Edvard Lembecke*, *Ludvig Bødtcher*, *Henrik Hertz*, *Poul Martin Møller*, *Martin Andersen Nexø*, *Viggo Stuckenberg*, *Jacob Paulli* og *Søren Kierkegaard*. *Paulli* mindes vi jo navnlig for hans meget yndede bryllups-salme: „Jert Hus skal I bygge paa Ordets Klippegrund“.

Også *Peter Fabers* grav finder vi på denne kirkegård. Vi mindes hans endnu lige friske og muntre julesange: „Højt fra Træets grønne Top . . .“; og „Sikken voldsom Trængsel og Alarm . . .“ På hans gravsten læser man dette vers:

„Din Sang begejstred Danmarks Folk
i Nødens Tid.
At være lynsnar Tankes Tolk,
det var din Id.“

Det er sangen: „Dengang jeg drog afsted . . .“, der her sigtes til. Sangen blev publiceret 1848, i marts måned, og menes at have bidraget meget til Treårskrigen sejrige udfald.

I november måned 1955 var der jo på Det kgl. bibliotek en mindeudstilling for *Søren Kierkegaard* i anledning af hundredåret for hans død. Blandt de mange udstillede klenodier var også den skrivelse, hvori han træffer bestemmelse om, hvad der skal stå på hans gravsten, nemlig et vers af *Brorson*. I skrivelsen står nr. 231; det er salmen: *Halleluja, jeg har min Jesus funden*, og den står i *Brorsons* „Salmer og aandelige Sange“, sidst trykt 1854. Denne salme stod ikke i den gamle salmebog, men af dens 12 vers er de 7 taget med i den ny af 1954, og her er verset at finde. Hidtil stod det i salmen: „Staa fast, min

Sjæl, staa fast i Herrens Krige“, også af Brorson. Verset har altså nu fået sin oprindelige plads. Det lyder:

„Det er en liden Tid,
saa har jeg vunden,
saa er den ganske Strid
med eet forsvunden,
saa kan jeg hvile mig
i Rosensale,
og uaf-ladelig
med Jesus tale.“

På *Asminderød* kirkegård ved Fredensborg er *Fr. Paludan-Müller* begravet, og hans gravskrift er vers 6 af Mathæus 5. kapitel:

„Salige ere de, som hunge og tørste efter Retfærdighed, thi de skulle mættes.“

På *Søllerød* kirkegård, et par kilometer nord for Holte, finder vi *Zakarias Nielsens* grav. Verset, der står på hans gravsten, fortæller os om en digter, der ikke blot i teori, men også i praksis viste os, hvorledes livet skal leves, hvis det skal leves rigt og lykkeligt. Verset lyder:

„Du som faa har levet rigt,
levet sundt tillige.
Du som faa ved Liv og Digt
har gjort andre rige.“

På *Sorø* kirkegård er *Chr. F. Molbech*, *Ingemann* og *Michael Rosing* begravet. Mange er der landet over, som har hentet gravskrifter fra Ingemanns digte; men på hans egen og hustruens grav er der ingen poesi.

Michael Rosing, der ligesom Ingemann var lærer ved Akademiet, har første vers af hans endnu meget yndede sang:

„Jeg har baaret Lærkens Vinge,
jeg har sunget højt dens Sang;
jeg har følt, jeg skal mig svinge
ind i Paradis engang.“

Holberg og Akademiet hørte jo sammen, og hans marmorsarkofag står da også i *Sorø* kirke.

Chr. Richards grav finder vi på *Ørslev* kirkegård ved *Vordingborg*. Og på hans gravsten findes disse fire linier:

„Stjernelys fra Bethlehem
lys os ind til Naadestolen;
led til Golgatha os frem,
og bebud os Paaskesolen.“

Den engang så meget sungne bonde-skjald *Mads Hansen* er begravet på sin hjemegns kirkegård, *Hundstrup* på *Syd-fyn*. Og på hans gravsten står disse beskedne og stilfærdige ord:

„Mads Hansens Gravsted.

1880

Herren kommer.“

Så lidt og dog så meget! Er det ikke, som man nemmer ånden og tonen fra hans engang så populære, men i dag noget devaluerede sang: „Jeg er en simpel Bondemand, saa jævn og ligefrem ...“?

Også *Vilh. Birkedal* ligger begravet på *Fyn*, på *Ryslinge* kirkegård, og der er følgende vers på hans gravsten:

„Da Synderen skjælv for den hellige Gud,
da løstes Korsets Forargelsens Gaade;
thi Roser der sprang af Korset ud
med Vidnesbyrdet om Synd og Naade.“

På *Skagens* gren, i de stormomsuste klitter, er *Holger Drachmanns* urnegrav. Og på *Thisted* kirkegård ligger *J. P. Jacobsen* begravet. *Johan Skjoldborgs* grav finder vi på *Løgstør* kirkegård; men der er ingen poesi på de nævnte grave.

Digter-komponisten *Vilh. Gregersen* er begravet på *Grenå* kirkegård, og indskriften på gravstenen er denne:

„Alle Ting tjener dem tilgode,
som elsker Gud.“

På *Spentrup* kirkegård, lidt nord for *Randers*, er *St. St. Blichers* grav. Og på gravstenen står at læse:

„Dit Navn skal i de fjerne Dage mindes,
og Fremtids Børn dit Kvad forlyste vil,
naar ingen ved, at her din Gravhøj findes,
og ingen af din Slægt er mere til.“

Verset er det sidste af et digt, Blicher skrev 1810, trykt 1814; men her lidt ændret.

Døden kommer jo før eller senere til os alle. Men tanken om døden er vist ikke noget, vi sådan i almindelighed beskæftiger os med; vel også derfor er der så få digtere, der har skrevet deres egen gravskrift. Herhjemme kender vi *Jeppe Aakjærs*, og udefra kan nævnes *Shakespeare* og *Fritz Reuter*.

Jeppe Aakjærs urnegrav findes i en lille gravlund ved gården „Jenle“, og på gravpladen er indhugget det kendte vers, som måske er blevet til på *Skodsborg* sanatorium, hvor Aakjær jo en tid lang var patient et par år før han døde:

„Her standsed de glade Klange;
her sattes mit Livsens Maal.
Det er Asken af u-sungne Sange,
der hviler i denne Skaal.“

Karsk og frimodig, også med døden for øje.

William Shakespeare døde 1616 i sin fødeby *Stratford on Avon* i *Sydvest-Eng-*

land, og i sognekirkens kor findes hans grav, der har dette vers, som man mener, digteren selv har skrevet:

„For Jesu Skyld, o Ven, ej prøv
at grave op mit skjulte Støv.
Sign ham, der freder disse Sten;
tvi ham, der fjerner mine Ben.“

Fritz Reuter, der jo herhjemme er kendt for sin bog „Landmandsliv“, ligger begravet i Eisenach (Sachsen-Weimar); han døde 1874, men først 1907 fik han sit vers mejslet ind i stenen:

„Min Fødsel, min Død, Gud, de tilhører dig;
det Spand derimellem, det tilhører mig.
Tog fejl jeg i Mørket og fandt ikke frem: —
Hos dig, Gud, er Klarhed, og Lys er dit Hjem.“

Og mens jeg er ude i det fremmede, må jeg lige have lov til at nævne de to store Nordmænd: Bjørnson og Ibsen; de ligger begge begravet i Vor Frelses Gravlund i Oslo. Men der er ingen poesi på deres grave, derimod symboler, for *Bjørnson*, den nationale digter, er det Flaget, og *Ibsen*, den grublende og søgende, har Hameren, bjergmandens værktøj, den, der baner ham vej til dybet, her: tankedybet.

Kirkegården har sin egen poesi, stemmende med den alvor og ærbødighed, man skylder stedet, den indviende jord. Det platte og tvetydige, som man har set eksempler på fra tidligere tider, kendes vist ikke mere på vore kirkegårde, og det banale bliver også mere sjældent.

Mange mener, at skal der siges noget med dybde og inderlighed, skal det siges i versform, i sprogets højtidsdragt. Men også prosaen på gravene har noget at sige, som er værd at ihukomme.

På *Frederiksberg ældre* kirkegård står der på en gravplade disse uendelige rige ord: „Gør altid det gode mod andre; det gjorde *hun!*“ Det er en hustru, der får dette smukke eftermæle.

Og på *Tårnbæk* kirkegård, et par kilometer nord for Klampenborg, kan man læse disse ord, der også er værd at erindre:

„Husker du lidt godt om Næsten,
tænk paa det og glem saa Resten!“

Og på samme kirkegård en lektion, der har bud til de fleste af os:

„Lær at elske andre mer,
og dig selv lidt mindre;
lær at hjælpe, hvor du ser
der er Nød at lindre.
Slip hvert bittert Minde!
Kun i Kærlighedens Spor,
er der Fred at finde.“

Til kirkegårdens poesi hører også et par træk fra den 4 tdr. land store gravlund på Vestre kirkegård, hvis grønsvær dækker over 12.000 *tyske* grave fra krigsårene, sidste verdenskrig. Ingen grav er synlig; men pårørende kan ved henvendelse til kirkegårdsforvaltningen, der har hele arealet kortlagt, få oplysninger om, hvor den søgte grav findes, og ved målinger fra et bestemt punkt finder vedkommende frem til stedet.

Ved sommertid kan man se de pårørende ikke blot drage deres sko af, men også strømperne, og barfodede begiver de sig ud på grønsværen, der dækker de mange grave, og begynder målingerne.

Det er ærbødighed og respekt for døden.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt, cand. hort. Johannes Tholle

(fortsat fra pag. 53, sluttet)

Ja, er det nu ikke sådan, netop som det skrives, at *begge* dele, både de vilde blomster og gravstederne med deres gravmæler og planter er til de dødes minde og *hæder*? Hvorfor skulle de vilde blomster ikke kunne fungere sådan, eller er det kun dem på de indfattede bede foran monumentet, og som er kultiveret under glas i rationelt dyrkede gartnerier, som „siger det med blomster“? Dem som anbringes sirligt i rad og række bag tunge stenkarme, og som man i de solrige somre har så megen møjje med at få til at trives? Jeg vil tro, at det af mange rimeligvis vil opfattes som en rent kættersk tankegang, at man henfalder i sådanne betragtninger, og jeg ved, at det vil være lovovertrædelse i Danmark, hvis græsset (og dermed de vilde blomster i græsset) ikke avslås „inden det bliver langstrået“ (prgf. 5 stk. 1), — og da lignende bestemmelser også findes i Norge, er den jo rent gal, når en udenforstående blander sig deri og henfalder i betagelse af lovovertrædelser. For besøgende kan jo dog nok både finde og finde hen til både gravsted og gravmæle, trods de frodige, vilde blomsters mylder.

Fig. 87.
Gravsted med
sommerblomster.
Liknæs.

Men når man nu har set anstrængelser på gravstederne med disse kulturplanter, der også kræver ryddet areal omkring gravstedet for at trives (figurerne 87—89), og når man ved, hvor vanskeligt det har været i sommerseren 1955 at holde liv i sådanne på de lette jorder, og når man har hørt norske gravere jamre sig over det samme, ja så synes man jo alligevel, at det slet ikke er så slemt med det kætterske, som er fremført foroven. Og i hvert fald forekommer det mig, at pelargonier, begonier, lobelia, heliotroper og hvad andet, der nu forsøges holdt i live på disse grave, i naturligt *milieu* (*in casu*: et plantemilieu i kontakt med landska-

Fig. 88—89.
Gravsteder på
Liknæs kirkegård.

Alle fotos:
J. Th.

bet) burde kunne erstattes af noget, som krævede mindre menneskelige anstrængelser for at holdes i live, og som ligesåvel som de nævnte vil kunne bringe de døde som et hædersminde, foruden at de kunne være i nogen kontakt med vildfloraen på kirkegården. Idet jeg især tænker på de gamle landlige kirkegårde, må jeg nævne, at en mængde *sedum*, *sempervivum*, *thymus* og *dianthus* foruden *armeria*, *asarium*, *festuga*, *lysimachia*, *saxifraga* og *veronica* måtte kunne fungere aldeles ypperligt både som et passende og et varigt dække af graven og som en formidler af vegetationsbillederne, og *dog* give graven et særpræg overfor den omgivende flora. At forholdene på bymæssige kirkegårde med tæt belægning og stort, måske dagligt besøg, må være anderledes end på gamle landsbykirkegårde med få årlige begravelser og lang vej fra boligerne til de dodes sidste jordiske hvilested, siger sig selv.

Kirkegårdskultur i Norge er imidlertid ikke blot noget, som man kan betragte, anstille overvejelser over — og kritisere som studerende omkringrejsende og udenforstående fagmand, — det er også noget, som der *arbejdes* med og har været gjort i en årrække. Jeg mindes i september 1931 at have haft besøg af *Pål Sæland*, som da var udsendt af kirkemyndigheder for at studere kirkegårdskulturen udenlands, — hvordan norske gejstlige i befrielsessommeren 1945 søgte mig angående en håndbog over kirkegårdskultur i Norge, — hvordan Oslos kirkegårde har ansat havearkitekt i sin administration og hvordan staten først havde „en halv“ og nu har en hel konsulent i „kyrkjegårdsstell“, ansat af kirkedepartementet og til rådighed for kirkebestyrelserne, hagearkitekt frk. *Karen Reistad*, der har fuldt op at gøre, og som er den første i en sådan stilling indenfor Nordens lande. Til alt dette må føjes de af *norsk hagearkitektlag* 1954 tagne initiativ i samråd med kirkedepartementets konsulent i kirkegårdskultur med at få kirkegårdsstyrelserne (sogneråd m. fl.) til at optage en fast årlig kirkegårdsdag for hele landet, og som i den hensigt udsendte trykte henvendelser til samtlige råd i det ganske land. I 1955 fastsattes denne kirkegårdsdag til 28. maj, som var pinselørdag.

Med den for mangfoldige år siden be-

budede og siden gentagne gange drøftede kirkegårdshåndbog er det dog aldrig blevet til noget — endnu.

Når man i Norge har valgt ovennævnte metoder til at komme frem i spørgsmålet om kirkegårdskultur, er det fordi man forud stedvis havde foretaget såkaldt „dugnad“ på kirkegårdene, d. v. s. at lokale kræfter sted for sted bestemte dage kollektivt har udført frivilligt arbejde med oprydning, istandsættelse, plantning m. m. på kirkegårdene, — noget der på en vis måde svarer til frivilligt arbejdstjeneste i Danmark. Hos os har man imidlertid søgt kirkegårdskulturen fremmet ad andre veje, og f. ex. har nærværende *forening for kirkegårdskulturs* år efter år gentagne foredrag med forskellige foredragsholdere og på forskellige steder samt anden virksomhed været led i tilsvarende bestræbelser.

I den norske henvendelse til kirkegårdsbestyrelser m. fl. fremhæves som skavanker, der bør rettes, bl. a. cementkarmene omkring gravstederne, idet de vanskeliggør vedligeholdelsen af kirkegården, — endvidere ugræs fra gravene henlagt i tilfældige bunker, fordi der ingen affaldsplads findes, — der fremhæves lovbestemmelser om kortlægning og indførelse af vedtægter og gives anvisninger om, hvordan selve kirkegårdsdagen med dens frivillige arbejde („dugnaden“) kan tilrettelægges med nedsættelse af et arbejdsudvalg, fremskaffelse af arbejdskraft, planter, materialer, redskaber m. m. samt en omfattende planlægning af omlægning af kirkegårdene, derunder bortfjernelse af gravrammer, skæmmende gitre, planering af ujævnheder o. s. v. Man gør opmærksom på, at det er kommunens sag at bære udgifterne til anlæg og vedligeholdelse af kirkegårdene, og at det er sognerådet, som skal føre tilsynet og lægge budget for de nødvendige arbejder, men fortolkningen af lovens ord om, at kirkegården skal være i „lovlig orden og sømmelige stand“ giver ingen fast norm, og ansættelse af faglig kvalificerede personer er derfor vigtigt. Og til hjælp for udarbejdelse af vedtægter er der af konsulenten udarbejdet passende normer.

Disse forslag til vedtægter foreligger i 2 udgaver, een for landet i almindelighed

Fig. 90.
Den regulerede
Hoff kirkegård med
det grønne omkring.

og een for de lokaliteter, hvor man kan kræve noget mere.

I forslaget for landet, som er det senest udarbejdede, omtales menighedsrådenes, kirkeværgens og graverens forhold, — kortlægning, hegning, dræning, — kistestørrelse, gravdybde, fredningstid m. m., og så siges der i paragrafferne 9—12 om gravens istandsættelse, anlæg og tilplantning samt monumentering nedenstående, som også kan have bud videre ud, og som vi gengiver med deres norske ordlyd.

§ 9.

I festet gravsted må det ikke uten samtykke fra menighetsrådet gravlægges andre enn festeren og ektefellen, slekt i opp- og nedstigende linje, første sidelinje og like nær inngiftede.

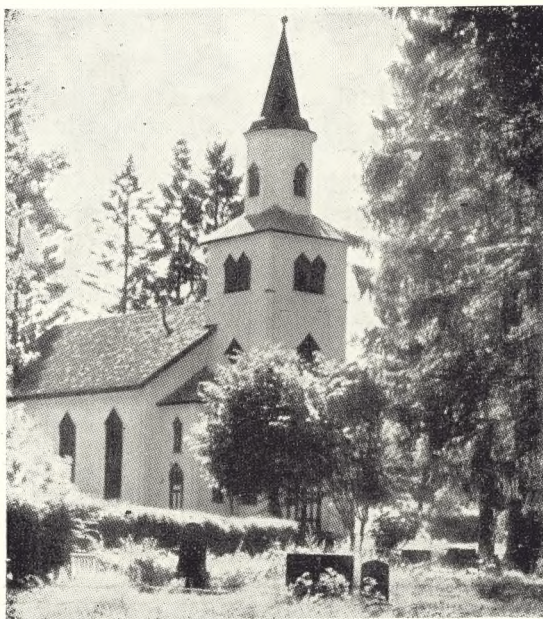

Fig. 91.
Og Ferrevik skærgårds-
kirkegård i Sørlandet.

Når festetiden er ute, skal festeren varsles på forsvarlig måte. Er det ikke ordnet med fornyet feste innen 6 måneder etter at varsel er gitt, faller gravstedet tilbake til kirkegården.

§ 10.

Gravene skal gjøres istand i høyde med bakken uten noen haug. Graven, eller del av den, kan ikke ha særskilt innramming med hekk eller stein, jern, tre eller annet dødt materiale i form av karm, hellegang, stakitt eller liknende.

Blomster eller annen planting bør samles på et mindre felt foran gravminnet.

Gammel innramming bør tas bort etterhvert hvor dette er naturlig, men ikke uten at varsel er gitt og tillatelse innhentet.

Gravmæler eldre enn 100 år må ikke fjernes eller flyttes uten etter samråd med riksantikvaren.

§ 11.

Minnesmerkene bør være av naturstein, trevirke, støpejern eller smijern. Minnesmerke av sement eller annen kunststein tillates ikke.

Duer, fotografier og andre nipsgjenstander av porselen, fajanse, marmor, metall eller liknende må ikke brukes hverken alene eller sammen med minnesmerket. Minnesmerkene bør ikke være helt hvite eller svarte, med unntagelse av minnesmerke i jern.

Innskriften på minnesmerkene må ikke stride mot orden og sømmelighet.

§ 12

Vedlikeholdet av gravsted påhviler for så vidt angår frigraver, de etterlatte, og for festegraver vedkommende fester. Forsømmes vedlikehold et helt år, kan gravsted såes til med gress som holdes snauklippet. Arbeidet utføres av kirkegårdsbetjeningen. Den som har ansvaret for graven, skal ha 6 måneder (3 måneders) varsel, dersom slikt varsel uten særlig vanskelighet kan gis.

De pårørende har rett til å pynte graven påny så lenge retten til gravstedet varer.

De som steller gravene må følge den rettleiding de får av kirkeverge eller graver. Avfall etter stell må fjernes eller legges på anvist plass.

Gravere eller annen ansatt på kirkegården kan ta på seg planting og stelling

av gravens plantefelt etter takster som er godkjent av menighetsrådet.

Af dette citerede fra normalvedtægten vil det kunne ses, at man ikke tolererer langt græs. —

Som et eksempel på, hvordan de store avstande og vanskeligheten ved på de enkelte steder om vinteren at få fat i friske blomster til båren, kan give sig udslag kan anføres, at man har udfærdiget såkaldt *mindkort* i størrelse 23,5×16 på 4 sider dels bærende religiøse motiver og sentenser, dels plads til, at dem, der ønsker at mindes de døde og ikke kan sende blomster, skriver deres navn. Kortene sælges for 5,00 eller 10,00 kr. eller beløb menighetsrådet bestemmer, og overskudet går til fremme af kirkegårdskulturen, — eller som der står trykt: å gi avdødes hvilested en vakker og verdig ramme. Forsiden er tegnet af *Marie Vigeland* (på et foreliggende minne kort nr. 2) og det udgives af forlaget Land og Kirke. Det er jo på en måde svarende til det danske blomsterfond, der benyttes i forbindelse med kremationer.

Sluttelig skal vi bringe en liste, sådan som den ser ud i kirkegårdskonsulenten, hagearkitekt Karen Reistads skikkelse, og som er et svar på vort spørgsmål om, hvilke 10 norske kirkegårde der uden betenkeligheder kunne anvises for et besøg, når man vil studere kirkegårdskultur af vore dage. Fortegnelsen er da sådan:

Vestre Gravlund, Oslo.

Østre Gravlund, Oslo.

Vår Frelzers Gravlund, Oslo.

Skjeberg kirkegård i Østfold, pr. Sarpsborg.

Trøgstad kirkegård i Østfold.

Tanum kirkegård i Bærum.

Norderhov kirkegård på Ringerike.

Rendalen kirkegård i Østerdalen.

Lom kirkegård i Nord-Gudbrandsdalen (Stavkirke).

Vågå kirkegård i Nord-Gudbrandsdalen (interessante gravminner i klebersten og tre).

Ringebu kirkegård, Gudbrandsdalen.

Tretten kirkegård, Gudbrandsdalen.

Øyer kirkegård, Gudbrandsdalen.

Hoff kirkegård, Toten i Opland fylke.

Fauske kirkegård i Nordland.

Vi ønsker alle god rejse — og vi ønsker norsk kirkegårdskultur fortsatt god fremgang. —

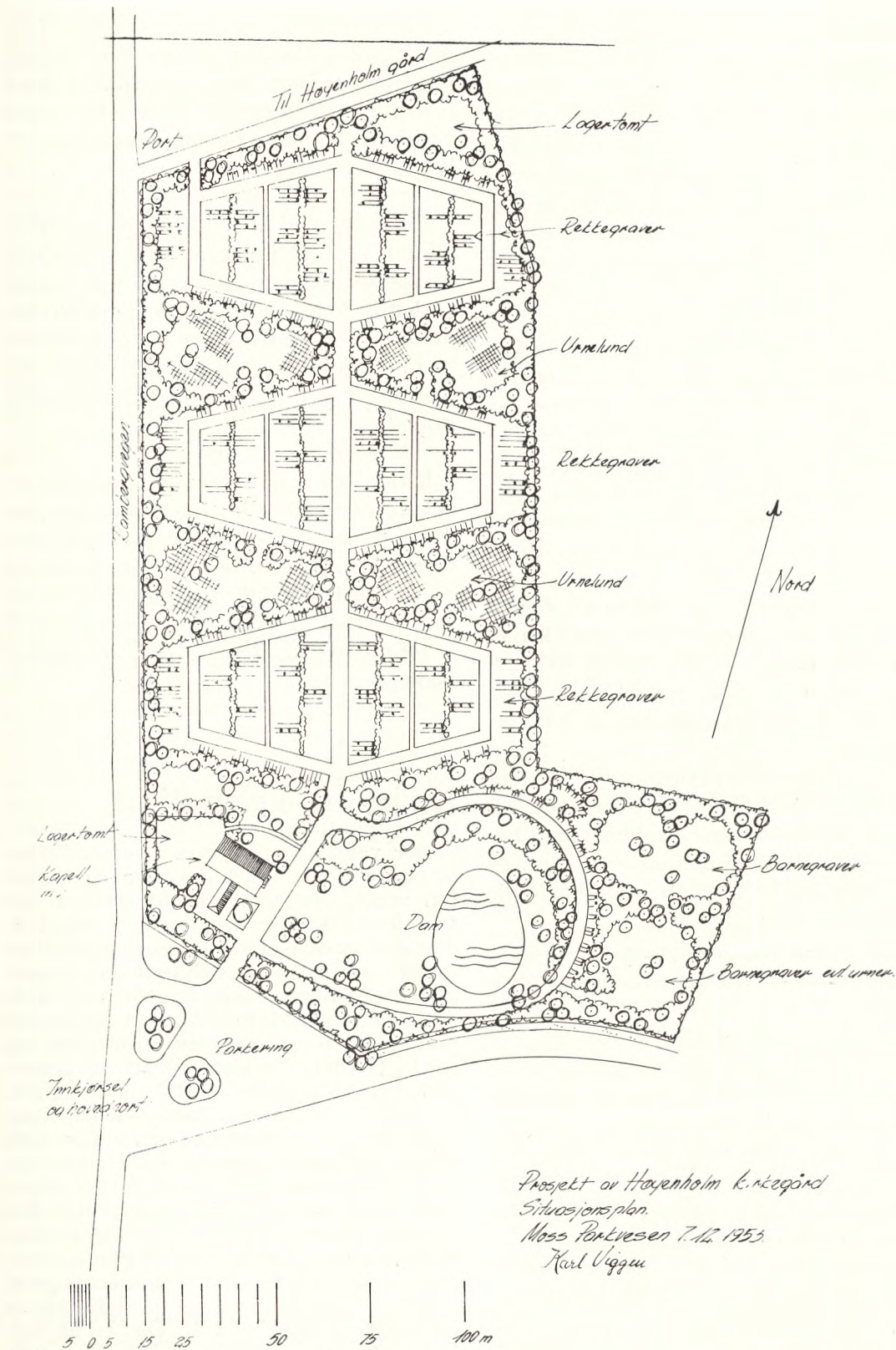

Fig. 92. Bygartneren Karl Viggan: Høyenholm kirkegård i Moss.

Se teksten på følgende side.

Høyenholm kirkegård

Bygartner Karl Viggen

Moss bystyre vedtok i møte den 30 januar 1951 å erverve eiendommen Høyenholm gård til kirkegård. Bygartneren i Moss fikk så i oppdrag å utarbeide tegninger og omkostningsoverslag for denne kirkegård. Planene ble vedtatt i Moss bystyres møte den 10 mai 1955, og kirkegården ble innviet og tatt i bruk høsten 1956.

Høyenholm kirkegård ligger vakkert til ved Rambergveien på Jeløy, høyt og fritt med herlig utsikt over byen og fjorden. Stedet egner seg utmerket til kirkegård idet hele feltet består av grov grus i 5—6 meters dybde. Det er lagt 3" vannledning og 12" kloakk inn på kirkegårdsområdet, og det er lagt 3" drenerør i 3 meters dybde med 8 meters avstand.

I første omgang er 30 dekar av den 52 dekar store eiendommen utlagt til kirkegård. Etter planen (se fig. 92 side 65) skal denne delen gi plass for 3146 linje og rekkegraver, 600 barnegraver og 2000 urnegraver.

Søndre del av kirkegården med hovedinngang og kirketun er parkmessig utformet. Kirkebakken strekker seg her nedover mot en vanddamm til høyre, og beplantningen er holdt åpen for å beholde utsikten fra kappellet.

Den projekteerte parkeringsplass ligger utenfor kirkegården i nærheten av kappellet.

Kirkegården er inndelt i særskilte felter for henholdsvis stående og liggende gravminner. Likeså er det særskilte felter for barne og urnegraver.

Det er lagt stor vekt på en solid innramming av kirkegården idet det som grenseplanting er plantet et 4 meter bredt felt av prydbusker og trær. Til inngjerding av kirkegården er det mot Rambergveien og ved hovedinngang mot syd foreslått gråsteinsmur. Mot øst er det med tanke på senere utvidelser foreløpig satt opp flettverksgjerde.

Selve veiføringen og dermed også feltinndelingen avviker noe fra vanlige norske kirkegårder. Det er forsøkt å finne fram til en løsning som krever lite veier, og likevel oppnå at hvert enkelt gravfelt ikke blir for stort.

Samtidig med projekteringen av kirkegården ble det utarbeidet nye vedtekter for kirkegårdene i Moss. Disse fastsetter bestemte krav med hensyn til størrelse, materiale og utforming af gravminner m. m. Likeså er det fastsatt regler for plantinger og innramminger av de enkelte graver.

Kirkegården på Høyenholm er enda ny og uferdig, men etter hvert som plantingene vokser til vil kirkegården få den form den skal ha. Det er vårt ønske og håp at den skal bli et verdig sted for de som er stedt til hvile, og et fredet sted til hvile for øye og sinn for de som besøker kirkegården.

Kirke og kremation

Der var en tid, hvor en overskrift som nærværende kunne tydes som en artikkel om noget, der stod strid om. Selvom der *kan* findes kredse og personer, som hyl-der den anskuelse, at de to ting ikke har noget som helst med hinanden at gøre, eller endnu mere: ikke kan *forenes*, så er dette standpunkt nok kun at finde, når man leder med lys og lygte derefter. Og når det i det lille skrift »Kirkegården et kirkeligt Anliggende« (1948) side 52 siges, at »Et Krematorium hører heller ikke hjemme paa en Kirkegaard«, saa er også denne opfattelse sikkert kun at finde hos meget få personer. I hvert fald modbeviser både krematoriebyggeriet og den navnlig i byerne stærkt stigende kremationsprocent jo nok dette. Kirke og kremation *har* noget med hinanden at gøre, — og det må være vigtigt, at dette klares på bedste måde i praxis. Det er da heller ikke dette, der her skal drøftes, men den *aktuelle* situation sådan som den ud-

vikler sig her og der i visse sogne eller byer, og det er specielt bygningerne, der tænkes på, — altså kirkebygningerne og krematoriebygningerne, eller i hvert fald krematorieindretningerne.

I en redaktionel artikel i VK 18 s. 3 ff. har vi tidligere beskæftiget os med den situation, at man bygger et kapel, og så en skønne dag bliver denne bygning gjort til en kirkebygning, hvor der altså holdes gudstjenester. Det anførtes da, at for at en sådan opgave skal kunne løses rigtigt og tilfredsstillende, bør den være stillet så betids, at bygningen virkelig kan indrettes til denne tvedelte funktion, hvor hver del stiller sine krav til sacrale elementer, religiøse motiver og praktiske indretninger. Udgangspunktet var kapelkirken i *Grøndalslund* ved København.

Nu melder *Herlev* kommune sig med nye problemer.

Denne stærkt voksende kommune har længe trængt til mere plads til gudstjenester såvelsom til kirkegård, — det første er delvis og midlertidig klaret ved avholdelse af gudstjenester i en af byens skolers aula, det sidste ved anlæggelse af *Birkholm kirkegård*. At det ikke i længden er tilfredsstillende at holde gudstjeneste i en skole-aula, turde være klart, og menighedsrådet har da også søgt om tilladelse til at udvide dens middelalderlige kirkebygning. Dette har kirkeministeriet imidlertid nu sagt nej til, og det forlyder andetsteds fra, at man også dér har fået besked om, at der ikke plads nok i den gamle kirke, så må man bygge en ny. Nu er dette at bygge et kapel eller en kirke i vore dage en bekostelig ting, — nogle hundrede tusind kroner kan der let medgå, når forholdene er af den art, som en bykommune kræver dem. I *Herlev* har man imidlertid allerede bygget kapellet, der indviedes i september 1957, og der er investeret kr. 350.000 deri. Dette kapel er bygget i en periode, hvor man ventede også at kunne få udvidet kirken, og det er altså lavet som et virkeligt begravelseskapel. Men dette kapel har også været tænkt benyttet til udvidet brug, nemlig som krematorium, hvilket det da er projekteret efter, selvom der i øjeblikket ikke findes nogen krematorieindretning.

Dermed trænger spørgsmålet sig ind i en anden retning, nemlig den, om kapellet herefter, altså når det også er krematorium,

tillige kan benyttes som kirke. Dette er naturligvis ikke bare et lokalt spørgsmål og et lokalt ønske, men her ligger der et princip gemt. Kan man ha krematorium og kirke under samme tag, i samme bygning?

Dette spørgsmål har også før været rejst, nemlig vedrørende *Søndermark kirkegård* i Vejle, hvor man engang søgte om lov til at indrette krematorium i det til gudstjeneste benyttede kapel, og man fik da det svar fra kirkeministeriet (resolution af 3/4 1952), at der *ikke* kunne indrettes krematorium i en bygning, så længe denne opretholdtes som kirkebygning, — en klar avgørelse, som rent instinktmæssigt hos de fleste vil kaldes rigtig, uden at vi vist behøver at dvæle ved hvorfor. Tradition, følelser og forestillinger, som er knyttet til de 2 begreber kirke og kremation, synes vanskeligt helt at kunne forliges selv i frisindede folks tankegang.

Og dog. — Spørgsmålet kan *ikke* afvises som umuligt at stille. Man har i hvert fald i *Norge* et eksempel på, at det *kan* gøres, — vi kender ikke tilfældet og dets konsekvenser i praxis, så vi er udelukket fra at sige noget om, hvorvidt det virker heldigt at ha kirke og kremation i samme hus, — ganske særlige omstændigheder kan i en bestemt egn være baggrunden for en løsning, som muligvis dèr er heldig, men ikke kan gentages andetsteds.

Er end tankegangen om kirke og krematorium i een og samme bygning os fremmed, så er både dette, at kirkebygningen også kan rumme andet end det til gudstjeneste nødvendige og kirkens omsorg for de døde jo ingenlunde fremmed for moderne tankegang eller praxis. Lad os minde om de i eller til kirkebygningen knyttede rum, som til daglig benyttes som menighedshus med møder og underholdning, der ikke altid er rent kirkelig, og som om søndagen i hvert fald ved højtiderne tilknyttes gudstjenesten, — eller at f. ex. et nylig opført kirketårn også fungerer som vandtårn, — andre tårne er sømærker eller lytteposter i strategisk øjemed o. s. v. Og i kirken har man jo tidligere begravet de døde, endog under højaltret, ligesom i moderne tid visse bestemte personers aske er indsat (indmuret) i kirkebygningen, f. ex. asken for Grundtvigskirkens arkitekt i den nævnte kirke m. fl. Tidligere kirkeminister, nuværende borgmester *Carl*

Hermansen har iøvrigt gjort sig til talsmand for, at dette at få sin aske indsat i en kirke ikke skulle være noget separat, men gerne skulle populariseres, — uden at han dog vist har gjort sig helt klart, hvad det bl. a. i interiør henseende ville betyde for kirkens vægge, mure og rum.

Går vi således ud fra det synspunkt, at kirken som i fortiden også i fremtiden skal tage vare på de døde, så de kommer til at hvile i indviet jord eller på andet indviet sted, og at også kremationen derfor må være noget, som vedkommer kirken, så må opgaverne, der hører disse ting til, naturligvis kræves løst på en både forsvarlig og værdig måde, det være sig i etisk, økonomisk og praktisk henseende, så at der ikke laves noget udfordrende. I Herlev har man tænkt sig den mulighed at kunne have kremationsindretningerne i samme kompleks som den kapelbygning, hvor der holdes gudstjeneste, når man

mener, at tiden er inde til at etablere egne kremationer også i denne by. Men disse indretninger er altså *ikke* i samme fløj som den, hvor gudstjenesten holdes, selvom der i fysisk henseende kan siges, at de er »under samme tag«.

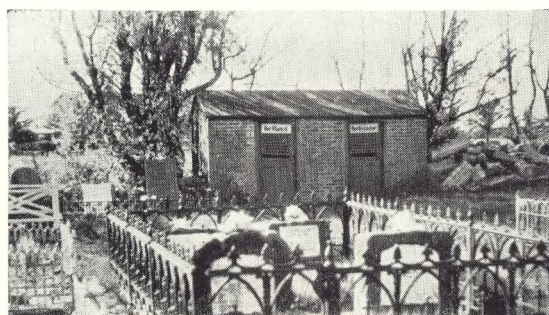
Står den ovenfor citerede resolution fra kirkeministeriet (der er i overensstemmelse med *nationalmuseets* opfattelse) ved magt til den tid, hvor spørgsmålet om kremation bliver aktuel, da må det altså forudsættes, at man kan fortolke krematoriets tilstedeværelse og beliggenhed som ikke værende en del af kirkebygningen, og samme opfattelse vil nok også falde bedst i tråd med almindelig opfattelse af, hvad man kan og ikke kan.

Tiden, vil vise om man her eller andetsteds vil kunne udvise takt og finfølelse nok til at løse de stillede opgaver på dette område uden forargelse for de levende, de døde til minde og Gud til ære.

Om kirkegårdenes folke- og redskabsrum

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Fig. 93.
Nødtørftshus med direkte anstodelig placering på en mindre kirkegård.

Folke- og redskabsrum på vore kirkegårde giver anledning til en omvurdering af hidtidigt spørgsmål om behov, indretning og placering.

Helt afgørende er det, at bygninger *indføj*es harmonisk i kirkegårdsbilledet. Det vil i almindelighed sige så afskærmet som muligt, men dog med central beliggenhed og dermed let adgang til materiel og for personer.

Det kan være svært at opfylde disse betingelser, da placering af nye eller ombygning af gamle bygninger vil være betinget af mange lokale forhold, med andre ord i almindelighed en stærkt bundet opgave.

Det hører ikke til sjældenhederne at træffe toiletbygninger med en lige så uheldig placering, som fig. 93 viser, men det hører heldigvis til sjældenhederne, at der end ikke er tilstræbt en skærmende plantning.

Fig. 94.
Både den smukke gravliggersten og trillebøren kunne fortjene en mere værdig placering.
Begge fotos: J. Th.

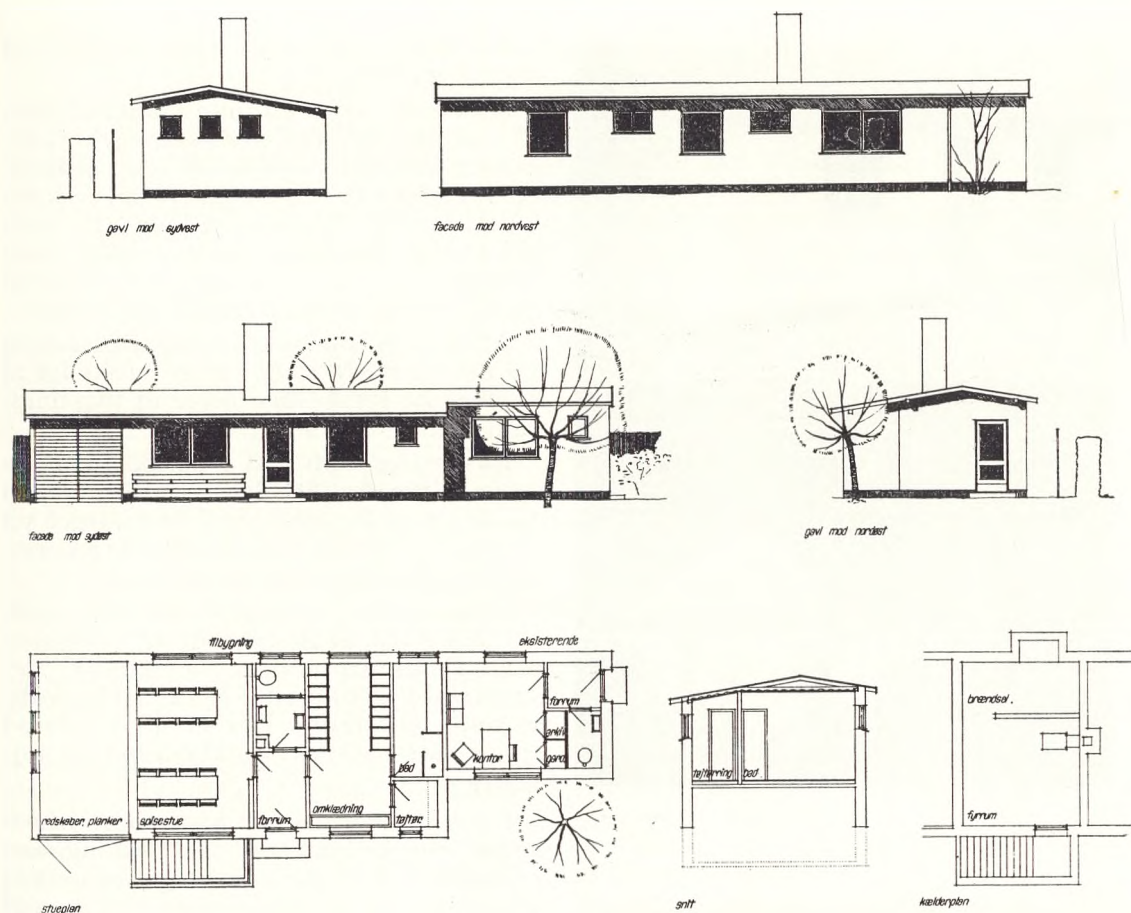

Fig. 95.
Folke- og redskabshus
med kontor, men
uden offentlige toiletter
på Korsløkke
kirkegård (Odense).
Bygningsinspektøren
i Odense
(jævnf. fig. 97).

Fig. 94 viser en lige så tankeløs anbringelse af trillebør og redskaber på en gravsten. Selv om stenen er gammel og ikke længere dækker et gravsted eller en gravplads i kirken, så udtrykker trillebørens placering manglende pietetsfølelse og direkte manglende kulturel forståelse.

Med de offentlige myndigheders stærke kontrol med bygningsarbejde og med menighedsråds og kirkegårdsbestyrelses moralske pligt og lette adgang til at lade gode arkitekter tilrettelægge bygningsarbejdet findes ingen undskyldning for forsyndelser mod bygningers placering og kvalitet.

Behovet for bygninger til folkerum, redskaber og materiel samt toiletter er naturligvis lokalt betinget, men visse retningslinier kan dog angives som rimelige:

Toiletter til brug for kirkegårdssøgende og kirkegårdens mandskab bør findes på eller i umiddelbar nærhed at kirkegården.

Redskabsrum bør være tilstrækkelig store til ikke blot at huse, men også til anbringelse af redskaber og materiel, så det er let tilgængeligt, d. v. s. ethvert redskab, trillebør, vogn, kande m. m. skal kunne udtages til brug uden forudgående flytning af andre.

Opholds- og vaskerum bør være rummelige med gode opvarmnings- og ventilationsforhold, lette at rengøre, bekvemt

Fig. 96.
Ved folke- og
redskabshuset i
Sønderborg
skaber selv en
beskeden plantning
nogen hygge.
(jævnf. fig. 99 og 100).

Foto: J. Th.

Fig. 97.
Folke- og redskabs-
bygning,
Korsløkke kirkegård.
Den lave bygning
med de store ruder
virker tiltalende
(jvnf. fig. 95).

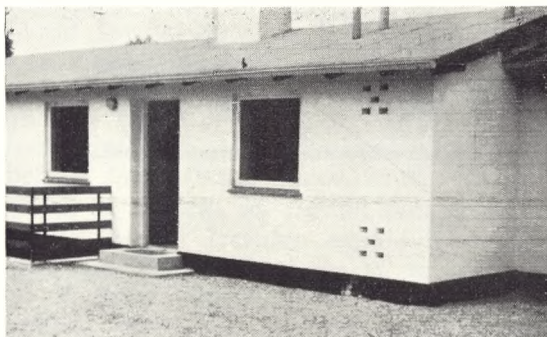

Fig. 98.
På Gråsten kirkegård
føjer bygningen
sig beskedent og fint
ind i plantningerne.

Fig. 99.
Redskabsskabe i
Sønderborg.
Erfaringsmæssigt
holdes redskaberne
bedst rene,
når de er synlige
(jvnf. fig. 96 og 100).

indrettede og pæne, ja, man fristes til at sige: hyggelige.

Med hvilken ret vil man i dag forlange, at mandskabet skal opholde sig i spise-pauser i et halvmørkt rum med cementgulv, træbænke uden ryglæn, borde uden lakering eller belægning, uensartet kakkelovnsopvarmning, vaskeforhold, som består i en vandhane over en kloakrist og toiletter af den „gammeldags“ slags?

Af økonomiske og pladsmæssige hensyn vil det de fleste steder være ønskeligt at placere de forskellige arter af bygningsrum under fælles tag.

Eksempler som vist i fig. 95 fra *Korsløkke kirkegård* i Odense og fig. 100 fra *Sønderborg Ny kirkegård* kan meget vel tjene som standardplaner med de ændringer, som lokale hensyn medfører.

Planen fra Korsløkke omfatter nødvendige rum til mandskab og redskaber samt et mindre kontor. Der er ikke her sammenbygget toiletter til det kirkegårds-søgende publikum. Der er ofret relativt stor plads til vask, omklædning og tøj-tørring.

På dette område bør tilstræbes forbedringer. For lidt plads til omklædning, som i almindelighed sker samtidig for samtlige arbejdere, for få vaskekummer og w. c.'er skaber indbyrdes utilfredshed og gnaveri.

Hver mand bør have sit aflåselige skab til tøj og personlige ejendele. Vaske- og badeindretninger bør findes i sådanne antal, at urimelig ventetid undgås. Indretninger til fodvask er overordentlig vigtig.

Rum til tøjtørring er et efterhånden uafviseligt krav, og det synes yderst rimeligt. Det må være rummeligt nok til frit-hængende beklædningsgenstande, opvarmeligt *hele året* og med kraftig afsugningsventilator.

Vaskerum bør monteres med en vaskekumme for hver 4—5 mand, 1 brusebad for hver ca. 10 mand, fodbad for hver 5—6 mand. Selv om byggevedtægter ikke overalt foreskriver det, bør vaske- og baderum beklædes med fliser eller andet hårdt materiale. Vægge og træværk holdes i lyse, venlige farver.

Spisestuen bør tilstræbes møbleret med borde til 4—5 mand og med stole til op-hængning under bordpladen. Stole bør være af let konstruktion og bekvemme at

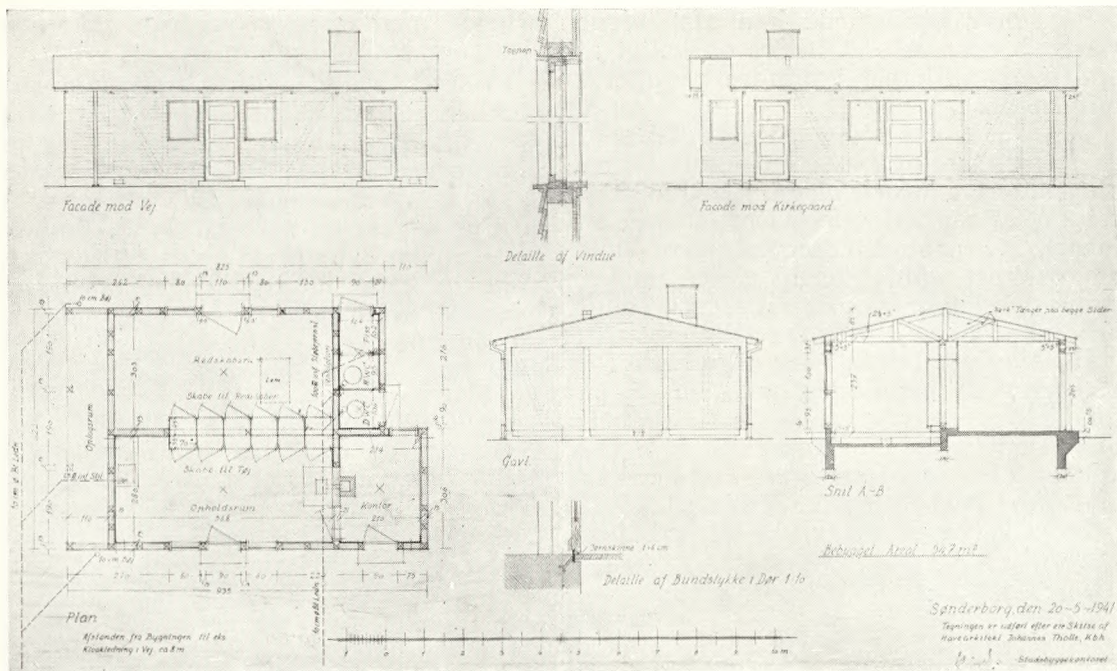

Fig. 100. Folke- og redskabshus med kontor og indbyggede offentlige toiletter på Sønderborg Ny kirkegård. Stadsbyggekontoret i Sønderborg efter skizze af havearkitekt Johannes Tholle (jvnf. fig. 96 og 99).

sidde på. Der bør være et fåtal EL-varmeplader til kogning af vand. Bordplader bør belægges med et hårdt materiale. Opvarmningsforholdene skal være gode. Farver på vægge og træværk også her lyse og tiltalende.

I Danmark er *lovhjemlet* en plads af 1 m² gulvareal pr. mand under samtidigt ophold i rummet. Skabsplads skal være mindst 1/2 m² pr. mand. Hvis skabene står i rum, hvor der også er vaskeindretninger skal skabene dog være mindst 0,6 m². Disse minimumsarealer er dog utilstrækkelige til at sikre bekvemt ophold og bør øges med mindst 25 %. Der bør også tages hensyn til, at kirkegården f. eks. i forårs- og grandækningsstiden kan beskæftige væsentlig flere arbejdere end ellers.

Hvorfor disse store *krav* til mandskabets opholdsrum? Jo, dels fordi de ydre kår på arbejdspladsen er så afgørende for oparbejdelse eller bevarelse af mandskabets tilfredshed, dels fordi mulighederne for *rengøring* skal være de bedst mulige, og fordi rengøringen *skal gennemføres*, selv om der altid vil være et vist antal af mandskabet, som ikke forstår værdien heraf eller medvirker til dens gennemførelse.

Redskabsrum bør indeholde et aflåseligt skab til hver mand. Dets indhold bør være synligt udefra gennem dørens stål-

iråd eller tremmer, se fig. 99. Indretningen bør gøres så praktisk og pladsbesparende som mulig. Alt, hvad der kan hænges op, bør hænges op. Trillebørene placeres lodret med kasse og stænger over hjulet.

Bomme, planker og brædder lægges i ikke for høje stabler. Bedre er det at lægge dem på svære hylder med fritliggende forkant eller direkte på svære hyldeknaegte. Vogne må ikke stå i vejen for skabe eller andet materiel.

På planen fig. 100 fra Sønderborg er toiletter for publikum indbygget i redskabshuset på en diskret og praktisk måde.

Fig. 96—98 viser, at det ydre kan gøres smukt, ofte ved små midler, og bygninger indføres harmonisk i kirkegårdsbilledet.

Fig. 101. Kontor- og redskabsbygning på Horsens Nordre kirkegård. Inspektør V. Rud Nielsen. Foto: J. Th.

På *større* kirkegårde kan afstandene være så store, at det findes ønskeligt at opdele mandskabet i mindre grupper i mindre huse.

Tendensen synes dog at gå i retning af en centralisering, hvorved opnås bygningsmæssige fordele og mulighed for indretning af marketenderi. Det er også en fordel for arbejdsledere at have hele mandskabet samlet nogle gange daglig, men ulempen er naturligvis megen spildt arbejdstid på vej til og fra arbejdsstedet.

Lokale forhold må være afgørende for placering af bygninger, men en vågen forståelse af betydningen af mandskabets bekvemmelighed bør komme til orde ved alle ny- eller ombygninger, — og her kan man med fordel strække sig langt.

Tilfredse mennesker: bedre arbejdsydelse!

Engang et skræmmebillede, — nu stedet for nerve-helse.

I Berlingske-Aften for 20/8 1957 havde landsdommer *Frits Schjøtt* en kronik om døden og de følelser, der havde rørt sig hos ham (og andre) i forbindelse med denne. Han nævner skrækken i forbindelse med uventet præsentation for et døningehovede, — et aspekt, som har givet mange et chock. Og han tilføjer, at han selv har haft det sådan, men »skulle nogen føle trang til nu at bibringe mig et chock ved lignende manipulationer, maa jeg skuffe ham med, at det ville være en forbier: Jeg ville uden større ophævelser om fornødent paatage mig at hente et kranium i en aaben grav paa kirkegaarden, mens midnatsklokken slog, uden at pulsen ville stige eller andre uregelmæssigheder finde sted.« En kirkegårdsgraver eller graverkarl skulle jo nok kunne udtale noget lignende, om dette forlangtes, men det er jo nu eengang hans *metier* at

arbejde med disse sager, hvad ikke kan siges om en landsdommer.

Er dette forhold med kraniet og midnatsklokken end noget specielt og konstrueret *för tilfället*, er de efterfølgende linjer fra samme kronik det ikke. De rummer den enkle sandhed, at når man nu siger, at en ting »ligner en kirkegård,« så rummer dette billede ikke mere noget skrækkeligt, men det giver for os billedet af et sted, hvor der *kan* være nerve-helse at hente for mennesker, — og hvor det helst altid bør være sådan —

Landsdommeren skriver følgende:

»Blandt de udødelige kunstværker, til hvilke »døden« har været inspirationskilde, er et af de kendteste vel *Saint-Saëns* symfoniske tonemaleri; men scenen, hvor det udspilles: kirkegaarden fremkalder vistnok ikke længere hos nogen — saaledes som tilfældet var i tidligere tider — følelser af angst eller uhygge. Denne fredfyldte plet er god at gæste, den maner til eftertanke, her er larm, støj og jag, knallerternes hvæsen og dagligdagens transaktioner lukket ude. *Père Lachaise* med sine gigantiske, næsten anmassende mindesmærker, *Flensborgs* kirkegaard, hvor ven og fjende, faldet i indbyrdes strid, hviler fredeligt side om side, den venlige danske kirkegaard med blomsterduft og fuglesang, den sløjfede kirkegaard nær *Jyllands* midtpunkt, hvor jernkorsene ruste og gravstenene er smuldret, og hvor tuja og buxbom har taget magten, men hvor enkelte gravsteder endnu plejes af kærlige hænder, kirkegaarden i min barndoms by, hvor navnene paa stenene kalder billedet frem af mennesker, som var gamle, da jeg begyndte min skolegang, og hvor min jævnaldrende, nylig afdøde legekammerat hviler, og hvor jeg, hver gang jeg ser hans hvilested, med et vemodigt smil maa hviske: — Han levede som en soldat, og han døde som en soldat. — Her kan man, hvis man indimellem føler trang dertil, for en kort stund være ene. Ene med de døde. Med de døde, som lever i vor erindring. Og som vi engang skal se«.

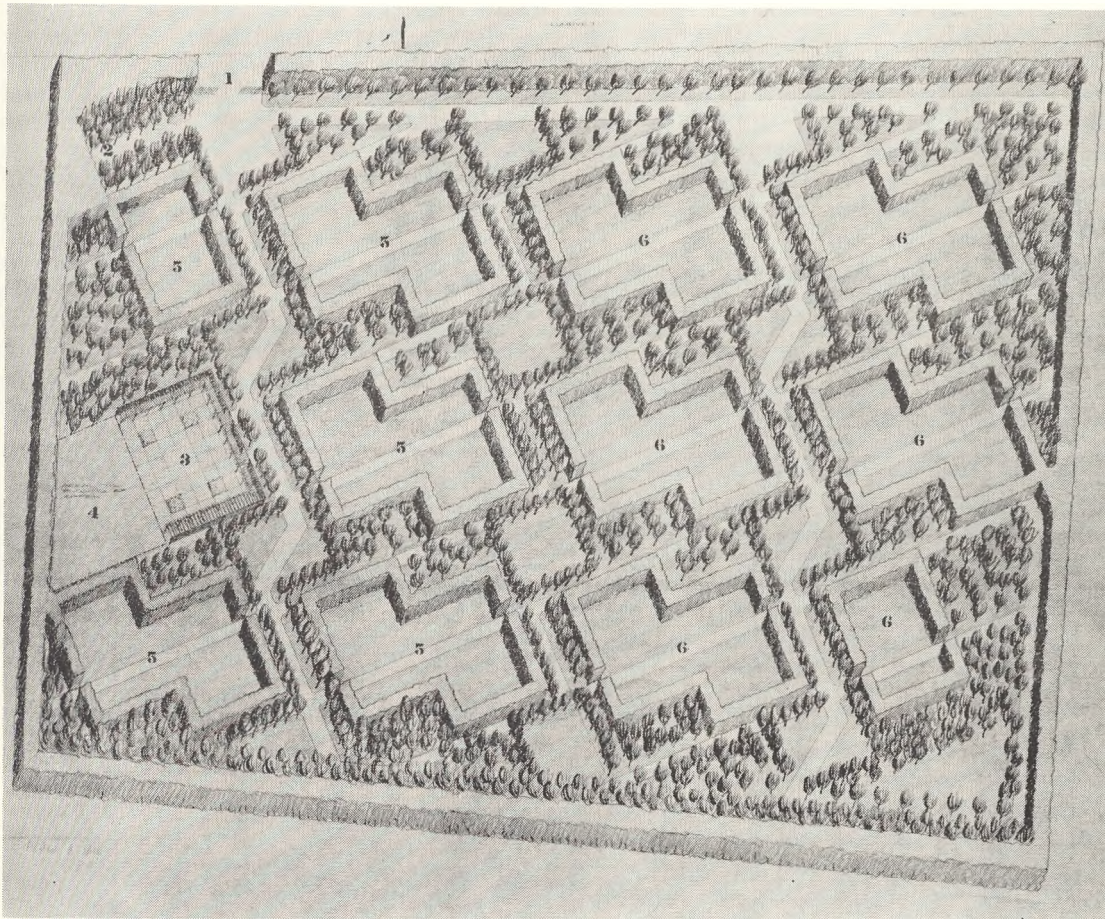

Fig. 102.
 Sv. Aa. Stenbæk
 Christiansen:
 Varde ny kirkegård.
 Skråprojektion.
 1. Indgang.
 2. Parkeringsplads.
 3. Kapelforplads.
 4. Areal til bygning
 af kapel.
 5. Gravgårde,
 der anlægges fra
 begyndelsen.
 6. Gravgårde, der
 anlægges efter behov.
 Nord tilhøjre.
 Mål ca. 1:1550.

Varde ny kirkegård

Havearkitekt Sv. Aa. Stenbæk Christiansen

Arealet.

Varde købstad og Varde landsogn tæller tilsammen mellem 9.000—10.000 indbyggere. Efter at den gamle kirkegård blev nedlagt og efterhånden blev til en rådhuspark (med mange mindsten for egnens gode mænd) er det ibrugværende kirkegårdsareal på 34.000 m² eller ca. 3,5 m² pr. indbygger. Belægningsgraden er meget høj, hvorfor den nye kirkegård måske allerede må tages i brug i løbet af et års tid.

Det areal, menighedsrådene har erhvervet til anlæget af den nye kirkegård, er på ca. 33.700 m², hvorved det samlede kirkegårdsareal er bragt op på 67.700 m² eller ca. 7 m² pr. indbygger. Dette areal kan ikke siges at være overdimensionering, da det meget sjældent forekomne urnebegravelser hidtil er foretaget i gravsteder af sædvanlig størrelse for kistebegravelser.

På den anden side må arealet skønnes at være tilstrækkelig stort i en meget lang årrække.

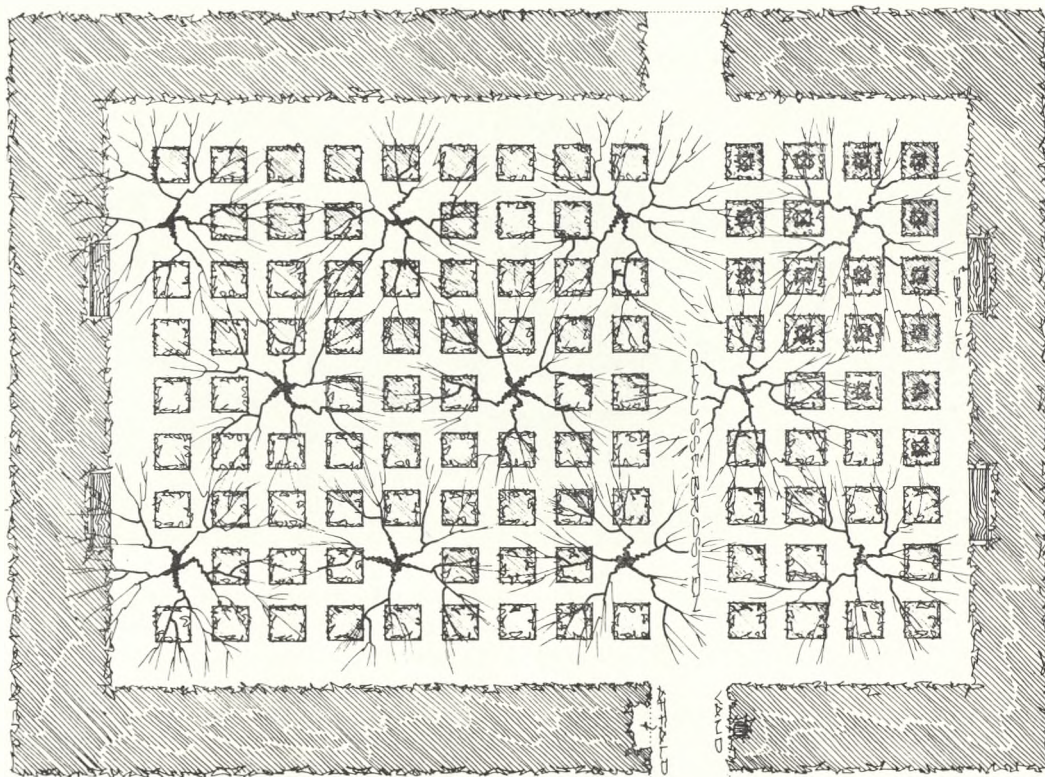
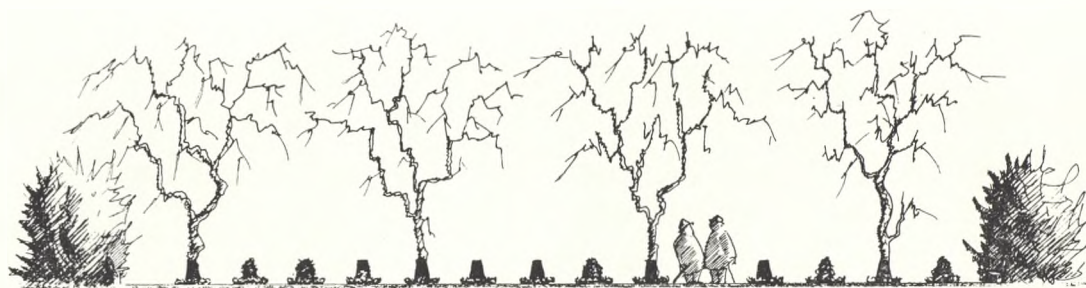
Den nye kirkegård er højt og frit beliggende på et vandfrit og næsten plant areal, der tidligere har tjent som sportsplads. Fra bytorvet passerer man Arnhjerganlægget og den ældre kirkegård på vej ud mod den nye kirkegård, der ligger øst for Varde —Vejle-landevejen i en afstand af 1,35 km fra torvet.

Kirkegårdens art.

For så vidt man kan typebestemme kirkegårde hører denne kirkegård til Mariebjerg-typen, idet den er anlagt som en række adskilte gravgårde i en skovbeplantning. Mens Mariebjerg er anlagt på et delvis bevæget terræn, er dette areal som nævnt meget plant, hvilket har gjort jordarbejdet meget overkommeligt, men samtidigt har berøvet kirkegården et interessant moment. Som projektet fremtræder, er det strengt opbygget i systematiske gentagelser, som

Fig. 103.
Gravgård nr. 1
(jævnfør fig. 106).
Nord nedad.
Mål ca. 1:200.

kan virke noget dominerende, men indebærer fordele, der efter min mening be rettiger dem.

Når arealet er opdelt så stærkt, som tilfældet er, skyldes det ønske om at have mulighed for dels at variere gravgårdsinteriørerne, dels at kunne tage de enkelte gravgårde i brug efterhånden.

Gravgårde.

Fra begyndelsen bliver der kun udbygget fem gravgårde. Af disse gravgårde bliver de to anlagt efter det for tiden almindeligste princip, hvor hvert enkelt gravsted indenfor meget vide rammer kan anlægges efter gravstedsejerens ønske. Forventeligt

vil disse gravsteder blive meget uensartede og næppe give noget smukt samlet billede. For at dæmpe det urolige indtryk bliver hvert enkelt gravsted omgivet af thujahække, ligesom gravgårdene bliver omgivet af en kraftig beplantning af fyr og taks, der med tiden vil lukke for indblik.

Af de øvrige gravgårde anlægges de to med græsgrave af ensartet udseende, hvor hvert enkelt gravsted er underordnet helhedsindtrykket. Ryghækkene vil i disse gravgårde blive fritvoksende, lave buske; adgangsstierne vil blive af brosten lagt med græsfluge, og begge gravgårde vil blive pålagt meget vidtgående servitutter.

Den sidste gravgård, der anlægges i første etape, er forbeholdt urnebegravelser, hvorfor den er placeret, hvor der fremkommer en gravgård i halv størrelse. I denne gravgård lægges chaussébrosten i alle færdselsarealer. Gravstederne bliver kvadratiske, overgroede med vedbend og pålægges de strængeste servitutter med hensyn til såvel monumenter som til udsmykning. I de tre sidstnævnte gravgårde plantes der enkelte, fritstående træer, mens den indfattende plantning på indersiderne består af forskellige buske og på ydersiderne af fyr og taks som de øvrige gravgårde.

Begravelsesformer udenfor gravgårdene.

Efterhåndensom skovbeplantningen gror til, og tanken om utraditionelle begravelsesformer vel vinder udbredelse, kan der i stort omfang foretages skovbegravelser imellem gravgårdene. Disse arealer er med

deres tætte træbestand bedst egnede for urnebegravelser. Den plantede skov består af rødegran, der er valgt, fordi den har en relativ hurtig vækst og fordi den vil give mulighed for at fremelske en skovbundsflora i den lyse underskov. Monumenterne skulle her bestå af uhugne natursten med diskrete indskrifter.

I de græskvadrater, der fremkommer mellem gravgårdene, er det tanken at foretage begravelser i græsset. Monumenterne skulle her bestå af flade liggesten, adgangsstierne af smalle striber af chaussébrosten.

Ved at betragte de skiftende moder indenfor anlæg af gravsteder, kan man få den opfattelse, at hvad der i dag er »rigtigt«, meget vel kan være ganske »forkert« om en snes år. Projektet åbner derfor mulighed for, at anlægningen af de afdelinger, der ikke udbygges fra begyndelsen, kan ske efter andre retningslinier, uden at det påvirker kirkegårdens helhed.

Plantninger.

Den eneste plantevækst, der fandtes på arealet ved arbejdets påbegyndelse, var et læbælte mod vest, samt (på et afgivet areal til vejudvidelse mod nord) en for-

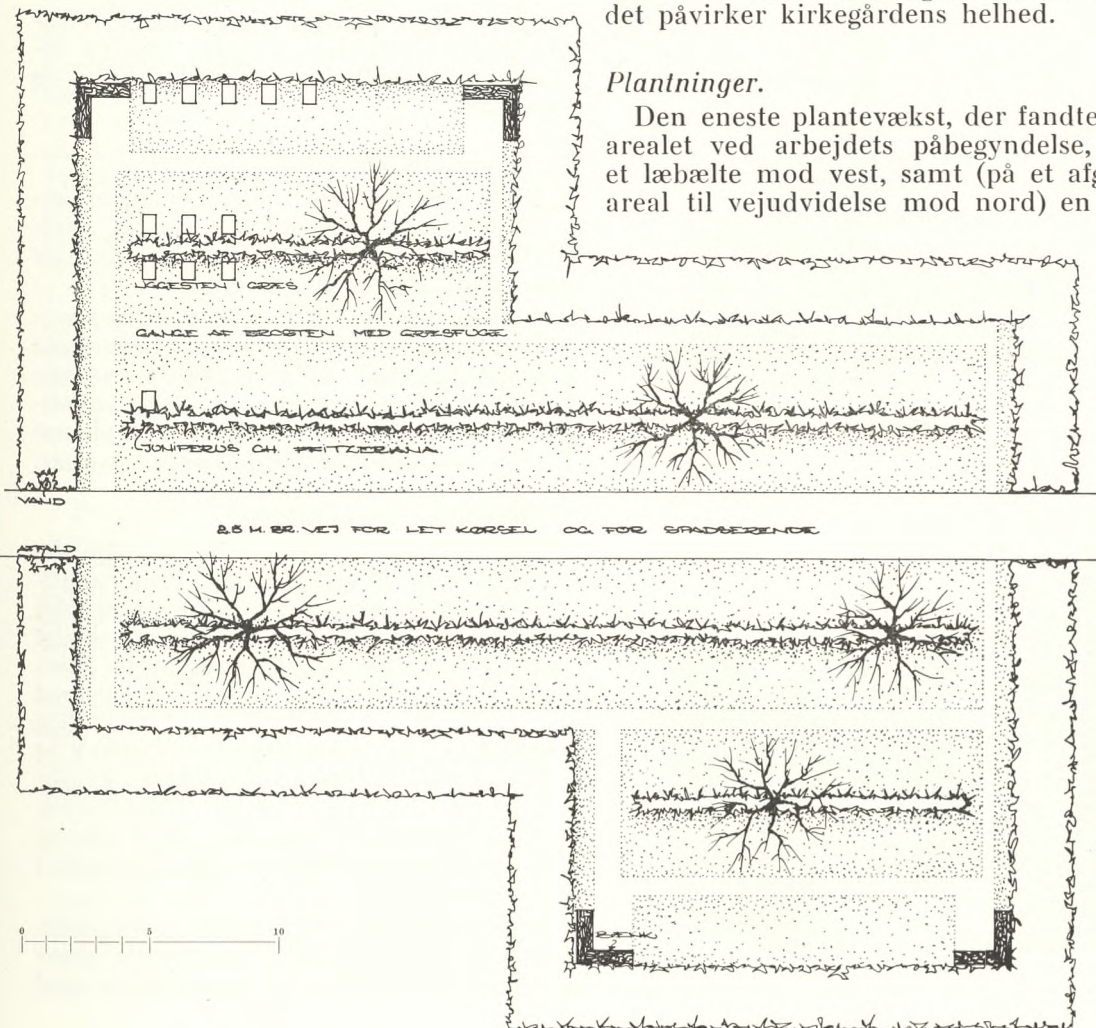

Fig. 104.
Gravgård nr. 3.
Nord tilhøjre.

Fig. 105.
Skovbegravelse
mellem gravgårde.

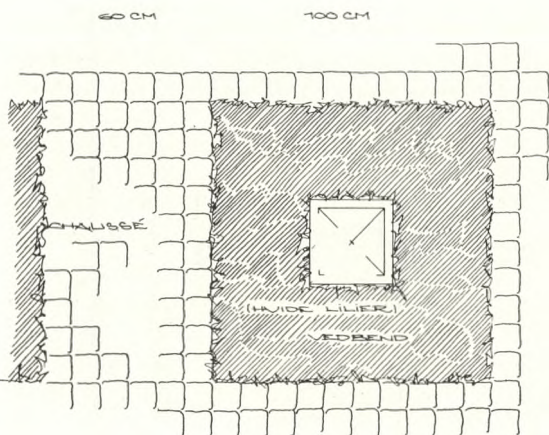
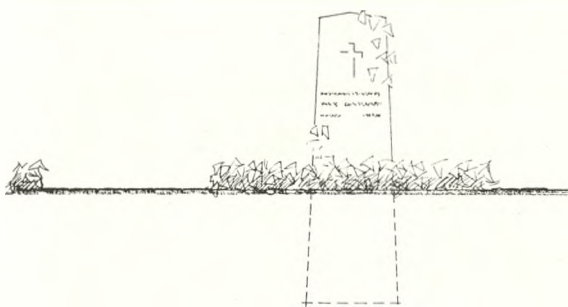
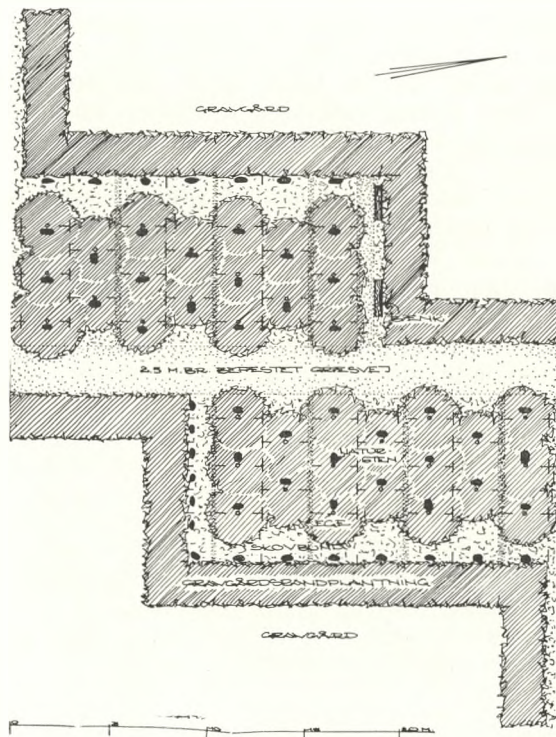

Fig. 106.
Detaller fra
gravgård 1
(jevnt for fig. 103).

sømt læplantning. Disse beplantninger er en stor hjælp på det udsatte areal og er naturligvis indpassede i beplantningsplanen. Den indfattende beplantning består nu af sandtorn, seljerøn og elm, underplantet med snebær og enkelte grupper af andre skyggetålende buske.

Skovbeplantningen består hovedsageligt af rødeg samt af lidt lærk og fuglekirsebær, mens gravgårdsindfatningerne på alle ydersider består af taks med bjergfyr som ammetræer.

I gravgårdene kommer den finere beplantning, der skulle have gode vækstmuligheder i de åbninger i skoven, som gravgårdene vil danne. Der anvendes her for eksempel *Juniperus ch. Pfitzeriana*, dværgfyr og buskroser, kristtorn og et stort antal forskellige løgvækster.

Kapel.

Midt for kirkegårdens sydlige begrænsning er afsat plads til bygning af et kapel. Fra begyndelsen opføres kun en interimistisk toiletbygning med redskabs- og folkerum.

Kirkegårdens kapacitet.

De projekterede gravgårde kan gennemsnitligt rumme 160 enkeltgrave på minimalt 3 m², eller ved anlæg af samtlige gravgårde, ialt 1.600 enkeltgrave.

Arealerne mellem gravgårdene giver mulighed for anlæg af gravsteder af varierende størrelse (fra 3,75 m² til 6,25 m²) svarende til ialt 1.500 dobbeltgrave og 2.000 enkeltgrave. Kirkegården vil altså efter planen kunne rumme over 5.000 kistebegravelser.

Økonomiske betragtninger.

Det har været tanken fra menighedsrådenes side, at kirkegården skulle anlægges etapevis, men i den udformning, det antagne projekt har, kan der vanskeligt tænkes en gennemført deling af det samlede areal, således at der for eksempel kun anlægges kirkegård på den sydlige trediedel som første etape, for senere at udvide efterhånden. Projektet bygger stærkt på virkningen af skovplantningen, og det ville være uheldigt at få skoven til at vokse op med tydelige forskelle i træernes alder.

Menighedsrådene har derfor venligst tilladt mig at gennemføre samtlige gennemgående plantninger fra begyndelsen med

det krav, at vedligeholdelsesudgifterne i det ubenyttede areal ikke måtte blive tyngende for kirkegårdens budget. Det er da tanken, at de ubenyttede gravgårde i foråret 1958 skal tilsås med hvidkløver. Kløveren er valgt, fordi den er dekorativ, og fordi man let kan få en landmand til at slå den mod at få overladt afgrøden.

Skovplantningerne må i de første år i hele deres udstrækning renholdes for at fremme træernes vækst. Da alle træer står plantet efter rette linier, vil renholdelsen kunne ske med motorradrenser og altså være meget overkommelig. Det er tanken, at der senere skal dannes skovbund mellem træerne, og vedligeholdelsen vil til den tid blive ganske ringe, idet den i det allervæsentligste vil indskrænke sig til enkelte slåninger med le i løbet af sommeren.

Kirkegårdens bekostning.

I det omfang kirkegården anlægges i efteråret 1957 og i løbet af 1958, vil anlægssummen beløbe sig til ca. kr. 160.000,00, der fordeler sig på følgende poster: Trærydning og regulering i eksist. plantning ca. kr. 2.000,00, terrænregulering ca. kr. 15.000,00, vejarbejder incl. befæstelser i gravgårde ca. kr. 60.000,00, kloakeringsarbejder ca. kr. 6.000,00, vandindlægning ca. kr. 6.000,00, hegnsarbejder ca. kr. 15.000,00, midlertidig toiletbygning og folkerum ca. kr. 10.000,00, plantningsarbejder, såningsarbejder og grundforbedring ca. kr. 40.000,00, bænke, affaldsbeholdere, cyklestativer m.v. ca. kr. 6.000,00. Arbejderne udføres dels efter indhentede tilbud, dels som regeringsarbejder.

For alle vej-, jord-, kloakerings- og vandindlægningsarbejder er civilingeniør, entreprenør *K. L. Kristensen*, Varde, hovedentreprenør og udfører de fleste arbejder efter tilbud, mens jordarbejderne udføres efter regning.

Alle anlægsgartnerarbejder udføres efter regning af anlægsgartnerne *Magnus Pedersen* og *Kaj Madsen*, Varde, mens hegnsarbejdet udføres af *Løgstrup Trådvarefabrik* efter tilbud.

Når det har været muligt at få dette utraditionelle projekt gennemført i en traditionsbunden egn af landet, skyldes det menighedsrådenes kirkegårdsudvalgs velvillige indstilling, der har været af meget stor betydning for hele sagens gang.

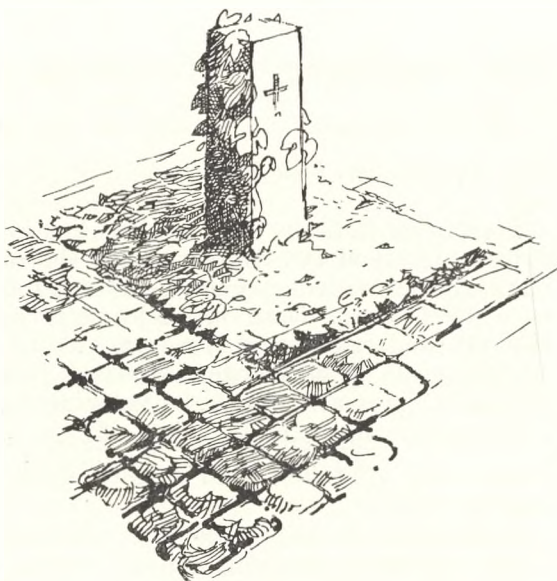

Fig. 107.
Gravsten i
urnegravgården —
gravgård nr. 1.

Fig. 108.
Gravsten fra
skovbegravelsen.

Fig. 109.
Perspektiv fra
gravgård nr. 5.
Fig. 107—109 er udført
af Haakon Hesselager.

En straffesag vedrørende københavnske kirkegårde i 1804

Fhv. inspektør Chr. Beck Skrydstrup

I *Arkiv for Retsvidenskab* og dens Anvendelse, udgivet af Dr. *Anders Sandø Ørsted* i 1824, findes nedenstaaende Beretning om en i 1804 afsagt Dom ved Københavns Hof og Stadsret, hvoraf fremgaar, at Tilstandene paa Kirkegaardene dengang just ikke kan siges at have været velordnede.

Vi citerer i datidens snørklede retssprog: Prokurator *Bjerring*, som befalet Actor, contra

Arrestanterne Svend Andersen, Albrecht Kruse, Jochum Petersen, Arnved Mathiasen, Rasmus Olsen og Ole Olsen, saa og mod Anne Margrethe Petersdatter, Arrestanten Kruses Hustrue, Graverne Christian Meisling og Knud Hansen, Johanne Magdalene, Vognmand Carl Hansens Enke, Johanne Nielsen Falcks Hustrue, Anne Margrethe, Barkmøller Jens Wissings Hustrue, Vognmand Peder Møller, Snedkermester Isaach Knoblauch, Snedkermester Peter Voght, Værtshusholder Carl Dige og Hustrue, samt Vognmand Rasmus Jørgensen.

Dom afsagt den 25. Juli 1804.

Det er under nærværende Sag lovligt bevist, at Arrestanterne Svend Andersen, Albrecht Kruse, Jochum Petersen, Arnved Mathiasen, Rasmus Olsen og Ole Olsen, der have været antagne til at forrette Gravningen, dels ved Nicolai og Helliggeistes samt Petri, dels ved Frue og Trinitatis Assistents-Kirkegårde, have dels opgravet deels optaget af Grave, der ei vare tilkastede, adskillige i bemeldte Kirkegårde nedsatte Liig, hvilke de have frataget Kisterne, som de derefter have slaet itu, og hvis Stykker de deels have solgt, deels selv forbrugt, hvorhos de, efter at have frataget Ligene deres Kister, enten have lagt dem, bedækkede med en tynd Jordskorpe, paany i samme Grav, hvorudi først et nyt Lig med Kiste var nedlagt, eller og begravet dem i Jordens Overflade paa andre Steder i Kirkegaardene, med Undtagelse af tvende Liig, hvoraf dog det ene strax førend Undersøgelsens Begyndelse med Kiste blev nedlagt, men det andet fandtes over Jorden. Saa er det og oplyst, at de trende førstnævnte Arre-

stanter tildels have frataget Ligene det Linned, de vare iførte og at de ligeledes have borttaget Kistelaagene fra nogle Lig, og Jochum Petersen desuden et Brædt fra en Grav.

Spørges der nu, hvorledes Arrestanterne for ovenanførte Forhold bør ansees, da kan 6—16—3, der taler om et fra det Tilfælde, der er Gjenstanden for nærværende Sag, i mange Henseender forskjelligt, ei blive at anvende.

Derimod maa Arrestanterne antages at have gjort sig skyldige i Tyveri, efterdi de Ting, som de paa en hemmelig Maade have frataget Ligene, ei kunne siges at være herreløse, men enten maa betragtes som Arvingerne eller som det Offentlige tilhørende.

Imidlertid kunne de af Actor paabe- raabte Love, der formeentligen skulle være anvendelige paa Arrestanterne, naar deres Misgjerning betragtes som Tyverie, ei blive at følge; thi, hvad Forordningen af 4-de Marts 1690, som Actor har anseet anvendelig, for saa vidt den handler om Indbrud, og hvis Analogie han har paaberaabt sig, for saa vidt den angaar Qvægtyverie paa Marken, betræffer, da passe dens Motiver til de for disse Forbrydelser givne Straffebud sig ikke i det hele paa Arrestanternes Misgjerninger, og, hvad 6—16—4 og Forordningen af 8. Oktober 1725 angaar, da gives der ingen afgjørende Grund til at antage, at Lovgiveren i Almindelighed har tillagt Kirkegaardene og de paa dem værende Ting samme Hellighed, som Kirkerne og disses Eiendomme.

Paa Grund heraf, og da der heller ingen anden Lov gives, som fastsætter eller af hvis Analogie det med Tilforladelig Visshed lader sig slutte, at de af Arrestanterne begagne Tyverier skulle ansees med den for grovt Tyveri bestemte Straf, der, ifølge Frdg. af 20. Februari 1789 § 4, forudsætter bestemt Hjemmel i Lovgivningen, for at være anvendelig, kunne Arrestanterne, der alle er over Lavalder, men af hvilke ingen er bevist tilforn at være forvunden for Tyverie, for saa vidt de af dem begagne Facta indeholde et Indgreb

i Eiendomsretten, ei findes skyldige til anden Straf end den i sidstnævnte § 1 dicterte. Men deres Forhold er aabenbart strafværdigt i flere Henseender, end som Tyverie. En i den menneskelige Natur dybt indplantet Følelse bringer Menneskene til at interessere sig for deres afsjælede Legemers anstændige og uforstyrrede Bevaring, hvilken endog gandske almindeligt betragtes som en Religionssag. Denne Følelse have Staterne og *in specie* den danske Stat, søgt at betrygge, ved at indrette offentlige Begravelser, som ere satte i Forbindelse med de til Gudsdyrkelsen indviede Steder, og ved at betragte Begravelse i christen Jord som en betydelig Borgerrettighed, der alene fortæbes ved saadanne Misgjerninger og Laster, som i Lovgiverens Øine ere de skammeligste og afskyeligste.

De i saa Henseende gjorde offentlige Indretningers og udgivne Loves Aand sætte det uden for al Tvivl, at der tilkommer Borgerne en Rettighed til at se hin Følelse fyldestgjort. Men heraf flyder umiddelbart at Gravfredens forsættelige Krænkelser er en særegen og det en betydelig Misgjerning, der, i Mangel af en mod samme givne udtrykkelig Lov, bør belægges med en følgelig arbitrær Straf. Saa er og Arrestanternes brugte Omgangsmaade med Ligene, i Hensyn til 2—22—41 og senere om Gravenes Dybde ergagne, ved Omhue for at afværge smitsomme Sygdomme motiverede Anordninger strafbart.

Ved nu at betragte Arrestanternes Misgjerning fra alle de foranførte Synspuncter og derhos nøje overveje alle *in factu* forekomne Omstændigheder, som kunne forhøje eller nedsætte deres Strafskyld, skjønnes ikke rettere, end at 4 Aars Rasp-husarbejde for Arrestanterne Svend Andersen, Albrecht Kruse og Jochum Petersen og lige Arbejde i 3 Aar for de øvrige, vil være den mest passende Straf. Herhos blive de pligtige een for alle og alle for een at erstatte Politiecassen de ved den af Politiet foranstaltede Gravning paa Assistents-Kirkegaardene m. v. foranledigede Udgifter, efter den derover fremlagte Regning, til Beløb 352 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk., samt hver for sig at betale Actionens Omkostninger, hvorimod ingen videre Erstatning finder Sted.

Tiltalte Anne Margrethe Pedersdatter, forannævnte Kruses Hustrue, er overbe-

vist at have af sin Mand modtaget adskil- ligt Linned, om hvilket hun var vidende, at det var stjaalet fra Ligene.

Paa Grund heraf, og da hun er over Lav- alder, men ei tilforn funden skyldig i lige Forbrydelse, bliver hun, som Tyvs Medvi- der og Hæler, ifølge Forordningen af 20. Fe- bruar 1789 § 7, første Membrum, sammen- holdt med Placaten af 15. Januar 1790, efter Omstændighederne, at ansee med 4 Maane- ders Forbedringshusarbejde, ligesom hun bliver pligtig at betale Actionens Omkost- ninger for sit Vedkommende, men ingen Erstatning haver at udrede.

Betræffende den ved Helliggeistes og St. Nicolai Menighedens Assistents-Kirke- gaarde ansatte, men nu af denne Stads Magistrat suspenderte Graver Christian Meisling, der tillige havde paataget sig Op- syn over Petri Assistents-Kirkegaard, da kan det ei, mod hans vedblevne Benæg- telse, ansees bevist, at han, saaledes som Arrestanterne Svend Andersen, Albrecht Kruse, Rasmus Olsen og Ole Olsen have forklaret, har opmuntret disse til at op- tage eller sønderslaa Liigkister, eller væ- ret vidende om, at saadant passerede, saa- velsom at Liig uden Kister ere nedkastede i Gravene. Heller ikke kan det ansees bevist, at han vidende af det, Arrestanterne have taget fra Ligene, har modtaget videre end nogle Bræder af opraadnede Liigkister, hvilke han, paa Grund af en almindelig Vedtægt, og da ingen anden syntes at kunne tilhøre, kunde ansee Graverkarlene beret- tige til at sælge; thi vel maa det med Snedker Conrad Holstes og Anne Hans- datters Vidnesbyrd ansees oplyst, at han har haft friske Stykker af Liigkister i sin Gaard, men, at han har været vidende derom, er ei tilstrækkeligt bevist. Imidler- tid har bemeldte Graver ei alene gjort sig mistænkt for at have hælet med sine folk, men det er endog aldeles Klart, at han i alt Fald ved en vidtdreven Forsømmelse og Ligegyldighed for sine Pligter har givet Anledning til Graverkarlenes Misgjernin- ger, idet han, efter egen Tilstaaelse, ofte har overladt Gravningen til dem, uden at anvise dem noget vist Sted, hvor de skulde grave, ligesom og de passerede Uordener i sig selv vare saaledes beskafne, at de ikke burde have undgaaet hans Opmærk- somhed, hvilken og burde have været op- vakt ved den Omstændighed, som han selv har tilstaaet, at han ingensinde tilforn har

faaet saa mange Bræder af Ligkister, som efter at Arrestanterne Andersen og Kruse vare komne i hans Tjeneste, og især siden 1. November sidstleden. For foranførte sit pligtstridige Forhold, bliver han med en følelig Pengemulct at ansee, hvilken bliver at bestemme til 300 Rdlr. Derimod bliver han ei efter Actors Paastand, ansees som Tyvshæler, eller med anden Straf, end den foran bestemte, blive at belægge.

Dog kan den af ham paastaaede Mortification paa Actors Paastand over ham som Tyvshæler ei tillægges ham, men han bliver i saa Henseende alene for videre Tiltale at frifinde.

Fremdeles bliver han pligtig in solidum med Arrestanterne at tilsvare ovenanførte 352 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk., da han maa ansees som Medaarsag til denne Politicassen foraarsagede Udgift, hvorimod den af Tømmersvend Kunnel gjorde Paastand om Erstatning for et, afgagne Snedkermester Sponholdts Kiste frataget Laag ei kan komme i Betragtning, efterdi det ei er bevist, at han har faaet dette Laag.

Graveren ved Frue og Trinitatis Assistentens-Kirkegaard Knud Hansen er ved egen Tilstaaelse og Sagens øvrige Omstændigheder overbeviist, i en mærkelig Grad at have forsømt sin Bestilling, og in specie at han ofte har overladt sine Folk at grave hvor de vilde, samt undertiden at være borte, naar Liig bleve jordede, og ei heller ikke altid tilseet, om Gravene ere blevne tilbørlig tilkastede og oplappede, ligesom og de passerede Uordener selv vidne om hans Efterladenhed. Derimod kunne de øvrige af Actor mod ham fremførte Ankeposter ei ansees beviste, lige som der in specie ikke er Anledning til at antage, at han har hælet med Arrestanterne, hvorfor han, for saa vidt Actor har paastaaet ham dømt som Tyvshæler, bliver for dennes Tiltale at frifinde, uden at dog videre Mortification paa foranævnte Paastand, som Tiltalte har begjert, efter Omstændighederne, kan ansees passende.

For bemeldte Hansen overbeviste Forhold, der er mindre strafværdigt, end det af Meisling udviste, maa han med en passende Mulct blive at ansee, hvilken efter Omstændighederne, fastsættes til 150 Rdlr., hvorhos han in solidum med Arrestanterne og Tiltalte Meisling bør tilsvare meerbemeldte 352 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk.

De øvrige Tiltalte, Johanne Magdalene, Vognmand Carl Hansens Enke, Johanne Nielsen Falchs Hustrue, Anne Margrethe, Barkmøller Jens Wissings Hustrue, Vognmand Peter Møller, Snedkermester Isaach Knoblauch, Snedkermester Peter Vogth, Vertshusholder Carl Dige og Hustrue, samt Vognmand Rasmus Jørgensen, ere alle overbeviste, at have gjort dem skyldige i uberettiget Handel, hvorfor de blive at ansee efter Forordningen af 27. Juli 1742 § 2, sammenholdt med Rescriptet af 31-te Juli 1744 § 1.

For saa vidt Sagen er udført af befalede Sagførere, attereres, at ingen Forsømmelse derunder har fundet Sted.

Thi kjendes for Ret:

Arrestanterne Svend Andersen, Albrecht Kruse, Jochum Petersen, Arved Mathiesen, Rasmus Olsen og Ole Olsen bør hensættes til Arbejde i Rasphuset, de trende første hver i 4 Aar og de trende sidste hver i 3 Aar, samt hver for sig betale de af Actionen lovligt flydende Omkostninger. Tiltalte Anne Margrethe Pedersdatter, Arrestanten Kruses Hustrue, bør hensættes til Arbejde i Københavns Forbedringshus i 4 Maaneder, samt betale de af Actionen lovligt flydende Omkostninger. De Tiltalte Gravere, Christian Meisling og Knud Hansen, bør bøde til Stadens Fatigvæsens Hovedkasse, den første Tre Hundrede Rigsdaler, og den sidste Eet Hundrede og Halvtresindstyve Rigsdaler. Saa bør og samtlige Arrestanter og de to sidstnævnte Tiltalte, een for alle og alle for een, betale i Erstatning til Politicassen Tre Hundrede To og Halvtresindstyve Rigsdaler Tre Mark og Fjorten Skilling. Iøvrigt bør Graver Meisling for Actors videre Tiltale, og Graver Hanten for Actors Tiltale i denne Sag fri at være.

De Tiltalte, Johanne Magdalene, Vognmand Carl Hansens Enke, Johanne Kielsen Falchs Hustrue, Anne Margrethe, Barkmøller Jens Wissings Hustrue, Vognmand Peter Møller, Snedkermester Isaach Knoblauch, Snedkermester Peter Vogt, Vertshusholder Carl Dige og Hustrue, samt Vognmand Rasmus Jørgensen, bør hver for sig bøde een Rigsdaler til Politicassen.

Det idømte udredes inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse, og det Øvrige efterkommes under Adfærd efter Loven.

HVIL I FRED

*Kirkegården ånder i drømmende ro,
vindene suser i buskenes grene;
småfugle kvidrer fra halvgemte bo,
— bortset fra dem er du ganske alene.*

*Menneskets kærlige omhed og tro
taler det tavseste sprog alle steder.
Trofaste hænder har skabt denne ro;
hver lille sten er et hjerte, som græder.*

*Klippede hække og nyreven jord
taler sit sprog om et hjerte, der mindes.
Længsel og omhed har sat sine spor,
hvisker om alt, hvad af kærligt der findes.*

*Nogle har rejst monumenter af sten,
stolte som templer i ophøjet vælde;
andre har nænsomt lagt blomster og løv
rundt om et trækors, halvsmuldret af ælde.*

*Inderlig taler hver grå lille sten:
»Tak for din kærlighed, elskede, kære«;
tårer er lagt i hvert ydmygt »Farvel«,
— taler i stilhed om timer så svære.*

*Intet forstyrrer den hellige fred,
den, der den grædende sjæl vederkvæger.
Stilheden ånder så skælvende tyst,
den, der det blødende hjertesår læger.*

*Nænsomme hænder og trofaste sind
vogter og skærmer de slumrendes have.
Mindes i vekslende længsel og håb,
græder og beder ved elskede grave.*

*Kirkegården ånder i drømmende ro,
vinden et tæppe af løvblade breder,
hvisker om kærlighed, længsel og tro,
hvisker om gensyn for alle, der beder.*

Daphne Schjøtt.

Fig. 110.
Den almindelige type
på liniegravsteder.

Fig. 111.
Fællesgrav i græs
for kister.
Begge fotos:
Københavns
Vestre kirkegård,
Carrebyes optagelser.

Fælleskistegrav i græs

Kirkegårdsinspektør, cand. hort. A. Falmer-Nielsen

Liniegravsteder er et specielt københavnsk problem, idet kirkeloven i § 24 bestemmer, at når der udlægges gravplads til en afdød, skal der hvis den afdøde var gift, om ønskes, samtidig umiddelbart ved siden af den anviste gravplads udlægges et gravsted til den efterlevende ægtefælle. Fra denne bestemmelse er der for de københavnske kirkegårdes vedkommende givet lempelser, således at man her kan benytte liniegrave.

I Sverige findes en tilsvarende ordning, og her bruger man betegnelsen »ensamgravar«.

Liniebegravelsen giver en storby væsentlige *fordele*; dels virker den jordbesparende og dels giver den rent tekniske lettelser ved udførelsen af begravelsen. Som navnet siger, foretages gravningen af liniegrave i fortløbende række eller linie, dog ikke, som man ser det nogle steder i udlandet, uden mellemliggende »bulk«.

Graven hjemfalder automatisk efter 20 år uden ret til fornyelse. Dette forhold har været en stor fordel for de københavnske kirkegårde, idet det har muliggjort

at omlægge de gamle linieafdelinger til urnebegravelser.

Under hensyn til at liniebegravelse er billig, benyttes den fortrinsvis af den mindre bemidlede del af befolkningen, ligesom afdøde uden pårørende ofte begravnes i disse grave.

Resultatet bliver derfor, at der fra familiens side ikke ofres synderlig plantning eller vedligeholdelse på disse grave, og selv om en del i begyndelsen får en midelmådig tilplantning, svækkes interessen erfaringsmæssigt hurtigt, så hele afdelingen på kirkegården kommer til at se trist og forsømt ud.

En optælling på en sådan afdeling på Københavns Vestre kirkegård viste, at efter nogle få års forløb blev der for 37% af gravene betalt for renholdelse af kirkegården, 23% blev nødtørftigt passet af pårørende, medens 40% var ryddet og udlagt som kommunegrave, som det påhviler kirkegården at renholde. Selv om man nok ved en passende ensartethed kan tilplante disse ryddede grave, er indtrykket dog forstemmende, og afdelingen bliver både dyr og besværlig at administrere og renholde, da også grusgangene fyldes med ukrudt fra de forsømte grave.

For at bøde på disse ulemper og både gøre driften billigere for publikum og samtidig rent æstetisk opnå et bedre resultat, har Københavns begravelsesvæsen rent forsøgsvis ladet anlægge en *Fælleskistegrav* på Vestre kirkegård, dels som et udtryk for tidens aktuelle krav om at skabe en billig og demokratisk begravelsesform, der virker forskønnende, og dels for at kunne efterkomme ønsket om en fællesgrav for kistebegravelser i lighed med fællesurnegraven. Sådanne fælleskistegrave er iøvrigt kendt fra Århus og Sønderborg (jvntf. VK. 18. s. 25—26).

Fælleskistegraven er anlagt på et smukt græsareal i umiddelbar nærhed af fællesurnegraven. Den er indrammet af høje afdelingshække, og et par gamle karakteristiske træer er bevaret, bl. a. et meget smukt weichseltræ. Arealets samlede størrelse udgør 1280 m², der giver plads til 266 enkelte grave; disse er lagt i østvendte enkeltroder med 60 cm brede brostenslagte besøgstier. For enden af roderne er anlagt 1,80 m brede bæregange, ligeledes befæstet med brosten.

Både praktisk og æstetisk kunne gangene muligvis undværes, men man øn-

skede ikke fra begravelsesvæsenets side kritik af, at eventuel færdsel måtte gå tværs hen over gravene.

På de enkelte grave kan anbringes en liggende tavle af størrelse 40×60 cm. Herpå må kun henlægges buketter og kranse, der fjernes så snart de er visne. For at markere afdelingens funktion er opsat et fællesmonument i sandsten med passende inskription. Der er også opstillet bænke til de besøgende.

Fælleskistegraven blev taget i brug d. 15. december 1956, og der er pr. 1. februar 1958 nedsat 106 kister; dette svarer til 60 % af samtlige liniebegravelser på Vestre kirkegård, hvilket viser, at behovet for en sådan gravform var meget større end forventet.

Der er foreløbig kun begravet i hver anden grav for at kunne efterkomme eventuelle ønsker fra ægtefælle eller anden pårørende om at komme til at hvile ved siden af den først nedsatte. Retten til at markere graven med en liggsten er kun benyttet af ganske enkelte; således har det vist sig, at de fleste faktisk ønsker fuldstændig ubemærkethed.

Betaling dækker kun for jordkøb og gravkastning, og der kræves intet for vedligeholdelse af den græsdedkede grav.

Ordningen indebærer for kirkegården betydelige fordele, — ikke alene i æstetisk men også i økonomisk henseende, idet man selv om man mister indtægter for plantning og renholdelse, alligevel er i stand til at vedligeholde fælleskistegraven væsentligt billigere end tilsvarende individuelt anlagte gravsteder.

Om kyrkogårdar i Sverige

Trädgårdsarkitekt G. V. Walberg

De äldst bevarade kyrkogårdarna i Sverige ligga som regel omkring landsbygdens kyrkor, eller de av städernas kyrkor som ursprungligen varit *landsbygdskyrkor*. I städerna, och då i första hand de större, äro de nu använda kyrkogårdarna i allmänhet ej äldre än omkring 150 år, detta beroende på att det i början av 1800-talet i lag blev stadgat överallt i Norden att begravning inne i städerna, på de kyrkogårdar som omgav kyrkorna, ej längre

fick äga rum. I allmänhet äro dock dessa gamla kyrkogårdar bevarade som planteringar omkring kyrkorna.

Vid denna tid, början av 1800-talet, var därför städerna nödsakade att anlägga *nya* kyrkogårdar i stadens utkant. Som regel gavs dessa en stramt regelbunden utformning med allékantade huvudgångar utefter vilka de större familjegravarna utlades. Inuti kvarteren skedde så den långt större delen av gravsättningarna rum i *ensamgravar* på de allmänna fälten. *Familjegravarna* voro som regel vid denna tid förbehållna de som hade rikligare av denna jordens goda.

I de gamla svenska landskapen har i alla tider, som regel, graven varit *familjens*, då däremot i de sydsvenska landskapen, liksom i Danmark, gravplatsen varit bunden till *gården* och betecknande nog även kallats för »*gårdagravplats*«. I vissa församlingar, i mellan- och norra Sverige, kan man dock finna avgränsade platser på kyrkogården som utgjort eller utgör gemensam plats för ett *byalag*. Man kan således tala om att kyrkogården varit uppdelad efter socknens byar. Båda dessa former av gravplatser äro dock numera ej vanliga utan man talar i stort sett endast om familjegravar och ensamgravar (linjegravar). Ännu förekommer

Fig. 112.
Kirkegårdsparti med
gravkuller
på stockholmstrakten.

Fig. 113.
Kirkegårdsparti
med gårdgrave
på skånsk kirkegård.

Fig. 114.
Parti fra norrlandsk
bykirkegård.

Fig. 115.
Parti fra norrlandsk
landsbykirkegård.

dock att de gamla gårdagravplatserna äro bevarade och även användas av gårdens innehavare eller de som en gång besuttit gården.

Kyrkogårdarnas, och då alldeles särskilt de äldres *utformning* och anläggning skiljer sig därför rätt så mycket i olika landsdelar beroende dels på tradition samt på vegetationsförhållanden och ej minst på utformningen av de olika gravplatserna. Det har förut nämnts hurusom i de *södra* landskapen »gårdagravarna« varit de för kyrkogårdarna utmärkande och dominerande. Det är en gravtyp där gravarna av gammalt endast lagts till enkelt djup (1,8—2 o. m.). Därför har också gravplatsen erhållit en jämförelsevis stor yta. Längre *uppåt* landet har det däremot varit och är ännu brukligt att kistorna placeras 3—4 st. ovanpå varandra varför den första gravsättningen kommer att ske på ett djup av 4—5 m. allt under förutsättning att mark- och grundvattenförhållanden medger detta. Härigenom blir ju gravplatsens markyta ofta nog ej större än 1,25×2,50 m. och graven anlägges som en hög gräsbeklädd kulle ovanpå vilken ofta nog planteras blommor. I *Stockholm* och trakten däromkring är detta rätt så

vanligt, även om de höga gravkullarna under senare år ersatts med lägre sådana.

Dessa två så skilda sätt att anbringa kistorna i jorden sätter givetvis sin prägel på kyrkogårdarna i olika landsdelar. Härtill kommer vegetationstidens längd och att, därför vaxtmaterialet på grund av *klimatiska* förhållande i vårt avlånga land, som i söder tangerar 53 och i norr 68 breddgraden, varierar högst avsevärt och därför även sätter sin prägel på såväl kyrkogårdens arkitektur som vegetation. Härtill kommer även *lokala* förhållanden och *landskapets* karraktär som bör vara normgivande för kyrkogårdens utformning. Under senaste årtionden har *eldbegängelserörelsen* vunnit snabb och ökad utbredning i vårt land vilket har och ännu mera kommer att påverka kyrkogårdarkitekturen. Helt nyligen har således genom en ny lag medgivits att askan efter kreation kan fritt spridas inom härför avsett område på kyrkogården eller ock direkt, utan urna, nedsänkas i marken. Detta kommer säkerligen även att bidra till en *omprövning* av kyrkogårdens utformning, anläggning och anpassning efter tidsförhållandena.

Vad det så gäller de i *lag* och *förordningar* fastställda bestämmelserna för kyrkogårdar, dessas anläggning och förvaltning, så saknas i Sverige en speciell kyrkogårdslag vilken reglerar olika kyrkogårdsförhållanden såsom fallet är i *Danmark* och *Norge*. Här ha vi att taga hänsyn till dels allmän lag, hälsovårdsstadga och de särskilda förordningar som under årens lopp tillkommit som komplement till de gamla lagarna. Förhållandena äro numera sådana att man ej kan tala om någon enhetlighet utan det hela flyter, så att vad som är rätt och praxis på en plats är ej tillämpligt på en annan. Dessa förhållanden har även påpekats och belyst i tvenne skrifter av kanslersekr. *Cronoborg* och dels av professor *Falbeck* i hans arbetet »Förvaltningsrättsliga studier II,« däruti han bl. a. säger »Svensk gravrätt uppvisar såsom framhållits en blandning av stadganden från olika rättsområden-profana och kyrkliga, privatsrättsliga och av offentlig karraktär. I viss mån kan på gravrättens område tillämpas omdömet beträffande svensk kyrkorätt, att densamma förete *ett kaotisk tillstånd*, där sedvanerätten med starkt beaktande av det historiska sammanhanget spelar en framträdande

roll. Tydligt visar sig för gravrättens del detta förhållande i jämförelse med grannländernas, särskilt Danmarks och Norges, enhetligt kodifierade bestämmelser».

Kyrkomötet, som väl får anses som landets högsta myndighet gällande kyrkogårdar, har därför också tre gånger, första gången 1941 och nu senast förra året, skrivit till *Kungl. Majt.* och begärt översyn och omarbetning av lagar och bestämmelser som reglera kyrkogårdsförhållandena i landet. *Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare* har i samma angelägenhet vid sin kongress 1956 till Konungen ingivit en skrivelse och sammanfattat sina synpunkter och önskemål i följande punkter:

- »1. att i lag måtte fastställas att begravningar i första hand, därest anhörig ej annat förordnar, skall ske i den församling dödsfallet har inträffat eller den döde ilandförts eller avlämnats från tåg, flyg eller andra i trafik gående fordon;
2. att nyttjanderättstidens längd ej som nu skall vara för all framtid utan endast får ske för lägst 25 år och högst 50 år för varje period samt med rätt att då särskilda skäl för vägran ej föreligger, kunna förnyas med högst 25-årsperioder samt omfatta alla grav- och gravplatsupplåtelser oavsett om s.k. nyttjanderättsavgift erlagts eller icke;
3. att gravplatsupplåtare är skyldig utfärda gravbrev för alla grav- och gravplatsupplåtelser utan undantag;
4. att kyrkogårdsmyndighets skyldighet att föra fullständiga register eller gravböcker och gravkartor i minst 2 ex. av varje samt att dessa skola förvaras på skilda platser, fastställas i lag;
5. att efterlevande make eller maka, då önskemål därom framställs, gives rätt att begravas vid sidan av eller i samma grav som den avlidne;
6. att rätten till ro lämnas oförkränkt i minst 20 år efter det gravsättningen skett oavsett om gravplatsen vårdas eller icke;
7. att gravdjupet regleras (minskas) så att detsamma, utan åsidosättande av sanitära krav, möjliggör lägre anläggnings- gravöppnings- och underhållskostnader;
8. att rätten till anbringande av minnesvård i någon form medgives på gra-

var och gravplatser oavsett om nyttjanderättsavgift erlagts eller icke;

9. att rätten till grav åt döda som icke tillhöra svenska kyrkan gives en klar och entydig avfattning;
10. att samma bestämmelser, som föreslagits gälla för gravar och gravplatser, även skola gälla för urngravplatser;
11. att aska kan nedmyllas direkt i jorden utan användande av askurna;
12. att övriga nu gällande bestämmelser i kungörelse angående eldbegängelse intages i en allmän kyrkogårdslag;
13. och att en fullständig kodifiering av allt som hör till gravrättens och de kyrkogårdsförvaltande myndigheternas rätt och skyldigheter genomföres i samma utsträckning och omfattning som skett i Danmark och som resulterat i »Den Kongelige anordning om Kirkegårde« av den 20 april 1953.»

Denna framställning som remitterats till *Justitiedepartementet* har ej ännu föranlett någon åtgärd, men på förfrågan i departementet har upplysts om att *Kungl. Majt* snarast möjligt har för avsikt att för-

Fig. 116.
Typisk
gravstedsområde,
stockholmstrakten.

Fig. 117.
Parti fra kirkegård
i Dalarne.

Foto fig. 112-117:
G. V. Walberg.

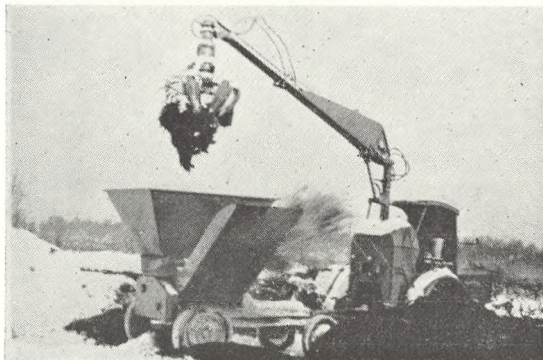

Fig. 118-20.
Komposteringsarbejde
under større forhold
og med maskinel hjælp.
Geng. efter
Garten und Landschaft
2/1958.

anstalta om en allsidig utredning av hela denna så betydelsefulla fråga. Förhoppningarna äro därför säkerligen inom alla myndigheter och förvaltande organ mycket stora om att något med det allra snaraste bliver gjort.

Som av det ovan anförda framgår företter de svenska kyrkogårdarna i dag och ännu mera under gångna tider ett rätt så *skiljaktigt utseende* i landets olika delar, ett förhållande som närmast bygger på gammal tradition samt geografiska och klimatiska förhållanden men även därpå att samlad lagstiftning ej reglerar kyrkogårdarnas förvaltning och övriga förhållanden. De gamla *traditionerna* böra i görligaste mån *bevaras* och tillämpas i modern kyrkogårdsarkitektur och vad det gäller tillkomsten av en länge emotsedd kyrkogårdslag så bör denna även inrymma möjlighet att taga hänsyn till de rent lokala förhållanden som äro rådande.

I några kommande artiklar skall kyrkogårdsförhållandena i Sveriges olika landsdelar närmare komma att belysas i text och bilder.

Affaldskasser

Kirkegårdsinspektør Aage Fich

Med den øgede udnyttelse af kirkegårdsarealer særligt i bymæssige områder og trykket af stadig tættere bebyggelse indsnævres kirkegårdens muligheder for *kompostering* af planteaffald på kirkegårdens materialepladser eller i dens umiddelbare nærhed.

Vanskelighederne med fremskaffelse af tilstrækkelige mængder god muld til jordforbedring og efterfyldning på grave er følelige i byernes nærhed.

Bekostningen ved *bortkørsel* af affald og tilkørsel af muld har de sidste 10 år været stærkt stigende, hvorimod det teknisk ikke volder større vanskelighed at foretage nødvendig transport.

Sådan er stillingen i dag, og den tvinger kirkegårdenes ledere til at søge med lys og lygte efter alle muligheder, der kan lette og billiggøre løsning af affalds- og muldproblemet.

På kirkegårdene bør alle *affaldskasser*

og -kurve være placeret, så de er let tilgængelige for publikum uden at få så fremtrædende en plads, at de virker uskønt i kirkegårdsbilledet. Der bør kunne køres direkte til dem, så unødigt omlæsning af affaldet på børe eller træk-vogne undgås.

Her er et område, hvor megen tid spildes til fordyrelse af driften år efter år. Naturligvis kan lokale forhold være en hindring for flytning af affaldskasserne, men det er sikkert, at en omlægning til let flyttelige, mindre kurve, som tømmes oftere, vil indebære mulighed for meget væsentlige besparelser og medvirke til at give kirkegården et mere velholdt udseende.

Overfyldte affaldskasser er et uskønt syn.

I det følgende dækker ordet »affaldskasser« enhver form for kurve eller hegnede pladser til midlertidig anbringelse af affald.

Hvad er det da, vi skal have fjernet? — Papir, visne kranser, buketter, afklippede plantedele, oprevne blade, jord og sten fra gravstedsrensning, hele eller ituslåede urtepotter m. m.

Fjernelse af *grandækket* om foråret er en sag for sig. Her er mængden så stor, at det som oftest er fordelagtigt at rive granen ud på kirkegårdens gang og læsse den på vogn direkte herfra.

Grene og kviste fra *beskæring* bør som regel ikke henlægges i affaldskasserne, da tømningen herved besværliggøres i urmelig grad.

Gravfæstere, som selv aftager granen, vil ofte henlægge den i kasserne, som derved hurtigt overfyldes.

Vi føres da ind på tanken om en *rationel* løsning. På større kirkegårde kan kasserne formes som »containers«, der kan løftes og udkøres af gaffeltruck eller en mindre bil med løfteanordning til en samleplads, hvorpå affaldet med motorredskaber med grab eller sluffe opsættes i kompostbunker eller læsses på lastbil til øjeblikkelig bortkørsel (jvnf. fig. 118-20).

På mindre kirkegårde, hvor et så omfattende materiel ikke er lønnende, vil det utvivlsomt være fordelagtigt at have et mindre antal større, *faste* affaldskasser ved køreveje og et større antal *flyttelige* kasser fordelt på kirkegårdens afdelinger.

Affaldskasser har gennem tiderne fået

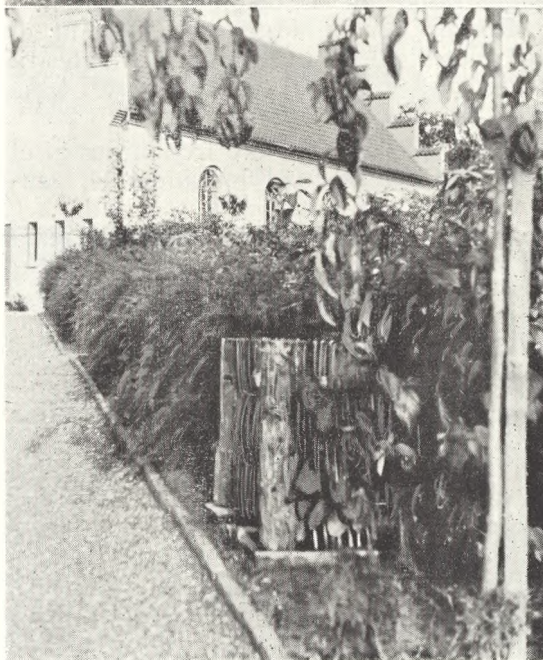
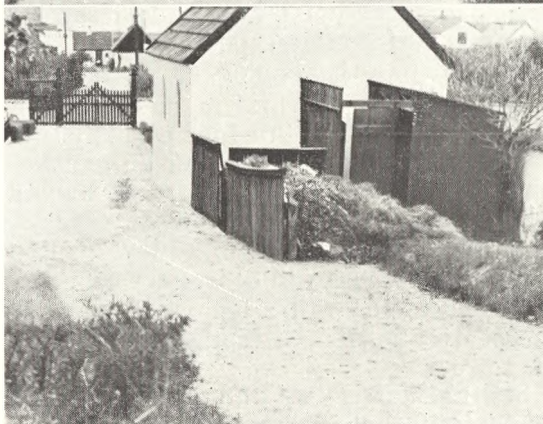
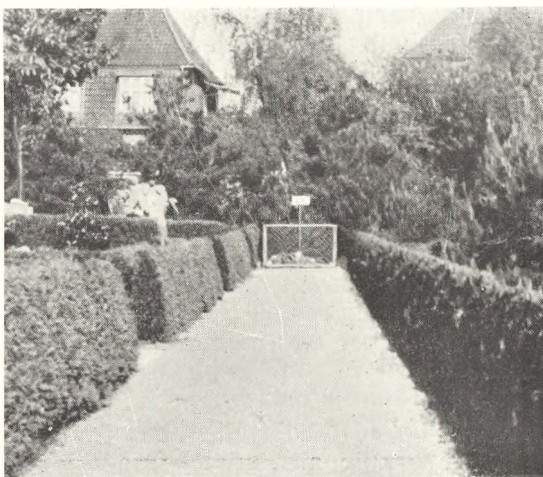

Fig. 121-22.
Dårlige og forkerte
anbringelsessteder
for affaldskasser.

Fig. 123.
God affaldssamler
med god plante-
avskærmning. Gråsten.
Fig. 121-23 foto: J. Th.

en mere eller mindre fantasifuld udformning i forskellige materialer fra åbent fletværk til murede sider.

Det må dog være et rimeligt krav, at de ikke er umiddelbart synlige, men delvis dækkede af plantevækst og fremstillet i et materiale, der harmonerer med omgivelserne.

Særlig uskønt virker ståltrådkurve uden afskærmning anbragt ved siden af en bænk, som det jævnlig ses på jernbanestationer, offentlige parker og kirkegårde. Her tænkes ikke just på små papirkurve ved iskageboder eller kiosker.

Afskærmning med rafter eller trælisters kan forekomme anvendelig, men nogen god løsning er det ikke, da de i regelen må være fastmonteret, og det strider mod kirkegårdens arbejdsmæssige interesser.

En kasse på ca. 1×1 m med tre faststående sider af 1" brædder på betonfundament og aftagelig forside er en god løsning, hvis den kan anbringes, så den ud mod kirkegårdens vej er dækket af hæk eller lignende plantning og sådan, at man alligevel kan læsse direkte på vogn.

Brædder eller rafter bør være hævet så meget over jorden, at fugtighed kan drive af.

Ståltrådkasser bør kun anvendes, hvor beplantning helt dækker synet af dem.

Murværk er et udmærket, men er et dyrt materiale og de bør kun anvendes til større kasser, hvortil der kan køres. Også disse bør sløres af plantning.

Kasser på 3—4 m² kan fremstilles af et skelet af U-jern med løstsiddende, gennemskårne rafter indskudt som sider.

Helt forfærdeligt virker zink- eller jernbeholdere.

Uanset hvilke materialer og hvilken form for kasser og kurve man har foretrukket, bør det overvejes at ændre deres plads og form til fordel for lettere og billigere tømning. De flyttelige kasser bør have fortrinsret.

Tilstedeværelse af rigelig humus og derigennem jordens gode struktur er den *bedst mulige vækstfaktor* for planter. Det er derfor urimeligt ikke at udnytte den umådelige værdi, der ligger i *kompostering* af kirkegårdens affald. Alt for ofte arbejdes ud fra den kortsynede betragtning, at det er billigst i øjeblikket at brænde det eller køre det på losseplads.

Ved opsætning i bunker på 4—5 m bredde og 2—3 m højde vil tilstedeværelsen af halmbøjler fra kranse, granaffald, papir, kviste m. m. give luft og væde så god adgang til bunkens indre, at komposteringen kan gennemføres på 2—3 år.

Derefter kræves kun en harpning, som kan henlægges til vinteren og iøvrigt glimrende kan udføres på roterende, cylindriske tromler, som holdes opfyldt af en traktor med grab eller lignende

Selv under små forhold vil det være lønnende at kompostere affaldet, hvis man har nødvendig læggeplads indenfor rimelig afstand.

Man har også herigennem en arbejdsmulighed i »ledige« timer for det mandskab, man af hensyn til forekommende, men uberegneligt antal begravelser må holde vinteren igennem.

Kompostens værdi som jordforbedringsmiddel skyldes uimodsagt dens store indhold af forrådnende plantedele, som vil give jorden en bedre struktur og gøre den mere gennemtrængelig for vand og luft i modsætning til den ofte »døde« mark- og havejord, som kirkegårdene betaler dyrt i indkøb.

God jord har en svampet konsistens. De fleste graves jord er som et stampet lergulv.

Et stort problem rejser sig dog i forbindelse med komposten, nemlig *ral* (ærtesten) fra gravstedernes gangarealer. Brugen af dem forekommer indtil uhyrlighed på nordiske kirkegårde. Bliver de revet med ud ved rensning af gravsteder og føres i affaldskasserne, vil de uden frasortering skæmme komposten væsentlig.

Ærtestenenes tilstedeværelse ville i og for sig være en fordel i komposten, men de stemmer ikke overens med de fleste menneskers idealbillede af jord som en homogen sort eller mørk masse.

Med blot nogen påpasselighed ved tømning af affaldskasserne kan det let undgås, at de i for stor mængde forekommer i kompostbunkerne.

Den kirkegårdsleder, som behandler og benytter kirkegårdens affald med omtanke og interesse, behøver ikke vedblivende at være vidne til det triste, men almindeligt forekommende billede af udsultede, halvt udgåede hækplanter på gravsteder med jord som et betonfundament omkring dem.

Særprægede Gravminder

Billedhugger Torvald Westergaard

Vi ved, at mange kræfter virker for at gøre en kirkegaard smuk — baade hvad udformning af selve kirkegaardens anlæg og beplantningen af de enkelte grave angaar.

De fleste vil vel ogsaa mene, at de gravminder, der rejses, er smukke — hvis ikke de er det, vil man sikkert søge efter, at de skal blive det i fremtiden. Men — — — vi maa dog ikke glemme, at kirkegården er et sted, hvor vi efterlader vore kære og hvor vi ogsaa selv skal efterlades — og den sten, der staar paa graven — skal for en tid — maaske være det sidste synlige minde om os, hvorfor jeg mener, at man ikke kan nøjes med en sten, der blot er blank og fin.

Man ville gøre en kirkegaard langt mere talende, om man paa en eller anden maade kunne lade gravmindet tale, give det et personligt præg — saadan som ethvert menneske har sin ejendommelige maade at være paa. Jeg ved nok, at mange siger: »at naar vi først bliver lagt i jorden — saa er vi alle lige« — og set fra en synsvinkel er dette rigtigt.

Men alligevel: der er dog børn endnu, der har holdt af deres forældre og mener, at deres far og mor — til trods

for at de er døde, dog stadigvæk har noget at sige, — har betydning for dem og sandsynligvis saa stor betydning for dem, at det kan blive afgørende for det liv, de selv faar. Saadan har det haft forskellig betydning for os allesammen — det liv, vore fædre og mødre har levet.

Jeg tror, at det vil have værdi om den opvoksende slægt, — ogsaa paa en kirkegaard, kunne ane lidt om historiens gang gennem tiderne, at ethvert menneske kan have betydning, ikke alene for sit eget, men for manges livs forløb her paa jorden.

Man behøver ikke at købe de største og dyreste gravminder — men giv i al beskedenhed ethvert menneske et gravminde, der udtrykker noget om den afdøde — eller noget af det haab og den tro, som de mennesker har levet i. — Saa at ethvert gravminde i sig selv, og ved den maade det er udført paa, bliver et levende og talende minde. I det mindste, at man begynder paa at gøre *noget* af dem — hist og her — til saadanne minder.

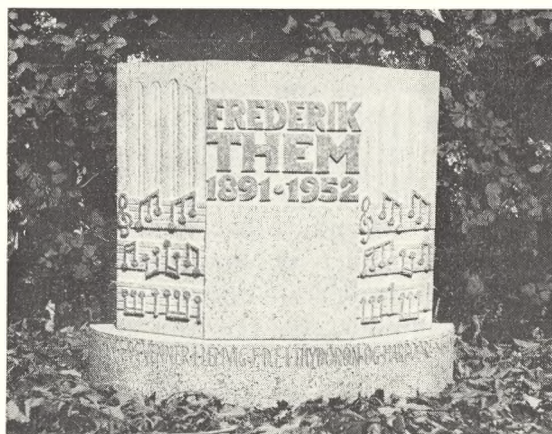
Jeg søgte engang — paa en stor kirkegaard i København, hvor jeg vidste, at der var et saadant gravminde — over et meget levende menneske — *Larsen Stevns* — og spurgte en af de ledende paa kirkegården, om de kunne sige mig, hvor

Torvald Westergaard fra venstre fig. 124 mindesmærke på Hillerslev kirkegård fig. 125 mindesten for Morten Larsen og fig. 126 mindesmærke på Klim kirkegård.

Fig. 127.
Torvald Westergaard:
Mindesmærke for
musiker på
Lemvig kirkegård.

det var — og det fik jeg at vide — med den motivering, at det var et grimt gravminde, hvad jeg aldeles ikke syntes. Jeg ved nok, at det store flertal af mennesker ikke ønsker at være anderledes end alle andre — og derfor ikke vil gøre sig bemærkede ved at sætte en sten, der forekommer aparte.

Men en sten er i virkeligheden først *smuk*, naar den er blevet behandlet af haand og aand, og først da har den et budskab.

Dersom mennesker tænker sig om, er der ikke noget aparte i, at et gravminde er personligt og særegent — det vidner derimod om noget indholdsløst og tomt, naar de ikke er det.

Jeg vil ogsaa gerne lægge et ord ind for inskriptionerne paa gravminder — at de foruden navn og datoer ogsaa kan tale ved det, der staar paa dem derudover.

Fig. 128.
Torvald Westergaard:
Dobbeltmindesmærke
(jevnf. VK 17 fig. 240).

Paa den sten, paa Larsens Stevns grav, som i sig selv var gribende, stod der udover navn og datoer: »Pris min sjæl den Herres navn, som ved sit ord før vi det ved, opvækker støv til herlighed.« — Det var en kendt malers gravminde, vil man sige, men jeg og de allerfleste — vi kommer ikke til at gøre os gældende udadtil som han. — Det er dog ikke afgørende for et liv, hvor kendt det blev. Vi ved, at ethvert menneske vi kan respektere fordi det har et ærligt og sandheds-søgende sind, ogsaa har haft en opgave i livet. — Kan vi give det bare et fattigt udtryk i et gravminde, der minder om ham — da kan det være et udtryk for det, han eller hun betyder, eller den tro de har — og ethvert menneske er med i den store menneskekæde, der bærer det liv i sig, hvorefter en ny tid skal gro.

Lad ikke en kirkegaard kun være smuk i ydre forstand — giv den en indre varme og glæde ved at give udtryk for, at der har levet levende mennesker, og at deres aand stadig har betydning for os.

Om Assistens kirkegård, København

Kirkegårdsinspektør A. Christensen †

Forholdene paa de *københavnske* kirkegårde indenfor voldene var for ca. 200 år siden blevet aldeles uholdbare. Både kirkegårdene ved kirkerne og de små Assistens kirkegårde var overfyldte. Man indså vel ogsaa, at de var sundhedsfarlige med den tids slette drikkevandsforhold.

Regeringen gav derfor ved reskript af 20. maj 1757 magistraten ordre om at finde et passende stykke jord ved Farimagsgade mellem Øster- og Vester Porte. Lade det indhegne med Grøvter eller Staketter og anvise enhver kirke et stykke til *Assistens* kirkegård. Denne plan blev dog ikke til noget, og det blev et stykke af Nørre Fælled ved Nørre Landevej, som kom til at være det sidste hvilested for så mange tusinde københavnerne.

Det første stykke (nu afd. A.) blev indviet 6' novbr. 1760. Det var på 35.600 kvadratalen og blev fordelt mellem Nikolaj Kirke, Vor Frue, Trinitatis, St. Petri og længst mod syd Vartov og Vaisenhuset.

Om hele stykket blev bygget en mur, som står endnu. Adgangen skete ad fire porte. De tre er senere filmuret.

I begyndelsen var det kun de fattigste, som blev begravet herude.

Præsten var sjældent med, da jordpåkastelsen skete i kirken eller hjemmet.

Det var først omkring 1785, at de mere velhavende begyndte at købe gravsteder herude, og allerede inden århundredskiftet var der mange smukke grave, med monumenter udførte af billedhuggere som *J. Wiedewelt*, *A. Weidenhaupt*, *Nicolaj Dajon* og maleren *N. Abildgaard* m. fl.

Mange af disse prægtige monumenter findes endnu, men det menes, at en del forsvandt i 1824, da man omlagde kirkegården, og ved auktion bortsolgte de monumenter, hvortil ingen ejere havde meldt sig. Dette var godkendt ved magistratens skriv. af 1' marts 1824.

Man må imidlertid have fået skrupler, thi allerede ved reskr. af 10' juli 1828 bestemtes, at der skulle ske indberetning til kancelliet om de ligsten og monumenter, som stod på hjemfaldne grave, så der kan træffes afgørelse, om de skal bevares af hensyn til deres kunstneriske værdi eller i betragtning af pågældendes særlige fortjeneste.

For at have nogen kontrol med monumenter, som blev opstillet, opfordrede kancelliet 19' oktober 1805 *Akademiet for de skønne kunster* til at have indsigt med monumenter på den nye kirkegård. Hvad det var villigt til.

I 1816 udvidedes bestemmelsen derhen, at tegninger og indskrifter til alle monumenter af sten eller metal, som blev opstillede, skulle indsendes til akademiets bedømmelse, og i 1819 kom det også til at gælde monumenter af træ. Denne bestemmelse blev dog langt fra overholdt, og en kunstnerisk bedømmelse af kirkegårdens monumenter er forlængst ophørt. Kun for opstilling på afd. A. øves en vis kontrol.

Kirkegården blev snart for lille, og i 1804 kom den *første udvidelse*, det såkaldte interimsstykke. I 1804—05 byggede man muren om den næste store udvidelse, som strakte sig ud til runddelen og blev

Fig. 129.
Det gamle kapel på
Assistens kirkegård.

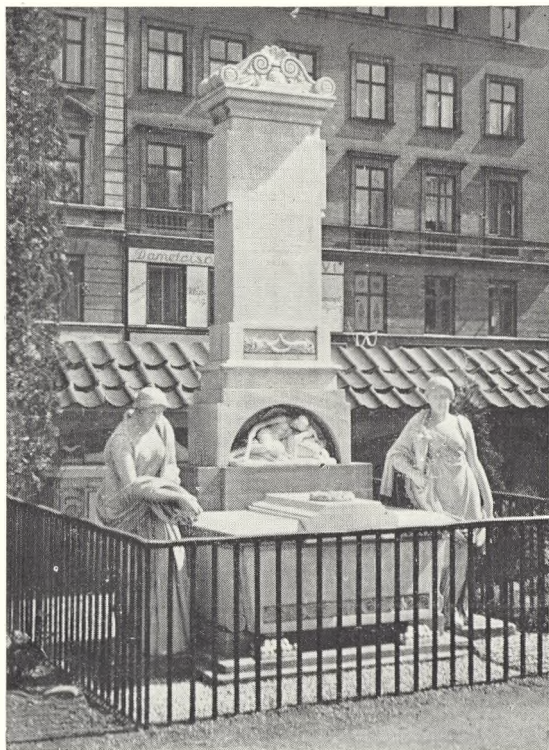
Fig. 130.
Gravmæler og hegnsmur ved
Assistens kirkegård.
Foto: J. Th.

Fig. 131-32.
Regulerede dele af
afd. A på
Assistens kirkegård.
Foto: J. Th.

Fig. 133-34.
 Gravmæler på
 Assistens kirkegård.
 Øverst afd. A. 1026/27
 af Johs. Wiedevelt
 (1794) og nederst
 A 956 (1802).
 Begge fotos: J. Th.

taget i brug i foråret 1806, og hver kirke fik skøde på sit stykke.

Man indtog herefter i årene, som fulgte, stadig ny jord, som først uden betaling brugtes til fattigjord og derefter købtes til familiegrave.

Kirkegården kom efterhånden til at omfatte hele arealet mellem Kapelvej, Nørrebrogade, Jagtvej og Hans Tavsensgade, men fra 1881 til 1907 afgav man jord til legeplads ved Kapelvej, til Jagtvejens Skole og Hans Tavsens Park, så kirkegårdens areal nu er ca. 20 ha.

Da planerne om den nye kirkegårds anlæg blev drøftede, fremkom 2 meget forskellige forslag. Det ene skyldtes lægen og arkitekten, professor *Jens Bang*, det andet stadskonduktør, professor *Rawert*.

Efter *Jens Bangs* forslag skulle kirkegården anlægges som en have med krumme gange, busketter og trægrupper, jorden skulle være jævn uden gravhøje.

Langs murene kunne opføres mausolær.

Efter professor *Rawerts* forslag skulle kirkegården inddeles i firkantede stykker, adskilt ved lange snorlige alleer, en for hver af de i muren anbragte porte. Nogen yderligere beplantning måtte ikke tilledes.

Stadskonduktør *Rawerts* forslag blev vedtaget, men som en slags oprejsning til *Bang* blev det overdraget ham sammen med slotsgartner *Voigt* at forestå anlæggets udførelse.

Derimod blev den nye *graverbolig* ved runddelen opført efter *Jens Bangs* forslag og tegning. Den stod færdig i 1808, og her var foruden bolig for graveren indrettet en ligstue.

Da frygten for, at den afdøde skulle være skindød var meget stor på den tid, da der ikke krævedes nogen dødsattest udstedt, var der i denne ligstue lavet en særlig anordning, således at en klokke ringede inde hos graveren, hvis den døde bevægede sig. Benyttelsen af ligstuen var dog ikke stor og holdt hurtigt op.

Trangen til at have et sted, hvor kisterne kunne stå, indtil begravelsen kunne finde sted, var efterhånden bleven stor, da der som regel var dårlig plads i hjemmene.

Man opførte derfor i 1829 det på afd. L. liggende *lighus*. Dette blev også brugt til begravelser. I 1864 foregik her ikke mindre end 244 (man havde dengang ca.

3000 begravelser om året), så trangen til et kapel var stor, og man besluttede i 1867 at bygge det nuværende kapel efter tegning af arkitekt *C. J. V. Ingmann*.

Efterhånden som beplantningen voksede til, blev kirkegården et sted, hvor man gerne tog ud, men når man læser de plakater, som forbød æden, drikken, og musik, forstår man, at den tillige blev et slags udflugtssted, og pieteten hos en del af befolkningen har ikke været særlig stor. Dog berømmes kirkegården fra mange sider for dens stemning og skønhed, og mange alvorlige stunder er tilbragt her.

Mange fortjente mænd og kvinder fik her deres sidste hvilested.

Det er ugørligt at bringe en liste over dem her, men en sådan findes ved kirkegårdens indgange.

Dog skal nævnes *H. C. Andersen* (jevnt. VK 18 s. 73—74), hvis grav besøges af tusinder, og *Søren Kierkegaards* grav, som også besøges af mange fra ind- og udland.

Der gøres også fra begravelsesvæsenets side meget for at bevare fortjente mænd og kvinders grave og monumenter. 168 grave er således optaget som historiske og passes for begravelsesvæsenets regning.

Det var oprindeligt bestemt, at kirkegården skulle nedlægges i 1980.

Dette er nu forandret til 2020. Der er nu planer om at omdanne den til en *mindepark*, hvor man vil bevare monumenterne både over fortjente personer, og monumenter, som har kunstnerisk eller kulturel værdi.

Man vil bevare de smukke gamle træer og busketter og omlægge gangene, så de på en naturlig måde fører til de grave, som bevares.

Dette arbejde er allerede begyndt, idet man når passende store stykker hjemfalder sløjfer de mindre gange, sår græs eller planter busketter. Allerede nu er kirkegården et yndet opholdssted for mange mennesker, og sommeren igennem er kirkegårdens bænke optaget af ældre mennesker, som her finder et smukt og roligt sted, selv om gadens larm høres, og der er ingen tvivl om, at kirkegården også som park vil blive et uvurderligt gode for det tætbefolkede Nørrebro.

Fig. 135-36.
Gravmæler på
Assistens kirkegård.
Øverst A 109 af Bissen
og Bindsbøll,
nederst A 990/91.
Begge fotos: J. Th.

Fig. 137.
Poppelalleen,
sidst fornyet i
1920-erne.

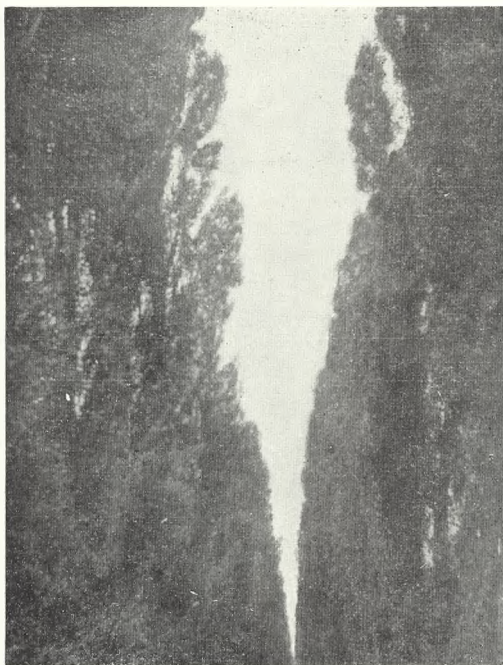

Fig. 138.
Del af det regulerede
parti i afd. A.

Fig. 139.
Betjentvagstue.
Alle fra Assistens
kirkegård;
fotos: J. Th.

Kortlægning af Kirke- gaarden og Registrering af Gravene

Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen

Til Sikring af den enkelte Gravs Fredningstid er det i »Den kongelige Anordning om Kirkegaard« April 1953 fastsat, at der ved hver Kirkegaard skal forefindes en af Præsten autoriseret Kirkegaardsprotokol i 2 Eksemplarer med dertil svarende Kort og at disse af Hensyn til Brandfaren skal opbevares paa to forskellige Steder. Naar man ser, hvad der paa de forskellige Steder er gjort for at efterkomme denne Bestemmelse og det mere eller mindre tilfredsstillende Resultat, man herved har opnaaet, finder jeg Anledning til at paapege nogle af de Forhold, der har afgørende Betydning for Opnaaelse af det rigtige resultat:

Kortet skal angive: Gange — Kistepladser m/No. — og Familiegravsteder d. v. s. til hvilke Kistepladser den enkelte Familie har Brugsret. Vigtigt er det, at Inddelingen i ligestore Kistepladser, mindst 1,25 m Bredde, straks indgaar i Planen. Nummereringen gennemføres bedst ved at give saavel Rækken som Pladsen i Rækken Nummer. Man kan da altid orientere sig uden at staa med Kortet i Haanden. Protokollen skal tilsvarende angive: Stillingen i den enkelte Kisteplads d. v. s. Oversigt over hvem og hvornaar der i Tidens Løb er begravet i denne — og Kistepladsernes Sammenhæng i Familiegravsteder med Angivelse af Brugen.

Der findes Steder med udmærkede Kort og Protokoller, men hvor man paa Kirkegaarden foretager — maaske i og for sig udmærkede Afvigelser fra disse — uden at tilsvarende Ændringer af Kort og Protokol foretages. Kendskabet til Gravenes Beliggenhed vil jo derved efterhaanden blive ihvertfald delvis afhængig af Graverens Hukommelse. For at faa den rette Forbindelse mellem Kirkegaarden og dens Kort og Protokoller, maa der paa Kirkegaarden straks foretages en *Afmærkning af Kistepladserne* ved Nedsættelse af et passende Antal Sten eller andre faste Punkter ud fra hvilke Udmaaling til de fremtidige Begravelser og Plantning af Hække foretages. En gennemført Afmærk-

ning af samtlige Kistepladser med stærkt fremtrædende Cementsten, som man undertiden ser, virker jo ikke forskønnende. Udelukkende at anvende de lette Metal-skilte giver ikke den fornødne Fasthed, da de let kan forskydes, men en Kombination af Cementsten, diskret anbragt, og Metalskilte kan virke udmærket.

Det ville være rigtigt her at gøre opmærksom paa Betydningen af, at *Kirkegaardens Folk — Graver og Kirkevæрге — drages med ind i Arbejdet*, saavel ved Planens Tilrettelæggelse som ved dens Afsætning paa Kirkegaarden. Deres Kendskab til stedlige Forhold kan være af uvurderlig Betydning, men mere rigtigt er, at de derved meget lettere bliver i Stand til paa rigtig Maade at fortsætte det paa-begyndte Arbejde.

Bekendtgørelser om dødsfald

August F. Schmidt

Når et menneske havde draget sit sidste suk, ilede man i tidligere århundreder til den nærmeste kirke for at få *ringet* med dens klokker. Dette kaldes for »*Sjæleringning*«. Denne klokkeringning antoges i særlig grad at lette sjælens indgang i himmelen. Det var en kærlighedsgerning mod den afdøde. Den er i vort land kendt tilbage til den katolske middelalder. Da man senere blev klar over, at ringning inden begravelsesdagen var af papistisk oprindelse, blev den som *uskik* forbudt i kongebreve fra 1576 og 1578. Kun på begravelsesdagen skulle klokkeringning være tilladt. Det varede imidlertid længe, inden man fik afskaffet sjæleringningen mellem dødsdag og begravelsesdag, og først i 1739 vovede man at forbyde al klokkeringning på anden tid end selve begravelsesdagen.

Ringning med kirkens klokker straks efter et dødsfald er blevet bekendt, bruges i vore dage bl. a. i Rinckenæs ved Flensborg fjord.

Sjæleringningen var et *dødsbudskab*. Når kirkeklokkens toner lød ud over land og by, vidste man, at et menneske var

sovet hen, nu var et livsløb, kort eller langt, afsluttet. Indenfor de gammeldags småsamfund har de fleste vidst besked med, *hvem* den bortgangne var, og man har i de enkelte hjem været klar over, om man skulle med til ligbegængelsen eller ej. I landsbyerne blev der almindeligvis indbudt til begravelse 2 dage før denne fandt sted. Indbyderen havde som regel et vist ceremoniel (indbydelsestale m. v.) at rette sig efter.

Vi skal først forholdsvis langt ned mod vor tid, inden man gennem *dagspressen* kunne offentliggøre dødsfald og begravelser. Man tænkte sig, at ikke inden i 1666 fik Danmark sin første avis, en hofavis, som *Anders Bording* skrev. Den indeholdt mest hofnyt og lidt udenrigspolitik. Før den tid ikke engang en avis som nyhedsspreder. Vi skal ned i 1700-tallet, inden dagspressen begynder at udvikle sig, og det varede ikke så længe, inden den blev benyttet som budbringer også af dødsfald, men kundskab om disse måtte dog af økonomiske grunde overgå til de betalte indrykkelser: *annoncerne*. Senere kom så også *mindeartiklerne* om mere fremtrædende borgere, når de var gået over til hin verden, som det hedder om de afdøde i et gammelt skrift.

Ude i *landsognene* varede det længe med at optage købstadsskikken at offentliggøre dødsfald i dagbladens annoncespalter, men i sidste halvdel af forrige århundrede blev det almindeligt også på landet at benytte sig af *dødsannoncer*. Det må dog nævnes, at fattige folk, både i landsbyer og købstæder meget ofte, også efter 1900, ikke lod et dødsfald annoncere. Der var udgifter nok endda ved et dødsfald, så der var god grund til at spare.

Som man af det følgende vil se, er der en betydelig forskel på gamle dages dødsannoncer og på vor tids. Når ikke andet er nævnt, er de anførte annoncer hentet fra *Aarhuus Stiftstidende*. De giver et levende indtryk af, hvorledes man i årtierne omved 1800 overfor offentligheden gav udtryk for en stor personlig sorg, samtidig med at man fik meddelt et dagblads læsere, at et menneske var hjemkaldt.

Ejeren af *Årslev Mølle* ved Randers, Jens Møller, mistede 14. november 1804 sin hustru. 17. nvbr. var hans annonce herom fremme:

»Min uforglemmelige blide Kone Giertrud Marie Hedevig Roscher endte sit for

mig dyrebare Liv Dags Morgen Kl. 6, i en Alder af 31 Aar. Mine Venner og Bekjendte ville deele min Sorg med mig, men ikke skulle uleiliges med at bevidne mig Deeltagelsen«.

Herefter skal anføres 3 annoncer fra sørgende *enker*. Den førstes dødsannonce lød:

»Natten imellem den afvigte 30te Nov. og 1ste Decbr. 1804 behagede det urandsagelige Forsyn at lade mig friste den tunge Skiebne, at miste min uforglemmelige Mand Wilhelm August Schæffer, forhen Districts-Chirurgus her i Byen og Egnen. Min Skiebne er saa meget desto sørgeligere, som jeg efter det kærligste, men desto værre, alt for korte Ægteskab af lidet over 4 Aar, sidder eene tilbage med 2de smaae umyndige Børn og seer min Nedkomst med det 3die i Møde. Gud hielpe mig forladte. Han eene kan.

Aarhus, den 1. December 1804.

Rachel Magdalene, sal. Schæffers«.

Og den anden skrev efter 27 års ægteskab:

»Sidstafvigte Torsdag den 6te dennes om Morgen Kl. 5 slet behagede det Livets og Dødens Herre at lade min inderlig elskte Mand Jacob Kieldrup, forhen Borger-capitain og Kiøbmand her i Aarhus, ved en sød og stille Slummer, omskifte Tiden med den salige Evighed, efter en Maanedes Sygeleie og det kierligste Ægteskab i 27 Aar. Hans inderlige Omhue og Kierlighed ei allene for mig, men som stedse udstrakte sig baade til hans og min Familie, gjør hans Savn desto smerteligere og forvisser mig om deres ømme Deeltagelse i min billige Sorg.

Aarhus, d. 8. December 1804.

Karen, sal. Kieldrups«.

Thomas Bagger Lütken, født i Skellerup på Fyn 1753, blev 4. juni 1778 amtsforvalter over Lundenæs og Bøvling amter i Vestjylland. Han indgik 2. august 1778 ægteskab med Wibecke Christiane Bendz (1756—1806).

Efter Ths. Bagger Lütkens død 30. september 1805 indrykkede enken i *København's Adresse Avis* 1805, nr. 412 denne dødsannonce:

»Efter 27 Aars kierligt Ægteskab og lige saa lang Embedstid, behagede det Forsynet den 30. September at bortkalde min elskede Mand, Amtsforvalter Thomas Bagger Lütken i sit Alders 53 Aar, efter en langvarende Brystsvaghed. Sex efterlevende Sønner og tvende Døtre begræde med mig hans for os saa tunge Tab.

Ringkjøbing, 2. Oktober 1805.

W. C. Lütken, f. Bendz«.

I de følgende 2 annoncer er det *hustru*, der begrædes.

»At det har behaget det uransageligste Forsyn at bortkalde min elskelige Kone Giertrud Chatarine Svendsen, fød Asch, sidstledende 2den Jan. i en Alder af 63 Aar og 2 Maaneder, efter 28 et halv Aars kierlig Egteskab, efterladende mig blinde og meget svagelige Mand med 3 uforsørgede Børn; dette bekjendtgjøres for fraværende Slægt og Venner af hendes dybtsørgende Mand.

Aarhus, den 5te Januar 1805.

Poul Svendsen«.

»Efter nogle Aars svagelig Helbred bestandig paa sit Sygeleie, af Gigt, som slog ind og angreb de indvortes Dele, har det behaget Gud, Løverdagen den 25. Januar om Morgen Kl. 9 slet, ved Døden at hjemføre til det bedre Liv min elskelige Kone, Karen Torstings, i hendes Alders 47. Aar og Ægteskabs 9. Aar. Hvilket bekjendtgjøres vores fraværende Slægt og Venner af hendes efterladte Mand.

Aarhus, den 25. Januar 1806.

Jens Reienholdt«.

Og her følger en dødsannonce over en *svigerfader*, meddelt i Aarhus Stiftstidende den 7. marts 1807:

»At det har behaget det altledende Forsyn Løverdagen den 28. Febr. ved en hastig Død at bortkalde til et bedre Liv min elskede Svigerfader, Jens Thomasen Sabroe, i hans 70 Aar og 1 Dag, maae jeg herved sørgeligst bekjendtgjøre fraværende Slægt og Venner. Enhver som kiendte hans retskafne Vandel vil vist hædre hans Minde og deeltage med mig i min billige Sorg.

Aarhus, den 3. Marts 1807.

R. Svane, Bagermester.«

(fortsættes)

Den nye anordning om kirkegårde og dens æstetiske problemer

Foredrag ved Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde i Randers 18. juni 1958.

Provst J. Exner.

(Tallene i parentes henviser til anordningens paragraf og stykke).

Den gamle anordning om kirkegårde af 10. december 1927 blev som bekendt afløst af en ny den 20. april 1953. Denne spænder over mange og forskelligartede æstetiske problemer, hvoraf de vigtigste er følgende:

1. Kirkegårdens sømmelighedstilstand i overensstemmelse med stedets karakter (1—12,1—15,1).
2. Kirkebygningen (2,4—15,1—7,2).
3. De øvrige bygninger (1—27,1).
4. Anlæg og udvidelse (8,1—11—13,1).
5. Beplantning (2,4—7,1—4—8,2—15,1—21,2, hække: 7,1).
6. Planering (3,1—13,1).
7. Gravpladser (5,1—5,4—14,1—15,2—21,2, sløjfning: 5,4, fredningstiden: 25).
8. Indhegning (5,2—26,1).
9. Mindesmærker (5,2—21,2—26,2-3).
10. Urnebegravelser (14,3—16 ff).
11. Veje og gange (3,2—3,3—6—13,2—16,3).
12. Brønde (4—10,1).
13. Af-faldspladser (5,5).
14. Ledningsmaster (2,4).
15. Stengærder, mure, hegn (2,1—12,1-2).
16. Indgangsporte og indgangspartier (2,2—12,3-4).
17. Omgivelserne (2,3—2,4—5,5—12,6—27,1).
18. Regulering (3,1—8,2—13,1).
19. Vedtægt (1—16,2—21,1).

Lad mig sige med det samme, at den nye anordning betyder et stort fremskridt i forhold til den gamle, idet den dels indrager mange æstetiske spørgsmål, som ikke var nævnt i den gamle, og dels giver dem en bedre behandling. Jeg skal nævne nogle af fremskridtene:

1.

»Stedets karakter« fremhæves stærkere end i den gamle anordning. Den gamle nævner »Anlæggets karakter« i forbindelse med hegnet omkring kirkegården, som skal være passende til anlæggets karakter, og der siges også, at beplantningen skal

tage hensyn til de stedlige forhold og til den betydning, som beplantningen har for hele kirkegårdens udseende og karakter. I den nye anordning fremhæves dette med karakteren endnu stærkere — og allerede i den første §, hvor det siges: »Det påhviler menighedsrådet, kirkens ejer og dens tilsyn at våge over, at kirkegården med hvad der hører til den, derunder bygninger, holdes i sømmelig stand i overensstemmelse med stedets karakter og under iagttagelse af vedtægtens bestemmelser«. Her melder imidlertid spørgsmålet sig: *Hvad* skal der forstås ved »stedets«, »anlæggets« og »kirkegårdens« karakter (1—12,1—15,1)? Der er her rejst et spørgsmål, som i høj grad trænger til klaring. Jeg ser ikke rettere, end at vi ud fra et kristent synspunkt må slå fast, at »stedet« (kirkegården) må bestemmes ved tre ting: 1) det er en begravelsesplads 2) på indviet jord 3) for den kristne menighed. Selvfølgelig skal *alle* kunne begraves på vore kirkegårde, men det er ganske uomtvisteligt, at vore kirkegårde har fået en kristen indvielse i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, fordi de skal være begravelsespladser for den kristne menighed, som så at sige alle — ca. 97 % i vort folk — hører med til i kraft af den kristne dåb. Dette synspunkt medfører imidlertid konsekvenser, som jeg også skal prøve på at drage til klaring af begreberne:

a. *De gode kristne traditioner, som endnu er levende, bør bevares.* Kisten bør derfor fremdeles placeres på kirkegården i retningen øst-vest med den afdødes hoved »skuende« mod øst. Denne symbolik er som bekendt et udtryk for

det kristne opstandelseshåb. Som solen står op i øst, ville de gamle vente på Kristus, når han kom igen fra øst, og skue frem i håb mod denne dag.

- b. *Kirkegården skal være graven bekendt.* Det er uærligt på en kirkegård at ville søge at skjule dødens virkelighed, og vi må derfor vende os imod den tendens, der bevidst vil søge at skjule graven ved hjælp af beplantning eller andre midler. Døden er hverken lyrik eller romantik, og derfor må der være forskel på en kirkegård og et lystanlæg, som tjener forskellige formål. Hermed er selvfølgelig ikke sagt, at kirkegården skal være dyster. Døden skal vi møde med ro og alvor og håbet om opstandelse — og dette skal såvidt muligt genspejles eller understreges i kirkegårdens anlæg og beplantning. Og ved gravmælerne ikke at forglemme!

- c. *Det er ikke blot enkeltpersoner, der hviler på kirkegården, men en menighed* — et fællesskab. I konsekvens af dette må kirkegården være præget af et helhedssyn, som de enkelte gravsteder naturligt må føje sig ind i.

Jeg er glad for, at den nye anordning udtrykkelig taler om »stedets« karakter, og jeg har prøvet på at give udtrykket en tolkning ud fra en kristen menighedsbevidsthed. Ud fra denne forståelse vil der falde lys over mange af kirkegårdens problemer.

2.

Hvad anlæg af nye kirkegårde eller udvidelse af disse m. v. angår, da stiller Kirkeministeriet her større krav end i den gamle anordnings § 1. I den tilsvarende § 8 i den nye anordning står der således i nyt stk. 2: »Ved indsendelsen af sager angående anlæg af nye kirkegårde, kirkegårdsudvidelser samt ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg, herunder sløjfning af kirkegårdsarealer, skal tillige vedlægges det til bedømmelsen fornødne materiale, herunder planer såvel af den foreliggende tilstand som af projektet,

indeholdende udførlige oplysninger om terrænhøjder, bygninger, mure, hegn, materialer og beplantning. Forinden ministeriet træffer afgørelse i sagen, kan denne forelægges til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst«.

Det ses, at provstiudvalgets beføjelser på dette område er blevet noget indskrænket. Medens beplantningsplanen tidligere kunne godkendes af synet (lovens § 32), skal den nu godkendes af kirkeministeriet. Også ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg skal formentlig godkendes af ministeriet, men det forekommer mig, at der her er en uklarhed tilstede. Er det mon meningen, at *alle* ændringsforslag skal indsendes til Kirkeministeriet? Den pågældende sætning kan fortolkes således, og dette vil i så fald atter betyde en indskrænkning i provstesynets (provstiudvalgets) beføjelser, idet synet, såvidt jeg kan se, tidligere har kunnet approbere de omhandlede ændringer i bestående kirkegårdsanlæg. Helt nyt er det, at ministeriet i sager vedrørende beplantning kan forelægge disse for kunstakademiets udvalg for havekunst, inden man træffer endelig afgørelse i sagen. Jeg anser denne bestemmelse for meget betydningsfuld, idet ministeriet herved tilkendegiver, hvilken betydning det har, at beplantningsspørgsmålene bliver løst på den helt rigtige måde.

I forbindelse med de i 8,2 nævnte ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg, vil det være rigtigt at gå ind på spørgsmålet om *kirkegårdens regulering*. Tidligere kunne provstiudvalget godkende en reguleringsplan, men hvis en regulering nu falder ind under begrebet »ændring i bestående kirkegårdsanlæg«, og det er meningen, at kirkeministeriet herefter vil have alle ændringsforslag indsendt til godkendelse, er provstiudvalgets beføjelser atter blevet indskrænket. Jeg stiller mig tvivlende overfor, om dette i alle tilfælde vil være et gode — endsige fornødent.

Det er imidlertid givet, at ved en kirke-

gårdsregulering skal der gås frem med den allerstørste forsigtighed og pietet, og dette bliver glædeligvis også stærkt understreget i den nye anordning. Tidligere stod der, at »kirkegården skal planeres og reguleres således, at det enkelte gravsted med tilhørende gang danner en jævn flade« (§ 6), men nu står der, at »kirkegården kan, hvor det tiltrænges, af provstiuvalget forlanges planeret og reguleret« (3,1). Tidligere skulle som sagt reguleringsplanen godkendes af synet (lovens § 32), men denne bestemmelse er ikke medtaget i den nye anordnings § 3. I denne § møder vi den vigtige bestemmelse i stk. 1 b: »Ønskes ældre kirkegårde reguleret, bør der tages vidtgående hensyn til de eksisterende skønhedsværdier, som også uregelmæssighederne kan indebære«. Hvor er jeg glad for, at dette er blevet sagt! Alt for megen skønhed på vore kirkegårde er gået tabt takket være de hårdhændede reguleringer, hvor alt skulle tilpasses efter geometri og matematiske formler.

3.

Om selve *beplantningen* siger den nye anordning en hel del godt, idet man i den nye anordning viser større forståelse for beplantningens æstetiske værdi end i den gamle. Jeg kan således nævne bestemmelsen i § 2, stk. 4: »Kirkebestyrelsen bør våge over, at der ikke ved unødigt stærkt indgribende ændringer af beplantningen på og ved kirkegården sker nogen skade i forhold til den betydning, som kirken og kirkegården har for det omgivende landskabs skønhed«. Ny er også bestemmelsen i § 7,1, at hvis der påtænkes »indgreb i gammel træbestand af større omfang, kræves ministeriets godkendelse indhentet forud«. En sådan bestemmelse er rimelig, når man tænker på, hvilken stor æstetisk betydning en gammel træbestand kan have for kirkegården. Ligeledes kan man glæde sig over stk. 4 i samme § 7, der siger, at »bestående beplantning af skønhedsværdi for helhe-

den må ikke uden kirkegårdsledelsens tilladelse fjernes af gravstedejeren, uanset om denne har udført og bekostet beplantningen«. Den nye anordnings større erkendelse af beplantningens betydning kommer — som tidligere nævnt — også til orde i § 8,2, hvor ministeriet bemærker, at i sager vedrørende beplantning på nye kirkegårde eller udvidelse m. v. af disse, kan ministeriet — forinden det træffer endelig afgørelse i sagen — forelægge den til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst. Af alt det, der her er nævnt, fremgår det, at beplantningen skal tage hensyn til de stedlige forhold og til den betydning, som beplantningen har for hele kirkegårdens udseende og karakter. Bestemmelsen om, at »ved plantningen må der tages nøje hensyn til, at kirkebygningen og dens mure ikke derved berøves lys og luft« er fra den gamle anordning kommet med i den nye.

Læplantning var påbudt i den gamle anordning (8,1), men i den nye gøres læplantningen afhængig af, om den er påkrævet (15,1) — en særdeles rimelig forudsætning. På de gamle kirkegårde skal en beplantningsplan godkendes af provstiuvalget (7,2), medens ministeriet formentlig skal godkende beplantningsplanen vedrørende anlæg af nye kirkegårde.

Jeg glæder mig altså over, at den nye anordning lægger mere vægt på beplantningsproblemerne end den gamle og hilser fremskridtene med stor glæde. Men *jeg savner alligevel en hel del:*

Der siges intet om den *harmoni*, der bør tilstræbes *mellem kirkebygningen og beplantningen* — d. v. s. i første række træerne. Der er kun tale om, at plantningen ikke må berøve kirkebygningen og dens mure lys og luft. Netop med henblik på harmonien mellem kirkebygningen og træerne burde der være sagt noget om at borttage eller stevne de på kirkegården stående træer. Ligesåvel som man skal værne om de store skønne træer, der giver kirkegården dens karakteristiske

præg, skal man også værne om kirkebygningen, så den ikke på utilbørlig måde bliver skjult af træernes mangfoldighed.

Det rigtige er altså, at træerne tjener både kirkegården og kirkebygningen, men de må aldrig opkaste sig til herrer, der får lov til at gøre som de vil! Med dette in mente skal man ikke blot være skønsom med hensyn til gammel træbestand »af større omfang« (7,1), men *også* tage hensyn til det enkelte karakteristiske træ eller træer, der har historisk værdi.

Så tales der om »fyldestgørende« læplantning (15,1), men der siges ikke noget om, at det afgørende er *underlæ*, hvad ikke alle ved. De høje, store langstammede træer betyder ikke så meget i denne forbindelse — de kan tværtimod skjule for meget for kirkebygningen. Der er heller ikke skelnet mellem randplantning og læplantning, der jo kan være to vidt forskellige ting. Randplantningen rundt omkring kirkegården kan være af meget stor æstetisk betydning og tjener i første række dette formål. Læplantningen har i første række et praktisk formål. At man så søger at forene disse hensyn, er en anden sag. En randplantning antydes kun i 7,2, hvor der står: »Det bør ved plantning af højt voksende træer udenfor læbælterne iagttages, at der hertil vælges arter, der ikke ved rodnettets egenskaber eller løvets art kan virke ødelæggende eller hæmmende på plantevæksten på de omliggende gravsteder«, og det er jo rigtigt med visse modifikationer. At det også skal være en *æstetisk* tilfredsstillende randplantning, nævnes slet ikke, skønt det jo som sagt er meget vigtigt.

Der er en uklarhed i 7,2, hvor der tales om ny plantning »langs kirkegårdens hegn«. Er det indenfor eller udenfor hegnet? Det bør sædvanligvis ikke være udenfor hegnet, hvorved et smukt stablet dige eller en gammel mur helt eller delvis vil blive skjult.

Om *hækkene* står der kun, at de skal holdes klippede (7,1). Jeg synes, at man

i denne forbindelse godt kunne have peget på det værdifulde ved — idetmindste indenfor samme kvarter på kirkegården — at have samme hække af samme art og samme højde for de forskellige kategoriers vedkommende, men man har muligvis undladt dette af frygt for en kedsommelig eensretning, som heller ikke jeg er en tilhænger af.

Jeg undrer mig noget over, at der ikke i den nye anordning står det mindste om de større *græsarealers* betydning for kirkegårdens helhedspræg og øvrige æstetiske betydning, men dette hænger vist sammen med, at man herhjemme først i den senere tid har fået øjnene op for det grønne græstæppes værdi. I anordningen er der kun tale om at tilså de sløjfede gravsteder med græs (5,1 og 5,4).

Af alt det, jeg har sagt om beplantningen, fremgår det, at der knytter sig problemer til den, der kan være så store og så betydningsfulde, at det er ganske nødvendigt at søge faglig bistand for at få spørgsmålene løst på rette måde. Det har kirkeministeriet nu i den nye anordning erkendt for sit eget vedkommende, når det gælder en beplantningsplan vedrørende anlæg af nye kirkegårde eller en udvidelse m. v. af dem. Men hvorfor må ikke provstiudvalgene have lov til også at søge faglig bistand hos en kyndig havearkitekt eller anlægsgartner, når det gælder spørgsmål vedrørende beplantning eller anlæg, som provstiudvalgene skal udtale sig om og som de har ansvar overfor? Selv om jeg mener om mig selv, at jeg dog har nogen forståelse for kirkegårdens æstetiske problemer, så har jeg dog alligevel gang på gang på mine kirke- og kirkegårdssyn savnet at have en fagmand hos mig, som jeg kunne rådføre mig med. Og jeg ved, at mange af mine kolleger, der tager deres opgave alvorligt, føler som jeg. Forhåbentlig kommer det snart dertil, at provsten ikke blot må tage en bygningskyndig mand med sig på sine synsrejser til kirker og kirkegårde, men også

må have en med, der er fagmand i spørgsmål om beplantning og anlæg.

4.

Det meget vigtige spørgsmål om kirkens og kirkegårdens omgivelser tager den nye anordning op til behandling for første gang, og der siges meget af værdi i denne forbindelse. Jeg vil særlig gøre opmærksom på følgende:

»Kirkegårdsbestyrelsen har pligt til at overvåge, at kirkegårdens nærmeste omgivelser ikke bebygges eller bruges på skæmmende måde, og søge at forhindre dette ved forhandling med rette vedkommende, eventuelt ved indberetning til ministeriet« (2,3). Dette er ganske udmærket! Men — så føjes der til — ligeledes i 2,3: — »Ved frivillige fredninger, således som de allerede er iværksat adskillige steder, bør der som hovedregel søges sikret et areal af vejbredde omkring kirkegården, på hvilket der ikke kan bygges«. Jeg kan ikke nægte, at denne bestemmelse er jeg meget ked af, og den røber megen ukendskab til de c. 4500 frivillige fredninger, som — uden erstatningskrav — er blevet gennemført i vort land siden 1949.

Jeg er særlig ked af udtrykket »hovedregel«, idet man herefter må formene, at når der blot kan fredes en bræmme omkring kirkegården på en vejs bredde, har man som regel opnået en tilfredsstillende fredning, der på tilfredsstillende måde sikrer kirken og kirkegården mod en for nærgående og skæmmende bebyggelse. Men dette er jo ganske galt! Jeg skal indrømme, at hvis der fra gammel tid havde været en vejbredde-fredning omkring alle vore kirkegårde, ville en hel del skæmmende bebyggelse klods op til kirkegårdens hegn have været undgået. Men hvis de nævnte 4—5000 frivillige fredninger som en hovedregel ikke havde opnået mere end sikring af et areal af vejbredde omkring kirkegården, så havde resultatet været overordentlig utilfredsstillende!! Under det fredningsarbejde, der er blevet gen-

nemført, har der slet ikke kunnet gives nogen hovedregel for, hvor meget der skulle søges fredet — det måtte ganske afhænge af forholdene ved de enkelte kirker. Nogle steder kunne man nøjes med at fredes en bræmme omkring kirkegården på 10-50 meters bredde, medens det andre steder var rigtigst at fredes større arealer. Fredningens omfang måtte altså tage hensyn til kirkens placering inde i byen eller i byens udkant eller ude i det åbne landskab. Ud fra de mange erfaringer må jeg derfor hævde som en *hovedregel*, at man kan slet ikke nøjes med en bræmme-fredning på en vejs bredde! Jeg er i sandhed lykkelig over, at fredningsbestemmelsen i den nye anordning ikke var formuleret, dengang fredningsarbejdet skulle gennemføres. Det er ikke til at sige, hvad den så kunne have ødelagt!

Men nu nok om det — jeg må gå over til at nævne mere af det gode, der siges om kirkens og kirkegårdens omgivelser. I 2,4 står der: »Kirkebestyrelsen bør ligeledes våge over, at der ikke ved unødige indgribende ændringer af beplantningen på og ved kirkegården sker nogen skade i forhold til den betydning, som kirken og kirkegården har for *det omgivende landskabs skønhed*. Ledningsmaster o.l. må ikke anbringes på kirkegården eller i dens hegn, ligesom ledninger heller ikke bør føres hen derover«. 5,5 bestemmer, at »affald må kun henlægges på de dertil bestemte steder, der bør indrettes således, at de ikke skæmmer kirkegården eller dens omgivelser«, og 12,6 indskærper, at man ved anlæg af nye kirkegårde og kirkegårdsudvidelser også må tage omgivelserne i betragtning. Endelig siges der i 27,1, at der må ikke opføres bygninger på kirkegården eller på kirkens grund, før ministeriet kan godkende den situationsplan, der viser den pågældende bygningens beliggenhed i forhold til omgivelserne. Ligeledes bør bygningerne placeres med videst mulig hensyntagen til stedets skønhedsværdier.

5.

Den nye anordning går ind på *en række andre områder af æstetisk betydning*, og som derfor også bør nævnes.

Der er kirkegårdens *hegn*. Hegnets art er ikke nævnt specificeret i 12,1, således som tilfældet var i den gamle anordning § 5: »Som indhegning kan anvendes stengærde, mur, jerntrådshegn med tjørnehæk eller andet lige så holdbart materiale«. Det har altid generet mig, at man tidligere placerede jerntrådshegn med tjørnehæk på linie med stengærder og mure, og at man kunne lade sig nøje med ligeså holdbart materiale«. Nu står der kort og godt i 12,1: »Om kirkegården skal der være et forsvarligt hegn, passende til anlæggets karakter«. I den nye anordning nævnes iøvrigt kun stengærder og mure (2,1), og det er godt. Ny og god er her også bestemmelsen om, at heller ikke *mure* må nedbrydes eller flyttes eller erstattes med andet materiale uden ministeriets samtykke. Tidligere gjaldt denne bestemmelse kun stengærderne. Ligeledes er det nyt, at »når ældre kirkegårde udvides, skal de gamle diger eller hegnsmure sædvanligvis bevares og kun forsynes med de nødvendige gennemgange« (12,2b). Jeg finder denne bestemmelse ganske rimelig både ud fra en æstetisk og en historisk betragtning.

Det gælder fremdeles, at ved udvidelsen af kirkegården bør hegnet i reglen være af samme art som hegnet om den ældre kirkegård (12,2). Medens indhegningen samt *porte* og *låger* tidligere skulle godkendes af synet (lovens § 32), inden arbejdet blev påbegyndt, er det nu ministeriet, der skal meddele godkendelsen (12,4).

Også vedrørende *veje* og *gange* er der nye bestemmelser. Medens køreveje efter den gamle anordning skulle være mindst 4 meter brede, er mindstebredden nu sat til 3 meter. Omvendt bør sidegangenes bredde være mindst 1,80 meter mod tidligere 1,50. Korte sidegange skal være mindst 0,50 meter brede. Som belægning

må ikke anvendes cementbelægning (d. v. s. cementstøbning) (3,2-3). Mellem urnegravsteder må der være gangstier, hvor der afviges fra de nævnte bestemmelser om bredde og udførelse (16,3).

Hvad *gravpladserne* angår, gælder der også her lidt ændrede mål. Størrelsen på en gravplads skulle tidligere normalt være $2,5 \times 1,3$, men nu er målene sat til $2,6 \times 1,2$ (14,1). Noget helt nyt er, at nu nævnes også urnegravstederne, som skal have et areal af mindst $0,5 \text{ m}^2$. Der kan anlægges et fællesgravsted, men der bør beregnes samme plads pr. urne — de nævnte $0,5 \text{ m}^2$ (17,2-3). Som noget helt nyt nævner anordningen, at gravsteder, der sløjfes, også kan tilplantes (5,4). Tidligere var der som bekendt kun tale om at gruse eller tilså dem med græs. Denne tilføjelse bør bemærkes, da den i givne tilfælde vil kunne være af virkelig betydning for kirkegårdens udseende.

Gitterværk omkring gravstederne er stadig tilladt, forsåvidt kirkegårdsbestyrelsen giver sit samtykke dertil, men nyt er det, at gravgitre, der virker skæmmende på kirkegården, kan forlanges fjernet af provstiudvalget (26,1). Dette er en betydningsfuld tilføjelse, der giver provstiudvalget en hårdt tiltrængt ret til at være medbestemmende på et område, hvor store æstetiske forsyndelser har gjort sig gældende.

Ved udvidelser og nyanlæg kan gitre helt forbydes (15,2), og kirkegårdsvedtægten kan fastsætte, at kirken i disse tilfælde overtager såvel plantningen som vedligeholdelsen af hegnene (15,2) — dette er dog ikke noget nyt. En omfattende regulering bør efter min formening kunne sidestilles med begrebet »nyanlæg« af en kirkegård, og i så tilfælde skulle der være mulighed for at kunne fjerne gitrene til fordel for levende indhegning.

Så er der *gravmælerne*. Det gælder stadig, at »mindesmærker, der ved deres størrelse eller form vil virke skæmmende på kirken eller kirkegården, eller hvis indskrif-

ter må anses for upassende, må ikke anbringes og kan forlanges fjernet«. Nyt er det derimod, at hvis også »udstyret« må anses for upassende, kan mindesmærket forlanges fjernet. Det er en fornuftig tilføjelse. Fra den gamle anordning har man bevaret bestemmelsen om, at visse mindesmærker af betydning ikke må fjernes, men anbringes på passende sted (26,3). Jeg ville have været glad ved, om man her havde tilføjet: »og på passende måde«. Det er jo ikke ligegyldigt, om de ligger hulter til bulter, selv om stedet iøvrigt er passende! Jeg tror, at man mange steder vil kunne anbringe gravmælerne smukt ved eller i læhegnet eller randplantningen.

Til kirkegården hører også *bygningerne* med deres problemer af æstetisk art. Den nye anordning siger da også udtrykkelig, at der skal våges over, »at kirkegården, med hvad der hører til den, derunder bygninger, holdes i sømmelig stand i overensstemmelse med stedets karakter« (§ 1). Bygningerne får iøvrigt deres særlige omtale i § 27, og blandt disse nævnes nu også krematorium for første gang — ligesom urnebegravelser og urnehaver. (Med ligbrændingsbevægelsen har altså helt nye æstetiske problemer holdt deres indtog på vore kirkegårde). Anordningen siger udtrykkelig, at »bygningerne bør placeres med videst mulig hensyntagen til stedets skønhedsværdier« — hvilket er en helt ny og meget værdifuld og nødvendig bestemmelse. Det er jo sørgeligt at se, *hvor* mange steder i vort land både ligkapeller og andre huse skæmmer kirkegården, fordi de er placeret ganske uden tanke på stedet og omgivelserne. Der er kirkegårde, hvor det grimme ligkapel tiltrækker sig større opmærksomhed end den skønne kirkebygning! Det er da også med rette, at anordningen som noget helt nyt siger, at »bygninger eller dele deraf, der er opført uden ministeriets tilladelse, kan forlanges fjernet«. Bestemmelsen om, at også *begravelsesredskaberne* skal være

under tag, er ny. Nyt er det også, at *af-faldspladserne* »bør indrettes således, at de ikke skæmmer kirkegården eller dens omgivelser« (5,5).

6.

Som allerede nævnt betegner den nye anordning et glædeligt fremskridt i forhold til den gamle til trods for, at der er ting, som man må kritisere. Og til trods for, at der er *ting, jeg savner i den nye anordning*. Nogle af disse skal nævnes, inden jeg slutter:

Jeg savner en nærmere redegørelse for det *helhedssynspunkt*, der skal bestemme kirkegårdens anlæg og beplantning og være vejledende for løsningen af kirkegårdens øvrige problemer.

»Helheden« er nævnt i 7,4 vedrørende beplantningen — og så ikke mere. Spørgsmålet vedrørende det enkelte gravsted og helheden trænger sig meget på og kræver en klaring. Så er der problemerne omkring *urnebegravelserne*: f. eks. urnebegravelserne i forhold til de øvrige gravsteder, det lille urnegravstedets specielle beplantningsproblemer, gravmælerne på urnekirkegården, urnegravstedets form, osv. osv.

Der burde have været sagt noget om *gravmælernes materiale*, idet mange ganske glemmer, at man kan skabe ganske overordentlig smukke gravmæler også af træ og jern eller andet materiale. Der er i den nye anordning sagt mange gode og nye ting om kirkegårdens *regulering*, men det vigtige hensyn til *traditionen* og de landsdelsprægede kirkegårde er ikke nævnt.

Også om *veje og gange* burde der have været sagt noget mere. Græsgange og fliser kan have deres berettigelse, og deres problemer burde have været nævnt til vejledning, så der ikke går alt for megen »mode« i dem. Så er der vejenes og gangenes forhold til terrænet og terrassernes problemer — alt sammen spørgsmål af virkelig betydning for kirkegårdens skønhed. Selv om vi ikke skal ensrette, er

der eet og andet, man godt kunne have peget på.

Burde ikke også udseendet og placeringen af *brønde* og *affaldskasser* godkendes af provstiudvalget? Og hvad med de grimme *nummerpæle*?

Intet menneskeligt er fuldkomment — heller ikke denne ny anordning om kirkegårde. Men lad os glæde os over den store kærlighed til kirkegården, vi møder her, og det betydningsfulde arbejde, der er nedlagt i anordningen for at hjælpe menighedsrådene til en bedre indsigt i de mange spørgsmål, der angår en bedre kirkegårdskultur.

Og så har vi jo lov til at håbe, at hvad man ikke har fået med i den nye anordning, det kan komme med i den næste!

Svendborg urnelund

Konsulent Magnus Lund

Lørdag den 30. november 1957 indviede provst *Juul Sørensen* en udvidelse af Svendborg urnelund, så dennes areal fordobledes og nu er på godt 5000 m².

Det indkøbte areal til udvidelsen var en af byens gamle købmandshaver med en del dejlige, store træer, deriblandt midt i haven et platantræ, der siges at være landets største, og det afrunder på en naturlig måde Svendborgs hovedkirkegård og løser tillige den vanskelighed, der altid melder sig, når man på en gammel kirkegård ønsker et større samlet areal anlagt som urnelund. Jord havde vi i forvejen nok af. Kremationsprocenten for

Svendborgby var i 1957 45,5, og fra kapellet på hovedkirkegården blev foretaget 171 bisættelser mod 61 begravelser. En sådan udvikling med stadig flere bisættelser og færre kistebegravelser giver mange ledige gravsteder, men det vil alligevel vare mange år, før man får et sammenhængende frigjort areal stort nok til at skabe en urnelund af virkelig format. I Svendborg har man været så heldige at kunne erhverve to haver henholdsvis i 1944 og 1955, der begge stødte op til kirkegården og til hinanden, og nu har man som nævnt en urnelund på godt 5000 m². Den er tidligere omtalt i VK. 17, s. 108-9 og 119.

Også den sidste udvidelse er anlagt efter tegninger af arkitekt *Andreas Jensen*. Store græsflader er dominerende i hele urnelunden, hvor enhver synlig båseopdeling er lykkelig undgået, så gravene dækkes af et sammenhængende græstæppe. Det nye stykke støder op til en af byens gader, men skjermes mod denne af en gravstedsmur opført af røde, håndstrøgne sten med tilbagetrukne fuger. Fremspringende sten i muren markerer de enkelte gravsteder. Mindetavlerne anbringes på muren. Parallelt med denne skelmur er det tanken om et års tid at opføre en 80 cm høj gravstedsmur med gravsteder på begge sider, således at muren tjener til opsætning af mindetavlerne, medens asken gravsættes under grønsværen foran muren. Lodrette riller i muren skal tjene til markering af det enkelte gravsted. Af familiegravsteder vil der yderligere blive en enkelt række langs anlæggets ydergrænser, men ellers optager *fællesplænen* broderparten af den sidste udvidelse, nemlig ca. 1700 m² (til sammenligning tjener, at den kendte fællesplæne på *Bispebjerg* kirkegård er 946 m²).

Det omtalte platantræ hæver sin majestætiske krone på plænen midt, og ude ved en af siderne er rejst et stort og præg-

tigt kors af bornholmsk paradisgranit. I hver ende af plænen er nedfældet en granitsten i grønsværet, og i stenene er indhugget „Fællesplæne“, således at også fremmede straks er orienteret om, hvad de står overfor. Korset er bekostet af kirkegården.

Kremationernes antal var i Danmark i 1957 11.436, hvoraf de 9697 var fra krematoriebyerne. 2909 asker af disse 9697 blev anbragt i byernes fællesplæner eller i gennemsnit 30,0 %. For ti år siden var tallene 814 eller 13,8 %. Udviklingen på begravelsesvæsenets område går sikkert og støt, hvad enten man sympatiserer dermed eller ej, mod kremation som afløser af kistegraven og *fællesplænen* som afløser af individuelle gravsteder. Det er derfor med rette, at den største del af urnelundsudvidelsen i Svendborg er anlagt som fællesplæne.

Ved gravsætning af asker i fællesplænen anvender man en specialurne, der ved en lodret skillevæg er delt i to rum. I det ene er asken, i det andet let jord. Ved at trykke på en fjeder ved urnens bærehåndtag åbner bunden af urnen sig, og denne er formet således, at asken og jorden opblandes, når de to dele løber ned i graven. Den samme specialurne anvendes i øvrigt i alle tilfælde — flere og flere — hvor folk ikke ønsker urnen med ned i jorden.

Foretager man det tankeeksperiment, at alle afdøde i Svendborg blev kremerede, og alle asker kom i fællesplænen, og man straks gravlagde askerne i to lag (ordinær og ekstraordinær dybde), vil der hengå 126 år, før man kommer tilbage til den plet, hvor man begyndte, og altså 63 år, hvis man kun gravsætter i én dybde, hvilket sidste vil være fuldt ud tilfredsstillende, så meget mere som endnu ikke alle bliver kremerede, og af de kremerede vil vel aldrig alle komme i fælles-

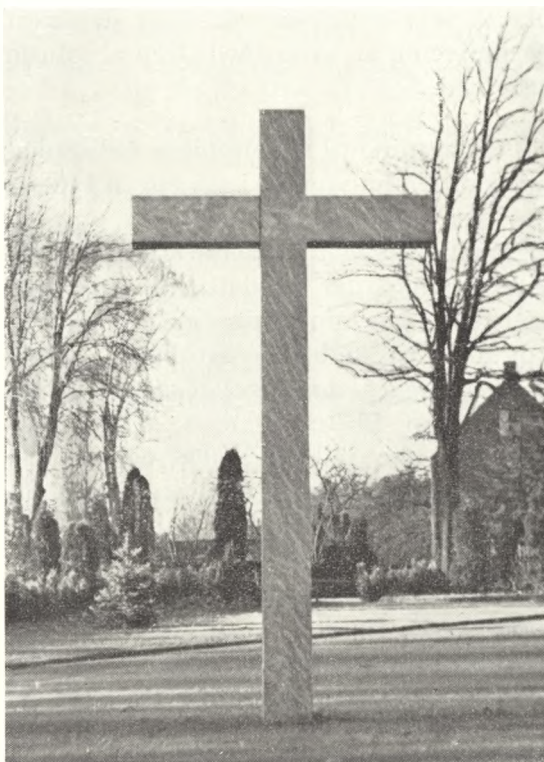

Fig. 140.
Gravkors.

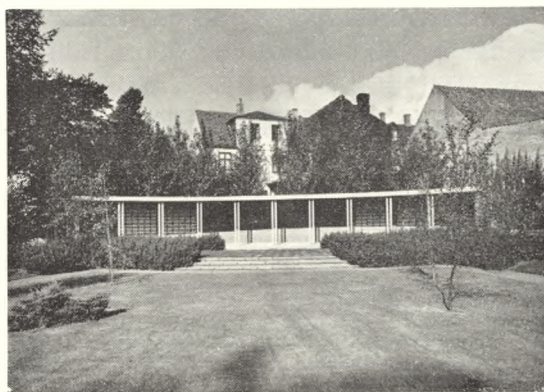

Fig. 141.
Minde- og hvilehal.

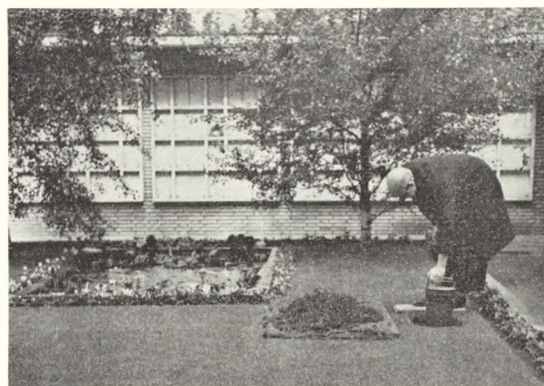

Fig. 142.
En aske anbringes i fællesplænen ved hjælp af en specialurne, hvis bund åbner sig ved et tryk på en fjeder ved håndtaget. Alle fotos fra Svendborg urnelund.

plæne, selv om denne skænker det mest ønskelige på en kirkegård: Den absolutte gravfred.

I tilknytning til urnelundens fællesplæne skal den halvdel af bagvæggen i urnelundens *hvile- og mindehal*, der er nærmest fællesplænen, anvendes som mindemur for dem, der er stedt til hvile i plænen. En sådan mindemur findes også i tilknytning til fællesplænen inde i urnegårdsanlægget, der i øvrigt støder umiddelbart op til urnelunden. Urnegårdsanlægget blev indviet i 1938, og den lige nævnte mindemur er ikke en senere tilkomst, men hørte med til anlægget. Kun et mindretal af dem, hvis aske er i urnegårdens fællesplæne, har ønsket at få en mindetavle, hvilket er forudset ved anlægget, idet mindemuren kun har 128 tavler. Og nu har også den nye, mange gange større fællesplæne ude i urnelunden sin mindemur.

Bør man i tilknytning til en fællesplæne overhovedet have en sådan mindemur? Det mener vi altså i Svendborg, men vi ved godt, at ikke alle ser sådan på det.

Man søger f. eks. ind på *Assistens* kirkegård i København for at stå ved en eller anden berømt grav. Man læser navn og inskription på monumentet, og tankerne vandrer tilbage til det, man sætter i

forbindelse med berømt. De går ikke ned i graven for at dvæle ved det mere eller mindre hensmuldrede skelet. Navnet på monumentet, på *mindetavlen*, er det, der sætter tankerne i sving. Således tror jeg, et besøg ved en grav løber af for det store flertal, når der er lagt nogle år mellem dødsdagen og besøget ved mindetavlen. *Fællesplænen*s mindemur har derfor sin mission. Vi er på stedet, hvor den afdøde hviler under grønsværet, og her på tavlen står hans navn og data. Begge dele samvirker til at sætte minderne i gang, og de, der vælger fællesplænen, skal ikke være ringere stillet i denne henseende end dem, der foretrækker at lægge beslag på megen jord til et individuelt gravsted.

Det her anførte skulle særdeles nødtigt opfattes således, at den, der sætter mindetavle, er mere ægte indstillet på at mindes afdøde end den, der ikke ønsker noget synligt minde. En ven af mig mistede sin ægtefælle. Asken kom i fællesplænen. Ingen mindetavle. Hjemme hver dag friske blomster ved afdødes billede. Er dette ikke smukkere end monumenter med kors og duer og skriftsteder? — Den der sætter mindetavle, gør vel, og den der undlader gør vel, men man kan ikke vælge frit, når der ingen mindemur er.

Man kan høre fællesplænen kaldt „De ukendtes grav“ eller „De ensommes grav“. Begge navne er forkerte, hvis man dermed tænker på eller vil antyde, at dette skulle være et særkende for dem, der hviler under grønsværet på dette sted. „De ukendtes grav“ og „De ensommes grav“ findes overalt på kirkegården — også mellem kistegravene — og dér findes en kategori mere: Den forsømte grav!

Her er ikke stedet at argumentere for en bestemt gravform, men uden at gå nogen for nær kan sluttet med den sandhed: Fællesplænen er den altid velholdte grav!

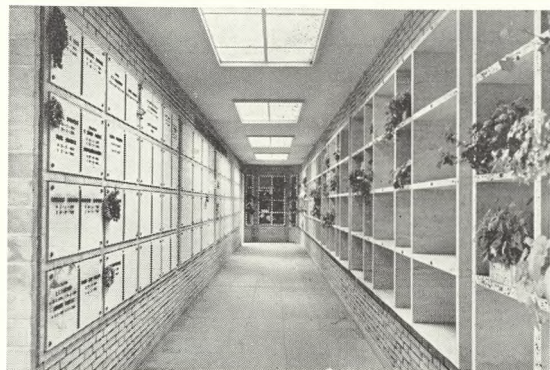

Fig. 143.
Den lukkede fløj af Svendborg urnegård med åbne nicher af romersk travertin. Til venstre i billedet mindemur for asker i urnegårdens fællesplæne. Tavler af romersk travertin, bronzeinskrift af fastlagte typer.

Bekendtgørelser om dødsfald

August F. Schmidt

(fortsat fra side 96)

Lidt usædvanlig i ordvalg er prokurator *P. S. Rohdes* dødsannonce over en dyrebare broder, hvis pludselige død gjorde det stærkeste indtryk på de efterladte, hvad man i de noget bombastiske ord får et klart indtryk af:

„Paa nogle Dage var jeg bortreist fra Byen ud paa Landet, hvor et skræksom Rygte fortalte: Din Broder *H. C. Rohde* er død — og i Dag begravet han. — Kuns den, der har fristet den haarde Skiebne, pludselig at blive berøvet en elsket Broder, en haabefuld Yngling, kan paa nogen Maade gjøre sig Forestilling om de smertelige Følelser, der gennemstrømmede mit Inderste ved dette græselige Budskab. Saavel til Dem, der i bemeldte min sal. Broders sidste Dage viiste ham saa megen Omhue og Godhed, som og til Dem, der viste ham den udmærkede Agtelse, uindbudne at ledsage hans Liig til Graven, aflægges herved de rørte Hierters varmeste Tak! paa den Afdødes gamle Moders, øvrige Søskenes og egne Vegne som ældste Broder.

Aarhuus, d. 28. Junii 1805.

P. S. Rohde, Prokurator.“

Det fremgår med al tydelighed af de anførte eksempler, at det har været endog meget talende og omfangsrige dødsannoncer, man brugte forhen. Vor tids meddelelser om dødsfald er fattige i forhold til hine tidligere.

At det ikke blot er vort århundrede, der har opdaget *reklamens magt*, viser følgende dødsannonce, der fandtes i „*Den Vest-Sjællandske Avis*“ for „Løverdagen d. 25. Februar 1826“:

„Formedelst min Sygdom af Gigt og Krampe i 4 Maaneder, der har forvoldet, at min salig Mands Død, Malermester *Dilling*, ej før er kundgjort, bekiendtgøres det herved for Familie og Venner, at det har behaget den Alviseste, den 8de d. M. at bortkalde ham i hans 61de Aar fra mig og tvende smaa uopdragne Børn, der med mig føler Tabet af den salig Henfarne; og bekiendtgøres tillige, at jeg fortsætter Professionen ligesom før af min Mand, og beder mig anbefalet med Arbeide af den salig Afdødes Venner og Bekiendtere her i Byen og Omegnens Beboere og lover godt Arbeide og den reeleste Behandling.

Slagelse, den 19de Februar 1826.

Cathrine Marie Dilling.“

De anførte dødsannoncer, der beretter om tunge tildragelser, som har ramt de forskellige hjem, er i det væsentlige formede efter tidens *prædikenstil*. I rationalismens periode brugte præsterne just om Gud udtryk og vendinger som: Alviseste, uransagelige forsyn, livets og dødens herre o. lign.

Undertiden kunne der, som man vil have set, i annoncerne indsmugles ekstra oplysninger. Således får enken efter distriktskirurg *Wilh. Aug. Schæffer* lejlighed til at meddele, at hun venter sin 3. nedkomst. *Karen*, salig *Jacob Kieldrups* efterleverske anfører, at hendes mand var syg i en måned, og at han havde været kærlig gift i 27 år. *Ths. Bagger Lütken* døde fra 6 sønner og 2 døtre. Den efterladte *Poul Svendsen* er blind og meget svagelig og har 3 uforsørgede børn. Malermester *Dillings* enke er fuld af omtanke trods sorgen. Hun får i sin dødsannonce føjet til, at hun vil fortsætte mandens forretning ...

Således kan man vedblive med at fremdrage enkeltheder fra de hidsatte annoncer, der vel undertiden har fået deres ordvalg for at vække medlidenshed. I hine tider var der ved dødsfald ikke anden

økonomisk hjælp at få end den, godhjer-
tede medkristne skænkede til de fattige
sørgende.

Man kan ved at gennemblade gamle
avisårgange finde i hobetal af dødsannon-
cer som de foran meddelte. Adskillige af
dem kan selv nu så længe efter bevæge
et medfølelse hjerte.

Størst værdi har de gamle annoncer for
personalhistorikere, idet man i disse med-
delelser om dødsfald finder navne, årstal,
familieforhold, sygdomme m. v. nævnt,
altsammen til hjælp for enhver, der ar-
bejder med slægtshistorie.

Nutidens dødsannoncer er, som be-
kendt, ofte af ret få ord, men derfor er
de lige nyttige for forskerne, og annon-
cernes opgave som meddelere af dødsfald
er jo i hvert fald lige effektiv trods kort-
fattetheden. Dødsfald publiceres i vore
dage sædvanligvis på måske 7 måder

1. *Announcen* om dødsfaldet, der ofte
gentages med tilføjelse af, hvornår og
hvor begravelsen finder sted. Enkelte an-
noncer kan være mere prægede af sorg
end andre. I en annonce kan der blot stå:
„Min hustru ... er afgået ved døden ...“
I en anden annonce kan læses: „Vor kære
mor, svigermor, mormor og farmor ...
døde d. 16. okt.“ ... Undertiden kan man
af annoncens ordforråd se, hvilken *kir-
kelig retning* den afdøde (med familie)
hørte til. F. eks.: „I troen på sin frelser
er min kære hustru, vor gode mor ...
efter korte, svære lidelser stille hen-
sovet ...“

I en anden annonce kan være føjet et
skriftsted til, som i det sønderjyske dag-
blad „Hejmdal“ 21/1 1958:

„Åb. 3,5: Den, som sejrer, han skal så-
ledes iføres hvide klæder, og jeg vil ikke
udslette hans navn af Livets bog, og jeg
vil bekende hans navn for min Fader og
for hans engle“ ... „Følget bedes efter
begravelsen samles med os i Missions-
huset.“

2. En anden form for dødsannoncer er
Skifterettens officielle bekendtgørelse.
Sådanne ofte lange og nyttige lister fin-
des daglig bl. a. i de store københavnske
dagblade og i Aarhus Stiftstidende. I
disse lister står kun de afdødes navne,
og ovenover er nævnt, hvilken bys skifte-
ret dødsfaldet er anmeldt til.

3. Til de mere officielle meddelelser
hører også dem, der publiceres fra *kirke-
kontorer*, gravere, begravelsesvæsener etc.
Der kan være tilfælde, hvor dette er den
eneste måde, dødsfaldet bekendtgøres på,
og de kan i almindelighed være meget
værdifulde, også ved de oplysninger, der
her gives om begravelsessted (kirkegård)
og dato.

Alle de forannævnte meddelelser findes
i dagbladenes spalter.

4. For landskendte personer er der
udsendelser i *radioen*, måske senere sup-
pleret med en mindeudsendelse.

5. Kendte mænd og kvinder får også
nekrologer (tit af megen værdi) i dags-
pressen, hvor der i sådanne tilfælde også
findes

6. *Referater* af bisættelseshøjtidelig-
heden.

7. Endelig kommer de mere interne
familiemeddelelser mundtligt og telefonisk
eller i brevform.

Undertiden ønskes begravelsen hem-
meligholdt, det vil sige, at den skal foregå
»i stilhed«. I så fald bør det ikke publi-
ceres, hvornår og hvor jordefærden finder
sted, ganske særligt ikke, hvis det ønskes,
at begravelsen skal foregå »i dybeste stil-
hed«; i så fald er det kun den allernær-
meste familie som deltager. I sådanne til-
fælde averteres ofte først, når det hele er
overstået, og der er den mulighed både
at få skifteret og begravelsesvæsen til at
tilbageholde deres respektive meddelelser,
så det virkelig bliver en intern og privat
begravelsesceremoni.

(fortsættes)

Kirkegårde i Grønland

Provst K. Balle

For folk, som kommer fra Danmark til *Grønland* og er vant til at se de mange smukke og velholdte kirkegårde dér, virker mange af de grønlandske kirkegårde uendelig triste. Mange er ikke indhegnede (selv i de større byer), og nogle steder er der slet ingen jord, så at kisterne ikke kan graves ned, men må dækkes med sten (jevnfør VK. 14. bind, s. 23). Dels på grund af manglende indhegning, dels på grund af manglende eller for ufrugtbar jord, er der næsten ingen steder beplantning af kirkegården eller de enkelte grave, hverken med træer (som i det hele taget ikke kan trives godt heroppe) eller med blomster. Den manglende indhegning bevirker jo også, at hunde (i Nordgrønland) og får (i Sydgrønland) frit kan løbe henover kirkegårdene. Klart afstukne gange med grus eller med stenbelægning kendes næsten heller ikke.

Gravere findes ikke ved nogen kirkegård. Kateketen (ved de små pladser) og overkateketen (i byerne) har det daglige tilsyn med kirkegården; men da kateketerne både er lærere og prædikanter og ofte tillige kommunalbestyrelsesformænd o. l., er det meget lidt tid, de har til rådighed for kirkegårdene.

Det kan også nævnes, at rustvogne ikke findes. Hvor kirkegården ligger langt fra kirken, transporteres kisten med slæde (i Nordgrønland), med båd — eller med lastbil; dette sidste er også et trist syn for folk, der er kendt med danske forhold.

Men værst af alt er dog, at vandet nogle steder på grund af manglende dræning, kommer til at stå højt op i gravene, og at effektiv dræning efter teknikernes udsagn er næsten umulig eller i hvert fald overvældende kostbar.

De allermest påtrængende opgaver er dræning og indhegning, som jo er forudsætninger for at kirkegårdens indre kan holdes vedlige og forskønnes.

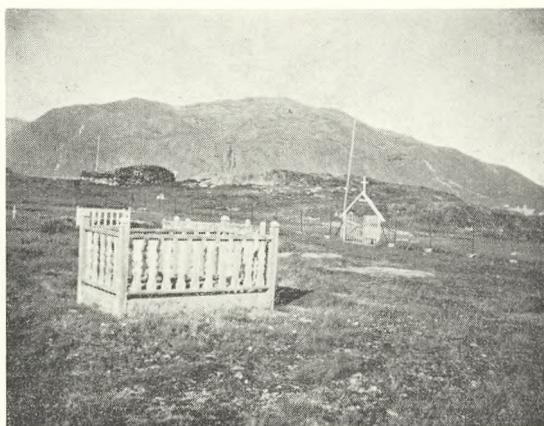

Fig. 144.
Parti fra
Stetten kirkegård, 1956.
Foto: Jørgen Jensen.

For tiden søger teknikerne at finde frem til kønnere og mere holdbare former for indhegning; de indhegninger, der forefindes — og det er som nævnt ikke mange — er næsten alle trådhegn, og er ikke kønne.

Mange former for indhegning er uegnede på grund af frostsprængninger. Stengærder er kønne, men trods de mange sten heroppe er de dyre (på grund af udgifter til arbejdskraft), og i Sydgrønland væltede de af køer og heste, ligesom hundene i Nordgrønland springer over dem. Der må også tages hensyn til, at hegnene ikke må samle for meget sne. Anvendelse af såkaldte pressehegn overvejes.

Uheldigvis anerkendes indhegning af kirkegårdene i de gældende love ikke som noget, der i alle tilfælde bør foretages, men omtales som noget, der *kan* foretages, og der har indtil for ganske nylig

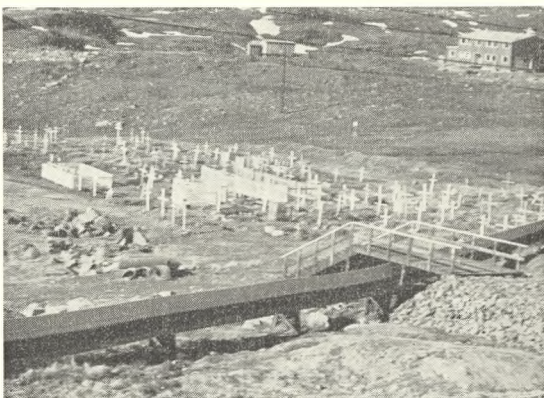
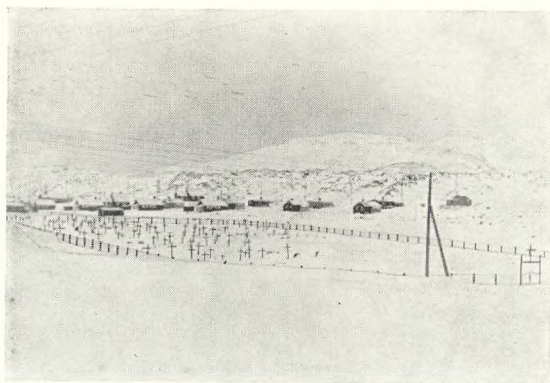

Fig. 145.
Holsteinborg kirkegård,
sommer 1958.

Fig. 146.
Godthåb kirkegård,
november 1958.

i praksis ikke været bevillinger til indhegning, dræning og andre større kirkegårdsarbejder, idet penge hertil måtte tages af et fast beløb, som er til rådighed for driftsbevillinger til vedligeholdelse af kirkebygninger, men som — i hvert fald i de 3 år, jeg som provst har haft med disse sager at gøre — ikke har været tilstrækkeligt blot til kirkerne, hvorfor der ikke har været mulighed for at gøre noget væsentligt ved kirkegårdene.

Nu er der imidlertid ved at ske en forbedring af disse forhold. For det første har Ministeriet for Grønland, efter indstilling fra landshøvdingen, provsten og præstekonventet, nu årligt en bevilling på 40.000 kr. (ganske vist en mindre sum end indstillet heroppefra, jevnf. tillægsside 57 og 89) til kirkegårdene, og desuden

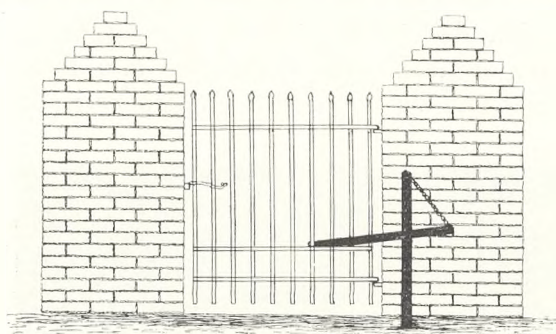
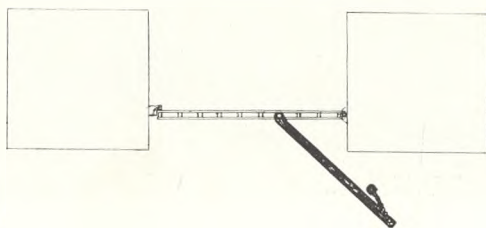

Fig. 147.
Lukkemekanisme ved
kirkegårdsåbning.
P. H. del.

ventes det, at nogle af de største kirkegårdes indhegning og dræning vil blive udført på anlægsbevilling i de nærmeste år.

Økonomisk er kirkegårdene efter gældende love en statsopgave, og kommunerne og landskassen har ikke tilstrækkelige midler til at kunne magte disse opgaver.

Tilsynet med kirkegårdenes vedligeholdelse varetages af vedkommende præst og en dertil af landshøvdingen beskikket bygningskyndig. Overtilsynet består af landshøvdingen og provsten.

Kirkegårdsåbningen

En praktisk »selvlukker«

Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen

Man kommer undertiden til en låge, hvis »selvlukker«, som regel en eller anden form af en fjeder, ikke mere vil virke — eller måske har den aldrig været selv-lukkende.

I min opgave med anordning af indgangspartiet foran konfirmandlokalet ved Varde præstegård, fandt jeg en sådan åbentstående låge, og stillet overfor denne erklærede smedemesteren kategorisk, at herved var intet at gøre — ihvertfald ikke uden at ombygge pillen, hvori lågen var ophængt. Jeg erindrede på en landsbykirkegård at have set en forholdsvis simpel løsning anvendt. Den fik vi så efterlavet, og et halvt årstid senere blev den også taget i brug ved et par ældre låger på Varde kirkegård.

Anordningen fremgår af hosstående tegninger (fig. 147). Virkningen beror på, at den vandrette stang løftes ved åbning af lågen, hvorfor den naturligt, når lågen slippes, vil synke og derved lukke igen. Gavnligt er det derfor at gøre denne stang tung.

Her består den af et jernrør fyldt med sand. Endnu bedre var det selvfølgelig at fylde det med bly. Den virker godt og anbefales hermed til videre anvendelse.

DØDSFALD

Min kære mand, vor kære far, -sen og svigersøn,

tapetsreremester
Henry Frandsen

er død den 2. jan.

Birthe Frandsen
Helle og Hans Henrik
Anna Frandsen
Kirstine og Carl Nielsen

Begravelsen finder sted onsdag den 7. jan. kl. 13,30 fra Lundtofte Kirke.

Min dybtsavnede mor og vor kære svigermor, mormor og søster

Thora Valborg Melsted

har efter lang tids sygdom faaet fred paa Blegdamskospitalet den 1. jan. 1959.

Paa familiens vegne
Elsø og John Bøytler

Bisættelsen finder sted onsdag den 7. jan. kl. 12 i Bispebjerg Krematoriums store sal.

Vi har mistet vor kære mand og far

Peder Emil Rasmussen

den 2. januar 1959.

Elly Rasmussen

Børn, svigerbørn og børnebørn

Bisættelsen finder sted tirsdag d. 6. ds. kl. 14 i Søndermark Krematoriums lille sal.

Vor kære far
pens. formand

Hjalmer Mertz-Nielsen

er stille hensovet d. 2. januar 1959.

Børn, svigerbørn, børnebørn
og oldebørn

Begravelsen foregaar lørdag d. 16. ds. kl. 13 fra store kapel, Assistentens Kirkegaard.

Vor kære far, morfar og svigerfar

Ditlev J. V. Bartholin

er sovet stille hen d. 28. december.

Børn, børnebørn, svigerbørn

Bisættelsen har fundet sted.

Min kære mand, vor kære far, svigerfar og morfar,

landsretssagfører
Aage Salomonsen

er død.

Hadsund, den 3. januar 1959.

Rigmor Salomonsen, Annemarie
og Jesper

Uffe og Thora Salomonsen

Ebbe Salomonsen

Helle og Cote Cuculiza, Maria

Benedicte og Franz

Begravelsen foregaar fra Hadsund Kirke tirsdag den 6. januar kl. 14,00.

Vor kære altopfrende mand og far
pens. overpostchauffør

Elof Hellstrøm

er død d. 1. jan. 1959.

Agathe og Edith

Bisættelsen foregaar fra Sundby Krematorium tirsdag d. 6. jan. kl. 15.

Vor kære mor, svigermor, mormor og oldemor

Julie Marie Christiansen

er død den 27. december 1958.

Børnene

Bisættelsen har fundet sted.

Vor kære søster

Carla Thye Møller

enke efter viceskoleinspektør

P. Thye Møller

er afgaaet ved døden d. 30. dec. 1958.

Viggo, Ida og Ingrid Andrassen

Begravelsen har fundet sted.

Min kære far

pens. overofficiant

Janus Christensen

er efter kortere tids sygdom afgaaet

ved døden d. 1. januar 1959.

Hans Christensen

Bisættelsen finder sted onsdag den

7. januar kl. 14 i Bispebjerg Krematoriums store sal.

DØDE PAA FREDERIKSBERG

Fru Gerda Bjerregaard Hansen, f. Hansen. Assistent Niels Hjalmar Andersson. Enkefru Astrid Gudrun Larsen, f. Hoffmann Enkefru Ida Marie Hemmingsen, f. Jensen. Fhv. sneedker Wilhelm Rieck. Fhv. tjener Anders Peter Andersen. Fru Frederikke Amalie Petersen. Fru Karen Bæksted, f. Erikson. Fru Mary Sofie Frandsen, f. Petersen. Frøken Emilie Cronholm. Fru Hanne Cathrine Carstensen. Pens. pakmester Anders Højlund-Nielsen. Fhv. ekstraarbejder Ernst Arthur Nielsen. Toldpakhussformand Georg Gustav Carl Julius Fischer. Enkefru Ane Kirstine Margrethe Gundelach, f. Frandsen. Enkefru Hilda Johanne Ærsøe. Kasserer i ØK Svend Emil Selsing. Autotekniker Arno Frederik Ferdinand Rasmussen. Frøken Edith Fischer. Fhv. kontorist Jens Peter Kristian Nicolaisen. Frøken Maren Louise Pedersen. Fru Kristiane Danielle Carlsen.

BISÆTTELSER OG BEGRAVELSER

søndag den 4. januar.

Søndre Kapel Vøstre Kirkegaard:

Laura Petrea Oline Pedersen, 11.

Søndre Kapel Bispebjerg Kirkegaard:

Kobmand Niels Nielsen, 12,15.

Kapellet Sundby Kirkegaard: Kirsten

Elmark, f. Abildtoft, 12,15.

Store sal Bispebjerg Krematorium:

Malersvend Gotfred Madsen, 11. Inger

Helene Jørgensen, f. Christensen, 12,15.

Harriet Olivia Constance Lodberg, f.

Hansen, 13,15. Dritsleder Carl Emil

Løve Rasmussen, 14,15.

Lille sal Bispebjerg Krematorium:

Tjener Frederik Hjørtholj Petersen, 9.

Anna Lydia Emilie Noline Louis, f.

Olsen, 11. Vognmand Ejner Vilhelm

Hytting Petersen, 12,15. Anna Marie

Bertha Nielsen, f. Fromholt, 13,15. La-

gerforvalter Valdemar Frederik Niel-

sen, 15,15.

Nathanaels Kirke: Murer Anton Ni-

kolajsen, 12.

Timotheus Kirke: Forvalter Knud

Børge Kristensen, 12,30.

Søndre Kapel Solbjerg Kirkegaard:

Enkefru Johanne Simonsen, f. Niel-

sen, 13. Chauffør Carlsens hustru Kristiane, f. Jensen, 14.

Fig. 148.

Dagbladsudsnit

4.1.1959 (Politiken).

Bekendtgørelser om dødsfald

August F. Schmidt

(fortsat fra side 108, sluttet)

Dødsfaldet averteres sædvanlig af den nærmeste familie (de efterladte) med diverse underskrifter. Har afdøde flere efterlevende ægtefæller, eller lever familierne adskilte, averterer undertiden begge parter, og med navnene kendetegnes adskillelsen. Når den afdøde har haft et særligt kendenavn (»kælenavn«, pseudonym) bruges dette også. Endvidere averterer ofte firmaerne om deres chefs eller betroede medarbejders død, ligesom loger, selskaber, soldaterforeninger m. m. kan gøre dette og benytte deres emblemer. Der kan på denne måde godt fremkomme 3—4 annoncer om samme person.

Det er ikke så tit, man i vore dage træffer på en dødsannonce med så lang en *indledning* som denne (i Aarhus Stiftstidende ^{10/11} 1954):

»Jeg har haft den store Sorg at miste min gode Mand og bedste Ven, vor kære Broder og Svoger, og vor prægtige, livsglade Onkel Hansa, Dekorator«... (her-efter følger navnet).

Det er også yderst sjældent, at en annonce om et dødsfald er *skrevet af den bortgangne i levende live* og afleveret til pressen af vedkommende selv. Et eksempel herpå er følgende meddelelse, offentliggjort i dagbladet *Hejmdal* ^{29/11} 1954:

»Jeg er ikke her paa Jorden mere. Tak til Familien, Venner, Bekendte og dem, der har haft lidt tilovers for mig. Tak for hvert et Besøg, Brev og Blomst, der er sendt mig under min Sygdom.

Robert Friis Søndergaard,
Kirkebakken 3 — Aabenraa.«

En udenforstående kunne måske til denne annonce fremføre forskellige *betragtninger*, men disse ville let føre til, at en forkert dom over afdøde blev fældet, hvorfor det er rigtigst at afholde sig herfra.

Endelig skal nævnes, at efter et dødsfald og en begravelse bliver der almindeligvis *takket af de pårørende*. Denne tak kan fremkomme i dagspressen og kan undertiden være ret lang med takkeudtalelser til venner og naboer, til præsten for hans tale, undertiden også til sygeplejersken og kan slutte med: »Tak for hver en Krans og Blomst.« Tiest er takkeannoncen ret kortfattet, som f. eks. denne: »Vor hjerteligste Tak til alle, der har deltaget i vor Sorg ved vor kære lille Anna-Margrethes Død og Begravelse«.

Eller annoncen kan være endnu kortere. Ofte sendes små sortrandede trykte *takkekort* ud til de begravelsesdeltagere, hvis navne man har fundet på kransekortene. Disse korts navneunderskrift er tiest håndskrevet.

*

Til sidst skal fremføres nogle få oplysninger om vort emne fra nabolandene. Således har man i *Tyskland* stadig dødsannoncer af anselig længde. De kan fjernt erindre om de danske annoncer fra begyndelsen af forrige århundrede. Eksempelvis kan fra *Hamburger Abendblatt* 26/9 1951 citeres (i oversættelse) følgende annonce:

»Efter kort, streng Sygdom hensov den 22. September 1951 min højtelskede Mand, vor hjertensgode, omsorgsfulde Fader, Rudolph von Elm, i sit netop fuldendte 70. Livsaar. Hans Liv var Pligtopfyldenhed og Godhed. Hans Omsorg gjaldt Familiens Vel.

I usigelig Smerte« (Navnene)....

En dødsannonce fra Wiesbaden af 16/11 1957 lyder: »Efter kort, svær Sygdom døde i sit 71. Leveaar min kære Fader, vor Broder, Svoger og Onkel.... Bisættelsen finder Sted Torsdag den 21. November 1957, Kl. 14.... Kondolencebesøg beder jeg om ikke bliver aflagt«.

I *sønderjydske* dagblade kunne man navnlig tidligere se dødsannoncer, der

stærkt ligner meddelelser om dødsfald i tyske dagblade. Det er påvirkning sydfra, man her står over for. Også meget lange taksigelser i den sønderjydske presse har deres forbillede i tyske taksigelser efter et dødsfald. Således har gennem århundrederne tyske folkeskikke o. lign. haft lejlighed til at trænge sig nordpå og vinde fodfæste i danske omgivelser. Det er dog mindre sandsynligt, at de tyskprægede annoncer ved dødsfald vil vedblive at gøre sig gældende i danske aviser, hvor nok snarere den stilfærdige og kortfattede udtryksmåde forhåbentligt efterhånden vil blive helt enerådende.

I *Sverrig* føjer man ret ofte til dødsannoncens kortfattede oplysninger et vers eller et skriftsted.

Som eksempel herpå kan anføres en annonce i *Svenska Dagbladet* 29/5 1943:

»Min älskade Make, vår gode Far, min egen Morfar, Fabrikør Johan Gustav Envall lämnade oss i dag lugnt och stilla i sitt 83:e Levnasår, innerligt sörjd och saknad, men i ljusaste Minne bevarad av oss, Syskon, övriga Släktingar och Vänner. Maria Envall. Elly och Birger. Marianne. Harald.

Säfte, den 26/5 1943.

Jag är en Gäst och Främling
Som mina Fäder här,
Mitt Hem är ej på Jorden,
Nej, ovan Skyn det är
Där uppe bor min Fader

I Härlighet och Ljus;
Där ville jag och vara
Uti min Faders Hus.
Hem, Hem, mitt kära Hem,
Ej finns en Plats på Jorden
Så skön som du mitt Hem.«

Med dette vers, hvori er givet udtryk for det gammelkristne syn på livet og døden, kan nærværende redegørelse bedst afsluttes. I denne er tilværelsens mest alvorlige påkendelse: De kæres bortgang gjort til genstand for omtale ud fra de ord, de pårørende selv anvendte overfor offentligheden i anledning af deres sorg.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 1

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling.

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder dette års generalforsamling i oldskriftselskabets lokaler på Nationalmuseet, Ny Vestergade 10 i København torsdag den 24. maj 1956 kl. 9.30.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Beretning 1955—56.
3. Det reviderede regnskab 1955—56.
4. Virksomhedsplan 1956—57.
5. Budget 1956—57.
6. Medlemsbladet.
7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er kirkegårdsinspektør *J. Gravesen*.
8. Forlaget.
9. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er stiftsprovst *C. Bay*, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, menighedsrådsformand *Vilh. Nielsen*, kirkegårdsinspektør *H. Rønø*, havearkitekt *J. Tholle*.
10. Valg af revisorer.
11. Fastsættelse af næste års generalforsamling.
12. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen vil lektor, havearkitekt *G. Georgsen* kl. ca. 11 holde et foredrag om emnet „De vanskelige menighedsråd“.

Der spises frokost i Nationalmuseets restaurant kl. 12, hvorefter der kl. 13½ i rutebiler køres til nordsjællandske landsbykirkegårde under havearkitekt *H. Breinholls* ledelse.

24. 3. 1956.

Carl Bay,
stiftsprovst, formand.

| *Volmer Rud Nielsen*,
inspektør, sekretær.

Regnskab 1955—1956.

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. 4. 1955	667,48
Kontingenter	8.743,31
Tilskud:	
Kirkeministeriet	1.000,00
Landbrugslotteriet	780,00
Renter	41,12
	<hr/>
	11.231,91

Udgifter:

Kontor	1.419,26
Vore Kirkegårde	5.493,56
Møder	2.696,71
Diverse	170,75
Kassebeholdning pr. 31. 3. 1956	1.451,63
	<hr/>
	11.231,91

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og bilag, og der er intet fundet at bemærke.

København, d. 26. 3. 1956.

P. F. Jensen.   *Falmer-Nielsen.*

Meddelelse til annoncørerne

Som følge af den seneste konjunkturudvikling med stadige forhøjelser af priserne på grafisk arbejde, med stigende portotakster m. m. har foreningen desværre været nødsaget til at forhøje taksterne på annoncerne i bladet VORE KIRKEGÅRDE fra d. 1. april 1956 til følgende: ¼ side 250,00 kr., ½ side 135,00 kr., ¾ side 70,00 kr., ⅛ side 40,00 kr., 1/16 side 25,00 kr. og 1/32 side 15,00 kr., alt med de sædvanlige 10 % rabat for 4 gange og 25 % rabat for 12 gange optagelse.

Nye medlemmer

Afdeling A.

Brøndbyøster menighedsråd.
Bangsbostrand menighedsråd.

Afdeling B.

Landsbygraver *H. Olesen*, Nordby, Fanø.
Anlægsgartner *H. Bjerring*, Herning.
Anlægsgartner *H. Rasch*, Vejringe pr. Stubbe-købing.

Afdeling C.

Kyrkogårdsträdgårdsmästare *Sven Fasth*, Gävle, Sverige.
Kyrkogårdsföreståndare *V. Burlin*, Oxelösund.

Møder og kongresser

Den internationale *havearkitektkongres* afholdes i Zürich 20.—28. august og i dagene 20. 8. til 15. 9. findes samme steds i *Helmershäus* en international planudstilling under motto: Landskabet (forskning, planlægning m. m.).

Den *svenske* inspektørforenings årsmøde var oprindeligt tænkt henlagt til Norrland, men menes af praktiske årsager at måtte lægges et andet sted.

Jubilæer

Den 24. marts holdt *Dansk ligbrændingsforening* sit 75-års jubilæum ved en reception i København. Man har udsendt et jubilæumsskrift, som vi vil anmelde i næste hefte af VK.

Dødsfald

Kort før jul afgik vort medlem, kirkegårdsgartner *Emanuel Jensen* i Herning ved døden. Han var født 20. april 1899 i Struer og uddannet i handelsegartnerier, hvorefter han bl. a. var gartnermedhjælper ved københavnske kirkegårde. Han ansattes som leder af Herning kirkegård (der er anlagt af *E. Dalgas* 1874) fra 1. oktober 1931 og var nogle år tillige kommunegartner, ligesom han beklædte tillidsposter i skolekommissionen og faglige foreninger.

I februar døde professor, overlæge, dr. med. *Knud Secher*, der var født 2. august 1883 på Frederiksberg, og i mange år var en af Bispebjerg hospitals kendteste og agtede overlæger. Her vil vi af hans mangesidede virksomhed især mindes ham, fordi han fortsatte de lægelige traditioner i arbejdet for ligbrænding, — han var fra 1923 formand i DL samt 1948—51 præsident i Internat. Cremation Federation, ligesom han blev æresmedlem af en række udenlandske cremationsforeninger. Han var en myndig leder med taktisk klogskab, der førte DL frem til en betydelig position og ligbrændings-sagen til en samfundsfaktor af format.

Guds fred med vore døde. —

Læserbrev om fliser, inskriptioner m. v.

Mange af mine kolleger har bedt mig om som formand for gravmonumentforretninger tilsluttet Stenhuggerlauget i København at påtale den for os stenhuggere lidet smigrende og meget ukritiske bemærkning i havearkitekt *Poul W. Olsens* indlæg om behandlingen af stenmaterialer (VK. XVIII side 91—92).

I omtalte indlæg stod at læse: „Desværre er man sommetider gået over stregen med hensyn til valg og behandling af naturstensmateriale, idet man ser polerede marmorfliser lagt som brudfliser. Denne fejltagelse må dog vist (for at yde gartnerfaget retfærdighed) siges mest at skyldes ukritiske stenhuggeres salgstrang.“

Hertil må anføres, at ingen stenhugger leverer nogensinde polerede marmorfliser til noget udendørs formål, da han ved, at sådanne da i løbet af ganske kort tid vil miste poleringen. Derimod hænder det ofte, at gartnere og

forskellige håndværkere til en billig pris kan købe affaldsstykker i forskellige størrelser, som er polerede på den ene side og ru på den anden.

Til hvilke formål, og hvordan de behandles og benyttes, er sælgeren uden vidende om; men det er højst tænkeligt, at en gartner har ment, det var pæneste at vende den polerede side opad. De mange murerestre, der anvender disse stykker til mosaikgulve i vinterhaver, terrasser, forstuer m. v., kan gøre det, fordi det sker under tag.

Løvrigt vil man altid, når der er tale om behandling af naturstensmaterialer, kunne få al mulig fagmæssig vejledning ved en henvendelse til Stenhuggerlaugets kontor. Og ved evt. nye kursuser vil man også gerne fra vor side stille en dygtig stenhugger til velvillig disposition.

Angående indlægget om dekadencen i inskriptionen (V. K. XVIII s. 89—91), som også stod i oktober-nr., kan tilføjes, at vi stenhuggere er fuldt enige med indlæggets forfatter.

Og så meget mere, som det rammer os hårdere end nogen anden, da en væsentlig del af vor indkomst hidrører fra indhugningen i sten. For os er det ofte deprimerende at skulle hugge denne serie af tildels intetsigende inskriptioner, så ingen kan mere end vi ønske, at gravmælerne igen må blive noget mere end blot og bart et visitkort.

Ligesom vi kan håbe på et langt mere udvidet samarbejde gartnere og stenhuggere imellem; thi man ser gang på gang, hvordan nye kirkegårde anlægges med strenge regulativer for mindstens format, beskaffenhed og anbringelse, uden at man har spurgt stenhuggere til råds.

Man gad vide, hvad gartnerne ville tænke og mene, om stenhuggere eller andre delvist inkompetente personer regoristisk afgjorde, hvilke træer og planter der skulle pryde en kirkegård?

Deres ærbødige
Leo Rosendal.

Fra danske dagblade

$\frac{3}{12}$ (Skive Soc.-Dem.): Der skal anlægges kgd. i Brårup.

$\frac{4}{12}$ (Ålborg Amtstid.): Jetsmark kgd. udvides imod nord.

$\frac{7}{12}$ (Ålborg Amtstid.): Oudrup kgd. reguleres.

$\frac{7}{12}$ (Århus Amtstid.): Der købes 1815 m² til udv. af Hasle kgd.

$\frac{8}{12}$ (Morsø Folkebl.): Der er købt jord for 14.000 kr. til udv. af Glyngøre kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{9}{12}$ (Jydsk Tid.): Bov kgd. udvides påny (havearkitekt *Poul Hansen*).

- $\frac{10}{12}$ (Kolding Folkebl.): 1. parcel af Nordre kgd. i Kolding udføres af *Gartnernes A/S* (insp. *S. Hansen*).
- $\frac{10}{12}$ (Sorø Amtstid.): Sorø ny Kgd. agtes udvidet (lektor *G. Georgsen*).
- $\frac{15}{12}$ (Ny Tid.): Forslag om anbringelse af yderligere 3—400 lig af tyske soldater i Frederikshavn.
- $\frac{16}{12}$ (Skive Folkebl.): Vore kirkegårde i fortid og nutid (redaktør *Aage Jensen*).
- $\frac{16}{12}$ (Sydsjællands Venstrebl.): Kgd.s-budget på over 300.000 i Næstved.
- $\frac{19}{12}$ (Århus Stiftstid.): Kgd. i Åbyhøj er udvidet (kr. 52.000).
- $\frac{19}{12}$ (Roskilde Dagbl.): I Roskilde dækkes ca. 3000 af kgd.s grave med gran til jul.
- $\frac{21}{12}$ (Venstre Folkebl.): Udv. af Lundby kgd. har kostet kr. 22.000 (havearkitekt *Palle Schmidt*).
- $\frac{21}{12}$ (Sydvestjylland): Plan til ny kgd. i Varde forelagt.
- $\frac{24}{12}$ (Århus Amtstid.): Adslev kgd. skal udvides.
- $\frac{29}{12}$ (Loll.-Falst. Stiftstid.): Dræningsarb. ved udv. af Vejleby kgd. afsluttet (ingeniør *M. Sørensen*, Maribo). — Jordarbejdet udføres af entreprenør *Pontoppidan*, Søllested.
- $\frac{31}{12}$ (Sydsjællands Venstrebl.): Tersløse bygger redskabshus og udvider kgd. (havearkitekt *Breinholt*).
- $\frac{31}{12}$ (Herning Folkebl.): Ikke foreløbig brug for den ny kgd. i øst i Herning.
- $\frac{31}{12}$ (Holbæk Amtstid.): Fårevejle kgd. skal reguleres.
- $\frac{2}{4}$ 1956 (Vejle Amts Folkebl.): Uth kgd. reguleres.
- $\frac{10}{4}$ (Langel. Folkebl.): Der anlægges terraseret urnehave på Rudkøbing kgd. (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).
- $\frac{11}{4}$ (Nationaltid.): Ingen begravelser på søn- og helligdage?
- $\frac{14}{4}$ (Fr.borg Amts Avis): Der er givet materialebevilling til kapel på Birkholm kgd. i Herlev (arkitekt *Aage Herløw*).
- $\frac{17}{4}$ (Fr.borg Amts Avis): Arkitekterne *Henrik Iversen* og *Harald Plum* skal bygge kapellet på den ny centralkirkegård i Lyngby.
- $\frac{21}{4}$ (Jydske Tid.): En tysk fælleskgd. med 5000 grave i Kolding?
- $\frac{22}{4}$ (Ålborg Stiftstid.): Tyskerne ønsker deres grave fra krigsårene samlet i Ålborg.
- $\frac{23}{4}$ (Information): Reklamer ind ad døren straks efter dødsfald.
- $\frac{26}{4}$ (Information): Ikke et nyt Knivsbjerg af tyskergrave.
- $\frac{26}{4}$ (Ålborg Amtstid.): Løgstør kgd. har vedtaget plan om udv. af kgd.
- $\frac{27}{4}$ (Jydske Tid.): Ikke muligt at hjemtage soldatergravene, siger tyskerne.
- $\frac{28}{2}$ (Holstebro Avsi): Reklamer ind ad døren straks efter dødsfald.
- $\frac{3}{2}$ (Dagens Nyheder): Nej til tysk fælleskgd. i Kolding.
- $\frac{3}{2}$ (Aftenbladet): Jordpåkastelse i selve kirken for at undgå sygdomme af kulden.
- $\frac{3}{2}$ (Vendsyssel Tid.): 7—800 tyske gravsteder til Frederikshavn.
- $\frac{3}{2}$ (Holbæk Amts Venstrebl.): Provstiudvalget fraråder, at der anlægges urnegrave i Nr. Asmindrup.
- $\frac{4}{2}$ (Vendsyssel Tid.): Bangsbostrand får nu endelig sin kgd.
- $\frac{10}{2}$ (Odder Dagbl.): Alleerne på Odder kgd. fældes.
- $\frac{15}{2}$ (Vejle Amts Folkebl.): Måske krematorium i Vejle 1957.
- $\frac{15}{2}$ (Vejle Amts Folkebl.): Hornstrup kirkegårds udvidelse. Ved licitationen i går indkom følgende tilbud: Murerarbejdet: murermester *H. Laursen*, Hornstrup, 1449 kr. Tømrerarbejdet: tømrermester *P. Brødsgaard*, Hornstrup, 4092 kr., tømrermester *Kr. A. Kristensen*, Hornstrup, 3899 kr. Smedearbejdet: smedemester *K. J. Berthelsen*, Bredballe, 1166 kr., smedemester *Tage Woidemann*, Hornstrup, 1124 kr. Gartnerarbejdet: *Gartnernes Aktieselskab*, Vejle (minus levering af muld), 15.402 kr., gartner *P. Persson*, 12.864 kr. Arbejdet blev overdraget de lavestbydende.
- $\frac{18}{2}$ (Vendsyssel Tid.): Skagen erhverver 50.000 kvadratmeter til fremtidigt kirkegårdsbrug.
- $\frac{24}{2}$ (Roskilde Dagbl.): Skal urnelunden anlægges på St. Jørgensbjerg?
- $\frac{29}{2}$ (Social-Dem.): Til udv. af Søllerød kgd. er afsat kr. 10.000.
- $\frac{2}{3}$ (Fåborg Folketid.): Der er udarbejdet projekt til kgd. for valgmenigheden i Ryslinge (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).
- $\frac{9}{2}$ (Fyns Venstrebl.): Betydelig udv. af Stige kgd. (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).
- $\frac{10}{3}$ (Hørsholm Avis): Udv. af Hørsholm kgd. påbegyndes snarest (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Hannibal Hansens* efterf., *G. Andersen*).
- $\frac{12}{3}$ (Dannevirke): Den ældste del af Åbenrå kgd. reguleres af insp. *Rs. Christensen*.
- $\frac{16}{3}$ (Vendsyssel Tid.): Stor udv. af Ålbæk kgd. ledes af kirkegårdsforeningen dersteds.

Fra norske dagblade

- $\frac{11}{10}$ (Tromsø): Kgd. ved Øverbygd utvidet.
- $\frac{12}{10}$ (Nordlands Framtid): Saltal kgd. omlegges. Det nye syn på stellet av gravpl. er slått igjennom.

- $\frac{2}{11}$ (Tvedestrandsposten): Holt kgd. må utvides.
- $\frac{1}{12}$ (Kongsberg Dagbl.): Nye vedtægter for kgd. i Ø. og Y. Sandsvær.
- $\frac{13}{12}$ (Halden Arb.bl.): Holmgill kgd. trenger utv.
- $\frac{16}{12}$ (Nordlandsposten): Utv. av Sand kgd.
- $\frac{16}{12}$ (Vestfinmark Arb.bl.): Børslev og Kistrand kgd. utv. med henhv. 1100 og 800 m².
- $\frac{20}{12}$ (Romerike): Der bygges krematorium i Stalsberghagen.
- $\frac{11}{4}$ 1956 (Telen-Notodden): Der mangler fyld til utv. av Dalen kgd.
- $\frac{11}{4}$ (Telen-Notodden): Planen om urnelund på Rjukan må utsettes.
- $\frac{13}{4}$ (Rjukan): Sannsynlig at urnelunden på Rjukan blir oparbejdet allerede i våren.
- $\frac{17}{4}$ (Folkets Røst): Utv. av kgd. i Trømborg.
- $\frac{17}{4}$ (Larvik Morgenavis): Kgd. ved Berg kk. utv. til sommeren.
- $\frac{19}{4}$ (Rjukan Dagbl.): Der bevilges 5000 kr. til utv. av Dal kgd.
- $\frac{21}{4}$ (Lofoten): Utv. av Beisfjord kgd. med 2700 kvadratmeter.
- $\frac{27}{4}$ (Arbeidets rette): Snarlig utv. av kgd. i Bergstaden (Røros) nødvendig.
- $\frac{28}{4}$ (Vestl. Tid.): Holt kgd. skal utv. med ca. 3000 m².
- $\frac{3}{2}$ (Mors Avis): Strømbråten kgd. må utv.
- $\frac{8}{2}$ (Sunnmørposten): Ny kgd. i Ulstein — eller utv. av den gamle?
- $\frac{9}{2}$ (Dunnakralin): Kgd. i Fr.stad skal nu hette gravlunde.
- $\frac{23}{2}$ (Harstad Tidn.): Harstad nye gravlund på Tofta blir i våren utv. til det dobbelte.
- $\frac{24}{2}$ (Aftenposten): Minnelund for faldne utlendinger indredes på Vestre gravlund i Oslo.

Fra svenske dagblade

- $\frac{3}{12}$ (Älfsborg Läns Annonsblad): Gravvårdsfragor (trädg.sark. *Samuel Kaldén*).
- $\frac{21}{12}$ (Bärgslagsbladet): Enbart familjegravar på Malma nya kgd.
- $\frac{11}{4}$ 1956 (Karlstads-Tidningen): Frammarsch för eldbegängelsen.

Fra tidsskrifterne

- Blomster jan.:** Blomster ved begravelser.
- Byplan nr. 40:** Kremationens betydning for kirkegårdenes økonomi (realskolebestyrer *Magnus Lund*).
- Der Naturstein nr. 12:** Noch einige Ehrenmale. Nr. 1: Plastik am Mausoleum des Atatürk in Ankara. Namen und Worte in Kreuzform (*S. W.*

Hausmann). — Nr. 2: Grabstätte gramlich in Borchheimer Friedhof (*Hans Steinbrenner*). Tagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal, nebst Ausstellung in Essen. Fachmännische Beratung über Friedhof und Grabmalgestaltung in drei Büchern.

Garten und Landschaft nr. 12: Neue schwedische Friedhöfe (*Helmuth Schildt*).

Gartner-Tidende nr. 51: To kirkegårdslederstillinger ledige.

Ignis nr. 1: En ny jordfästningslag. Förkämpar för eldbeg. XXIV (*Magnus Lund*). De forntida gravfälten vid Ullna gård. Krematorfrågan i Lund avancerar. Svendborg krematoriums kapsel (*Magnus Lund*). — Nr. 2: SEF.s skrivelse til konungen ang. ny jordfästningslag. Sandborgskrematoriet. Ett 25-årsminne (*Tage Attermark*). De forntidiga gravf. vil Ullna gård (fortsat). Nr. 3: Joe Hills aska spreds över hela världen. Varför flyttas de här begravda tyska soldaterna utan eldbegängelse? (*Hilding Claesson*).

Krigsgräberförsorge nr. 12: In Bonn gedachten wir der Kriegstoten. Der Volkstrauertag in den Bundesländern. Die Ehrenstätte Tobruk. Die Einweihung der Ehrenstätte Tobruk. — Nr. 1: Rückblick und Ausblick. Kriegsgräberabkommen mit Italien unterzeichnet. Cyrenaika-Marmarika-Tobruk. — Nr. 2: Neue Ehrenstätten in Rheinland-Pfalz. Kriegsgräberabkommen mit Ägypten. Der aktive Gräbernachweis. Schon in ersten Weltkrieg verlor allein das deutsche Volk zwei Millionen Tote.

Landsbygraveren nr. 12: Graver og kirkebetjent (*Ingv. Norlyk*). Landsbygraverdatteren skriver til kolleger. Mindelys på kgd.s grave (efter VK). — Nr. 1: Tilbageblik. Graver og kirkebetjent II. Kendelse (om skat). — Nr. 2: Min første tid som graver (*Helmer G. Møller*). Samarbejdet med eksgraveren (*Jens Lund*). — Nr. 3: Lidt om priser, kvalitet og skønhed. Pas godt på vor kostbare jord (*H. C. Grünfeld*).

Menighedsrådenes blad nr. 11: Mosaik kgd. i Hvidovre. Kirkegårdsudgifter og kremationsprocent (*Arthur Hansen og Magnus Lund*). — Nr. 2: Kirkegårdsudgifter og kremationsprocent (polemik: *Arthur Hansen, Magnus Lund, Johannes Tholle*). Ingen tysk fælleskirkegård (Kolding).

Norsk hagetidend nr. 4—5: Tilstanden på våra gravplasser.

Pharos nr. 4: The Cremation society. Three new crematoria opened. The Garden of Remembrance (*R. C. MasMillan*). — Nr. 1: Three

new Crematoria opened. Internat. Cremation Federation.

Præsteforeningens blad nr. 10: Ny kirkegårdsvedtægt (*J. Exner og Carl Bay*).

Samvirke nr. 4 (1/3 56): Hvor solen er ringet ned (om kirkegårde).

Stenhuggertidende nr. 2: Reklamer ind ad døren ved dødsfald. Her hviler.

Steinmetz und Bildhauer nr. 12: Warum Friedhofordnung (*Friedrich Heyer*). — Nr. 1: Friedhof und Grabmal in Saarland (*W. Kemp*). —

Tidskrift för pastoratsförvaltning nr. 2 (1956): Kyrkogårdskostnaderna (*Samuel Kaldén*). Lagförslaget angående jordfästning och gravsättning.

Ærøboen nr. 2: Marstal gamle kirkegård reguleret (havearkitekt *Johannes Tholle*).

Fra det faglige bogmarked

Ove Hasseler: Kortfattad handbok för kyrkorådsledande. 8°, 57 s. Pastoralforv. i Linköping. Kr. 4,00, sv.

Af den læseværdige bog skal her omtales afsnittet om menighedsrådsmedlemmers ansvar for kirkegårde af professorskan *Else Dahl*. I Sverige har rådene stort set kun at gøre med *landsbykirkegårde*. En kirkeværgen fortæller om 40 års virke, hvor det lykkes at få en upåagtet og trist kirkegård forvandlet til en plet, der omfattes af sognets kærlighed. Først blev beplantningen bragt i orden og fattiggravene afskaffede. Censur indførtes, og indskrifter som „J. Hansens familjegravsted“ tåles ikke. Der skal være data for hver begravet og et skriftsted eller sentens. I stedet for at sende kranse opdrages sognet til at give penge til et blomsterfond, der meddeler givernes navne til sørgehjemmet. Pengene anvendes til blomster til enlige, men flest til oprettelse af små pensionærhjem.

Magnus Lund.

Johannes Tholle: Præstegårdshaver, 8°, 16 s., med forord af kirkeministeren. Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri. Gentofte 1955. Kr. 1,85.

Rundet af gejstlig æt har forfatterens legeplads og inspirationskilde til gartnerisk uddannelse været den fædrene præstegårdshave på Ærø. Hans kærlighed til præstegårdshaven som begreb er derfor dyb og levende og manifesterer sig smukt i det udsendte skrift, som er fællesrådets nr. 6.

Om alle de problemer, der knytter sig til præstegårdshaven, skriver forfatteren med bun-

den varme, hvad der gør skriftet uegnet til at blive bedømt efter de krav til faglitteratur, som anmelderen ellers hylder: knaphed og koncentration. Nå, skriftet er vel også mere faglig læsning end egentlig faglitteratur, idet det i første række henvender sig til de myndigheder, der har præstegårdshaver i deres varetægt, for at vække dem „til dåd“ over for præstens haveproblem (embedsmandslønning contra store og upraktisk indrettede haver).

Skriftet er imidlertid dejlig læsning, fordi det er gjort af en sprogets mester. Hør blot disse linjer:

„Haven er ofte et klenodie i landskabet, hvor den med sin grønne front rager op i et slette-land med agre af bugnende korn eller rækkevoksende roer. Den giver ofte et ellers træløst landskab en fin pointe og slutter sig i egne med skove og lunde tit smukt til disse, ligesom naboskabet til kirke og kirkegård i flere henseender giver noget meget fint.“

Lad de tre sidste ord også gælde *Johannes Tholles* lille skrift. Ved at have sit hjerte med i arbejdet har han givet os „noget meget fint“.

Hans Rønø.

Hans Schwenkel: Der Friedhof auf dem Lande. 8°, 220 s. m. 148 illustr. W. Kohlhammer, Stuttgart 1955. DM. 14,—.

Denne bog på godt 200 sider af forkæmperen for naturfredning og hjemstavnsdyrkelse, professor *Hans Schwenkel*, er rent umiddelbart behagelig at tage i hånden på grund af praktisk format, dejligt papir og tryk og meget talende illustrationer. Indholdet forøger glæden ved bogen. Der er næppe i Europa bedre bog om et så klart afgrænset emne som *landsbykirkegården*. Forfatteren hylder den enkle, klare landsbykirkegård omkring kirken, der tidligere var præget af de håndforarbejdede gravmæler af træ, smedejern og sten, og beklager den industrielle massetilvirkning, som har gjort kirkegårdene til samlingssteder for smagsforvirringen. Ud fra disse forudsætninger gives der talrige gode råd lige fra indhegning til kirkegårdene, disses udvidelsesmuligheder og indpasning i landskabet, valg af beplantning m. m. til valg af gravmæler, disses form for indskrifter med forslag til bibelsprog og ikke-bibelske samt forslag til kirkegårdsvedtægter. Jo, der er nok at studere og glæde sig over for folk, der arbejder med kirkegårdene — også i de nordiske lande.

Imperial War Graves Commission. 36. annual report. 8°, 56 s. + 8 s. illustr. Her Majesty Stationery Office, London 1955. 2s 6d.

I denne årsberetning fra den britiske krigs-

gravskommission berettes bl. a., at arbejdet med soldatergravene i Danmark sluttedes i 1953, samt at et *agreement* blev afsluttet med regeringen i februar 1954. Også i Norge blev arbejdet afsluttet i 1953. For Sverige og Norge er registret over grave publiceret — for Sveriges vedkommende drejer det sig kun om 118 grave. Navnene på de i første verdenskrig faldne britiske officerer og menige omfatter 1.164.890 og for den anden verdenskrig er de foreløbig opgjort til 568.627 — deraf har ikke mindre end 219.078 ingen kendte grave eller deres navne indhugget i særlige mindesmærker — *known unto God*.

J. E. Ohlsens Enkes frøhandel (København) har udsendt et nydeligt nyhedskatalog for 1956 med udmærkede oplysninger for fagfolk. Linnésgade 14, K.

Wilhelm Schacht: Blumenzwiebeln für Garten und Heim. 8°, 171 s. med 16 farvebilleder og 51 andre illustrationer. Eugen Ulmer, Stuttgart, 1955. DM. 16,—.

Forfatteren har tidligere udsendt udmærkede bøger om stenplanter og lægger nu denne om blomsterløg på bordet for gartnere og haveamatører. Den behandler ikke alene emnet for friland, men også for stuekultur og drivning, hvorfor den turde have betydelig interesse for kirkegårdsfolk.

Friedhof und Grabmal. 8°, 40 s. + 125 ill. Verlag Deutsche Friedhofskultur, Aachen (1955).

Som årbog 1954 for Arbeitsgemeinschaft für Friedhofsgestaltung (Düsseldorf), er udsendt denne lille ting. — Vi har tidligere omtalt, at arbejdsudvalget virker på kristeligt grundlag for at forbedre gravmælekulturen, hvilket naturligvis kan tydeliggøres i kristelige motiver i gravmælerne, hvad også er gjort. — Adskiligt vanskeligere stiller det sig, når en af årbogens forfattere (professor, dr. *Fritz Fichtner*) i een mundfuld (artikel) påtager sig at behandle tre spørgsmål som rækkegraven som social foreteelse, religiøs bekendelse og kunstnerisk form. Så løber der let spidsfindige betragtninger i skrivemaskinen. Men der er i årbogen adskilligt, som også har bud til nordiske læsere.

Buch und Spaten. Verzeignis 26, 1955. 8°, 50s.

Et udmærket fagligt bogkatalog, udsendt af forlaget Deutsche Gartenbörse (Aachen), og som bl. a. på side 41 indeholder ikke mindre end 15 ting om kirkegårdskultur, der er på dagens bogmarked.

Ehrenstätte Tobruk. 4°, 6 s.

Det tyske folkeforbund for krigsgravsforborg har udsendt denne lille ting om en af den sidste krigs mest magtfulde krigskirkegårde i den liby-

ske ørken, hvor Europas tankhære måtte henfor at kunne tørne sammen til afgørelse af krigen, og som rummer 6020 tyske soldater i hver sin kiste.

Charles Boff: Gardening without a Garden. 16°, 128 s., Odhams Press Ltd., London 1955. 7s 6d.

En pæn lille bog om blomsterdyrkning i stue og på altan med stregillustrationer i tekst og nogle få autoillustr. på krideret papir.

C. F. Walker: Miniature Gardens. Lommeformat, 92 s. Collingbridge Ltd., London 1955. 4s. En anden, endnu mindre bog om stueplanter og med et lille kapitel om japanske dværgtræer.

Thomas D. Church: Gardens are for people. Fol., 248 s., 600 illustr. og farvesidér. Reinhold publishing corp., New York 1955. \$ 10.—.

For hvem, der ikke kender forfatteren, oplyses det på det forreste læg ved smudsomslaget, at han er verdens bedste (*foremost*) have- eller landskabsarkitekt, mens man på det tilsvarende bageste læg nøjes med at kalde ham Amerikas bedste, og her tilføjes det, at de fleste af forfatterens arbejder er blevet til i California, spec. i San Francisco, hvorfor også det omfangsrige værk (25×33 cm) fornemmelig bringer illustrationer m. m. herfra. De ofte store og som regel klare og meget fortællende billeder er dels fotografigengivelser i sort eller farver, dels streggengivelser af planer og planfragmenter, og hertil knytter sig en del tekst, der er sat op, som om det var vers, men slet ikke har noget med vers at gøre. Motiver for såvel tekst som billeder er mangfoldigt lige fra et enkelt træs struktur og grenbygning eller skyggevirkning over landskaber og landskabshaver til små byhaver på trang plads, gårdhaver, bilindkørsler, terrasser, friluftskøkkener, badebassiner, søbredder, fliselægning og hvad andet en moderne amerikansk have for rigmænd og andre skal indeholde i dag — og det er ikke lidt! Det serveres i amøbestil og streng arkitekturform med pudsige, umotiverede atavistiske sidespring til fortidige eksempler. Man får et meget levende indtryk af det solmættede Californiens haver, og hvad fagfolk og pengemidler der kan udrette af både godt og ondt — absolut en bog, som må interessere.

Föreninge Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från kongressen i Skövde-Lidköping 2.—4. aug. 1955. Fol. 32 + 5 bilag.

Årsberetningen fortæller foruden om møderne også om foredragene, hvori der behandles såvel historisk-topografisk vedrørende de besøgte kirkegårde som praktiske spørgsmål fra

kirkegårdsfolkene daglige arbejde og byder derfor på interessant stof af varig værdi. Og den er som sædvanlig af høj standard.

Niels H. Brønnum: Mellem Ækvator og Sahara. Dansk forenet Sudan missions historie. 8°, 355 sider, Lohse, Kbh. 1955. Kr. 12,—.

Skønt forfatterens beskedenhed, der i bogen ofte nærmer sig selvudslettelse, og hans stærke medleven i emnet egentlig gør ham uegnet til at skrive denne bog, hvor hans rolle slet ikke har været ringe, har han dog formået at give en uhyre fængslende og interessant udredning af de historiske, kulturelle og organisationsmæssige og endnu flere faktorer i det interessante opgør mellem hedenskab, muhamedanisme og kristendomsforkyndelse, så at man med stigende spænding læser den fra ende til anden. Vore læsere vil måske især hæfte sig ved den enorme betydning, de sorte folkeslags døde og begravelsessteder under bopladserne har for dem, men også alt det andet må dog fængsle og klare op i begreberne om, hvorfor der skal missioneres, og hvordan dette kan gøres og bringe lykke til mennesker, der lever i overtroens lænker.

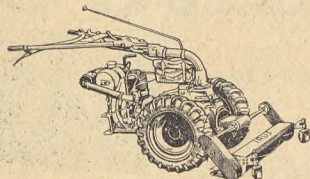
Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 80)

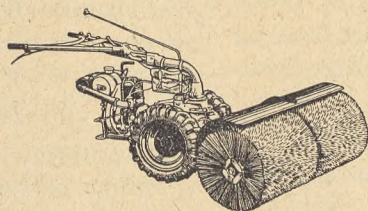
Kirkeministeriets skriv. (2% 1949, til stiftamtmanden og biskoppen over Aarhus stift), hvori — i anledning af den med stiftsøvrighedens erklæring af 20. december 1948 tilbagefulgte skrivelse fra A. godskontor angående spørgsmålet om **plantning af læbælte udenfor B. kirkegårdsmur** — meddeles, at ministeriet, skønt det må anses for særdeles ønskeligt, at der udenfor kirkegårdsmuren plantes læbælte, dog under de foreliggende omstændigheder ikke mod kirketiendejerens protest finder at burde fastholde kravet om plantning af læbælte udenfor kirkegårdsmuren, hvorfor det af synet kun vil kunne pålægges kirketiendejeren at foretage plantning af læbælter på kirkegården.

Kirkeministeriets skriv. (30% 49 til stiftamtmanden og biskoppen over Fyens stift) ang. **en klage over nedlæggelsen af et gravsted.**

Under henvisning til tidligere brevveksling, senest den med stiftsøvrighedens erklæring af 4. marts 1949 hertil indsendte skrivelse af 16. februar 1949 fra A. sogns menighedsråd, vedrørende nedlæggelsen af gårdfæster N.N.'s og hustrus gravsted på A. kirkegård skal man her-

IRUS med plæneklipper

IRUS med fejekost

SPECIALMASKINER

for kommuner og institutioner

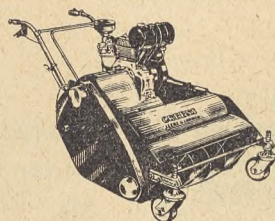
Forlang tilbud og demonstration

B. WULFF & SØN

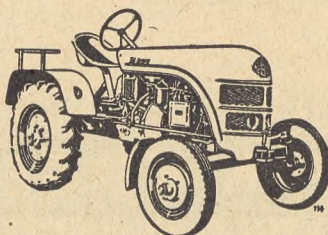
Bentzonsvej 3

København F

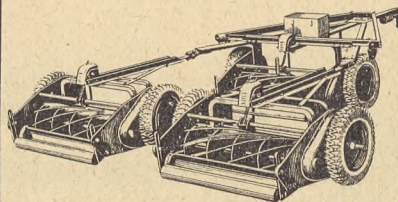
Telf. Fasan 2071 - 2081

GREENS motorklipper

KRAMER KL 11

GREENS GANG MOWERS

ved meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet alvorligt må misbillige, at menighedsrådet til trods for, at det var bekendt med de afdødes families adresse, kun benyttede dette sit kendskab til at underrette familien om den stedfundne afhændelse af gravstedet til andre i stedet for, da fredningsperioden var udløbet, at underrette de afdødes familie herom og give den lejlighed til at kræve gravstedsretten fornyet imod betaling af det herfor fastsatte gebyr.

Det tilføjes, at en tilsvarende situation ikke forelå i det i ministeriets skrivelse af 17. december 1934 omhandlede tilfælde — hvortil menighedsrådet til støtte for sin handlemåde har henvist — og at denne skrivelse af denne grund er uden betydning for nærværende sag.

Endelig må ministeriet udtale sin beklagelse

af, at der — efter det i sagen oplyste — ikke synes at være nogen mulighed for at gengive klageren, landsretssagfører O. O., i hvert fald den ene halvdel af det omhandlede gravsted, idet dette ville umuliggøre at lade den nu efterlevende ægtefælle, hvis hustru blev begravet i gravstedet i november 1948, begrave ved siden af sin afdøde ægtefælle, hvorpå han ifølge loven har krav, jfr. lov nr. 282 af 30. juni 1922 § 24, stk. 1.

Kirkeministeriets skriv. (2% 49 til stiftamtmanden og biskoppen over Lolland-Falsters stift) ang., at vikarhonoraret ved kortvarige vakan- cer i graverstillinger kan fastsætte af menigheds- rådet uden provstiudvalgets approbation.

(fortsættes)

Spar klipning af græs og tjørnehække

brug **ANTERGON**

20

KVK 20 ANTERGON er et nyt middel indenfor gruppen af KVK's hormonpræparater. Det er et specielt interessant stof, fordi det hæmmer plan- ternes vækst.

KVK ANTERGON 20 holder græsset lavt på vejrabat- ter, grøftekanter, skråninger og andre udyrkede arealer. Sprøjt med KVK ANTER- GON 20, når væksten be- gynder. De sparer udgift til

klipning størstedelen af som- meren.

Brug også KVK ANTER- GON 20 til tjørnehække. — Sprøjt kort tid efter skud- væksten er kommet frem og undgå den besværlige hæk- klipning.

Forlang den udførlige bro- chure om KVK ANTER- GON 20 til hæmning af vækst på

vejrabatter, skråninger, grøftekanter, flyvepladser, udyrkede arealer, golfbaner m. m.

samt til tjørnehække om frugtplantager, haver, offentlige parkanlæg, kirkegårde o. m. a.

— et **KVK middel**

KVK

KEMISK VÆRK KØGE A/S

Overgaden
neden Vandet
39,
København K.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 2

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamlingen i København.

Det for 1956 stedfundne årsmøde i Foreningen for Kirkegårdskultur blev afholdt på Nationalmuseet i København den 24. maj.

Generalforsamlingen åbnedes af foreningens formand, stiftsprovst *Carl Bay*, Aalborg, der bød velkommen til de indbudte gæster og foreningens medlemmer.

Efter at apoteker, dr. phil. *E. Høst-Madsen* var valgt til generalforsamlingens dirigent, aflagde formanden beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år.

Der blev rettet en tak til såvel kirkeministeriet som landbrugsministeriet for modtagne tilskud til foreningens arbejde og førte drøftelser i årets løb.

Foreningens medlemstal er vokset siden sidste generalforsamling, og den tæller nu 657 medlemmer mod 630 i fjor. Der er tilmeldt 154 menighedsråd, 23 foreninger, 410 personlige medlemmer og 70 udenlandske medlemmer. Den største tilgang skyldes den kollektive tilmeldelse af samtlige medlemmer af stenhuggermesterforeningen på Bornholm, således at alle landets stenhuggermesterforeningers medlemmer nu er tilsluttet Foreningen for Kirkegårdskultur, og der blev rettet en tak for den viste interesse.

Foreningen har i årets løb i samarbejde med Den danske Provsteforening forestået redaktionen af en ny kirkegårdsvedtægt, udarbejdet efter retningslinierne i den ny kgl. anordning for kirkegårde af 1953.

Den af foreningen udarbejdede kirkegårdsprotokol er udsendt i en ny revideret udgave, og der er tilført et oversigtsblad til indførelse af kirkegårdens legatgravsteder.

Forinden dette års provstesyn af landets kirkegårde har foreningen som service tilstillet samtlige provster et sæt løbende til kirkegårdsprotokollen.

Foreningens reviderede regnskab, der balancerede med 11.231,91 kr., og det udarbejdede budget godkendtes eenstemmigt.

Tidsskriftet *Vore Kirkegårde* har i årets løb været trykt i et oplag på 1.100 eksemplarer, og det har været udgivet med 44 sider hovedhefte og 28 siders tillæg, ialt 72 sider, hvilket er 12 sider hovedhefte mere end forrige års udgivne hefter.

Til redaktionsudvalget genvalgtes kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen*, Svendborg, og efter

forslag blev provst *J. Exner*, Hald, tillige valgt til medlem af redaktionsudvalget.

Ved valg til foreningens bestyrelse blev stenhuggermester *Leo Rosendal*, Kgs. Lyngby, indvalgt i bestyrelsen, og følgende blev genvalgt: Stiftsprovst *Carl Bay*, Aalborg, landsretssagfører *H. F. Jegsen*, Haderslev, kirkegårdsbestyrelsesformand *Vilh. Nielsen*, Næstved, kirkegårdsinspektør *Hans Rønø*, Roskilde, og havearkitekt *Johannes Tholle*, København.

Næste årsmøde, der skal holdes i Odense stift, blev vedtaget afholdt på Ærø.

Årsmødet fortsatte efter generalforsamlingen med et foredrag af lektor, havearkitekt *Georg Georgsen*, Sorø, der talte om menighedsrådene og kirkegårdene, et causeri om mange års mere eller mindre opbyggende erfaringer ved vejledning for kirkegårdes udformning.

Om eftermiddagen havde havearkitekt *H. Breinholt Nielsen*, Vindelbro, planlagt en tur til nordsjællandske kirkegårde, og et strålende forår gjorde turen festlig.

Volmer Rud Nielsen.

Nye medlemmer

Afdeling C.

Graver Erik Petersen, Lundtoftevej 137, Lyngby.

Anlægsgartner, cand. hort. Gustaf Andersen, Hørsholm.

Møder og kongresser

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare har efter et bestyrelsesmøde besluttet, at årets kongres skal afholdes i Trollhättan i dagene 7.—9. august. I anledning af de aktuelle forhandlinger om en ny lov vedr. begravelser agter man at indbyde repræsentanter for de resp. myndigheder i statsforvaltningen og kirken.

Da *Foreningen af Kirkegårdsinspektører, Gravere og Gartnere ved Kirkegårde i Danmark* har indvarslet til sit årsmøde til dagene 6.—7. august, er det i år altså noget vanskeligt at deltage i begge de to foreningers møder. Mødet holdes i Hjørring, og man har bl. a. tilsagn om et foredrag af den tidligere kirkeminister, nuv. borgmester *Carl Hermansen*.

I Tyskland har *Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e.V.* holdt sit årsmøde 20.—22. juni i Erlangen og Nürnberg, hvortil redaktøren af *V. K.* elskværdigst var indbudt, men var forhindret i at deltage. Blandt de ansatte foredrag

bemærkedes især arkitekt, professor *Hans Döll-gast*: Der erzieherische Wert der Friedhofs-gestaltung.

Det er den svejtsiske forening *Bund schweizische Gartenarchitekten*, der står som arrangør af den internationale havearkitektkongres, der afholdes i Zürich 20.—26. august. Sekretariatets adresse er: IFLA-Kongres-Sekretariatet, c/o E. Graf, Römerhofplatz, Asylstrasse 58, Zürich. Planudstillingen åbnes d. 21. kl. 18,45. Kongressen byder på flere excursionser og har afslutning i Genf.

Om foreningen for kirkegårds-kulturs generalforsamling m. v. se s. 9.

Firmaet Dansk Metalætseri

ved *H. Baade* (udtales *Bade*) har udsendt nogle blade, hvorpå der på en udmærket måde er bragt illustrationer af de på kirkegårdene benyttede nummerpæle, vedligeholdelsesskilte samt skilte for solgt, hjemfalden o. s. v. De kan rekvireres fra firmaet (se annoncen på vort omslag).

Fra danske dagblade

²¹/₃ BT: Landets mest moderne kapel opføres i Glostrup (arkitekt *Max Brüel*).

²⁸/₄ (Nordsjæll. Soc.-Dem.): Første etape af den ny kgd. i Hillerød kan påbegyndes (insp. *Sv. Hansen*).

³/₄ Nyborg Soc.-Dem.: Idømt 4 mdr.s fængsel for gravskænderi i Dalum.

¹⁴/₄ Roskilde Dagbl.: Lange udsigter med Roskilde krematorium? Urnelund på St. Jørgensbjerg (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹⁶/₄ Langel. Avis: Arbejdet med urnehaven i Rudkøbing sættes i gang (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

¹⁶/₄ Vendsyssel Tid: Hjørring kgd. får en af Jyllands smukkeste urnehaver. Der anlægges 1500—2000 gravsteder i Trutbakken (landinspektør *E. Boe*).

¹⁹/₁ Jydske Tid.: Der reserveres areal for en tredje kirkegård i Sønderborg.

²⁰/₄ (Sydfyn): Oure kgd. udvides, og der skal bygges kapel.

²²/₄ Vendsyssel Tid.: Brønderslev har kun kgd.s-areal for 5 år.

²⁴/₄ Østsjæll. Folkebl.: Karlslunde assistens-kgd. skal nu sættes i stand.

²⁹/₄ Århus Stifttid.: De tyske begravelser søges samlet på 10—12 steder, og de findes nu placeret på 475 kgd.

³⁰/₄ Fyns Tid.: Ryslinge frimenighed ønsker sin egen kgd. (insp. *Raahauge-Askegaard*, omkostn. kr. 33.000).

⁵/₀ Sydsjæll. Venstrbl.: Mogenstrup kgd.s. udv. inviedes pinsedag af sognepræsten (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *H. Hansen*).

¹¹/₀ Ålborg Amtstid.: Et kors på heden (om den tyske flygtningekgd. i Ry).

¹²/₀ Randers Soc.-Dem.: Kirkeministeriet har godkendt, at Langå kgd. udvides med 2800 m².

²⁰/₀ Politiken: Magtfuldt mindesmærke for omkomne søfolk og fiskere afsløret på Lynæs kgd. (billedhugger *Sv. Lindhardt*; jvnf. hovednumret s. 16—17).

²²/₀ Dannevirke: Løgumkloster kgd. skal udvides mod nord (havearkitekt, professor *C. Th. Sørensen*).

²⁸/₀ Roskilde Soc.-Dem.: Enighed om urnehave på Roskilde Østre kgd.

²⁴/₀ Vestkysten: To grunde skænket til udv. af Sønderho kgd.

²⁴/₀ Fr.borg Amtstid.: Arbejdet med udv. af Hørsholm kgd. er nu påbegyndt (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Hannibal Hansen og Co.*).

²⁵/₀ Kristel. Dagbl.: Humørfyldt foredrag af lektor *G. Georgsen* ved foreningen for kirkegårds-kulturs årsmøde.

²⁹/₀ Vendsyssel Tid.: „Mindelunden“, Skagen gamle kirkegård (*J. Tønnesen*).

³¹/₀ Ålborg Amtstid.: Planerne til udv. af Løgstør kgd. er færdige, og kredslægen har godkendt arealet. Der bliver plads til ca. 1000 grave.

³¹/₀ Kristel. Dagbl.: Den ny kirke, der skal bære navnet *Kong Christian Xs Mindekirke*, der opføres på Sønderborg ny kgd., er snart færdig.

³¹/₀ Middelfart Venstrebl.: Kgd. i Harndrup skal udvides med henved 100 gravsteder.

¹/₀ Dagens Nyheder: Ønsker kirkeengle af lystofrør (efter *G. Georgsens* foredrag ved foreningen for kirkegårds-kulturs generalforsamling).

¹/₀ Berl. Aften: Der er bl. a. fundet 10.000 år gamle frø og andre planterester ved arb. med udv. af Hørsholm kgd.

²/₀ Bornholmeren: Der stjæles blomster på kgd. i Åkirkeby.

⁶/₀ Fr.borg Amts Avis: Den ny kgd. ved Skansen i Hillerød koster næsten 2 mill. kr., når udgiften til Skansevejs ombygning og omlægning af parkanlægget medregnes (insp. *S. Hansen og ark. Max Brüel*).

¹⁴/₀ Ny Tid: Hovedparten af menighedsrådene i Ålborg går imod tanken om tysk kirkegård der.

¹⁴/₀ Helsingør Soc.-Dem.: Menighedsrådet i

Slangerup søger om lov til at nedlægge et par lejligheder for at kunne udvide kgd.

¹/₆ Holstebro Dagbl.: Det er vedtaget at købe areal øst for Kapelvej i Vinderup til udv. af kgd.

¹/₆ Ålborg Amtstid.: Ud v. af Jetsmark kgd., som har stået på siden efteråret 1953, er nu tilendebragt, og kommunen har overdraget menighedsrådet det færdige arbejde, der omfatter 7615 m² (anlægsgartner *Dam*, vejass. *Olsen* og vejformand *Emil Nielsen*).

Fra norske dagblade

¹/₃ Fylket: Utviding og restaurering av Innfjorden gravlund.

⁷/₃ Mors Avis: Strømbråten kgd. trenger til snarlig utv.

³/₄ Sogn Folkebl.: Utviding av Bø kgd.

⁹/₄ Sogn og Fjordane: Tjugum kgd. skal utv.

¹⁷/₄ Åndalsnæs Avis: Åndalsnæs kgd. må snart rest utv.

²³/₄ Antenposten: Enstemmig ønske om at få utv. kgd. i Barbu, — der er kun 3 gravpladser tilbage.

²⁶/₄ Gula Tidend: Brekke utv. kgd.

³⁰/₄ Moss Avis: Kkgd. på Høienholm utv. af bygartner *Viggen*.

⁴/₅ Romdalsposten: Tustna kgd. på Gullstein skal utv. af herredsaeronomen.

¹²/₅ Åndalsnes Avis: Prøvefelt på Åndalsnes gravlund skal planeres, havearkitekt *Løvold* tilkaldes, og der agtes avholdt dognad med det første.

¹⁹/₅ Smålenenes amtid.: Kgd. i Aremark omlegges efter mere moderne prinsipper med gresplener og uten rammer og stenopsatser.

²⁴/₅ Vestlandske Tid.: Enklare og bedre på kyrkjegardane (fylkesgt. *Sjur Tvejto*.)

²⁸/₅ Lofotposten: Store forandringer på gravlund i Narvik.

Fra svenske dagblade

²⁴/₃ Kuriren: Ny kgd. i Stenkyrka för 113.000 kr.

¹⁴/₃ Ljusdals Posten: Ny kgd. i Ljusdal?

²³/₃ Morgon Tidningen: Betonmur kring Hudinge kgd.

²⁸/₃ Växjöbladet: kyrkogårdsfrågan i Lessebo. Förslag fremlagt av arkitekt *Bent Jörgensen*.

Fra tidsskrifterne

Blomster nr. 4: Kransekortene. Moders Dag. — Nr. 6: Begravelsen er foregået i stilhed.

Canadian Funeral Service 33 nr. 10: Texas Bill regulates prepared Funerals. Our future in mortuary Education as I see it (dr. *L. W. Hoford*).

Der Naturstein nr. 4: Die Wahre Problematik des zeitgenössischen Grabmalschaffens (*Ulrich Niedhorn*). Neuzeitliche Grabmalgestaltung an der Staatlichen Meisterschule für Bildhauer und Steinmetzen in Freiburg (*R. Schakowski*). — Nr. 5: Neuzeitliche Friedhofsgestaltung unzulässig? (dr. *Ulrich Scheuner*). Grabmal Mühlbauer (Bildhauer *Gottfried Häuszlein*). — Nr. 6: Können Steinplatten sich wie Balken biegen?

Deutsche Friedhofskultur Nr. 1: Alte Grabfelder gestern und heute (*Herbert Grünewald*). Weitere Erläuterungen zu meinem Gestaltungsvorschlag für Reigengräber in der Oktoberfolge (*Karl Schrön*). Neuzeitliche Grabgestaltung. Aus der Arbeit des Kriegsgräberfürsorge. — Nr. 2: Die Neuanlage eines Feldes für Urnenreihengräber (*Franz Tempich*). Freischaffende Friedhofsgärtner und Friedhofsverwaltung in Viersen (*H. Grünewald*). „Das Grabmal“ ein Zeugnis schweizerischer Meisterleitung. Neuzeitliche Grabmalgestaltung (slut, *Fr. Zwingel*). Zentralgräberkartei: unablässige Suche. Verbesserung von sterilen sandböden durch Torf. — Nr. 3: Kalkulationen. Friedhofsgärtnerische Musterkalkulationen. Kalkulation der Grabpflege- und Friedhofsarbeiten. Preisbildung, Kalkulation von Neuanlagen und Pflege von Grabstätten. Arbeitsrationalisierung. Aus- und Fortbildung des Friedhofsgärtners. Mustergräber überzeugen (*Karl Josef Schneider*). Rasenpflege nach dem Frost. Schöne und vertraute Friedhofsbliher für den Friedhof. Neuzeitliche Friedhofsgestaltung unzulässig. — Nr. 4: Friedhof und Bundesgartenschau Köln (*Victor Calle*). Der grüne Friedhof und der deutsche Friedhofsgärtner (*E. Walter*). Friedhofswettbewerb in Stuttgart-Weilimdorf (*Günther Vogel*). Gedanken und Vorschläge zur Planung und Begrünung der Reihengräber (*Herm. Backer*). Ein Fragezeichen fiel unter den Tisch (*Dr. Werner Lindner*). Bestattungswerbung bei den Lebenden. — Nr. 5: Bilanz des Winters (*Eduard Wolter*). Auf Gräberpfaden von Heidelbergs Bergfriedhof. Der Friedhofsverwalter ein Treuhänder der Friedhofsgestaltung. Berdigungs- und Trauerordnungen im alten Dortmund. Die Friedhöfe in Amsterdam (*Hans Staliewski*). Ausbau des ersten deutschen Soldatenfriedhofs in Italien.

Gartneryrket nr. 17: Klaseroser til kirkegårdene (*A. L.*).

Ignis nr. 4: Kring 1955 års eldbeg. siffror (*Elma Øvden*). Västanfors krematorium 20 år (*Axel Hellstrand*). Danmark i 1955 (*Magnus Lund*). — Nr. 5: Hur Trolhättan krematorium kommit till stånd (*Bengt Sjölin*). Krematoriet

i Trollhättan (*Åke Porne*). Tal i samband med krematoriets invigning (*Per Ekeberg*). Invigningen av Trollhättan krematorium. Om Trollhättans krematorium och ceremonirummens konstverk. Glasmosaiken i ljusets kapell (*Gun Setterdahl*). De tekniske anläggningarna i Trollhättans krematorium. — Nr. 6: Krematoriet i Ystad (*Birch-Lindgren* og *R. Holmgren*). Hur Ystad fått sitt krematorium (*Henning Håkansson*). Konstnärerna om sina verk, glasmosaiken i Ystads krematorium m. m. Invigningen av krematoriet i Ystad.

Kriegsgräberfürsorge Nr. 3: Umbettungen. Wettlauf mit der Vergänglichkeit (*Rudolf von Neumann*). Unterwegs mit dem Umbettern in Italien. Staat — oder Volksbund — oder Herz? Kriegerdenkmale in deutschen Dörfern.

Landsbygraveren nr. 4: Graver og kirkebetjent og hans kone (*Ingv. Norlyk*). Aflønnet efter vejledningen (*Chr. Hansen*). Vi funderer (om planter, *Will. Christensen*). — Nr. 5: Sirbuske til kirkegården. Graverens løn (*Helmer G. Møller*). Efterslet fra eksgraver (*L. Nielsen*). Fugle på kirkegården (*Kundby*).

Menighedsrådenes blad nr. 3: Ny kirkegårdsvedtægt (*J. Exner* og *Carl Bay*). Kirkegårdsmuren blev frostsprængt (i Jyderup). — Nr. 4: Vore kirkegårde (om gravertjenesten). Jordpåkastelse ønskes i kirken. — Nr. 5: Betydeligt gravfund i Sdr. Felding.

Pharos nr. 2: Four new Crematoria opened. Crematoria Rated as Cemeteries.

Steinmetz und Bildhauer nr. 4: Der Kerameikos in Athen (dr. *Marg. Baur-Heinold*). — Nr. 5: Von Nürnberger Friedhöfen (*Werner Lindner*). Schweden und seine Friedhöfe (fra Karlskoga).

Stenhuggertidende nr. 4: Årsmøde i foreningen for kirkegårdskultur.

Fra det faglige bogmarked

Dansk Ligbrændingsforening: Beretning for året 1955. 8°, 68 s.

Ligbrændingsprocenten for hele landet er nu 25,3, hvad der er Europas højeste. For København er den 60,9, for Frederiksberg 60,1 og for Gentofte 54,4, tal, der tyder på, at det er rigtigt, når skoleinspektør *Magnus Lund* skriver, at Danmark er ved at skifte gravform. Landet har i dag 24 krematorier, og efterhånden som dette tal øges, stiger også brændingernes antal. I Køge f. eks., der har et nyopført krematorium, er brændingsprocenten nu 48,4, medens den tidligere, hvor de døde skulle føres til Kø-

benhavn for at blive brændt, kun var ganske ringe.

Brugen af fællesgraven er i stærk stigning. Omtrent hver fjerde aske ender her. Måske vil gravstedet forsvinde en dag; intet privat anlæg, intet individuelt monument. Tendensen er klar, hvad enten man beklager eller tiljubler denne udvikling.

Adskillige sider i beretningen er polemiske bemærkninger, vendt mod en artikel af havearkitekt *Johannes Tholle* i tidsskriftet „Byplan“. At ligbrænding kan spare kostbare udvidelser eller nyanlæg af kirkegårde og derfor i det lange løb er en klar økonomisk fordel, er ubestrideligt, men det er lige så sikkert, at stigende ligbrænding på de eksisterende kirkegårde i første omgang betyder tab. Kirkegården ligger der og kræver til sin vedligeholdelse og drift foreløbig det samme forbehold, medens indtægterne, det være sig kirkens eller den private gravers, svigter. Set fra et socialt synspunkt er det glædeligt, at der kun bliver lidt at betale for publikum, men det kan kirken eller graveren jo ikke leve af, og det er økonomi her er tale om. Budgetteres der med f. eks. 200 kistebegravelser, og en hel del af disse i stedet bliver urnenedsættelser, ændres balancen uundgåeligt til underskud på årsregnskabet. Kan der være tvivl om det?

Et af ligbrændingsforeningens argumenter for overgang til krematorium er, at det sparer jord. I beretningen læser man følgende appel: „Altså landboere. Kæmp for jeres interesse for at bevare dansk jord for danske landbrug. Læg jer i spidsen, hvor det gælder overgang fra jordgrav til askegrav.“ Undskyld; men den jord, der bruges til vore døde, er i forhold til andre „uproduktive“ anlæg, som f. eks. veje med grøftkanter, procentvis så ringe, at man ikke kan være bekendt at snakke herom. Ingen bonde i dette land ville drømme om at kalde landsbyens kirkegård for et „uproduktivt“ areal. Vi lever i et kultursamfund.

Hans Rønø.

Johannes Schweizer: Kirchhof und Friedhof. 8°, 276 s. + 78 billedsider og 32 s. kildeangivelser. Oberösterreichischer Landesverlag, Linz, 1956.

Denne østrigske kirkegårdsbog er gjort af en garten- og landschaftsarkitekt, som tillige har en doktorgrad, og om hvem det i forordet hedder, at han igennem mange år både teoretisk og praktisk har beskæftiget sig med anlæg af kirkegårde og har anlagt sig et omfangsrigt bibliotek litteratur om emnet. Som undertitel har bogen en forklaring om, at det er en fremstilling af de 2 typer på europæiske begravelsespladser, nemlig kirkegården og begravelses-

pladsen (Friedhof), — en adskillelse, der i de nordiske lande ikke siger ret meget, men i de katolske lande med kirke og kirkegård i en eenhed er et vigtigt spørgsmål. Det er altså ikke en praktisk kirkegårdshåndbog, der foreligger, men en videnskabelig behandling af historiske, kirkelige, kristelige, dogmatiske, filosofiske, juridiske, forfatningsmæssige, politiske og endnu flere emner for de 2 kategorier, — grundigt gjort og med en meget omfattende litteraturfortegnelse, hvori også er optaget latin- og fransksprogede kilder foruden tyske fra Svejts, Tyskland, Østrig m. m., vistnok intet fra angelsaksiske eller nordiske lande. Billederne på krideret papir omfatter 42 s. fotogengivelser, bl. a. et fra Sverige, samt ca. 35 planer af nyt og traditionelt. Der gives i teksten udmærkede analyser af problemer og detaljer i kirkegårdsspørgsmålet, og forfatteren formår på en udmærket måde at sætte tingene i relief og ofte i nyt og klarere lys.

Mahnmale. Voraussetzungen, Ratschläge, Lösungen. 8°, 80 s., Im. Bärenreiter, Kassel u. Basel, 1956.

Ved dr. *Werner Lindner* og arkitekt *Fritz Hille* er som 5. hefte i serien fra Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal udgivet dette nyttige hefte, der beskæftiger sig med, hvorfor og hvordan man rejser mindesmærker for de faldne, — et arbejde som ligger på linje med det af folkeforbundet for krigsgravsforsorg udførte arbejde, og som i et krigshæret, men under genopbygning værende land har den største aktualitet såvel hos efterladte, kunstnere, håndværkere og landskabsarkitekter. 80 billeder illustrerer udførte løsninger.

Hilding Claesson: Lunds kyrkogårdar II. 8°, 88 s. Föreningen Det Gamla Lund, 1955.

Hermed foreligger da 2. del af den forhenværende kyrkogårdsföreståndare *Claesson* udarbejdede skildring af byen Lunds kirkegårde. Den omfatter *Sankt Peters klosterkirkegård* og *Östra kirkegård* med ca. halvdelen af tekstsiderne til hver af disse. Sankt Peters er den ældste og Östra fra midten af 18-tallet. Forfatteren har fremdraget mange interessante træk til belysning af udviklingen.

Knud Secher: Ligbrænding i Danmark. 8°, 192 s., Dansk Ligbrændingsforening, 1956.

Dette blev *Knud Sechers* sidste litterære arbejde, et jubilæumsskrift i anledning af D. L.'s 75 års virke, og det er skrevet med forfatterens sikre viden, medleven, saglige indsigt og bestemte hensigt med det skrevne. Det må nødvendigvis fastslås, at D. L. har gjort et enormt arbejde, har opnået, at begravelsestraditionen i

storbyerne er tippet over eller er ved at gøre dette, så at ligbrænding vil være det almindelige, samt at foreningen er ved at gøre sig selv overflødig. Forfatteren nåede ikke at være med til jubilæet, men havde nærværende bogs manuskript færdig inden sin død. Bogen slutter naturligt med nogle mindeord over forfatteren af overborgmester *H. P. Sørensen*, — også gjort med sikkert kendskab og med fin forståelse af den afdøde forfatter. En nobel og pæn bog med et væld af exakte oplysninger.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets cirkulærskriv. (17/10 49 til biskopperne) ang. **udførelse af faneceremonier ved begravelser.**

Fra forskellig side er der i den seneste tid overfor ministeriet fremsat anmodning om en principiel udtalelse med hensyn til det af forskellige foreninger, f. eks. de danske forsvarsbrødre-selskaber, ved begravelse af disses medlemmer fulgte ceremoniel, hvorefter vedkommende forenings fane sænkes tre gange over graven, hvilken ceremoni efter det oplyste er udført på forskellig måde, idet faneceremonien i visse tilfælde er foretaget under selve jordpåkastelsen og i andre tilfælde efter den kirkelige handlings afslutning.

Således foranlediget skal man under henvisning til ministeriets cirkulære af 27. august 1891 og 17. oktober 1911 angående adgangen til ved begravelser på folkekirkens kirkegårde eller fra dens kirker og kapeller at medtage faner herved meddele, at ministeriet intet finder at erindre imod, at foreningsfaner ved begravelse af vedkommende forenings medlemmer sænkes over graven efter de pågældende foreningers ceremoniel, når faneceremonien finder sted, efter at den kirkelige handling er afsluttet.

Kongl. stadfæstelse (udfærdiget 17/10 49 gennem kirkeministeriet) på fundats for „**Frits Doses og Hustru Ane, født Bøjsens, Legat til Vedligeholdelse af Gravsted**“ samt til understøttelse af en værdig og trængende kvinde i Grimstrup sogn.

Kirkeministeriets skriv. (30/11 49 til stiftamtmanden og biskoppen over Haderslev stift) ang. **beregning af afgift for gravstedsfornyelse i et tilfælde, hvor de i gravstedet sidst begravede personer havde været medlemmer af folkekirken, medens to arvinger tilhørte et trossamfund udenfor folkekirken.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds skrivelse af 15. oktober 1949 hertil indsendt andragende har Haderslev Dom-sogns menighedsråd med henvisning til § 4 i

den af stiftsøvrigheden under 4. november 1947 approberede vedtægt for Haderslev Domsogns assistenskirkegård, hvorefter alle udensogns folkekirkemedlemmer betaler dobbelt takst for gravsteder, og alle ikke-folkekirkemedlemmer, både inden- og udensogns, betaler tredobbelt takst, bedt oplyst, hvorledes afgiften for fornyelse af et familiegravster vil være at beregne i et tilfælde, hvor to af arvingerne efter de i gravstedet begravede personer er medlemmer af den tyske frimenighed, og en tredje arving er medlem af folkekirken.

Ved sagens fremsendelse har stiftsøvrigheden oplyst, at de oprindelige gravstedsejere har været medlemmer af folkekirken. Under hensyn hertil samt til, at en af arvingerne er medlem af folkekirken, vil stiftsøvrigheden ikke modsætte sig, at fornyelsen finder sted på de for folkekirkemedlemmer gældende betingelser.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet med stiftsøvrigheden må være enigt i, at der i et tilfælde som det foreliggende kun bør kræves afgift for fornyelse efter de for folkekirkemedlemmer gældende takster, hvorved bemærkes, at ministeriet går ud fra, at der med „de oprindelige gravstedsejere“ tænkes på de i gravstedet (sidst) begravede personer, og at det ved afgørelse af spørgsmål af denne art bør tillægges afgørende betydning, om de i gravstedet sidst begravede personer var medlemmer af folkekirken eller ej.

Kirkeministeriets skriv. (5/12 49 til overtilsynet for Skt. Andreas kirke i København) ang., at der ikke kan udbetales vederlag til en medhjælper for graveren ved besørgelse af klokkeringningen under begravelser på ikke-standard dage.

Kirkeministeriets skriv. (9/2 1950 til første lærer N. N., Okslund) om, at en sognebåndsløser ikke ved sognebåndsløsningen erhverver nogen ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, til hvis præst han har løst sognebånd, samt om en kirkebylærers funktioner m. m.

I et hertil indsendt andragende af 6. januar 1950 har De anmodet om besvarelse af følgende spørgsmål

- 1) Erhverver en sognebåndsløser ved sognebåndsløsningen for sig og sin familie ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvortil han ved sognebåndsløsningen er blevet knyttet?
- 2) Er en sognebåndsløser pligtig at erlægge kirkelige afgifter til det sogn, hvor han har bopæl, eller skal sådanne afgifter erlægges til det sogn, hvortil han ved sognebåndsløsningen er blevet knyttet?

- 3) Har en „kirkebylærer“, der blot modtager meddelelser om kirkelige handlinger, ret til samme honorar, som den kirkebylærer, der desuden fører duplikatet af sognets kirkebøger?

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Ribe stift meddele, at en sognebåndsløser og hans familie ikke ved sognebåndsløsningen erhverver nogen ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvortil han ved sognebåndsløsningen er blevet knyttet, samt at de ham påhvillende kirkelige afgifter skal erlægges til bopæls sognet.

Med hensyn til det ovenfor under 3 nævnte spørgsmål bemærkes, at en lærer, der ikke fører kirkebøger, ikke kan kaldes kirkebylærer, og at han, selvom han modtager meddelelse om kirkelige handlinger, ikke i den anledning kan kræve honorar som kirkebylærer.

Kirkeministeriets skriv. (7/3 50) til stiftamtmanden og biskoppen over Århus stift) ang. hvorvidt kirken har ret til fortov udenfor kirkegårdsdiget, samt om opførelse af bygninger på nabogrunden m. m.

Med henvisning til stiftsøvrighedens skrivelse af 24. februar 1950 angående bebyggelse mod kirkegårdsdiget omkring Almind kirke skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der kun kan tilkomme kirken ret til fortov udenfor kirkegårdsdiget, såfremt en sådan ret måtte bestå i kraft af hæv, idet en almindelig ret for kirken til fortov ikke kan antages at kunne støttes på D. L. 2-22-74.

Såfremt der på nabogrunden opføres bygninger, der har vinduer eller døre mod eller udsigt over kirkegården, skal der efter D. L. 5-10-56 mellem bygningen og diget være et ubebygget areal af en sådan bredde, at et menneske kan passere derigennem, men i andet fald vil kirken efter ministeriets opfattelse ikke kunne hindre, at bygningerne opføres helt ind mod skellinien, der for kirkegårde antages at gå langs ydersiden af kirkegårdsdiget, medmindre lokale byggevedtægter måtte fastsætte bestemt afstand, i hvilken bygninger skal opføres fra nabohegnet.

Kirkeministeriets skriv. (29/4 50 til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift) ang. en bestemmelse i en kirkegårds vedtægt om tidsrummet for erhvervelse og fornyelse af gravsteder, herunder familiegravsteder.

Idet man hoslagt tilbagesender det senest med hr. stiftamtmanden og Deres Højærværdigheds skrivelse af 17. februar 1950 hertil indsendte udkast til en vedtægt for Tønder kirke-

gårde, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet kan tiltræde, at tidsrummet for erhvervelse af „familie- og skovgravsteder“, der oprindeligt var foreslået at skulle være ubegrænset, nu er begrænset til 100 år.

Derimod kan ministeriet ikke gå med til, at de omhandlede „familie- og skovgravsteder“ ikke kan erhverves for et kortere åremål end 100 år, idet denne ordning ikke er forenelig med bestemmelsen i § 25, stk. 2, i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., jfr. lovbekendtgørelse af 23. september 1947, hvorefter gravsteder (herunder familiegravsteder) skal kunne fornyes „ud over den i vedtægten bestemte fredningstid fra den længstlevendes begravelse“, når der fremsættes ønske herom. Denne bestemmelse forudsætter ganske klart som noget selvfølgeligt, at de omhandlede gravsteder i al fald skal kunne erhverves — og senere fornyes — for een fredningsperiode. Såfremt menighedsrådet ønsker, at der som hidtil skal gives adgang til erhvervelse af „familie- og skovgravsteder“ på Tønder kirkegårde for mere end een fredningsperiode ad gangen, bør erhvervelse og fornyelse af gravsteder i overensstemmelse med praksis også kunne ske for mindre end 100 år, f. eks. for to eller tre fredningsperioder, for en i forhold til periodens længde fastsat betaling. Man undlader ikke i denne forbindelse at henlede opmærksomheden på, at det formentlig ikke kan være i kirkenes økonomiske interesse at bortfæste gravsteder på meget lange åremål — navnlig ikke når prisen for erhvervelse af gravsteder er så lav som på Tønder kirkegårde — og at det derfor også fra et økonomisk synspunkt ville være mindre heldigt, om visse gravsteder *kun* skulle kunne erhverves på 100 år.

Kirkeministeriets cirk. (½ 50 til stiftsoverighederne) ang. **nedgravning på kirkegårdene af dødfødte, for tidligt fødte fostre.**

Det er gentagne gange hændt, at der i skærskasser er fundet dødfødte, for tidligt fødte fostre, og at disse fund har givet anledning til omfattende politimæssige undersøgelser, ligesom sådanne fostre hyppigt nedgraves i haver og lignende steder.

For at søge dette forhold ændret har der mellem justitsministeriet, sundhedsstyrelsen og nærværende ministerium været forhandlet om indførelse af en ordning, svarende til den allerede i København og Århus samt på Frederiksberg gældende, hvorefter der er adgang til at få sådanne fostre nedgravet på kirkegårdene.

Man skal herefter meddele, at dødfødte (indenfor svangerskabets 28. uge fødte) fostre

kan nedgraves på kirkegårdene efter aftale med graveren, eventuelt kirkeværgen, når attest om aborten foreligger udfærdiget af en læge eller jordemoder i overensstemmelse med den vedføjede, i sundhedsstyrelsens samling af attestformularer optagne „attestformular til brug ved nedgravning på kirkegårde af en abort“. Nedgravningen bør foretages på særlige dertil indtagne arealer på kirkegårdene, medmindre de pågældende ønsker nedgravningen foretaget i et efter almindelige regler erhvervet gravsted. Om nedgravningen vil der være at foretage notering i kirkegårdsprotokollen. Den betaling, der eventuelt skal erlægges til kirkegården for nedgravningen på det hertil indtagne areal, bør fastsættes til et lavt beløb, og bestemmelse herom vil være at optage i kirkegårdens vedtægt, i hvilken forbindelse bemærkes, at betalingen for nedsættelse på kirkegårde i København og Århus udgør 2 kr.

Endelig bemærkes, at ministeriet ikke vil anse det for nødvendigt, at der fastsættes særlig fredningstid for sådanne aborter, idet formuleringen ifølge oplysning fra sundhedsstyrelsen skønnes at være afsluttet indenfor et tidsrum af 2—5 år.

Kirkeministeriets skriv. (½ 50 til stiftamtmanden og biskoppen over Lolland-Falsters stift) ang., at **gravsteder, som er henlagt til faste ejendomme i sognet, på samme vilkår som almindelige familiegravsteder vil kunne inddrages, såvidt det måtte anses for nødvendigt af hensyn til kirkegårdens regulering m. m.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 25. oktober 1949 hertil indsendt andragende har Radsted Sogns menighedsråd, foranlediget af den ved ministeriets skrivelse af 7. august 1948 approberede regulering af Radsted Kirkegård, forelagt ministeriet følgende forespørgsel angående rådets ret til inddragelse af et gravsted på kirkegården.

Menighedsrådet har oplyst, at efterhånden som fredningstiden udløber for de gravsteder, der rammes af reguleringen, underretter menighedsrådet de pågældende gravstedsejere om, at gravstederne vil blive nedlagt. Imidlertid har en enkelt af disse gravstedsejere, gårdejer N. N., Radsted, protesteret imod, at hans familiegravsted nedlægges, idet han til støtte herfor har påberåbt sig § 10 i den for Radsted Kirkegård gældende kirkegårdsvedtægt, hvoraf det fremgår, „at gravsteder, som bevislig fra gammel tid har været henlagt til bestemte faste ejendomme i sognet, forbliver, for så vidt ejendommen ikke siden 30. juni 1922 har været genstand for ejerskifte, ved ejendommen indtil

indtrædende ejerskifte, når de vedligeholdes sømmeligt . . .“, uden at gårdejereren dog har været i stand til at bevise, at hans gravsted faldt ind under denne bestemmelse.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det må forekomme ministeriet tvivlsomt, hvorvidt det omhandlede gravsted skal anses for et almindeligt familiegravsted eller som et af de i § 25, stk. 7, i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. omhandlede gravsteder, der er henlagt til faste ejendomme i sognet, men at det omhandlede gravsted, selv om det måtte anses for et gravsted af sidstnævnte art, efter ministeriets opfattelse vil kunne inddrages, for så vidt det anses nødvendigt af hensyn til kirkegårdens regulering, og for så vidt der ikke herved sker indgreb i nogen løbende fredningsperiode for de i gravstedet nedsatte lig eller i eventuel efterlevende ægtefælles ret til at få anvist gravplads i gravstedet.

Man henviser i denne forbindelse til, at det ved § 19, stk. 1, 2. pkt., i ovennævnte bekendtgørelse er fastsat, at gravpladser, når hensynet til kirkegårdens regulering nødvendiggør det, helt eller delvis kan inddrages, når ingens lovlige ret i henhold til bekendtgørelsens § 24 derved krænkes, medens der i den omhandlede bestemmelse ikke indeholdes nogen henvisning til bekendtgørelsens § 25, stk. 7, hvori omhandles de nævnte gårdgravsteder. Disse må herefter kunne inddrages i reguleringsøjemed på samme vilkår som almindelige familiegravsteder, hvorved man tillige henviser til den stærke interesse, kirken har i, at kirkegårdens regulering ikke udskydes på ubestemt tid.

Det fremgår derhos af sagens oplysninger, at der ikke ved gravstedets eventuelle inddragelse sker indgreb i nogen løbende fredningsperiode for nedsatte lig eller i nogen efterlevende ægtefælles ret til at få udlagt gravplads i gravstedet, jfr. bekendtgørelsens § 24, stk. 2 og stk. 1, hvorfor gravstedet efter ministeriets formening vil kunne inddrages, for så vidt det måtte anses nødvendigt af hensyn til kirkegårdens regulering, selv om indehaveren af gravstedet protesterer mod inddragelsen.

Kirkeministeriets skriv. (13% til biskoppen over Århus stift) ang. **ministeriets misbilligelse af nogle af en præst ved en af ham forrettet begravelse fremsatte udtalelser m. m.**

Kirkeministeriets skriv. (22% 50 til stiftamtmanden og biskoppen over Københavns stift) ang., **hvorvidt graver og ringer kan kræve betaling**

for klokkeringning og rengøring af kirke og kapel ved begravelser, der foretages på det offentlige regning, m. m.

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 13. september 1950 hertil tilbagefulgt andragende har graver ved A. kirke N. N. forespurgt, hvorvidt der tilkommer ham og ringeren ved nævnte kirke betaling for klokkeringning og rengøring af kirke og kapel ved begravelser, der foretages på det offentlige regning, idet han herved har oplyst, at der i tiden fra hans ansættelse i 1930 og indtil den 1. februar 1947 af kommunen er blevet ydet et honorar af ialt 12 kr. for medvirken ved en sådan begravelse, men at der nu ikke længere ydes honorar for denne medvirken.

Det fremgår af sagen, at graverens løn nu andrager 6684 kr. årlig, og at hans hustru, der er ringer ved kirken, oppebærer en lønning på 3779 kr., således at de pågældende oppebærer en løn på tilsammen 10.463 kr. årlig.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at den siden 1. februar 1947 af kommunen på dette punkt indførte praksis, hvorefter kommunen ikke har ment at kunne yde betaling for ringning samt rengøring af kirke og kapel ved de omhandlede begravelser på det offentlige regning, er i overensstemmelse med det af arbejds- og socialministeriet i den i afskrift hosfølgende skrivelse af 21. november 1940 udtalte.

Ministeriet er endvidere med stiftsøvrigheden enig i, at graveren og ringeren ikke vil kunne fordrø, at der for de pågældende tjener ydes betaling af kirken, jfr. herved bestemmelserne i punkterne 8 og 11 i det for ringeren udfærdigede regulativ, ligesom ministeriet under hensyn til, at det, efter det oplyste, kun drejer sig om ca. 3 begravelser om året, ikke finder, at der er grund til at forhøje de pågældendes lønninger under hensyntagen til deres medvirken ved de omhandlede begravelser.

Kirkeministeriets skriv. (18% 50 til Landsforeningen „Dansk Blomsterhandlerforening“) om, **at et menighedsråd måtte anses for berettiget til med stiftsøvrighedens godkendelse at træffe bestemmelse om, at pyntning af kapellerne på byens kirkegårde alene kan ske ved kirkens foranstaltning, m. m.**

I skrivelse af 30. juni 1950 har landsforeningen Dansk Blomsterhandlerforening forelagt ministeriet en sag, hvorunder blomsterhandlerne N. N. og O. O., Nykøbing F., har besværet sig over, at menighedsrådene i Nykøbing, Falster, har truffet bestemmelse om, at pyntningen ved begravelser og bisættelser i kapellerne

på byens to kirkegårde fra den 1. april 1950 alene kan finde sted ved kirkens foranstaltning mod en vedtægtsmæssig fastsat betaling, således at byens blomsterhandlere er udelukket fra at foretage disse pyntninger, der hidtil i et vist omfang er blevet udført af de ovennævnte to blomsterhandlere. Foreningen har derhos forespurgt, om menighedsrådet har været berettiget til at træffe bestemmelse som sket.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Lolland-Falsters stift meddele, at Nykøbing Falsters menighedsråd efter ministeriets opfattelse med stiftsøvrighedens godkendelse har været berettiget til i den vedtægt, der udfærdiges i henhold til § 22, stk. 1, i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov nr. 284 af 30. juni 1922 om kirkers brug m. v., og hvori der fastsættes betaling for kirkens og ligkapellernes benyttelse, at optage en bestemmelse om, at pyntning af kapellerne på byens kirkegårde ved begravelser alene kan ske ved kirkens foranstaltning, og at ministeriet derfor ikke ser sig i stand til at foretage yderligere i sagen.

Det tilføjes, at ministeriet ville finde det rimeligt, om der fra kirkegårdsbestyrelsens side blev givet de to ovenfor nævnte blomsterhandlere adgang til at fremsætte tilbud om en pris, for hvilken de vil udføre arbejdet med pyntningen af ligkapellet på kirkegårdsbestyrelsens vegne.

Kirkeministeriets skriv. (28/10 50 til stiftamtmanden og biskoppen over Aalborg stift) om, at **udgiften til telefon til kontor, kirkeværge og kirkekasserer i købstæderne må være de kirkelige ligninger uvedkommende, m. m.**

Kongl. stadfæstelse (11/12 50 udfærdiget gennem kirkeministeriet) på fundats for „**Carl Gustav Christensens og hustru Caroline, født Jensens, gravstedslegat**“ til vedligeholdelse og udsmykning af legatstifternes gravsted og til udsmykning af Græsted Kirke m. m.

Kirkeministeriets skriv. (11/12 50 til stiftamtmanden og biskoppen over Københavns stift) ang., at **det ikke kan tillades menighedsråd og provstiudvalg for henholdsvis menighedsråds-kassens og fællesfondens regning at anskaffe et eksemplar af Emil Bøttigers bog „Kirkegårdes anlæg og drift“.**

Kirkeministeriets skriv. (22/1 51 til biskoppen over Fyens stift) ang. **ret for den ved en begravelse fungerende præst til efter sit skøn i hvert enkelt tilfælde at give eller nægte sit samtykke til, at en lægmand taler i kirken, m. m.**

Kirkeministeriets skriv. (14/2 51 til Aarhus byråd) ang. **sammensætningen og valget af bestyrelsen for kirkegårds- og begravelsesvæsenet i Aarhus.**

Kirkeministeriets appr. (7/3 51) på følgende ændringer i den under 21. november 1939 stadfæstede vedtægt for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Esbjerg købstad:

1. I vedtægtens § 38, stk. 6, udgår sidste punktum, og i stedet optages som nyt stk. 7 til § 38 følgende bestemmelse:

„Kirkegårdsbestyrelsen påtager sig vedligeholdelse af gravsteder i indtil 20 år efter en gravstedsejers død, mod at der indbetales en i hvert enkelt tilfælde nærmere bestemt kapital, der med renter anvendes til dækning af omkostningerne ved denne vedligeholdelse, og mod at brugsretten til jorden er betalt for den pågældende periode. Kirkegårdsbestyrelsen er dog ikke forpligtet til at modtage sådanne indbetalinger førend ved den pågældende gravstedsejers død.“

2. I vedtægtens § 5, stk. 2, udgår ordene „bortset fra det i § 38, sidste stykke, omhandlede tilfælde“.

Indenrigs- og boligminist. cirk. (10/3 51 til samtlige kommunalbestyrelser) vedr. **placeringen i byplaner af kirker og kirkegårde.** (Jvf. V.K. 18, s. 3-6).

Efter forhandling med kirkeministeriet anmoder indenrigs- og boligministeriet om, at kommunalbestyrelserne, hvor de i medfør af § 2, stk. 2, nr. 4, i byplanloven (lovbekendtgørelse nr. 242 af 30. april 1949) fastlægger placeringen af nye kirker og nye kirkegårde eller udvidelse af eksisterende kirkegårde, træder i forbindelse med de kirkelige myndigheder, således at disse kan få mulighed for at varetage de kirkelige interesser.

Forsåvidt den samlede bplan for en by udfærdiges som en *dispositionsplan*, er det — for at opnå indenrigs- og boligministeriets godkendelse — ikke nødvendigt, at der træffes endelige detaljerede aftaler mellem kommunalbestyrelserne og de kirkelige myndigheder, men det vil for disse planers vedkommende være tilstrækkeligt, om kommunalbestyrelserne foreløbig gennem forhandling med vedkommende provst og menighedsråd opnår enighed om hovedsynspunkterne med hensyn til placeringen. Oplysning herom udbedes ved indsendelsen af forslagene til dispositionsplanerne til indenrigs- og boligministeriet. Det er imidlertid kirkeministeriet, der skal godkende placeringen af kirker og kirkegårde, når disse — med tiden — skal tilvejebringes. Såfremt en kommunalbestyrelse derfor allerede ved dispositi-

onsplanforslagets udarbejdelse ønsker at sikre sig kirkeministeriets tilslutning til en påtænkt placering, hvilket i flere tilfælde kan være praktisk, bør kommunalbestyrelsen rette henvendelse til kirkeministeriet gennem provsten og menighedsrådet om en sådan godkendelse.

Hvis bestemmelserne om placeringen af nye kirker og kirkegårde eller udvidelsen af eksisterende kirkegårde søges optaget i en *byplanvedtægt*, vil det i alle tilfælde være nødvendigt, at kommunalbestyrelsen gennem provsten og menighedsrådet indhenter kirkeministeriets tilslutning til forslaget. Det må dokumenteres ved indsendelsen af forslaget til byplanvedtægten til indenrigs- og boligministeriets godkendelse, at kirkeministeriet har meddelt sin tilslutning, eller oplyses, at sagen er forelagt kirkeministeriet.

Ved ikke-selvejende kirker bør der, hvad enten det gælder en dispositionsplan eller byplanvedtægt, også forhandles med en repræsentant for kirkeejeren, når det drejer sig om udvidelse eller nyanlæg af kirkegårde ved disse kirker.

Kan der i de ovennævnte tilfælde ikke opnås enighed mellem kommunalbestyrelsen og de kirkelige myndigheder, må kommunalbestyrelsen rette henvendelse til indenrigs- og boligministeriet, der derefter vil forhandle om sagen med kirkeministeriet.

Man skal iøvrigt henlede opmærksomheden på, at der såvidt muligt også bør drages omsorg for, at bebyggelsen omkring kirkerne og kirkegårdene bliver så harmonisk som muligt, og henviser i så henseende til kirkeministeriets vedlagte cirkulære nr. 14 af 26. januar 1949 til stiftsøvrighederne angående fredning af kirkernes omgivelser.

Kirkeministeriets cirk. (10/3 51 til stiftsøvrighederne) om placeringen i byplaner af kirker og kirkegårde.

Efter forhandling med indenrigs- og boligministeriet skal kirkeministeriet anmode hr. stiftamtmanden og Deres Højærværdighed om at ville tilstille menighedsrådene i købstæderne og i de kommuner indenfor det Dem betroede stift, hvor der, jfr. vedlagte fortegnelse, findes samlede bebyggelser med mere end 1000 indbyggere, det medfølgende cirkulære af 10. marts 1951 fra indenrigs- og boligministeriet vedrørende placeringen i byplaner af kirker og kirkegårde.

I tilslutning hertil skal kirkeministeriet anmode de pågældende menighedsråd om, hvor der påtænkes opførelse af nye kirker, anlæg af nye kirkegårde eller udvidelse af bestående kirkegårde, i tide at træde i forbindelse med

de kommunale myndigheder til gensidig orientering, for at der kan opnås den bedst mulige løsning af de foreliggende problemer.

Forsåvidt der i forbindelse med de her omhandlede sager vedrørende kirker og kirkegårde tillige foreligger spørgsmål om *fredning* af disses omgivelser, henvises til kirkeministeriets cirkulære af 26. januar 1949 om fredning af kirkers og kirkegårdes omgivelser.

Kirkeministeriets skriv. (31/3 51 til biskoppen over Københavns stift) ang. tilførsel til Taarnby sogns ministerialbøger om nogle ved en flyveulykke i Øresund omkomne personers død, hvis lig indbragtes til Kastrup lufthavn.

Kirkeministeriets skriv. (12/5 51 til biskoppen over Aarhus stift) ang. kirkebogstilførsel om begravelsesstedet i et nærmere angivet tilfælde.

I et med Deres Højærværdigheds erklæring af 19. april 1951 hertil indsendt andragende har sognepræst ved Skt. Peders Kirke i Randers N. N. forespurgt, hvilket begravelsessted der i dødssognets ministerialbøger skal anføres i et tilfælde, hvor en person er afgang ved døden i Randers Skt. Peders sogn, hvorefter liget, uden at jordspåkastelse har fundet sted, er brændt på Aarhus krematorium, og askeurnen derefter er nedsat på Randers østre kirkegård.

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at i det foreliggende tilfælde må ved tilførslerne til dødssognets ministerialbøger vedrørende den pågældendes død som begravelessted anføres Randers.

Kirkeministeriets skriv. (8/6 51 til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) om, at der ikke er hjemmel til af kirkens kasse at yde tilskud til ligbrænding.

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 21. april 1951 hertil indsendt andragende har Køge menighedsråd indberettet, at der på kirkegårdene i Køge er så få gravpladser tilovers, at det i løbet af en kortere årrække vil være nødvendigt at anlægge en ny kirkegård i Køge.

For at indvinde plads på de bestående kirkegårde og dermed udskyde anlæget af en ny kirkegård længst muligt, har menighedsrådet ønsket, at ligbrænding må finde sted i større omfang end hidtil.

Rådet har derfor anholdt om tilladelse til at yde et tilskud til hver transport af lig til kremation i København på 60 kr., hvilken udgift ønskes dækket ved opførelse af en sum af 3000 kr. på kirkens budget.

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der

ikke haves hjemmel til at imødekomme det ansøgte.

Kirkeministeriets skriv. (18/7, 51 til stiftamtmanden og biskoppen over Haderslev stift) ang. optagelse i det for en graverstilling gældende regulativ af et forbud mod, at graveren overdrager den med stillingen forbundne forretning med vedligeholdelse af gravsteder til sin efterfølger mod vederlag, m. m.

Efter at ministeriet i skrivelse af 6. januar 1950 havde bifaldet, at der tillagdes enken efter den den 17. juni 1949 afdøde graver ved Trinitatis Kirke i A., fru N. N., en understøttelse af kirkebetjeningskassen på 700 kr. årlig + dyrtidstillæg samt endvidere en understøttelse til hendes datter O. N. på 180 kr. årlig + dyrtidstillæg indtil barnets fyldte 18. år, har man med stiftsøvrighedens skrivelse af 19. juni 1951 modtaget indberetning fra menighedsrådet om,

at det, efter at ovennævnte understøttelse var fastsat, er blevet oplyst, at fru N. N. havde overdraget et af hendes mand ført kartotek over gravsteder, som han efter aftale med vedkommende gravstedsejere havde påtaget sig at vedligeholde mod betaling, til den nye graver mod et vederlag af 7.300 kr.

Ifølge en udskrift af menighedsrådets forhandlingsprotokol har menighedsrådet dog ikke ønsket, at den omhandlede understøttelse skal nedsættes som følge af det oplyste, hvorimod man i det for graveren gældende regulativ ønsker optaget et forbud mod, at graveren overdrager den med stillingen forbundne forretning med vedligeholdelse af gravsteder til sin efterfølger mod vederlag, idet det ønskes pålagt ham at overdrage den omhandlede forretning og meddele alle oplysninger uden vederlag.

(fortsættes)

HÆKKLIPPER

til lysnet

med 20 m kabel og med direkte tilslutning til 220 v vekselsstrøm. Kan arbejde med op til 500 m. Smøreb beholder og kniv følger med. Pris kr. 550.

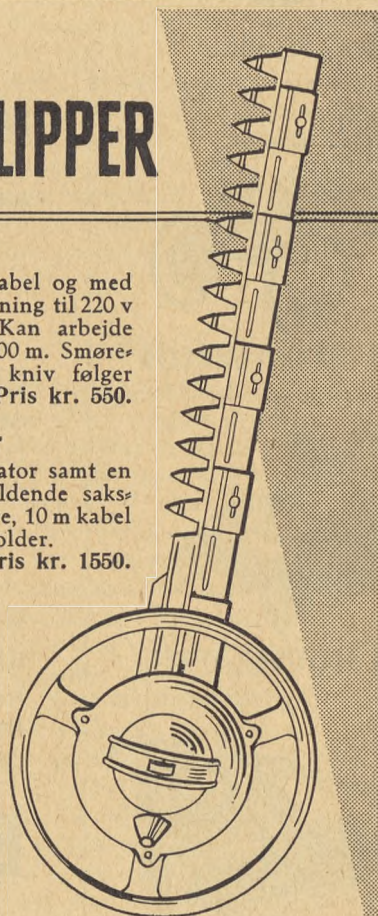
til traktor

leveres generator samt en kasse indeholdende saks motor, 2 knive, 10 m kabel og smøreb beholder. Pris kr. 1550.

med generatorvogn

udstyr som til traktor, men monteret på 4 hjulet vogn med 1 1/2 hk benzinmotor. Pris kr. 2400.

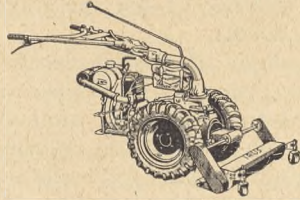
HAH leverer også Colwood og Landmaster traktorer = Fejemaskiner = Transportvogne = El- og motorplæneklippere.

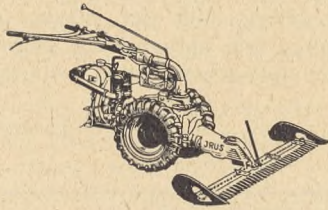
HAH . Herning . Tlf. 2100

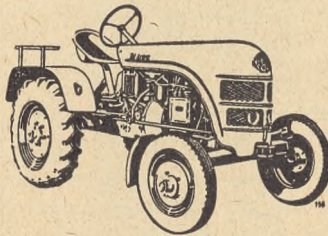
IRUS UNIVERSAL 6¹/₂ HK

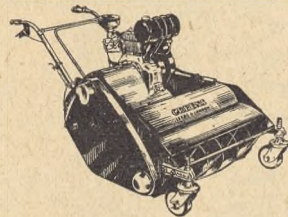
IRUS m. plæneklipper

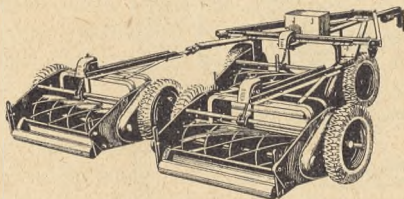
IRUS m. slåmaskine

KRAMER DIESELTRAKTOR

GREENS MOTORKLIPPER

GREENS GANG MOWERS

IRUS UNIVERSAL 6¹/₂ hk.

3 fremadgående gear

3 baggear

6 hastigheder på kraftudtag

Differentialespærring og bremse

Kan bl. a. monteres med:

30" plæneklipper, slåmaskine, skuffejern, plov, kultivator, fræser (også skovfræser), fejekost, sneplov m. m.

KRAMER dieseltraktorer

fra 12–45 hk. med DEUTZ dieselmotorer. Leveres med automatisk styring og differentialespærring m. m.

GREENS motorklipper mod. VERGE CUTTER

med 5 hk. BSA motor, 10" knivcylinder, 30" bredde, 18x4 luftgummihjul eller 3-delt tromle
Klipper uden vanskelighed 25 cm højt græs

GREENS GANG MOWERS

for traktormontering

3-, 5- & 7-leds

10" knivcylinder

18x4 luftgummihjul

B. WULFF & SØN

Maskinforretning

Bentzonsvej 3 . København F

Telf. Fasan 2071 - 2081

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 3

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling A.

Nakskov Købstads menighedsråd.

Afdeling C.

Kirkegårdsinspektør H. C. Andersen, Middelfart.

Kirkegårdsinspektør Th. Nielsen, Nakskov.

Afdeling D.

Kyrkogårdsförvaltningen, Vänersborg, Sverige.
Kyrkogårdsf. K. A. Strömberg, Karlshamn, Sverige.

Trädgårdsm. A. Bjäreborn, Kristiansstad, Sverige.

Kirkkohallitus Edelfeltintie 3, Helsingfors, Finland.

I midten af september døde en af medstifterne af vor forening, fhv. kirkegårdsinspektør *Rudolph Rasmussen*, efter nogen tids sygdom på hospitalet i Århus. R. R. blev næsten 82 år gammel. Hans far havde været kirkegårdsgartner, og R. R. kom til Århus kirkegårde i 1906, hvor han en tid kaldtes overgraver og fra 1935 var inspektør, indtil han fik sin afsked med pension. Var fra første færd og i en lang årække med i bestyrelsen af *Foreningen for kirkegårdskultur* og var ligeledes i en årække bestyrelsesmedlem og næstformand i *Foreningen af kirkegårdsinspektører*. Hans brave humør og hans fænomenale evne som anekdotefortæller vil ligesom hans gerning i tjenesten huskes længe.

Guds Fred med vore døde. —

Dødsfald

Den 13. september 1956 afgik æresoldermand, stenhuggermester *P. H. Mohr* ved døden, mere end 90 år gammel.

P. M. Mohr kom ind i foreningen for kirkegårdskulturs bestyrelse ved generalforsamlingen i 1932 og genvalgte gang på gang, indtil han efter eget ønske i år blev afløst. Han deltog flittigt i bestyrelsesmøderne og lod som regel sin røst høre, især i økonomiske spørgsmål. Det bornholmske mål røbede hans afstamning (Allinge). Hans faglige virke må andre vurdere, men vi kan da anføre, at han drev en stor forretning på Amager med borgerskab fra 1906, og at han fra 1916 har siddet i stenhuggerlaugets bestyrelse, senere som oldermand og derefter æresoldermand (1954), foruden at han var engageret i andre offentlige og faglige hverv.

*

Torsdag den 4. oktober døde vort mangeårige medlem, fhv. kirkegårdsinspektør, *Orla Bjørn*, 75 år gammel. Efter en solid uddannelse i ind- og udland ansattes O. B. 1908 ved Københavns begravelsesvæsen, hvor den, der skriver denne nekrolog, i et årstid havde æren af at arbejde sammen med ham på Vestre Kirkegårds kontor, til han i 1917 blev inspektør ved Bispebjerg, der tidligere havde været ledet af en bestyrer. O. B. var en djærv, myndig og hjælpsom tjenestemand, der forstod nytten af at tage unge dygtige fagfolk til sin assistance. Sit otium havde han tilbragt på Havdrupvej i Brønshøj, ikke langt fra sin kirkegård.

*

Udstillinger

Pressetjenesten har meddelt, at det årlige tyske Bundesgartenschau for 1957 skal foregå i Köln. Der er allerede sluttet med indtegningen af udstillere til frilandsarealerne, og af særlig interesse for vore læsere vil blive indrettet et Sonderschau Friedhof, til hvilke foreligger anmeldelse om anlæg og tilplantning af 130 gravsteder. Udstillingen åbner 1. maj og løber til slutningen af oktober, — hovedskuet bliver i dagene 29/8 til 1/9.

Møder og kongresser

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. afholdt 6.—7. august sin årlige ordinære generalforsamling og dertil knyttede møde og udfærd i Hjørring, tilrettelagt af kirkegårdsinspektør *K. W. Hauman*. Ved generalforsamlingen var inspektør *Holger Nielsen* dirigent, og der var mødt alt, hvad mødesalen kunne rumme af medlemmer. Inspektør *O. Raahauge-Askegaard* gav som formand beretning om årets arbejde i foreningen, derunder samarbejdet med *fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri*, sammenslutningen af kirkelige funktionærer m. v., og oplysningerne om dette sidste suppleredes af inspektør *Volmer Rud Nielsen*. Under budgettet drøftedes udførligt udveje for at få afskaffet underskudet, og det kom på et vist tidspunkt til at stå sådan, at enten måtte der en kontingentforhøjelse til, eller man måtte ophøre med det kollektive medlemsskab af *foreningen for kirkegårdskultur*, idet man da ville overlade det til medlemmerne frit enkeltvis at tilslutte sig denne forening. Det var me-

get tiltalende og ganske symptomatisk for medlemmernes stilling i dette spørgsmål, at man krævede kontingentforhøjelsen gennemført straks, uanset at den ikke var på dagsordenen, og at man hævdede på ingen måde at ville undvære at modtage Vore Kirkegårde, — hvad redaktionen af dette blad ikke kan undlade at notere med tilfredshed. Som næste års mødested lovedes Hindsgaul, og der kan ikke være tvivl om, at et skifte mellem dette og et andet sted „ude i landet“ er en klog disposition af ledelsen.

Der var også studiebesøg på Hjørring kirkegårde, hvor man efter sit eget tykke kunne beundre det nye krematorium, den ældgamle oldtidsbegravelse, det til kirkegårdsudvidelse udsete smukke terrain eller andet. En fabrikant demonstrerede en forbedret hækkeklippemaskine.

Eftermiddagsmødet var reserveret til et foredrag af den tidligere kirkeminister, nuv. borgmester *Carl Hermansen*, der uden manuskript fængslede tilhørerne i en blændende udredning af kirkegårdens historie fra fortidige dyssegrave og hålfærd over middelalderens og senere tiders kirkebegravelser til vore dages kremationer. Borgmesteren betonedede, at der intet æstetisk var ved døden, hvadenten den efterfulgtes af jordefærd eller kremation, og at der heller ikke var noget hygiejnisk derved for den døde, ligesom han erklærede sig som tilhænger af indsætning af askeurner i kirke-mure, sådan som Grundtvigskirkens arkitekt er blevet gravsat i denne kirke, — og det kan tilføjes, at der i Högalidskyrkan i Stockholm er indrettet omfattende kolumbariekrypter. Tanken er tiltalende, men dens konsekvenser må nok nøje overvejes.

Således blev det udsendte meget nøgterne og sparsomme program udfyldt på en udmærket måde, og det kan tilføjes, at både det af medlemmerne om aftenen præsterede artistiske og i dagens løb af værten serverede kulinariske stod på højde med forventningerne og blev overordentlig vel modtaget. Andendagsturen, der var proklameret som gående ud i det blå, og nok snarere gik i det brune lyng og i de hvide klitter, var vi ikke med til og kan derfor ikke referere. Men mon ikke den var vellykket?

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndares kongress 1956 hölls i *Trollhättan* dagarna 7—9 augusti under ordförandeskap av trädgårdsarkitekten *G. V. Walberg*, Malmö.

Till ordförande för ett år återvaldes herr *Walberg* och till viceordförande kyrkogårdsföreståndare *Carl Fredby*, Karlskoga.

Det *viktigaste* ärendet på dagsordningen var „Lagar och förordningar rörande kyrkogårdar“, som indleddes av ordföranden och närmare penetrerades av f. kyrkogårdsföreståndaren *Hilding Claesson*, Lund. Den senare framhöll att den främste kännaren av svensk kyrkogårds-lagstiftning, professor *Erik Fahlbeck* i Lund, träffande sagt att de svenska stadgandena på detta område (i motsats till Danmarks och Norges enhetligt kodifierade bestämmelser) „företre ett kaotiskt tillstånd“. Han sammanförde de speciella synpunkter och önskemål han företredde ifråga om begravningen och begravningsritualet i 4 punkter och beträffande den egentliga kyrkogårdslagstiftningen i 6 punkter.

Kongressen uppdrog åt en kommitté bestående av ordföranden *Walberg*, sekreteraren *Malmquist* och *Claesson* att utarbeta en resolution i frågan att tillställas Kungl. Maj:t Denna resolution omfattade 10 punkter. I den tionde heter det: „och att en fullständig kodifiering av allt som hör till gravrättens och de kyrkogårdsförvaltande myndigheternas rätt och skyldigheter genomföres i samma utsträckning och omfattning som skett i Danmark och som resulterat i „Den Kongelige Anordning om Kirkegårde“ av den 20 april 1953“.

Kyrkogårdsföreståndare *Arthur Hermansson*, *Trollhättan*, som på ett utomordentligt sätt ordnat kongressen, redogjorde för „Kyrkogårdar och kyrkogårdsförvaltning i *Trollhättan*“; kyrkogårdsföreståndare *Tage Göransson*, Lund, för „Synpunkter på priser och avgifter för underhåll av gravplatser“ samt agronom *J. Jacobsson*, *Alnarp*, för „Maskiner och redskap speciellt lämpade för kyrkogårdar“.

De välskötta kyrkogårdarna samt det nyuppförda krematoriet besiktigades. I krematoriet hölls en kort andaktsstund av kyrkoherde *Lenart Fridén*.

På *Håjums* kyrkogård demonstrerades en mångfald maskiner mer eller mindre lämpliga som arbetsmaskiner på kyrkogårdarna.

Under kongressen företogs utflykter till sevärdheterna i *Trollhättan*, trakten däromkring samt till *Vänerns* borg.

Kongressen besöktes av ett 50-tal kyrkogårdsledare samt av representanter för statliga, kyrkliga och kommunala institutioner. Från Danmark deltog Kirkegårdsinspektörerna *O. Raahauge-Askegaard* och *Jens Gravesen* i förhandlingarna.

Hilding Claesson.

Fra danske dagblade

1% *Silkeborg Avis*: Diget røres ikke ved udv. af *Vium* kgd.

²⁰/₁₀₀ Ringkøbing amts dagblad: Ringkøbing kgd., — en af Vestjyllands smukkeste. Reguleret gennem 15 år af graver *A. Skriver*.

²⁰/₁₀₀ Sorø Amtstid.: Korsørs kgd.s taxter fordobles.

²¹/₁₀₀ Loll.-Falst. Stiftstid.: Nakskov har vedtaget servituter for gravmæler m. m.

²²/₁₀₀ Fyns Tid.: Oure kgd. er udvidet (insp. *J. Gravesen*).

²⁶/₁₀₀ Loll. Falst. Folketid.: Vejleby kgd. udvidet (insp. *Bach Nielsen*, gartner *Palm* m. fl).

²⁸/₁₀₀ Ålborg Amtstid.: Jetsmark kgds-udv. taget i brug.

⁷/₁₀₀ Randers Soc.Dem.: Langå kgd. er udvidet.

³/₁₀₀ Kolding Folkebl.: Kolding låner 1 mill. kr., bl. a. til anlæg af den ny kgd. (insp. *Sv. Hansen*).

⁴/₁₀₀ Ny Dag: Annexkgd. i Nakskov er ved at være færdig. Kan tage 11,300 grave og koster c. 225,000 kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *G. M. Rasmussen*, anlægsgartner *Verner Jensen*).

⁷/₁₀₀ Østsjæll. Folkebl.: Sædder kgd. skal udvides med 4 à 500 m².

¹²/₁₀₀ Fr.borg Amts avis: Hørsholm kgd. udvides på planteskolens areal (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Gustaf Andersen*).

¹⁶/₁₀₀ Tidens tegn: Ud. af Vejen kgd. indviet af pastor *Monrad*.

¹⁷/₁₀₀ Østsjæll. Folkebl.: Der erhverves areal for ny kgd. i Karlslunde.

¹⁸/₁₀₀ Loll.-Falst. Venstrebl.: Biskop *Høgsbro* vil indivi udv. af Vejleby kgd.

¹⁸/₁₀₀ Langel. Folkebl.: Urnehaven i Rudkøbing indrettes efter 1. sept. (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

⁷/₁₀₀ Dagens Nyheder: De tyske krigsgrave skal samles. Forhandlingerne står endnu på.

¹⁵/₁₀₀ Sydsjæll. Soc.Dem.: Herlufsholm kgd. er udvidet med 200 grave.

¹⁶/₁₀₀ Loll.-Falst. Folketid.: Ud. af Åstrup kgd. er færdig (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Rasch*).

²⁰/₁₀₀ Ålborg Stiftstid.: Nr. Sundby kgd. udvides for kr. 31,000 og får 800 gravpladser.

²³/₁₀₀ Viborg Stifts Folkebl.: Menighedsr. i Ålestrup har mageskiftet areal til kgd.

²³/₁₀₀ Randers Dagbl.: Betænkeligheder ved at fjerne stengærderne ved udv. af Maria Magdalene kgd.

²³/₁₀₀ Silkeborg Avis: Silkeborg „nye“ kirkegård fylder 75 år.

²⁴/₁₀₀ Ringkøbing Amts Dagbl.: Ramme kgd. udv. og forskønnet i sommer (ark. *Jens Foged* og *Poul Hansen*, anlægsgartner *Laursen*).

¹/₁₀₀ Sønderjyden: Ud. af Burkal kgd. med 2½ td. l.

¹/₁₀₀ Politiken: Trusel om strejke på kgd. i Vejle.

¹²/₁₀₀ Berl. Tid.: Nyt stort kapel på Herlev kgd. (ark. *Aage Herløw*).

¹²/₁₀₀ Jydske Tid.: Bor i Frøslev og har ret til begr. i Tyskland (Hanved kgd.).

¹³/₁₀₀ Vejle Amts Folkebl.: Den varslede arbejdsstandsning på Vejles kgd. standset.

¹⁴/₁₀₀ Demokraten: Holme kgd. er udvidet, omkostn. kr. 5,000 (insp. *V. Rud. Nielsen*, anlægsgartner *S. M. Sørensen*).

Fra norske dagblade

²/₁₀₀ Opland Arbeiderbl.: Moen kgd. blir utvidet med 3,5 dekar.

⁸/₁₀₀ Arbeidets Røst: Utv. av kgd. i Røros nødvendig.

⁸/₁₀₀ Fjell-hjøm: Glåmos kgd. må utv.

¹⁰/₁₀₀ Fremtiden: Den tyske kgd. er nu flyttet fra Ekebergåsen til Alfaset i Oslo.

¹⁴/₁₀₀ Arbeiderposten: Barbu kgd. skal utv.

¹⁹/₁₀₀ Tidens Krav: Utv. av Åsskard kgd.

²⁰/₁₀₀ Vestlandske Tidend: Utv. av Justøy kapellkgd. med 1 dekar.

²⁵/₁₀₀ Vestman: Sannidal kgd. skal jevnes ut til en eneste sammenhørende grønn plen.

²⁶/₁₀₀ Romerike: Skedsmo kgd. skal utv. med 3 dekar.

³⁰/₁₀₀ Åndalsnes Avis: Kors kgd. utv.

⁶/₁₀₀ Romsdalsposten: Gravstøtter mures inn i kgds-muren på Halså.

⁷/₁₀₀ Glamsdalen: Gravar på kgd. i Grue prøvemørlægges.

⁸/₁₀₀ Tromsø: Omkalfatring på kgd. i Narvik i år.

⁷/₁₀₀ Hamar arbeiderbl.: Trysil kgd. utv. til c. 1000 gravpl. (Hagearkitekt *Karl Døhlen Hill*).

⁹/₁₀₀ Lofotens tid.: Nye kgd. vigsles i Beisfjord og Håvik.

¹³/₁₀₀ Vestfold arbeiderbl.: Plan om utv. af kgd. i Botne.

²³/₁₀₀ Samhold: Stor utv. av Moen kgd.

²⁵/₁₀₀ Oplands arbeiderbl.: Utv. av kgd. på Hov med 260 gravpl.

²⁷/₁₀₀ Rjukan arbeiderbl.: Urnelunden på Rjukan nærmer seg fullførelse.

²⁹/₁₀₀ Fr.stad blad: Kr. 6000 for utv. av Spjærøy kgd.

³/₁₀₀ Hamar stiftstid.: Vellykket utbedr. av kgd. på Grue Finnskog ved duggnadsarb.

Fra svenske dagblade

⁹/₁₀₀ Sydsvenska Dagbl.: Höör ny kgd. er snart för liten.

³/₁₀₀ Sydsvenska Dagbl.: Nya kgd. i Börringe invigd av domprovst *Bolander* (domkyrkoark. *E. Græbe*, ing. *Lennart Strömbeck* og trgsanl. *E. Hedengård*, Malmö).

¼ Sydsvenska Dagbl.: Nya kgd. i Gärdslöv invigd av biskop *Nygren*.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 7: Über Symbole. — Nr. 8: Ehrenmal in Alversdorf. Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal. Gutachten zur Rechtslage auf Friedhöfen (*Scheuner*). — Nr. 9: Gewandelte Voraussetzungen im Kampfe um der polierten Granit (*Ulr. Niedhorn*). Grabmalschau des „Arbeitsring Christliches Grabmal“ Aachen. Friedhof und Grabmal-Ordnung oder Willkür.

Deutsche Friedhofskultur nr. 6: In Rosentagen neu entdeckt. Friedhofsverwaltung und Friedhofsgärtnerei. Ausdauernde Bodenbegrüner für die Grabgestaltung (*Herbert Grünewald*). Wie viel kostet die Pflege eines Kriegsgrabes (*Franz Tempich*). Welche Himmelrichtung ist für die Anlage von Grabstätten günstig? (*Franz Tempich*). Aus dem Friedhofsrecht m. m. Entstehung und Entwicklung des Sennfriedhofes (*Friedrich Morie*). — Nr. 7: Auf historischem Boden der Mainzer Totenstadt. Friedhofskultur — eine Erziehungsaufgabe (*K. Boehlke*). Stegreifdichtung als Grabsprüche. Kreisfriedhofspfleger im Bereich der ev.-luth. Landeskirche Hannovers. Unsere Singvögel suchen wieder eine Heimat (*Jacob Zotzmann*). — Nr. 8: Unter der Lupe sehr ernster Betrachtungen (over gravsteder m. v.). Grabmale aus Keramik. Englische Bestattungseigenheiten (*Heinz Fritzsche*). Heilendes Grün in werkstätigen Städten. Seltene Begrabningsplätze (i Orienten, Frankrig, Spanien m. fl. l.). Friesische Grabsteine. Gemeinschaftsüberføringer zur Heimholung von Kriegstoten aus Italien. Nachrichten der Bundesgartenschau 1957 Köln. Aus dem Friedhofsrecht.

Garten und Landschaft nr. 7: „Friedhof und Grabmal“ in Bremen (*Gerda Gollwitzer*).

Ignis nr. 7: Kapellkrematoriet i Kristinehamn (*Einar Lundberg*). Hur Kristinehamns krematorium kommit till stånd. Invigningen av krematoriet i Kristinehamn. Krematoriets konstnärliga utsmyckning. — Nr. 8: Eldbeg. och Samhället. Begångsersederna i det romerska riket (*Paul Åström*). Den tyska eldbeg. lagstiftningen. Krematoriet i Lund inför sitt förverkligande (*Hilding Claesson*). — Nr. 9: Motala kapellkrematorium (*Kurt von Schmalensee*). Invigningen av Motala krematorium (*O. O.*). Konstverken i Motala krematorium.

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Unsere Gräber im Osten. Der Vertretertag in Kassel. Nach Tobruk

nun El Alamein. Um alten Hellas. — Nr. 5: Freundeskreis in der Bevåhrung. Vor Gråbern schweigt der Hader. Zusammenarbeit über Grenzen. Grabschmuck zu den Totentagen! Kriegsgråberfürsorge auch in der Auslandsschule. Die Wåchter über den Gråbern die Berge ...

Landsbygraveren nr. 5: Sirbuske til kirkegården. Graverens løn (*Helmer G. Møller*). Efterslet fra Eksgraver (*L. Nielsen*). — Nr. 7: Tanker ved Afslutningen som landsbygraver (*J. Silkjær*). — Nr. 8: Tjenestens værdighed. Hvilke grave kan inddrages ved reguleringer af kirkegårde? (havearkitekt *Johannes Tholle*). Kursus. — Nr. 9: Rust på marmor. Den gl. kirkeklokke fortæller.

Menighedsrådenes blad nr. 6: Projekt til en ny kirkegård i Hillerød (*Sv Hansen & Max Brüel*).

Pharos Nr. 3: The Western Super-Mare Conference. Presidential Address by thw. Rt. Hon. The Earl of Verulam. Three new Crematoria Opened. Cremation and Burial Law (*M. R. R. Davies*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 6: Grabmale von der Stange? — Nr. 7: Friedhof und Grabmal in Bremen. Über die persönlichen Beziehungen zum Friedhof und Gråbmal. — Nr. 8: Handwirklich bearbeitete Grabmale auf dem Hauptfriedhof in Trier. Friedhofskultur, eine Erziehungsaufgabe. — Nr. 9: Die Aufgabe des Grabmalsgewerbes und der bildenden Künstler.

Stenhuggertidende nr. 5: Er vore kirkegårde for ensartede?

Viola 29/8: Kyrkogårdsf. kongressade i Trollhättan.

Fra det faglige bogmarked

Garten und Haus. 4°, 178 s. m. 281 billeder. Julius Hoffmann, Stuttgart 1956. DM. 38.

Dette er 4de udgave, og vi kan ikke undlade at anføre, at selvom 3die udgave (1951) fik en nydelig anmeldelse i VK., berettiger 4de udgave i endnu højere grad noget sådant. Papir, reproduktioner, billedvalg og tryk er i eet og alt bedre, og man mærker sig, at man i højere grad end i den tidligere udgave helliger sig den stille have med myge former, for haver med boligerne, hvor disse skal være en modpol overfor tidens rastløshed og civilisationens skyggesider. Der er adskillige billeder, som ikke var med i forrige udgave, og man bemærker med særlig tilfredshed Andresen-billederne fra Ordrup-firmaet, et af disse pranger i farver på forsiden. Der er islæt fra kaliforniske haver,

men mest europæiske, derunder også danske og svenske. Teksten er på 3 hovedsprog og indskrænker sig til en halv side forord plus billedteksterne. Det kniber med at finde de rette forbogstaver og titler for adskillige af de norske havearkitekter, hvis motiver er anvendt. Gartenarchitekt *Adolph Haag* har assisteret udgiveren med den faglige tilrettelægning. En nobel førsteklases bog, der viser fin faglig beherskelse af såvel gartneriske som bogmæssige hensyn.

Skogskyrkogården och skogskrematoriet. 20 s., Stockholm 1956.

På kyrkogårdsnämndens vegne har *Helge Berglund* udarbejdet en brochure, som på svensk og engelsk beretter om denne verdensberømte kirkegårds tilblivelse lige fra før det i 1912 blev bestemt, hvor den skulle ligge, og til de allersidste kapeller er blevet færdige, med en anmærkning om, at skaberen, professor *Gunnar Asplund* (død 1940) har fået urnen med sin aske indsat i en mur ved skogskrematoriet med indskriften: Hans verk lever. Det er en overordentlig nydelig brochure, hvis 12 billeder på anskuelig måde supplerer teksten.

Arbeitsgemeinschaft. Friedhof und Denkmal. Mitteilungen 1—4.

Det dygtigt arbejdende selskab har udgivet 3 små meddelelser (3 og 4 i eet hefte), der rummer en række artikler og udmærkede billeder om kirkegårdsforhold, gravmæler m. m., og som skulle hjælpe til at højne forståelsen af kirkegårdskulturens væsen.

Licht, Liebe, Leben. Eine Sammlung von Grab-
sprüchen herausgegeben von *Karl Vötterle*, 8°, 92 s. Bärenreiter, Kassel und Basel, 1956.

Denne samling rummer en mængde gode og mindre gode gravvers o. desl., opdelt i 7 afsnit under hensyn til deres indhold og motivvalg. Et emne, som vi også har dyrket i VK og fortsat vil bringe eksempler på.

Rasengarten, der Freude macht. 8°, 96 s. Wolf-Geräte GmbH, Betzdorf-Sieg 1956.

Et tysk værktøjsfirma har fundet på at udgive denne pæne ting om græsplæners indretning og vedligeholdelse, i hvilken der bringes udmærkede illustrationer af kendte havearkitekters plæner, nogle illustrationer i farvetryk.

Gerhard Groetzner: Der ideale Garten 16°, 112 s. Domus Verlag GmbH, Bonn, 1956. DM. 7,80.

Det er en fordringsfuld titel på en bog om indretning af haver, og undertitlen er da også mindre krævende: Forslag og eksempler til haveanlæggelse. Forfatteren er havearkitekt og

behandler i omkring 30 afsnit problemerne, og teksten suppleres af stregtegninger og autogen-givelser af detaljer. Desuden findes plantelister og et par haveplaner. I følgeskrivelsen lægges vægt på, at i haven ved boligen er mennesket det vigtigste, og det er ikke omkostningerne, men antallet af muligheder, der gør haven til et sted, hvor man kan arbejde, rekreere sig og opleve.

Johan Beck-Fries. Il Cimitero Acattolico di Roma. (Protestantiska kyrkogården i Rom. En vägledning för besökare). A-B Allhems förlag, Malmö 1956. Editioner på engelska, italienska, svenska och tyska språken. Pris sv. kr. 5:— (600 Lire).

Om denna „poeternas och kostnärernas kyrkogård“ har förra svenska sändebudet i Rom, friherre *Johan Beck-Fries*, skrivit en utökt vacker bok på ett tretiotal sidor. Visserligen heter det „en vägledning för besökare“ men det är betydligt mera än så. Det är en kortfattad men innehållsrik historik över denna, den protestantiska kristenhetens mest stämningsmättade kyrkogård. Allhems förlag har givit den lilla boken en mycket förnämlig utstyrelse med många helsidesbilder i djuptryck. Försäljningsbeloppet går oavkortat till kyrkogårdens underhåll. Boken rekommenderas på det varmaste.

Hilding Claesson.

Oorlogsgravenstichting 1946—1956. Ett bildhäfte med anledning av stiftelsens tioåriga arbete för tillvaratagande av de nederländska krigsoffrens gravar över hela världen. Häftet torde kunna erhållas från Oorlogsgravenstichting, Bankplein 5, 'S-Gravenhage.

Häftet är försett med förord av stiftelsens hedersordförande, H.K.H. prins *Bernhard* samt stiftelsens president, fru *H. G. van Anrooy-de Kempnaer*. Innehållet i övrigt består mest av bilder från nederländska krigskyrkogårdar i Europa, Indonesien och andra delar av Asien. Man lägger särskilt märke till den egenartade och sevärda skogskyrkogården i tallskogen utanför byn Loenen i Veluwe, militärkyrkogården i „Grebbeberg“ samt de nederländska krigskyrkogårdarna i Osnabrück och Bremen.

Stiftelsen utgör en motsvarighet till den brittiska „Imperial War Graves Commission“ och den västtyska „Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge“.

Hilding Claesson.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 19).

I denne anledning skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet

skal have det overladt til menighedsrådet — med stiftsøvrighedens approbation — at optage et forbud som det omhandlede i det for graveren gældende regulativ, og at ministeriet ligeledes kan tiltræde, at det, uanset det nu oplyste, har sit forblivende ved den i ministeriets ovennævnte skrivelse af 6. januar 1950 fastsatte understøttelse til enken og hendes datter.

Kirkeministeriets skriv. (²³/₅₁ til statsbrandforsikringsfonden) om, at en kirken tilhørende graverbolig, der bestyres af menighedsrådet, vil kunne forsikres i statsbrandforsikringsfonden.

Kirkeministeriets skriv. (³⁰/₄₀ til Københavns magistrats 1. afdeling), hvorefter fremtidig kun de ved dødsfaldet i Brønshøj Sogn fastboende personer har adgang til at blive begravet på Brønshøj kirkegård, jfr. dog § 25, stk. 3, i lovekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947.

Kirkeministeriets skriv. (¹⁵/₁₀ 51 til Danmarks provsteforening) om, hvorvidt der vil kunne ydes landsbygraverne midlertidigt honorartillæg til de beløb, som de oppebærer for kastning af grave.

Med henvisning til provsteforeningens skrivelse af 5. september 1951 angående spørgsmålet om, hvorvidt der vil kunne ydes landsbygravere det i lov nr. 418 af 12. juli 1946 § 28, stk. 4, ommeldte midlertidige honorartillæg, for tiden 65 pct., til det beløb, som graverne oppebærer for kastning af grave, skal man meddele, at det nævnte spørgsmål må besvares benægtende, idet honorartillæg efter loven kun ydes til faste årlige honorarer, hvortil ikke kan henregnes de skiftende beløb, som graverne oppebærer ved gravkastning, og hvis størrelse afhænger af antallet af gravninger i hvert enkelt år.

Hvis der derimod er truffet den ordning, som findes enkelte steder, at en graver er forpligtet til at foretage samtlige gravninger for et fast årligt beløb, og betalingen for de enkelte gravninger indgår i kirkens kasse, ses der intet at være til hinder for at yde midlertidigt honorartillæg til det fastsatte årlige beløb for gravstedskastning, der i dette tilfælde må betragtes som en fast bestanddel af det samlede honorar for gravtjenesten.

Kirkeministeriets skriv. (²⁹/₁₁ 51 til biskoppen over Ribe stift) ang. nogle spørgsmål vedrørende begravelse af medlemmer af folkekirken samt om retsmidler til overholdelse af de herom gældende bestemmelser, jfr. lov nr. 100 af 19. april 1907 §§ 1-2.

I et med Deres Højærværdigheds skrivelse af 26. oktober 1951 hertil indsendt andragende har sognepræst ved Zions Kirke i Esbjerg N. N. på

foranledning af en den 2. oktober 1951 stedfunden begravelse af enkefru O. O. — der tilhørte folkekirken, men som af afdødes datter, fru P. P. begæredes begravet af en repræsentant for „Jehovas Vidner“ — forespurgt

1. om man kan stille det krav, at et medlem af folkekirken skal begravnes af en af folkekirkens præster,
2. om kirkebetjeningen er pligtig at medvirke, når det ønskes, uanset at man ikke ønsker, at en af folkekirkens præster skal medvirke (borgerlig begravelse).

Yderligere har Deres Højærværdighed ved sagens fremsendelse forespurgt:

3. hvilke tvangsmidler der måtte være til rådighed, såfremt afdødes familie i tilfælde som det foreliggende måtte trodse lovens regler.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse:

ad 1: Ifølge de gældende bestemmelser skal folkekirkens medlemmer begravnes med jordspåkastelse af en af folkekirkens præster, medmindre afdøde ved en i testamentsform affattet erklæring har truffet bestemmelse om, at han eller hun ønsker at blive begravet uden medvirken af folkekirkens præster (borgerlig begravelse), jfr. lov nr. 100 af 19. april 1907 om begravelse, §§ 1—2. Folkekirkens præster har både ret og pligt til at påse, at disse bestemmelser overholdes.

ad 2: Kirkebetjeningen har ikke pligt til at medvirke ved borgerlige begravelse.

ad 3: Såfremt afdødes familie eller andre ikke respekterer de i fornævnte lov indeholdte bestemmelser, vil de eventuelt kunne ifalde strafansvar. Præster og andre begravelsesmyndigheder vil, om fornødent, kunne påkalde politiets bistand.

Det tilføjes, at man i skrivelse af d. d. har anmodet justitsministeriet om at foranledige, at det fornævnte trossamfunds repræsentanter i Esbjerg gøres bekendt med de på dette område gældende bestemmelser.

Kirkeministeriets skriv. (¹⁰/₁₂ 51 til stiftamtmanden og biskoppen over Lolland-Falsters stift) om, hvorvidt menighedsrådene ved ikke-selvejende kirker kan overtage vedligeholdelsen af gravsteder på kirkegården mod indbetaling af et beløb en gang for alle, m. m.

I skrivelse af 4. oktober 1951 har hr. stiftamtmanden og Deres Højærværdighed forespurgt ministeriet, hvorvidt menighedsrådene ved ikke-selvejende kirker er berettiget til at overtage vedligeholdelsen af gravsteder mod ind-

betaling af et beløb een gang for alle (gravstedslegat), herunder specielt, om der hertil kræves samtykke fra kirketiendeejeren.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning, at menighedsrådet ved en ikke-selv-ejende kirke kan overtage vedligeholdelse af gravsteder mod indbetaling af et beløb een gang for alle (gravstedslegater), såfremt ejeren af kirken eller dens midler ikke selv ønsker at overtage en sådan vedligeholdelse.

I begge tilfælde skal vedligeholdelseskapitalen i henhold til bestemmelsen i § 18, stk. 2, i kgl. anordning af 10. december 1927 angående kirkegårde oplægges blandt kirkens midler, hvilket for landsbykirkers vedkommende i almindelighed vil være stiftsmidlerne.

Hvis der undtagelsesvis gives tilladelse til, at et gravstedslegat, der i sin tid er indbetalt til et menighedsråd, forbliver under rådets bestyrelse, må beløbet indsættes på en sparekassebog, forsynet med stiftsøvrighedens forbudspåtegning, og såvel kapitalens størrelse og anbringelsesmåde som de årlige indtægter og udgifter vedrørende sådanne gravstedslegater må opføres på menighedsrådskassens regnskab. Iøvrigt bemærkes, at bestemmelserne i § 18 i nævnte kgl. anordning kan ventes ændret noget i nærmere fremtid ved den for tiden stedfindende revision af den pågældende kgl. anordning, bl. a. således, at kapitalen efter vedligeholdelsestidens udløb kan ventes tilladt udbetalt også til arbejder vedrørende selve kirken (ikke blot kirkegården) efter ministeriets nærmere bestemmelse, herunder også til foranstaltninger, f. eks. udsmykning af kirken, som ikke kan pålægges kirketiendeejeren, idet dog de arbejder, som ønskes udført, efter de sædvanlige regler må godkendes enten af synet, lovens § 32, eller af ministeriet.

Sluttelig henledes opmærksomheden på, at en overenskomst om overtagelse af gravstedsvedligeholdelse for længere tid end en fredningsperiode i henhold til anordningens § 18, stk. 1, skal godkendes af stiftsøvrigheden, der vil kunne foranledige, at de for det enkelte tilfælde passende bestemmelser optages i overenskomsten. Såfremt gravstedsvedligeholdelsen ønskes overtaget i henhold til testamentariske bestemmelser herom, vil der være at tage særligt hensyn til det i testamentet fastsatte. I tvivlstilfælde forventes sagen forelagt ministeriet.

Kirkeministeriets skriv. (2 $\frac{1}{2}$ 51 til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift) ang. **vederlaget til en for en landsbygraver antagen ferievikar.**

Kirkeministeriet skriv. (4 $\frac{1}{2}$ 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Fyens stift) ang., **hvor-**

ledes der vil være at forholde med betaling for gravkastning under graverens ferie, m. v.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 20. december 1951 hertil indsendt andragende har Sanderum Sogns menighedsråd forespurgt, hvorledes der vil være at forholde med hensyn til betaling for gravkastning, der måtte blive nødvendig i graverens ferie, jfr. post G, 2 og 6, i det hoslagt tilbagefølgende regulativ for gravtjenesten, hvilket regulativ skal træde i kraft fra den 1. april 1952 at regne.

Menighedsrådet har herved oplyst, at graveren ved Sanderum Kirke mener sig berettiget til at oppebære den sædvanlige betaling for gravkastning i hans ferie samtidig med, at hans vikar skal betales af menighedsrådet for dette arbejde, hvorimod menighedsrådets flertal er af den opfattelse, at betaling for gravkastning under graverens ferie tilkommer vikaren, og at menighedsrådet alene skal betale vikaren den forholdsmæssige andel af graverens faste honorarer, idet graveren under sin ferie kun oppebærer sine faste honorarer.

Provstiudvalget og stiftsøvrigheden har ved sagens fremsendelse sluttet sig til det af menighedsrådets flertal anførte synspunkter.

I denne anledning skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet ligeledes kan tiltræde det af menighedsrådets flertal anførte, idet man tillige skal henvisse til bestemmelsen i § 4, stk. 3, i ministeriets bekendtgørelse af 29. april 1948, hvorefter betaling til vikar under en kirkebetjentes ferie udredes på samme måde som honoraret til kirkebetjenten. Meningen med den anførte bestemmelse er, at honoraret til vikaren skal udredes af den samme institution, som betaler vedkommendes ordinære honorar, hvilket ved selvejende kirker er menighedsrådet, ved ikke-selv-ejende kirker eventuelt ejeren af kirken eller dens midler, hvilket sidste netop gælder honoraret for vedligeholdelsen af kirkegården.

Det i bestemmelsen brugte udtryk „honoraret“ omfatter kun kirkebetjentens faste løn, derimod ikke det vederlag, som han oppebærer for visse enkelte ydelser, således gravkastning, for hvilke de private normalt erlægger betaling til graveren i hvert enkelt tilfælde. Når henholdsvis menighedsrådet og kirkeejeren ikke under ordinære forhold erlægger betaling for gravkastning, ville det være urimeligt, at dette skulle ske under graverens ferie, hvor menighedsrådet, eventuelt kirkeejeren, foruden den faste løn til graveren tillige betaler vederlaget til hans vikar.

Noget andet er det, hvor den ordning måtte være indført, at graveren for et fast årligt

honorar er pligtig at udføre samtlige gravkastninger. I dette tilfælde må menighedsrådet, henholdsvis kirkeejeren, også betale vikaren for gravkastningen.

Kirkeministeriets skriv. (19/1 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Københavns stift) ang. spørgsmål om betaling for kirkens brug og for gravstedserhvervelse ved begravelse af en gift kvinde, som tilhørte folkekirken, medens den efterlevende mand ikke var medlem af folkekirken.

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 5. november 1951 hertil indsendt andragende har N. N., Dragør, overfor kommunalbestyrelsen i Dragør som bestyrelse for Dragør Kirke besværet sig over, at der ved hans hustrus begravelse på Dragør kirkegård er forlangt betaling, dels for kirkens brug, dels for erhvervelse af et gravsted med to gravpladser efter de i §§ 1 og 11 i vedtægten for Dragør kirkegård fastsatte højere takster, gældende for udensogsboende og ikke medlemmer af folkekirken, uanset at hustruen ved sin død var bosat i Dragør kommune og medlem af folkekirken.

Kommunalbestyrelsen har ved sagens fremsendelse udtalt, at det efter sammes formening har været berettiget at kræve betaling for den omhandlede begravelse og i forbindelse hermed for erhvervelse af gravstedet efter de for ikke-medlemmer af folkekirken gældende højere takster, idet andrageren ikke selv er medlem af folkekirken, og der således ifølge de gældende regler ikke har været betalt kirkeskat, hverken af andrageren eller af hans hustru. Kommunalbestyrelsen har derhos anført, at de nævnte, i kirkegårdsvedtægtens § 1 og § 11 fastsatte takstbestemmelser formentlig må betragtes som værende af rent økonomisk karakter, og at det afgørende for bedømmelsen af, hvilke takster der skal bringes i anvendelse — de for indsøgn folkekirkemedlemmer eller de for udensøgn boende og ikke-medlemmer af folkekirken gældende — må være, om der af vedkommende betales kirkeskat eller ej.

Provstiudvalget og stiftsøvrigheden har i de sagen påtegnede erklæringer udtalt, at kommunen, da andragerens hustru efter det oplyste ved sin død var medlem af folkekirken, formentlig ikke med rette har kunnet kræve betaling hverken for kirkens brug eller for gravstedserhvervelsen efter de for ikke-folkekirkemed-

lemmer gældende højere takster, uanset at den efterlevende ægtemand står udenfor folkekirken, og ingen af ægtefællerne således har betalt kirkeskat.

Med hensyn til betalingen for erhvervelsen af gravstedet, der, som nævnt, består af 2 gravpladser, og som ifølge den sagen vedlagte nota er betalt med ialt 60 kr. for besiddelsen i 30 år, har provsten dog for sit vedkommende udtalt sig for en deling af taksten, således at der for den for folkekirkens medlemmer fastsatte takst, 15 kr., medens der for den til andrageren reserverede gravplads bør betales 30 kr. efter de for ikke-folkekirkemedlemmer gældende takster, eller ialt 45 kr. for hele gravstedet.

Stiftsøvrigheden har for sit vedkommende henstillet, hvorvidt den af provsten hævdede opfattelse angående dette spørgsmål kan anses for rigtig, eller om et gravsted som det heromhandlede, bestående af to gravpladser, hvoraf den ene er bestemt til den efterlevende ægtefælle, må betragtes som en helhed, for hvilken betalingen må være ens for begge gravpladser, og i så fald formentlig som for folkekirkemedlemmer.

Således foranlediget skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, herunder såvel for kommunalbestyrelsen i Dragør som for andrageren, at ministeriet med stiftsøvrigheden og provstiudvalget må være enig i, at det for besvarelse af det rejste spørgsmål må være afgørende, at andragerens hustru ved sin død var medlem af folkekirken, og at der som følge heraf hverken for kirkens brug eller for gravstedserhvervelsen har kunnet kræves betaling efter de for ikke-folkekirkemedlemmer gældende højere takster. Med hensyn til spørgsmålet om betalingen for erhvervelsen af gravstedet må man dog holde for, at der — som af provsten indstillet — bør foretages en deling af betalingen, således at den til den efterlevende ægtefælle bestemte gravplads bør betales efter de for ikke-folkekirkemedlemmer gældende takster, medens den til hustruen benyttede gravplads kun bør betales efter de takster, der er fastsat for folkekirkemedlemmers erhvervelse af gravsteder, således at hele gravstedet betales med ialt 45 kr.

Det bemærkes sluttelig, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at spørgsmålets endelige afgørelse henhører under domstolene.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 4

Foreningen for kirkegårdskultur Nye medlemmer

Afdeling C.

Havearkitekt, cand. hort. Poul Hansen, Grydersgade, Varde.

På finansloven

I det for 1957/58 forelagte finanslovsforslag figurerer bl. a. følgende poster af særlig interesse for vore læsere.

Paragraf 19 (kirkeministeriet) har en post på kr. 4000,— som tilskud til *selskabet for kirkelig kunst* og kr. 1000,— til *foreningen for kirkegårdskultur*. Til vedligeholdelse af tyske soldaters og tyske flygtningsgrave er ansat kr. 20.000,—, til vedligeholdelse af ikke-tyske flygtningsgrave på Bispebjerg, Sundby og Vestre kgd. i København kr. 603,—, samt til drift og vedligeholdelse af mindelunden i Ryvangen kr. 70.000,—.

Under paragraf 21 (forsvarsministeriet) er ansat til vedligeholdelse af militære gravsteder og mindesmærket kr. 17.000,— og under paragraf 22 (finansministeriet) til vedligeholdelse af danske gravsteder på de tidligere dansk-vestindiske øer kr. 1000,—.

Radioforedrag

Den 26. 12. 1956 stod på radioprogrammet: Provst *N. J. Rald* (Frederiksberg), der er medlem af Dansk Ligbrændingsforenings bestyrelse, „Vore to begravelsesformer, jordbegravelse og ligbrænding“.

Sveriges førende kirkegårdsmand,

trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*, har som kirkegårdsforstander i Malmø sluttet sin embedsgering med udgangen af 1956 i henhold til de i Sverige gældende (temmelig urimelige) bestemmelser om, at en embedsmand skal fratræde med 65-års-alderen, uanset om han iøvrigt er i vigeur eller ej.

Østre kirkegårds oprindelse og første plan skyldes ikke *G. V. W.*, men de 32 års virke ved denne og Malmøs andre kirkegårde har i så høj grad sat præg på kirkegårdene, at de i dag må tages som udtryk for, hvad *G. V. W.* har villet og har kunnet yde, — hvilket ikke er småting. Malmøs kirkegårde er gang på gang i sommerens løb genstand for studiebesøg af Sveriges og nabolandenes kirkegårdsinteresserede, og navn-

lig i Sverige har ideer fra Malmø Østre været ledetråden for mange nye kirkegårde eller udvidelser af eksisterende.

At arkitekt *G. V. Walberg* forbliver boende på Sallerupvægen 151, og at han fortsat kan arbejde for kirkegårdssagens fremme, samt at han får en af sine tidligere assistenter som efterfølger, er det nok værd at notere.

Fra danske dagblade

$\frac{20}{10}$ Lolland-Falsters Venstrebl.: Den udvidede kgd. i Åstrup indvies på søndag af pastor *H. L. Houmand* (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Rasch*).

$\frac{20}{10}$ Lolland-Falsters Venstrebl.: Takster for vedligeholdelse reguleres i Nakskov.

$\frac{21}{10}$ Demokraten: Åby kgd.s udvidelse er tilendebragt (kr. 50.000, kommuneingeniør *M. Pedersen*).

$\frac{24}{10}$ Vestkysten: Borris kgd. udvides med 250 gravpladser (havearkitekt *Poul Hansen*).

$\frac{27}{10}$ Morsø Folkebl.: Den ny kgd. i Glyngøre er hævet $1\frac{1}{2}$ å 2 m og skal siden tilplantes (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{28}{10}$ Hørsholm Avis: Nødvendigt at ekspropriere til den ny kgd. i Hillerød.

$\frac{21}{10}$ Århus Amtstid.: Egå kgd. reguleres.

$\frac{34}{10}$ Vendsyssels Tid.: Ny kgd. til en kvart million kr. i Bangsbostrand (landinspektør *Evald Andersen*).

$\frac{51}{10}$ Vendsyssels Tid.: Brønderslev kgd. skal udvides.

$\frac{91}{10}$ Politikens Magasin: Landsbykirkegården af *Knud Rasmussen*.

$\frac{161}{10}$ Ny Tid.: Udv. af Vejgård kgd. en realitet (insp. *V. Rud Nielsen* og arkitekt *Albertsen*).

$\frac{171}{10}$ Horsens Folkebl.: Odder skal have ny kgd.

$\frac{171}{10}$ Skive Folkebl.: Brårup skal have ny kgd.

$\frac{201}{10}$ Randers Amtsavis: Mindstensplænen på Østre kgd. i Randers.

$\frac{231}{10}$ Sorø Amtstid.: Fuirendal kgd. skal reguleres.

$\frac{251}{10}$ Herning Folkebl.: Ved licitationen over udv. af Vorgod kgd. tildeltes anlægsgartner *Ernst Andersen* arbejdet for kr. 10.740 (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{271}{10}$ Fyns Tid.: Urnehaven i Rudkøbing tilplantes nu (insp. *O. Raahauge-Askegaard*).

$\frac{511}{10}$ Svendborg Avis: Bregninge kgd. på Tåsinge er udvidet og indviedes i går af provst *Juul Sørensens* (plantageejer *Holger Larsen, Johs. Larsen* m. fl.).

$\frac{2311}{10}$ Frederiksborg Amts Avis: Skovvejens kgd. i Herlev skal udvides.

²⁵/₁₁ Jyllandsposten: Tyskland har „glemte“ 27.000 krigsgrave i Danmark. Spørgsmålet tilsyneladende rykket i baggrunden.

²⁹/₁₁ Berl. Tid.: Konkurrence om kapel-krematorium i Roskilde.

³⁰/₁₁ Vejle Amts Folkebl.: Kgd.s-planer i Grejsdalen godkendt (arkitekt *Malling Pedersen*).

⁵/₁₂ Silkeborg Avis: Til udv. af Venge kgd. er købt ca. 3000 m².

⁵/₁₂ Frit Folk: Brande drøfter den tredje kgd.s beliggenhed.

⁹/₁₂ Jydske Tid.: Der drøftes kgd.s-planer i Løgumkloster (havearkitekt, professor *C. Th. Sørensens*).

¹¹/₁₂ Ålborg Amtstid.: Den ny og ældre kgd. i Vodskov forbindes (havearkitekt *Johannes Tholle*).

¹¹/₁₂ Holstebro Dagbl.: Ny kgd. i Holstebros vestlige bydel?

¹²/₁₂ Roskilde Dagbl.: Tilskud fra kommunen på kr. 225.000 til kapelkrematorium i Glostrup.

¹²/₁₂ Holbæk Amtstid.: Arealet for ny kgd. i Jyderup koster kr. 25.000. Planerne er udarbejdet af konsulent *K. Bækhoj*.

¹⁷/₁₂ Herning Avis: Vildbjerg kgd. udvides med 5574 m².

¹⁸/₁₂ Vestkysten: Jerne kgd.s-udvidelse er vedtaget.

Fra norske dagblade

⁷/₆ Vestmar: Større utv. planlagt av Gjerstad kgd. (hagearkitekt *Kitil Sunde*, Bærum).

⁸/₆ Aust Agder bl.: Utv. af Søndeled kgd. har kostet 20—30.000 kr.

⁸/₆ Nordlandsposten: Utv. av Fore kgd.

¹⁹/₆ Romsdal folkebl.: Nye kr. 5000 til restaurering af Øre kgd.

¹⁴/₆ Østlandets bl.: Nordby kgd. legges om (arkitekt *Morten Grindaker*, Oslo).

¹⁷/₆ Nordland: Utv. av Fore kgd. ved *Haugen & Heggelund* for kr. 27.000.

¹⁹/₆ Fjell Glam: Glamos utv. af fylkesgartner *Alfness*, Heimdal.

¹⁹/₁₀ Samhold: Kgd.sarb. i Biri har gitt meget gode resultater.

²⁵/₁₀ Aftenposten: Krigskgd. på Vestre gravlund i Oslo.

²¹/₁₁ Tiden's krav: Bygartner *Kristoffersen* foreslår urnelund på Gomalandets gravsted.

²¹/₁₁ Telen: Rjukan kgd. får urnelund med 1500 graver til våren.

³¹/₁₁ Kongsberg dagbl.: På Svarstad kgd. foregår der arbeid for å gjøre anlegget enklere.

⁸/₁₁ Østlandsposten: Forslag om forskønn av Hvarnes kgd.

¹⁹/₁₁ Laagendalsposten: Store arb. på kapellet og kgd. i Fiskum.

²³/₁₁ Asker og Bærum budstikke: Utv. av Haslum kgd. (komunegt. *Bredo Morstøl*).

Fra svenske dagblade

¹²/₁₀ Sydsvenska dagbl.: Ännu en främlingskgd. planeras i Trelleborg.

²⁴/₁₀ Wärmlands folkebl.: Kyrkotjänare på Dömlé-kurs.

¹²/₁₁ Sydsvenska dagbl.: Kgd. i Lund.

Fra tidsskrifterne

Anlægsgartneren nr. 12: Kursus i kirkegårdsarbejde.

Blomster nov.: Mindelys på gravene.

Der Naturstein nr. 11: Deutsche Grabmalkunst. Aus der Entwurfsbeschaffungsaktion des Bundes für Denkmalgestaltung. Friedhofsordnung oder Willkür? Der moderne Grabstein. — Nr. 12: Pflanze und Grabmal. Grabmal *Heinrich Beer* von *Artur Sansoni*. „Friedhof und Grabmal. Ordnung oder Willkür“.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Es lohnt sich, von ihm zu sprechen. Zur Frage der Kriegerdenkmäler (*Victor Calles*). Winterharte Heidekräuter für die Grabmalgestaltung. Noch einmal der Wettbewerb für den Friedhof Weinim-dorf (*Günther Vogel*). Alte Friedhofsrechte. Grabschmuck für unsere gefallenen Soldaten zu den Totentagen. Beratung in Ehrenmaldingen (*Werner Lindner*). Rundfunklendung über Grabschmuck m. m. Entstehung u. Entwicklung des Sennenfriedhofes (*Friedr. Morie*). — Nr. 10: Der Friedhof gestern, heute und morgen (*Wilh. Koch*). Besichtigungsüberraschung im Kohlenpott. Betrachtungen über künstlerische Grabmalgestaltung. Aus der Kölner Friedhofs-geschichte. Denkt an unsere Vögel. Schafft ihnen Futterplätze. Andachtsbildwerke in der Gestalt von Friedhofstandmalen auf deutschen Kirchhöfen (*Alfred Weckwerth*). Entstehen u. Entwicklung des Sennfriedhofes (*Fr. Morie*). — Nr. 11: Liebende Hände schmücken die Gräber. Das Fort des Friedens. Herbstlicher Gang durch Nürnbergs Friedhöfe (*Harald Clausz*). Bindereien zu den Totengedenktagen. Wie soll ich meinen Friedhof umgrenzen (*Hermann Backer*). Friedhof und Grabmal — Ordnung oder Willkür. Strittige Frage des Handwerks — Probleme der Grabmalgestaltung (*Gottfried Häuslein*). Blumen als Grabschmuck.

Garten und Landschaft oktober: Ein neuer Friedhof in Bremen. Ein Urnenfriedhof (*Richard Schreiner*). Gräber in Grün (*Albert Eckert*). Abräumkästen auf dem Friedhof (*Albert Eckert*).

Havekunst nr. 6: Kirkegård Oberwinterthur og i Luzern.

Ignis nr. 10: Kransgården vid Västerås krematorium. Möjligheten för icke till kyrkan hörande att använda av kyrkan invigt kapell (*Axel A. Palmgren*). Hensigtsmæssigt krematoriebyggeri i Danmark (*Magnus Lund*). — Nr. 11: Krematoriet i Larvik. — Nr. 12: Hur krematoriet i Höganäs kommit till stånd (*Bertil Lundgren*). Invigning av Höganäs krematorium m. m.

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Jugend und Gräber. Jugend am Werk. Am Gräbern in Finnland, Dänemark, Frankreich, Italien . . m. m. — Nr. 7: Am Volkstrauertag. Im Schein der Kerze am Volkstrauertag. Zeitlose Totenstädten m. m. — Nr. 8: An der Schwelle des Jahres 1957. Der Volkstrauertag im Bundesgebiet. Soldatengräber m. m. Der Soldatenfriedhof in der Landschaft.

Landsbygraveren nr. 10: Allehånde skuffen (*Ingv. Bertelsen*). Hvad man kan og ikke kan på vore kirkegårde (offentlig passage). — Nr. 11: Feriegodtgørelse, legatgravsteder m. m. (*Knud Gormsen*). Fuldmægtig *Loves* foredrag.

Menighedsrådenes blad nr. 8: Mærkeligt gravfund ved Vedersø kirke. — Nr. 9: Kirkegården — et kirkeligt anliggende (*P. G. Falk Pedersen*). Tidsfaktoren i kirkegårdsarbejdet (havearkitekt *Johannes Tholle*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 10: Aufgabe des Ehrenmals und Grundsätze für seine Gestaltung. Praktische Beratung bei der Erstellung eines Ehrenmales auf dem Lande.

Vår kyrka nr. 36: Moderna kyrkogårdar (*Samuel Kaldén*).

Pharos nr. 4: Five new crematoria opened. West Norwood Crematorium. The Church and Cremation (recent episcopal statements). Cremation in Czechoslovakia (dr. *Miroslav Novak*).

Stenhuggertidende nr. 7: Ønske-gravsten. Kirkegårdskulturen (mødereferat).

Fra det faglige bogmarked

Ingwer Ingwersen: Om Byens Træer. 8°, 88 s. Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse. Kbh. 1956. Kr. 13,50.

Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse har, med økonomisk støtte af *Ny Carlsbergfondet*, udsendt en fin lille bog om de københavnske træer. Bogens titel, „Om Byens Træer“, anskueliggøres ved dens smukke omslag, et par grønne træer på en måske for svag baggrund af byens gadeplan.

Havearkitekt *Ingwer Ingwersen*, som hermed har sin debut som havebogsforfatter, har benyttet et klart og sagligt sprog, der gør det ønskeligt, at det ikke bliver sidste gang, *Ingwersen* beskæftiger sig med faglitteratur.

Bogens emne er ikke behandlet eensidigt æstetisk, og *Ingwersen* er ikke faldet for fristelsen til en romantisering af de grønne træer i storbyens stenørken, men har taget problemet op til en saglig vurdering, om det er af det onde eller gode at bevare de ofte sørgeligt forklippede gadebeplantninger.

For kirkegårdsfolk vil disse saglige vurderinger af træerne ikke være fremmede, da det er nøjagtigt de samme problemer, vi har på vore kirkegårde, og de angivne retningslinier vil med meget udbytte kunne læses af kirkegårdsledere.

At man i øvrigt ikke har nævnt de københavnske kirkegårdes træer i bogen, må vel skyldes, at stoffet måtte begrænses; ellers havde det været rimeligt at nævne de gamle kirkegårdes træbeplantning som værdi for byens grønne udseende.

A. Falmer-Nielsen.

Their Name liveth. Vol. II part 1+2+3. 4°. The imperial War Graves Comm. London 1955—56.

Med disse tre hefter, der har tekst på mat og billeder på krideret papir, har den britiske krigsgravskommission fortsat udgivelsen af billeder fra Commonwealths soldaterkirkegårde fra de to verdenskrige. Del 1 indeholder franske soldaterkirkegårde, del 2 belgiske, hollandske og tyske og del 3 kirkegårde omkring Middelhavet. Illustrationerne er fremragende reproduktioner, og teksten meddeler minutøse oplysninger fra sted til sted.

The War Dead of the British Commonwealth and Empire. The register of the names . . . in Cemeteries in Denmark, Iceland and the Faroe Islands. 40, 88 s., The imperial War Graves Comm. London 1955.

Dette er altså et register, der indeholder navne på dem, som faldt i krigen 1939—45 og er begravet på kirkegårde i Danmark (incl. Færøerne) og Island. Der redegøres både for krigsbegivenhederne, som har foranlediget dødsfaldene, og hvilke kirkegårde, der rummer de britiske krigsgrave. Desuden navne på de enkelte begravede med soldaternummer, forældrenes navne samt den begravedes militære rang, og hvilken grav han er nedsat i. Der er også kort over nogle gravfelter og resumé, men ellers ingen illustrationer.

The War Dead of the British Commonwealth and Empire. The Register of names in cemete-

ries in Norway and Sweden. 4°, 62 s. The imperial War Graves Comm., London, 1955.

Dette register over de i Norge og Sverige begravede allierede, som faldt i krigen 1939—45, svarer til det foran omtalte, og som følge af krigshandlingerne må Norge fylde mest, nemlig 52 sider imod 10 for Sverige, i hvilket sidste land der er begravet 104.

Erich Borchert: Bevölkerungsentwicklung und Bestattungswesen. 8°, 40 s. Deutsche Gartenbörse, Aachen. DM. 2,80.

Forfatteren er leder af kirkegårdene i Marburg a. d. Lahn, og skriftet er nr. 6 i serien „Für Friedhof und Garten“, en meget nyttig serie. Nærværende beskæftiger sig både med det hidtidige og det fremtidige i ind- og udland, derunder ikke mindst ligbrændingens indflydelse på udviklingen.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets approbation (12 $\frac{1}{2}$ 52) på ændringer i den under 25. januar 1936 approberede vedtægt for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Randers under bestyrelse af Randers byråd og Dronningborg sogneråd i henhold til kirkeministeriets skrivelse af 27. oktober 1934.

Kirkeministeriets skriv. 12 $\frac{1}{2}$ 52 (til overtilsynet for Skt. Pauls Kirke i København) om, at der ikke tilkommer graveren ved en københavnsk kirke ekstra betaling for nærmere angiven tilstand ved begravelser m. m.

I skrivelse af 19. juni 1951 har overtilsynet indberettet, at samme til regnskabet for finansåret 1949—50 vedrørende Skt. Pauls Kirke har gjort antegnelser vedrørende følgende to udgiftsposter:

1. „Afgifter for kirkelige handlinger“, hvorefter der ved begravelser, ligesom i tidligere regnskabsår, er opkrævet særlige afgifter for rengøring, assistance, kransemotagelse og kisteopsætning, også efter at det nye takstregulativ er trådt i kraft.

2. „Kontorhold vedrørende den kirkelige valgliste m. v.“, hvorefter der til kirkens kordegn for årene 1946, 1947 og 1948 er udbetalt ialt 300 kr. i honorar.

Med henvisning hertil har overtilsynet udbedt sig ministeriets afgørelse med hensyn til, om der fortsat vil kunne opkræves særlige afgifter for rengøring, assistance, kransemotagelse og kisteopsætning, også efter at det nye takstregulativ er trådt i kraft, samt om det vil kunne godkendes, at der er udbetalt kordegnen et honorar på 300 kr. for „kontorhold vedrø-

rende den kirkelige valgliste m. v.“ for årene 1946, 1947 og 1948.

I anledning deraf skal man, forsåvidt angår det under punkt 1 nævnte forhold, herved meddele, at sådanne afgifter ikke har hjemmel i fællesregulativet, og forsåvidt afgiften for kransemotagelse — som det synes — er tilfaldet graveren, henvises til bestemmelsen i fællesregulativets § 39, hvorefter ingen af de i regulativet nævnte kirketjenere må modtage andre vederlag for embedshandlinger end sådanne, som har hjemmel i regulativets bestemmelser. Det påhviler desuden graveren i henhold til regulativets § 17, stk. 2, uden særligt vederlag at hjælpe de efterladte med kranseens anbringelse og borttagelse efter tjenesten.

Det bemærkes endvidere, at der ikke hos den, som har bestilt en kirkelig handling, kan opkræves særlig betaling for kirkens rengøring i det enkelte tilfælde. Forsåvidt ikke andet er fastsat af overtilsynet, har graveren efter regulativets § 20, stk. 1, pligt til at renholde kirken, og selv om der ved kirken er ansat en kirke- eller rengøringskone til at hjælpe hermed, bør han ikke helt kunne unddrage sig denne forpligtelse.

Med hensyn til flytning af kister fra ligkapel til kirke må det principielt være de efterladte, der må sørge herfor enten selv eller gennem den, der ordner begravelsen (bedemand eller ligbrændingsforening); nødvendig hjælp hertil må derfor betales af boet, men ministeriet finder det ikke rimeligt, at graveren, som er tjene- stemand, skal have noget vederlag for at assistere hermed, da han alligevel skal være til stede.

Hvad afgiften „assistance“ (fremmed) angår, bemærkes, at det — efter hvad der for ministeriet er oplyst — ved enkelte kirker i København bliver anset for nødvendigt at have medhjælp til ringning ved begravelser, fordi graveren skal opholde sig ved kirkens indgang og hjælpe folk tilrette med kranse og lign. Sådanne medhjælp betales med 4—5 kr. pr. gang, og beløbet afholdes af kirkens kasse eller — hvis den afdøde var udensognsboende — af den afgift, som opkræves for klokkeringning, jfr. regulativets § 37.

Man finder endvidere anledning til at henvende opmærksomheden på det uheldige i, at graveren som bedemand lader et bo afholde udgifter for ydelser, der påhviler ham selv i hans egenskab af graver ved kirken.

Under henvisning til det således anførte skal man anmode overtilsynet om at ville drage omsorg for, at de her omhandlede opkrævninger ikke fremtidig finder sted.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 5

Foreningen for Kirkegårdskultur

Årsmøde

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder årsmøde onsdag d. 12. juni 1957 på hotel „Harmonien“ i Ærøskøbing.

Generalforsamlingen åbnes kl. 10,30.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Aflæggelse af beretning.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.
4. Fremlæggelse af virksomhedsplan.
5. Fremlæggelse af budget.
6. Beretning fra redaktøren.
7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er stenhuggermester *Karl Hansen Glem* og trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg*, Malmø.
8. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er provst *J. Exner*, stenhuggermester *K. Hansen Glem*, billedhugger *Gunnar Hammerich*, menighedsrådsformand *N. J. Nielsen* og landsbygraver *Inv. Norlyk*.
9. Valg af 2 revisorer og 1 revisorsuppleant.
10. Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling.
11. Eventuelt.

Der spises frokost på hotellet kl. 12, hvorefter der kl. 14 er arrangeret en køretur i rutebiler øen rundt (gennem de smukkeste landskaber ad såvel hovedveje som biveje), til Marstal, Voderup klinter, Bregninge, over Søby og tilbage til Ærøskøbing.

Aftenen foreslås tilbragt i hovedbyen Ærøskøbing, en lille perle af gammel købstadsbebyggelse.

Da byens hotelkapacitet er begrænset, anbefales det foreningens medlemmer at reservere værelse så snart som muligt. Man har fra hotel „Harmonien“ lovet at bistå foreningens medlemmer på bedste måde, og har indtil d. 15. maj reserveret et nærmere fastlagt antal sengepladser. Ved bestilling bedes henført til Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde.

Der er bilfærge til Ærø såvel over Faaborg—Søby som over Svendborg—Ærøskøbing, og man kan forudbestille plads på begge færgeruter.

Carl Bay,
formand.

| *Volmer Rud Nielsen*.

Nye medlemmer

Afdeling D.

Bygartneren i Moss, Norge.

Bygartneren i Narvik, Norge.

Det fortælles,

at den amerikanske millionær-turistfører *Temple Fielding* har 5 steder på det stjerneprogram, hvormed han fører turisterne rundt, nemlig: Addis Abeba, Ægyptens pyramider, Mallorca, Dovrefjeld og Ærøskøbing, hvilken sidste by ikke mindst har mærket dette og i høj- og sensommeren præges af rejseselskaber bl. a. fra Californien. Benyt derfor dagene omkring vor generalforsamling til at studere de gamle huse, hvoraf bl. a. Hammerichs hus (i Gyden) og Hans Pedersens (Vesterbro) er åbne imod entré og foruden det nyindrettede museum (Brogade) rummer meget af stor værdi, for hvem der vil studere boligkulturen m. m. Og der er foruden Hotel Harmonien bl. a. også Ærøhus at indlogere sig på. Men husk, at Ærøskøbing er ikke hele øen, — der er også handelspladsen Marstal og de henrivende landsbyer langs øens højder, med udsigt i syd over Østersøen til Tyskland, mod vest til Als, mod nord over øhavet med de halvhundredede øer, og imod øst til Langeland. Turistforeningen (Will. Nielsen) yder gerne nærmere oplysning og hjælp.

Dødsfald

Foreningens mangeårige revisor, stenhuggermester *P. F. Jensen*, døde den 10. 2. 1957, 74 år gammel. Stenhuggermester Jensen var københavner og ejede sammen med *Carl Nyboe* 1927—49 det kendte stenhuggeri Norden, der blandt de mange store og ansvarsfulde opgaver også havde restaureringen af Amalienborg. Han var engageret i adskilligt foreningsarbejde og var et af stenhuggerlaugets ældste og mest ansete medlemmer.

Guds fred med vore døde.

Kirkegårdsmøder

Foreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare har fastsat sit årsmøde til dagene 16.—18. juli, og det foregår i Skellefteå langt nordpå.

Foreningen har haft den glæde at modtage midler, så de hvert år i 5 år kan uddele et stipendium på kr. 1500 til et af sine medlemmer.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. i Danmark har fastsat sit årsmøde til d. 1.—4. september, hvor man mødes på Hindsgaul.

Til en af dagene, der bliver redskabsdemonstrationsdag, er indbudt bl. a. stads- og kommunegartnerforeningens medlemmer.

Bundesgartenschau Köln 1957

åbner den 26. april kl. 11 i Kölner messens kongreshal.

Fra danske dagblade

- ¹⁰/₁₂ Østsjællands Folkeblad: Planering og plantning budgetteret for Karise kgd.
- ¹⁸/₁₈ Vestjyden: Jerne kgd. foreslås udvidet.
- ¹⁸/₁₂ Holbæk Amtstidende: Havearkitekt *Breinholt Nielsen* har forelagt plan til udv. af Stenmagle kgd.
- ¹⁹/₁₂ Jydske Tidende: Regulering af Rise kgd. (insp. *R. Th. Christensen*, kr. 15.000).
- ²¹/₁₂ Århus Amtstidende: Regulering af Besser kgd. (havearkitekt *Meyer Jensen*).
- ²⁸/₁₂ Holbæk Amtstidende: Reguleringen af Fårevjle kgd. sluttet i 1957 (anlægsagt. *Johs. Pedersen*, Nyk.).
- ³⁰/₁₂ Vendsyssel Tidende: Reguleringen af og ved Albæk kgd. fortsættes.
- ³¹/₁₂ Løgstør Avis: Løgstør kgd. trænger til udv., og der savnes redskabshus.
- ¹⁹/₁ 1957 Vejle Amts Folkeblad: Brande avsætter kr. 8000,— til en tredje kgd., og Skærlund kr. 2000,— til brøndanlæg.
- ¹⁴/₁ Licitationen: Der er bevilget 10.000 kr. til udv. af Sorø ny kgd.
- ¹²/₁ Aalborg Stiftstidende: Fælleskgd. for Nørre-Sundby, Lindholm og Hvorup (havearkitekt *Johannes Tholle*) med kapel (arkitekt m.a.a. *Eigil Berthelsen*) er projekteret.
- ¹⁹/₁ Grenå Folketidende: Marie Magdalene kgd. skal udvides og bygges nyt redskabs- og toiletbygning (arkitekt *Edv. Thomsen*, Randers).
- ²⁴/₁ Ringkøbing Amts Dagblad: Ny sogns kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ²⁰/₁ Fyns Tidende: Der rejses muligvis et ca. 4 m højt sandstens kors på Svendborg gl. kgd.s udv.
- ²⁹/₁ Randers Dagblad: Kirkeministeriet har godkendt udv. af Marie Magdalene kgd. (entreprenør *Sørensen*, Hvorslev).
- ³¹/₁ Sydsjællands Venstreblad: Planer om udv. af Boeslunde kgd. (havearkitekt *Breinholt Nielsen*).
- ³/₂ Demokraten: Jordbegravelse og lighbrænding (af provst *N. J. Rald*).
- ⁵/₂ Holstebro Dagblad: Idum kk. og kgd. reguleres af arkitekterne *Jens Foged* og *Poul Hansen* (Thisted).
- ⁶/₂ Jyllandsposten: Lidt om de ejendommelige kgd. i Meilgaard skov (Glesborg; *Peder Jensen*).
- ¹²/₂ Sjællandsposten: Jyderup kgd. skal udvides.
- ¹³/₂ Loll.-Fal. Venstreblad: Nr. Vedby køber areal for udv. af kgd.
- ¹⁶/₂ Viborg Stifts Folkeblad: Ud v. af Lindum kgd. med 800 m².
- ¹⁶/₂ Viborg Stifts Folkeblad: Sdr. Rind er udvidet med ca. 1000 m², der er sat kampestensmur, og de ældre dele af kgd. er blevet reguleret.
- ²⁰/₂ Tidens Tegn: Havearkitekt *Sv. Hansen* fra-træder arb. m. Kolding Nordre kgd.

²¹/₂ Silkeborg Avis: Udvidelsen af Alderslyst kgd. påbegyndes snart (havearkitekt *Johannes Tholle*).

²²/₂ Silkeborg Avis: Venge kgd. udvides (havearkitekt *Georg Boye*).

²³/₂ Horsens Folkeblad: Vore kirkegårde, — en arv, der skal værnes om (*H. K. Sundholt*).

²⁷/₂ Frederikshavn Avis: Tyskerne er utilfreds med soldatergr. i Fr.havn og arbejder nu på en midlertidig forskønnelse af soldaterkgd.

⁶/₃ Herning Folkeblad: Kgd. i Herning får et stykke af Vestre Anlæg.

⁹/₃ Aalborg Amtstidende: Ud v. af Løgstør kgd. er nu approberet.

¹⁰/₃ Fr.borg Amts Avis: Der anlægges ny afdeling på kgd. ved Tietgens vej i Hillerød.

¹²/₃ Centralkgd. i Lyngby får smuk udformning (arkitekterne *Iversen* og *Plum*).

¹⁵/₃ Berl. Aften: Mange landsbykirker skjules af store træer (*Tage Christiansen*).

Fra norske dagblade

- ²⁹/₁₁ Romsdalsposten: Utv. av kgd. i Tustna.
- ⁴/₁₂ Opland Arbeiderblad: Kolbu kgd. utv.
- ⁶/₁₂ Romsdalsposten: Utv. av Bolga gravsted.
- ¹¹/₁₂ Nordlys: Bjørnskinn kgd. utv.
- ¹⁸/₁₂ Arbeiderbladet: Nittedal kgd. utv. med 7,5 de.
- ¹⁹/₁₂ Østlandsposten: Grøntanlegg på Hedrum kgd.
- ¹⁹/₁₂ Porsgrund Dagblad: Skogskgd. på Nenset?
- ²⁰/₁₂ Smål. Amtstidende: Holmgil kgd. utv. med 800 m².
- ²⁴/₁₂ Fjell-Ljom: Utv. av Dalsbygda kgd.
- ²⁴/₁₂ Stavanger Arbeiderblad: Kgd. i Imsland skal utv.
- ²⁸/₁₂ Bergens Arbeiderblad: Tangen kgd. utv. mod nord og aust.
- ²⁹/₁₂ Gjengangeren: Omleggningen av Våle kgd.
- ³/₁ 1957: Sarpsborg Arbeiderblad: Arbeidet med St. Olavs gravlund tar fat. Kgd. må ikke bli et eneste stennhav. Der må bygges krematorium.
- ⁹/₁ Haugesund Dagblad: Gravstaden på Mundheim skal utv.
- ¹⁰/₁ Mors Avis: Rygge kgd. må utv.
- ¹⁷/₁ Sørlandet: Kgd. sprengt i Kr.sand. Lund kgd. er eneste mulighet for utv.
- ³⁰/₁ Sør-Varanger Avis: Kirkenes kgd. planeres (kr. 5500).
- ³¹/₁ Håmdalen: Det haster med utv. av kgd. i Vinger.
- ³¹/₁ Hamar Stiftstidende: Vallset kgd. utv. med 300 graver.
- ⁶/₂ Akershus Arbeiderblad: Lørenskog kgd. utv. med over 18 mål.
- ⁶/₂ Larvik Morgenavis: Parkanl. på den gl. kgd. ferdig til sommer?

½ Porsgrunns Dagblad: Den gl. kgd. i Kilebygd omlegges.

1½ Sunnmørsposten: Sæbø kgd. vert utvida.

2½ Romsdals Budstikke: To planer til utv. av Eid kgd. (gartner *Løvold*).

2½ Haugesunds Dagblad: Utv. av kgd. i Tysnes.

Fra svenske dagblade

2½ Nya Wermlands Tidning: Kgds.utv. på Hammarö (trgds.ark. *S. Kaldén*).

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 4 og 5: Konkurrence om kapellkrematorium i Roskilde.

Der Naturstein nr. 1: Modelentwurf einer pieta in Relief (*Artur Sansoni*) m.m. — Nr. 2: Die Umgestaltung eines Grabmales. Ausstellung Friedhof und Grabmal 1956 (*Bernh. Kirschbaum*). Von der Grabmalausstellung Düsseldorf. — Nr. 3: Die Umgestaltung eines Grabmales (II).

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Gedanken um die Gestaltung des Musterfriedhofs in Köln 1957 (*Victor Calles*). Der Hauptfriedhof von M. Gladbach (*J. Victor*). Helft den leidenden Pflanzen. Denkt an die hungrigen Vögel. Zwei seltsame Grabsteine. Aus dem Friedhofsrecht, Naturschutz geht vor. Führung der Kriegsgräberlisten m.m. — Nr. 1: Friedhofsverwaltungen und Bestatter müssen zusammenarbeiten. Wir waren auf dem Hauptfriedhof in Mülheim a. d. Ruhr. Wege neuer Grabgestaltung in Aachen (*W. Strobel*). Kampf den Pflanzenschädlingen auf unseren Friedhöfen. Vervassungsrechtliche Frage zur Friedhofsgestaltung m.m. — Nr. 2: Friedhofsgärtnerische Schwierigkeitsmomente. Die geschichtliche Entwicklung der Friedhöfe in Köln (*Artur Praszer*). Protestantische Begräbnisse und Begr.pl. in Köln (*Elisabeth Schulze*) m.m. — Nr. 3: Bemühungen um Grabmal und Friedhof. Wege der Erziehung.

Ignis nr. 1: Hur Heilga Korsets kapell i Ängelholm blivit till (*Yngve Werger*). Kapellkrematoriet i Ängelholm. Nya kyrkogården i Ängelholm (trgs.arch. *Axel Tidermark*). Invigningen av kapellkrematoriet i Ängelholm. — Nr. 2: Vore to begravelsesformer (*N. J. Rald*). Krematorieplanene i Sandefjord (*Carl Falkenberg*). Krematoriebyggnadsfrågan i Ludviks (*S. Ringsjö*). Konsten i Ystads krematorium m.m.

Kriegsgräberfürsorge nr. 1: Schwierige Gräbersuche. Britisches Ehrenmal in Cassino. Der Soldatenfriedhof Lommel wird aus Beiträgen der deutschen Schuljugend gestaltet.

Life 7/1 1957: Over Silent Graves a Loud, Free Song (Ungarn).

Menighedsrådenes blad nr. 2: En sag om gravstedsløgere.

Pharos nr. 1: Five new Crematoria opened (dermed nr. 100). Some Obstacles to Cremation (*Joseph Reeves*).

Præstefor. blad nr. 8: Borgerlig begravelse fra kirke (*H. G. Pedersen*). — Nr. 9: Angående borgerlig begravelse i kirken. — Nr. 10 og 11: Borgerlig begravelse. Nr. 12: Kirkers brug. Begr. fra Fr.berg Kk. (*O. E. Helms*).

Stads- og haveingeniøren nr. 3: Ny centralkgd. i Lyngby-Taarbæk kommune (civiling. *Erik Christensen*).

Steinmetz und Bildhauer nr. 1: Grabmale in Nürnberg m.m. — Nr. 2: Friedhof Römerschanze in Reutlingen.

Viola 2/1: Kyrkogårdskonsulenter i Göteborgstiftet.

Vor Viden nr. 5 (187): De døde taler i Jeriko. — Nr. 7 (189): Faraos gravskibe 1.

Fra det faglige bogmarked

Sten. 8°, 40 s. Den danske stenindustri.

Som en nytårshilsen kom denne lille ting ind af døren, og i nydeligste bogtrykarbejde vises i text og billeder eksempler på den udstrakte anvendelse af sten i nutiden, lige fra nulpunktstenen i rigets hovedstad over bygninger og bygningsdele til gravstenen over vore avdøde sidste jordiske bolig. Tillige gengives i farver naturstensmaterialer, ligesom der vises eksempler på arbejdets udførelse. En nyttig, værdig og smuk hilsen fra et godt arbejdende fag.

Frø. Fra *J. E. Ohlsens* enkes frøhandel kom i vinter et 66 sider stort katalog med nyheder og priser og med produkter i kål og blomster i nydelige farvegengivelser på omslaget, — et værdifuldt hjælpemiddel til forårets og sommerens arbejde med planlægning og udførelse af havemæssige arbejder.

Buch und Spaden er nummer 27 i en serie af kataloger over tysk og udenrigs litteratur om det meste af, hvad en „havemand“ kan tænke sig at interessere sig for, udsendt af forlaget Deutsche Gartenbörse i Aachen. Her er en snes ting om kirkegårde, og et løst blad om fagtidskrifter, men nævnes kun ganske få danske ting.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal har udsendt 3 pjecer (Mitteilungen), der tager sig af så fornuftige ting som løvfaldet, krigsmindemærker og det kunstneriske gravmæle (nr. 5), graven i vinterdragt, kranse samt kirkegård og gravmæler (nr. 6) og „Ehret die Toten“, det kulturelle spørgsmål og endnu mere (nr. 7). De er hver på 8 sider. Endvidere er udsendt et 80-sidet hefte med referat af kirkegårdsdagene i Nürnberg i juni 1956, hvor hovedtemaet var kirkegårdene som et opdragelsesspørgsmål.

Imperial War Graves Commission. Thirty-seventh annual Report (1955—56), 8°, 62 s.

I denne årsberetning fra den britiske krigsgravskommission er bl. a. gengivet fotografiske optagelser fra soldaterbegravelserne i Oslo, Bergen og Åbenrå, og der er billeder og beretninger fra en mængde andre dele af verden.

Mathias Tantau og Karl Weinhausen: Die Rose und ihre Kultur und Verwendung. 2. oplag. 8°, 148 s. + 10 farvetavler, Eugen Ulmer, Stuttgart 1956. DM. 11.—.

To forfattere, hvoraf den første er rosentiltrækker og den anden gartner og rosenenthusiast, har slået sig sammen og givet en bog både om roser og om rosenglæde. Parolen er: Ingen have uden roser, og de følger den på en god måde. I litteraturhenvisningerne findes en del udenlandsk optaget, men der savnes de fine danske bøger over emnet.

Lady Allan of Hurtwood og Susan Jellicoe: The new small garden. 8°, 128 s. The architectural press, London 1956. 15 s. net.

I denne pæne lille bog med over 120 gode illustrationer på svært papir gengives planer og kig fra omtrent 30 haver, hvoraf de fleste ligger i London og dens nærhed, men der er dog et enkelt eksempel fra Svejts og et fra Danmark (*Langkilde*). De virker som forfatternes venligste tak for sidst til de ejere, hvis haver de har besøgt, men den kan vel også give een og anden en idé at arbejde med.

Jiro Harada: Japanese Gardens. 4°, 160 s. The Studio. London 1956. 35,— sh.

Denne bog er en fortsættelse af *The Gardens of Japan* (der kom for 20 år siden) og giver i text og billeder på mat papir et godt indblik i japanesisk havekunst og dens specielle anvendelse af sten og høje, bl. a. gennem instruktive tegninger af enkeltstens og stengrupperes placering. Der gives historiske redegørelser fra „før *Gorm den Gamles* dage“ og de forskellige stilperioder, ligesom den nye tids haver gengives i billeder, text og undertiden planer. Hovedindtrykket er noget yndigt, og hvor forstår man, at rejsende må betages af de særprægede motiver!

Eigil Kiær: Haven i billeder. 4°, 116 s. Østifternes Haveselskab, Kbh. 1956. Kr. 10,50.

Bogen er i kommission hos Berlingske Forlag, men iøvrigt udgivet af Østifternes Haveselskab, af hvis billedarkiv en væsentlig del af illustrationerne stammer. Der er ikke ret meget anden „text“ end billederne og den text, der hører til disse, men dette skal ikke beklages, da billederne fører en troværdig tale og sikkert vil kunne fortælle een og anden haveamatør om, hvordan man skal eller ikke skal klare sagen.

Foruden forfatteren er også en del andre havearkitekters og anlægsgartneres arbejder gengivet og signeret, og blandt fotografierne glædes man især over *Andresens*.

Gerda Gollwitzer: Gartenlust. 8°, 276 s. + farvetavler. Prestel Verlag, München 1956. DM. 12,50.

I et mægtigt samlerarbejde har redaktøren af tidsskriftet *Garten und Landschaft*, gartenarchitekt, frk. *Gerda Gollwitzer* lavet en bog, der nok i format er lille (til lommebrug), men dog er diger og som rummer et væld af citater af hyldester til haver, havedyrkning, havekunst og haveliv. Citaterne stammer fra Kina, Japan, Persien og Indien så vel som europæiske lande og rummer udtalelser bl. a. fra renaissance, barokken, empiren og den moderne tid. Der er forfattere som *Albertus Magnus* og *Boccaccio*, *Capek* og *Colette*, *Goethe* og *Hirschfeld*, *Jekyll* og *Skell*, *Taine* og *Virgil*, og der er haver ved Versailles og Heidelberg, Villa de Este og Schwetzingen, Japan og Kina og mange flere, — navne fra Norden savnes dog i begge fald. Der er lagt vægt på at oplyse om det pågældende citats årstal, men undertiden må dette glippe, og i en henvisning s. 266—74 fortælles yderligere et og andet om forfatterne. Hvor har dog havemotivet betydet meget for menneskenes livsudfoldelse og kulturlivets befrugtning gennem tiderne. —

Friedhof und Grabmal in Trierer Land. Jahrbuch 1955. 8°, 12+8 s. Deutsche Friedhofskultur. Aachen.

Årbogen samler sig om emner fra Trier og omegn og har efter indledende ord af regeringspræsidenten artikler om kirkegårdsanlæggeres opgaver, kirkegården i hjemstavnen, gravmæler samt ungdommens tilknytning til kirkegårds-kulturen og endnu mere. Efter teksten på mat papir følger 8 sider billeder på krideret.

Eigil Kiær: Havens buske og træer. Lommefor- mat, 192 s. Politikens forlag, Kbh. 1956. Kr. 11,50.

I en dagbladsanmeldelse er denne bog karakteriseret som „en genistreg“, hvilket udtryk som bekendt er noget tvetydigt, og vi vil ikke anvende det om denne udmærkede, nyttige og nydelige bog i den allerede kendte og populære serie. Den er nyttig, fordi man af et plantenavn kan finde frem til afbildning af planten samt beskrivelse, og kender man planten af udseende, men ikke dens navn, kan man omvendt også få hjælp til at finde dette. Med de jætteoplæg, som disse småbøger kommer i, har forfatteren forlængst blandt havebogsforfattere opnået rekord på samlet bogproduktion.

Paul Neergaard: Grøn er vor jord. 8°, 120 s. Det danske forlag. Kbh. 1956. Kr. 16,50.

Med en inciterende og levende fortællerevne har forfatteren gengivet det grønne drama i naturens og jorddyrkingens dagligliv, så man fængsles fra først til sidst og ikke lægger bogen til side, før man har set slutningen. Hvad enten det er celledelingen, eller det er hormonernes kolossale evne til at bringe uorden i noget, der ellers synes „vedtaget“ som uforanderligt — eller det er befrugtningens teknik og dag- og nattimernes lys —, om det er agurker, hvede, petuniaer eller de fandens mælkebøtter, får man fortalt derom, så det huskes. *Mads Stages* til teksten knyttede illustrationer er ikke mindre inciterende, men nogle af dem er skæmmet ved, at indbindingen slår dem itu. Bogen er langt billigere, end der stod anført i bogmarkedets julekatalog.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 32).

Kirkeministeriets skriv. (15/1 52 til dr. med. H. Gormsen, Retsmedicinsk Institut) om **det antal dage, som i det højeste må forløbe mellem en persons død og ligets begravelse.**

Efter Deres derom fremsatte anmodning skal man herved meddele, at de for tiden gældende bestemmelser vedrørende det antal dage, der i det højeste må forløbe mellem en persons død og ligets begravelse, findes i forordningen af 7. november 1682 om begravelser, der herom indeholder følgende regler:

§ 7: „Ligkisterne skal tilslås over den døde, såvel i købstæderne som på landet, inden 4 dage i det længste efter den dodes afgang.“

§ 10: „Ligene skal, det snarest ske kan, bestådes til jorden, og ingen af dem, som ej ere i rangen eller af adel, længer stå over jorden, end i det længste 8 dage . . .“

Den i § 10 yderligere indeholdte særregel vedrørende rangspersoner og personer tilhørende adelen er ophævet ved grundloven.

Kirkeministeriets skriv. (3/3 52 til udenrigsministeriet), hvorefter det **herværende kartotek m. v. over her i landet begravede tyske soldater og flygtninge indtil videre må forblive her og ikke vil kunne udleveres til den tyske forbundsregering, m. m.**

Kirkeministeriets skriv. (3/4 52 til Dansk Ligbrændingsforening) om, at **der ikke kan indrettes krematorium i en bygning, så længe denne opretholdes som kirkebygning.**

I skrivelse af 20. marts 1952 har De med henvisning til, at man i sin tid opførte kapellet på Søndermark kirkegård i Vejle således, at det

uden yderligere byggeforanstaltninger senere kunne indrettes til teknisk afdeling for et krematorium, samt til at kapellet i 1948 indrettedes til kirke, forespurgt, hvorledes ministeriet stiller sig til et forslag fra ligbrændingsforeningen om, at der nu indrettes teknisk afdeling for cremation i den dertil indrettede kælder under kirken.

Således foranlediget skal man meddele, at det ved kapellets indvielse var en udtrykkelig udtalt forudsætning, at der ikke indrettedes krematorium i bygningen, og at ministeriet fremdeles må fastholde, at der ikke kan indrettes krematorium i bygningen, så længe denne opretholdes som kirkebygning.

Kirkeministeriets skriv. (24/4 52 til indenrigsministeriet) vedr. **de gældende regler for behandling af lig m. v.**

I anledning af den med indenrigsministeriets erklæring af 3. april 1952 hertil til erklæring oversendt, af den amerikanske ambassade i København udarbejdede fremstilling vedrørende de her i landet gældende regler for behandling af lig m. v. skal man bemærke følgende:

De for tiden gældende lovbestemmelser vedrørende det antal dage, der i det højeste må forløbe mellem en persons død og ligets begravelse, findes i forordningen af 7. november 1682 om begravelser, hvorefter ligene ikke må stå over jorden i mere end 8 dage, hvorhos det er fastsat, at ligkisterne skal tilslås over den døde inden 4 dage efter døden.

Med hensyn til, at det i den af ambassaden udfærdigede beretning er anført, at fristen for begravelse af lig i København og på Frederiksberg udgør henholdsvis 6 og 7 dage, bemærkes, at de pågældende frister er fastsat i de for de nævnte byers begravelsesvæseners gældende, af nærværende ministerium godkendte reglementer.

Vedrørende det af ambassaden oplyste, at der i andre af landets byer gælder frister på mere end 8 dage for ligenes begravelse, bemærkes yderligere, at en sådan ordning er uden hjemmel.

Den nævnte frist af 8 dage finder dog ikke anvendelse, hvor lig ifølge de herom gældende bestemmelser ganske undtagelsesvis hensættes i kirker, i hvilke tilfælde der stilles krav om, at liget balsameres, hvilket også gælder de tilfælde, hvor lig hensættes i overjordiske, udefra tilgængelige gravkamre.

Med hensyn til forekomsten af krematorier her i landet bemærkes, at sådanne alene findes i de større byer.

Kirkeministeriets skriv. (14/5 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) ang.

kirkelig indvielse af en urnehave som urnekirkegård.

I et direkte hertil indsendt andragende af 20. marts 1952 har Gørlev valgmenighed påny anholdt om tilladelse til at lade foretage kirkelig indvielse af den urnehave, der i henhold til justitsministeriets skrivelse af 3. august 1935 er anlagt på den indhegnede kirkeplads omkring valgmenighedens kirke.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet, uanset at der ikke foreligger direkte lovhjemmel for en sådan indvielse, ikke skal modsætte sig, at det ommeldte areal indvies som urnekirkegård.

Kirkeministeriets skriv. (1% 52 til landsretssagfører N. N.) ang. **en retssag om retten til et familiegravsted.**

I et hertil indsendt andragende har De som sagfører for fabrikant Erik Plenge Hviid, Hillerød, og dennes søster, fru Esther Møller, født Hviid, udbedt Dem ministeriets afgørelse i anledning af en mellem Deres klienter og frk. Johanne Nielsen, Hillerød, opstået tvist om retten til et af Deres klienters fader, afdøde fabrikant Hans Henning Toldo Hviid ved hans første hustrus død i 1930 erhvervet gravsted nr. 145, afdeling C, på Hillerød kirkegård.

Det er i sagen oplyst, at fabrikant Hans Hviids urne ved hans død i 1945 blev nedsat i det pågældende gravsted ved siden af hans første hustrus kiste, hvorhos hans 2. hustru, Marie Hviid, født Nielsen's urne ved hendes død i 1951 nedsattes i samme gravsted.

Det er endvidere oplyst, at gravstedsskødet ved fabrikant Hans Hviids død i 1945 blev udstedt til hans anden hustru, og at gravstedet ved hendes død i 1951 blev fornyet af fornævnte frk. Johanne Nielsen, der er en søster til fabrikant Hviids anden hustru, og som trods henvendelser fra Deres klienter om udlevering af skødet til det pågældende gravsted, i hvilket begge deres forældre er begravet, hidtil har afslået at imødekomme denne anmodning.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Københavns stift herved meddele, at spørgsmålet henhører under domstolenes afgørelse, hvorfor man må have Deres klienter henvist til eventuelt ved søgsmål at søge rettens afgørelse i sagen.

Kirkeministeriets skriv. (% 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Aalborg stift) om, **hvorvidt der ved en af sognepræsten i Hadsund som præst ved Visborggaard plejehjem forrettet begravelse fra Visborg Kirke af en patient på plejehjemmet kunne kræves betaling for kirkens opvarmning**

og vederlag til kirkebetjeningen for medvirkning ved begravelsen, m. m.

Af den med stiftsøvrighedens erklæring af 18. februar 1952 hertil tilbagefulgte sag fremgår det, at en patient fra Visborggaard plejehjem, der er beliggende i Visborg Sogn, blev begravet fra Visborg Kirke den 1. februar 1951 under medvirken af den for plejehjemmet beskikkede præst, sognepræst for Hadsund menighed N. N. Efter anmodning fra plejehjemmet blev kirken opvarmet af hensyn til den afdødes slægtninge, der havde ønsket at overvære begravelsen, og plejehjemmet modtog herefter en regning fra kirken, lydende på ialt 23 kr. 70 øre for kirkens opvarmning ved den omhandlede lejlighed, hvilken regning plejehjemmet ikke har ment sig forpligtet til at betale under henvisning til, at der ved begravelser i Visborg Kirke af indensognsboende ikke af kirken stilles krav om vederlag for kirkens opvarmning.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at patienterne på Visborggaard plejehjem, der efter det oplyste er tilmeldt folkeregistret for Hadsund kommune, der omfatter Hadsund, Skelund, Visborg og Vive Sogne, må betragtes som indensogns til folkekirken hørende beboere i Visborg Sogn, jfr. § 5, stk. 4, i bekendtgørelse af 29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold udenfor København og Frederiksberg, hvorefter en person betragtes som boende i det sogn eller den kommune, hvori vedkommende står opført i folkeregistret.

Det bemærkes derhos, at da sognepræst for Hadsund menighed N. N. er beskikket til præst ved Visborggaard plejehjem i Visborg Sogn, må han herved anses for at være rette sognepræst for Visborggaard plejhjems beboere, således at han ved udførelsen af kirkelige handlinger i Visborg Kirke for disse personer i denne henseende må anses for sognets egen præst. Som følge heraf vil kirkebetjeningen være forpligtet til at medvirke ved sådanne kirkelige handlinger uden vederlag, jfr. § 21, stk. 3, i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov nr. 284 af 30. juni 1922 om kirkers brug, sognebåndsløsning m. m., hvorved bemærkes, at ved beregningen af kirkebetjeningens honorar efter § 28, stk. 2 g og h, i lov nr. 418 af 12. juli 1946 om folkekirkens lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg m. m. vil antallet af beboere på Visborggaard plejehjem være at medregne i det beboertal, hvoraf honorar beregnes.

Der vil herefter i henhold til bestemmelsen i Visborg Kirkes vedtægt ikke kunne afkræves Visborggaard plejehjem betaling for kirkens

opvarmning, herunder honorar til graveren, ved den den 1. februar 1951 stedfundne begravelse fra Visborg Kirke af en patient fra plejehjemmet.

Det tilføjes, at betalingen for gravplads m. v. på Visborg kirkegård for patienter fra Visborggaard plejehjem i henhold til den med direktoratet for statens sindssygehospitaler truffene aftale må ændres til overensstemmelse med de i kirkegårdens vedtægt fastsatte takster for indensogns til folkekirken hørende beboere.

Lov (7/52) om ændring af den ved lov nr. 342 af 19. juni 1942 fastsatte frist, indenfor hvilken afhændelse af gravsteder på Holmens og Garnisons kirkegårde i København kan finde sted.

Vi Frederik den Niende, af Guds Nåde Konge til Danmark, etc. etc., *Gør vitteligt*: Rigsdagen har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

Den i § 3 i lov af 6. juli 1867 vedrørende demarkationslinien om København med ændring i lov nr. 342 af 19. juni 1942 fastsatte frist, hvorefter afhændelse af begravelsespladser på Holmens og Garnisons kirkegårde i København til eje eller benyttelse kun må finde sted indtil 1. januar 1960, ændres således, at sådan afhændelse herefter fremdeles kan finde sted indtil 1. januar 2000.

Kirkeministeriets skriv. (10/52) til »Vagttårnets bibel- og traktatselskab« ang. en forespørgsel om, hvorvidt det kan tillades trossamfund uden for folkekirken at benytte dennes kirker ved begravelser.

I skrivelse af 2. juli d. a. har selskabet forespurgt, om der er hjemmel til at tillade uden for folkekirken stående trossamfund at benytte folkekirkens kirker ved begravelser.

I anledning heraf skal man meddele, at der ved bestemmelsen i § 5 i lov om forskellige forhold vedrørende begravelser af 19. april 1907 er hjemlet medlemmer af et anerkendt trossamfund eller et her i landet bestående kristent trossamfund, der ikke har statens anerkendelse, en vis adgang til ved begravelser at benytte folkekirkens kirkegårdskapeller, men at der overhovedet ikke er lovhjemmel for at tillade deres benyttelse af folkekirkens kirker.

Kirkeministeriets skriv. (11/52) til arbejds- og socialministeriet om, hvorvidt der ved begravelser for kommunens regning skal erlægges betaling til kirken for gravkastning, plantning på gravstedet og vedligeholdelse af dette m. m.

I den med arbejds- og socialministeriets påtegning af 16. februar 1952 hertil til erklæring oversendte sag er der rejst spørgsmål om, hvorvidt der ved begravelse af en særforborgspati-

ent kan afkræves den retlige opholdskommunebetaling for gravkastning, plantning på gravstedet samt gravstedsvedligeholdelse.

I anledning heraf skal man meddele, at nærværende ministerium i overensstemmelse med det i skrivelse herfra af 21. maj 1940 til socialministeriet indtagne standpunkt må holde for, at bestemmelsen i § 57, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 475 af 31. august 1946 af lov om offentlig forsorg, hvorefter der ved begravelser, som sker for kommunens regning, ikke skal erlægges betaling til kirken, ikke omfatter den del af begravelseshandlingen, der vedrører gravfæstelsen på kirkegården, og at kirken derfor er berettiget til at kræve betaling for gravkastning også i de heromhandlede tilfælde.

Det bemærkes herved, at bestemmelsen i § 25, stk. 1, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., hvorefter der skal være adgang for ubemidlede til at få en sømmelig gravplads udlagt uden vederlag, ikke medfører anden forpligtelse for kirken end pligten til at stille fri jord til rådighed et passende sted på kirkegården.

Det tilføjes, at der ikke påhviler kirken nogen forpligtelse til uden vederlag at foretage plantning på gravsteder og ej heller anden vedligeholdelse af gravsteder end at holde gravstedet ryddeligt for ukrudt og udlagt med græs eller græs, der afslås, inden det bliver langstrået, jfr. § 20, stk. 1, og § 23, stk. 2, sidste punktum, i fornævnte bekendtgørelse af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v.

Kirkeministeriets skriv. (12/ til ministeriet for offentlige arbejder, vejdirektoratet) ang. spørgsmål om virkningerne over for bestående kirkegårde af byggelinier i henhold til lov nr. 275 af 28. november 1928 om byggelinier ved veje og gader.

Med skrivelse af 24. maj d. å. har ministeriet for offentlige arbejder, vejdirektoratet, hertil oversendt den hoslagt tilbagefølgende, fra landinspektør N. N., Næstved, modtagne skrivelse, hvori der rejses spørgsmål om virkningerne over for bestående kirkegårde af byggelinier i henhold til lov nr. 275 af 28. november 1928 om byggelinier ved veje og gader.

I anledning heraf skal man herved meddele til underretning, at efter nærværende ministeriums formening vil oprettelsen i henhold til den nævnte lov af en byggelinie, som berører et kirkegårdsareal, nødvendigvis afskære vedkommende kirkegårdsbestyrelse fra efter dette tidspunkt at kunne opføre nogen ny bygning eller udvide nogen bestående bygning på det

inden for byggelinien liggende areal af kirkegården. Da derhos loven udtrykkeligt fastsætter, at „hvad der i henhold til det foregående gælder om bygninger, gælder også om sportspladser, kirkegårde, tankanlæg og andre lignende anlæg af blivende art“, vil nærværende ministerium herefter være tilbøjeligt til at mene, at en kirkegårdsbestyrelse også må være afskåret fra at tage det inden for byggelinien liggende areal af kirkegården i brug som gravpladser, for så vidt dette ikke måtte være sket forinden byggelinien etablering, ligesom det også må være udelukket påny at tage de inden for det pågældende område liggende gravpladser i brug, for så vidt de på det tidspunkt, da byggelinien oprettes, måtte være hjemfaldne.

Derimod vil der formentlig ikke uden ekspropriation kunne gribes ind over for bestående gravstedsrettigheder med hensyn til gravsteder inden for den fastsatte byggelinie. Sådan indgriben kan jo ikke finde sted med hensyn til de på dette område ved byggelinien fastsættelse forhåndenværende bygninger, og da loven, som nævnt, udtrykkeligt fastsætter, at det om bygninger foreskrevne også skal gælde kirkegårde, må de forud bestående gravstedsrettigheder formentlig respekteres, således at man i hvert fald ikke uden ekspropriation kan fratage de pågældende gravstedsejere deres rettigheder med hensyn til gravstedet inden for det tidsrum, for hvilket dette er erhvervet.

Til disse rettigheder hører også retten til ved tidsrummets udløb at få gravstedsretten fornyet, jfr. lovbekendtgørelse af 23. september 1947 § 25, stk. 2, hvorefter ønske om en sådan fornyelse „skal“ imødekommes imod erlæggelse af den i kirkegårdsvedtægten herfor fastsatte betaling. Under hensyn til denne lovbestemelses meget kategoriske form („skal“ imødekommes) må nærværende ministerium anse det for tvivlsomt, om adgangen til fornyelse af et gravsted kan nægtes de pågældende, blot fordi der er fastsat en byggelinie, eller om der ikke hertil — som i det hele med hensyn til private gravstedsrettigheder — måtte udkræves en ekspropriation.

Med hensyn til denne sidstes foretagelse undlader man iøvrigt ikke at henlede opmærksomheden på, at den vejvæsenet tilkommende ekspropriationsret vil komme til at stå over for en tilsvarende ekspropriationsret for kirkegårdsmyndighederne, jfr. forordning af 23. april 1845 og nu den fornævnte lovbekendtgørelse af 23. september 1947 § 28, stk. 3, således at en eventuelt heraf opstående konflikt måtte løses ved forhandling mellem de to ministerier.

Under hensyn til den således på dette område bestående, noget usikre og tvivlsomme retstilstand ville nærværende ministerium anse det for meget påkrævet, at der overalt, hvor spørgsmålet måtte blive aktuelt, ved forhandlinger imellem vejmyndighederne samt de stedlige kirkegårdsmyndigheder og de i betragtning kommende private gravstedsejere søges opnået en forligsmæssig ordning af de problemer, der måtte foreligge.

Kirkeministeriets skriv. (18/7 til stiftamtmanden og biskoppen over Københavns stift) ang. **pæsters og kirkebetjentes adgang til at modtage vederlag for medvirken ved kirkelige handlinger m. m.**

I de med stiftsøvrighedens skrivelse af 15. april 1952 hertil indsendte andragender har sognepræst for Frederiksværk og Vinderød Menigheder N. N. og O. O., Frederiksværk, der er medlem af sognets menighedsråd, forespurgt, om det har været berettiget, at sognepræst N. N. for en af ham den 22. marts 1952 på Vinderød kirkegård forrettet begravelse af P. P., der afgik ved døden den 15. marts 1952 i sit hjem i Auderød i Kregme sogn, har modtaget betaling som for udensognsboende, idet der til sognepræsten er erlagt et beløb . . . hvorhos der for erhvervelse af gravsted på Vinderød kirkegård ligeledes er erlagt betaling . . .

Sognepræst N. N. har ved sagens indsendelse hertil oplyst, at han senere af fornævnte O. O. er blevet gjort opmærksom på, at der efter de gældende regler ikke har kunnet kræves særskilt vederlag for den omhandlede begravelse, idet den afdøde må betragtes som indensognsboende.

(fortsættes)

Vi fabrikere de kendte

GUDENAA plæneklippere

med skærebredde fra 30 cm til 6 m for hånd, hest, motor og traktor, så der vil altid være en, der passer for Deres forhold. Konstruktionen er hensigtsmæssig, og kvaliteten garanterer vi for. Fås hos forhandlerne. Katalog sendes gerne på forlangende.

Virklund Maskinfabrik 1/2
Silkeborg

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 6

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling

Den på tillægsside 33 indvarslede, ordinære generalforsamling udvikledes på en udmærket måde og under gunstige vejrforhold, omend der inde var lidt koldt.

Efter formandens velkomst valgtes provst *Jens Petersen* som dirigent, og i sin beretning dvælede stiftsprovst *Carl Bay* navnlig ved det gunstige resultat af foreningens forlagsvirksomhed og planerne om at udgive den af samarbejdsudvalget udarbejdede betænkning om kirkegårdens forhold, hvilket der var almindelig tilslutning til, således at Ffk. stiller indtil kr. 3.000 til rådighed og søger resten af summen fremskaffet ved legater. For regnskaberne (se tillægssiden) gaves decharge, og budgettet vedtoges enstemmigt med forhøjelse af kontingentet til fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri, ligesom valgene var genvalg. Til ny revisor valgtes dog stenhuggermester *Viktor Grebe* og til revisorsuppleant inspektør *A. Hilsøe*.

Næste års mødested skulle være Århus stift (Randers). Under „eventuelt“ udspandt der sig en livlig diskussion om beregningsmåden for kirkegårdstaxter, hækklipningens resultater og andre praktiske kirkegårdsspørgsmål.

Efter generalforsamlingen, der iøvrigt havde samlet langt flere deltagere end sædvanligt, foretog man en excursion til kirker og kirkegårde i by og på land. På Ærøskøbing Ny kirkegård forklarede provst *J. Petersen* noget om det omstridte projekt — i Bregninge udlagde sognepræsten elskværdigst altertavlens fine tale, i Rise extemporeerede provst *J. Exner* på stående fod over denne kirkes altertavle i Fyns stifts længste landsbykirke, ligesom man beundrede både *Hammerichs* buste af provst *Tholle* ved siden af den middelalderlige Munkeport samt den gamle kirkelade og middelalderlige fæstningsagtige mur, — og endelig berettede fru *Reimer* i Marstal skipperkirke med sædvanlig tungfærdighed om denne kirke, og man studerede den nyligt udførte regulering af kirkegården samt monumentpladsen med de særprægede gravmæler i træ og sten. Fra lande- og biveje havde selskabet lejlighed til at nyde det storslåede og særprægede landskab med de styrede piletræer og tavlede marker, mens Voderup klinger desværre på grund af gårsdagens regn måtte udgå af programmet. Formentlig nåede også de fleste at beundre *Hammerichs*

hus med de exclusive samlinger, idet ejeren elskværdigst holdt åbent på noget ekstraordinære tidspunkter.

Årsregnskab 1. 4. 1956—31. 3. 1957

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1/4 1956	1.451,63
Kontingenter	8.267,76
Tilskud:	
Kirkeministeriet	1.000,00
Landbrugslotteriet	1.000,00
Renter	36,15
	<hr/>
	11.755,54

Udgifter:

Kontor	1.595,23
Vore Kirkegårde	5.924,50
Møder og foredrag	2.972,85
Diverse	280,75
Kassebeholdning pr. 31/3 1957.....	982,21
	<hr/>
	11.755,54

Horsens den 3. april 1957.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Kbh. Vestre kirkegård, 27/5 1957.

A. Falmer-Nielsen.

Viborg kirkegård, 3/6 1957.

Chr. Andersen.

Dødsfald

Den 20/5 døde fabrikant *Poul Damgaard* kun 47 år gammel, indehaver af firmaet Gartek. Firmaet interesserede sig ikke mindst for de tekniske ting, der bruges i kirkegårdenes drift, og *Damgaard* formede ved sin snille meget anvendelige og nyttige brugsgenstande som skilte, redskaber i den biologiske ukrudtsbekæmpelse, katafalkvogne m. v.

Den 27/5 1957 avgik inspektøren ved Assistens kirkegård i København, *Axel Christensen*, ved døden. Han var født 10/9 1891 i Slagelse og havde været ansat ved Københavns begravelsesvæsen siden 1916 — dels først på Vestre, senere som bestyrer af Brønshøj, en tid som overgartner på Bispebjerg og sidst som inspektør på ovennævnte kirkegård. Han havde tidligere skrevet artikler i VK., og vi har liggende endnu en sådan fra hans hånd, — den vil altså desværre blive brugt *post mortem*.

Guds fred med vore døde.

Kirkegårds møder

Den 24/5 holdt på Frederiksberg rådhus lektor, akademigartner *Georg Georgsen* som led i et byplankursus foredrag om kirkegårdenes problemer, — det var især bygget over det stof, der er indsamlet af det for 4—5 år siden nedsatte samarbejdsudvalg med provst *J. Exner* som formand. Dette materiale ventes i henhold til det foran anførte udsendt på Foreningen for kirkegårdskulturs forlag.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e. V. holdt møde den 4.—7. juni i Bremen med excursionser til seværdige kirkegårde og havekunstneriske foredrag om kirkegården på landet, gravbeplantning m. m.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare, der har indkaldt til årets kongres i Skellefteå 16.—18. juli, har på programmet bl. a. foredrag om skovkirkegårde og byplanemner, maskindemonstrationer og studietur til stedets og omegnens kirkegårde m. m.

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. i Danmark samler medlemmer og særligt indbudte på Hinds Gaul 1.—4. sept. Program er endnu ikke modtaget, men det vides, at een af dagene er helliget redskabsdemonstrationer, og at kirkeministeren ventes at komme til mødet.

Radioforedrag

På grundlovsdagen holdt kontorchef *Poul Reitzel* i eftermiddagsprogrammet foredrag om „Forglemte kirkegårde“, d. v. s. kirkegårde fra pestens tid.

Et godt valg

var det, da dansk ligbrændingsforening i juni på sit repræsentantskabsmøde kårede fhv. overborgmester *H. P. Sørensen* til foreningens formand.

Kunstakademiets udvalg for havekunst

har publiceret, at det 10. kursus for havearkitekter finder sted i Göteborg fra 9. til 11. august, og at emnet er egnsplanlægning i almindelighed og med europæisk perspektiv samt naturfredning. Nærmere program vil kunne fås hos udvalget, Tordenskjoldsgade 3, København K.

Fra danske dagblade

1 $\frac{1}{2}$ 1957 Helsingør Soc. Dem.: Ny afdeling til kr. 3.000,— på Hillerød kgd.

1 $\frac{1}{2}$ Løgstør avis: der er givet tilladelse til udv. af Løgstør kgd., og der søges lån til realiseringen.

2 $\frac{2}{3}$ Vendsyssel Tid.: Den ny kgd. i Bangsbostrand er projekteret til at koste 200.000 kr., og den skulle kunne indvies om et år.

2 $\frac{2}{3}$ Frit Folk: Der har været licitation over udv. af Østed kgd., og der kom 7 tilbud.

2 $\frac{2}{3}$ Fr.borg Amts Avis: De dyre kirkegårde. (*Mr. graa*).

2 $\frac{2}{3}$ Sorø Amtstid.: Ny urnehave på St. Peders i Slagelse.

2 $\frac{2}{3}$ Fr.borg Amts Avis: Skovvejens kgd. i Ballestrup udvides mod øst med 30.000 m².

2 $\frac{2}{3}$ Vendsyssel Tid.: Planen om urnehave på Trutbakken i Hjørring opgivet efter modstand i kirkeministeriet.

2 $\frac{2}{3}$ Nordsjæll. Venstrebl.: Kirkeministeriet har godkendt planen om kgd. ved Skansebakken i Hillerød.

3 $\frac{3}{4}$ Vestkysten: Varde ny kgd. er projekteret af havearkitekt *Sv. Åge Christiansen*.

$\frac{3}{4}$ Horsens Folkebl.: Skovkgd. anlægges i Horsens (insp. *V. Rud Nielsen*).

2 $\frac{2}{4}$ Vendsyssel Tid.: Den ny kgd. i Jerslev indvies i morgen af pastor *Lygaard Sørensen*.

2 $\frac{2}{4}$ Skive Folkebl. Udv. af Lem kgd. er påbegyndt.

2 $\frac{2}{4}$ Socialdemokraten: Forslag om kr. 207.000 til folkebygning og 112.000 til fællesgrav henholdsvis på Sundby og Bispebjerg kgd. (se VK 16 s. 94—96).

3 $\frac{3}{4}$ Fr.borg Amts Avis: Tibirke kgd. udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{7}{5}$ Sønderjyden: Sønderborg må ha en kgd. på sundevedsiden.

$\frac{7}{5}$ Loll. Tid.: Nakskov kommune køber Nakskov Gamle (nedlagte) kgd.

$\frac{8}{5}$ Holbæk Amtstid.: Tveje-Merløse kgd. er udvidet og omlagt (insp. *Ørsted-Hansen*).

11 $\frac{1}{5}$ Vendsyssels Tid.: Urnehaven på Trutbakken i Hjørring anlægges alligevel (landinsp. *Boe*, insp. *Haumann*).

2 $\frac{2}{5}$ Fr.havns Avis: Uæstetisk og livsfarligt projekt i Bangsbostrand (*Trap*).

2 $\frac{2}{5}$ Fr.borg Amts Avis: Slangerup kgd. udv. med 3 tdr. l.

31 $\frac{1}{5}$ Vendsyssel Tid.: Kgds-sp. i Bangsbostrand (*F. Erlendsson*).

31 $\frac{1}{5}$ Skive Folkebl.: Udv. af Skive kgd., indviet af provst *Johs. Hansen* (havearkitekt, professor *C. Th. Sørensen*, entreprenør *Peter Sørensen*, kirkegårdsst. *Tybjerg*). Den rummer ca. 1200 kistepladser.

$\frac{1}{6}$ Vendsyssel Tid.: Kgds.-sagen i Bangsbostrand. Fem spørgsmål til læge *F. Erlendsson* (*Kr. Sommer*).

$\frac{3}{6}$ Vendsyssel Tid.: Kgds.-sagen i Bangsbostrand (*Erlendsson*).

$\frac{4}{6}$ Ny Dag: Udv. af Gedser kgd.

1/8 Fr.havns Avis: Kgd.s-projektet i Bangsbostrand.
 7/8 Vendsyssel Tid.: Endnu flere avsluttende bemerkninger om Bangsbostrand kgd. (*Erlendsson*).
 3/8 Ekstrabl.: Den ny kgd. i Glostrup færdig, — koster 1 1/4 million kr. (insp. *S. Hansen* og ark. *M. Brüel*).
 12/8 Ærø Avis m. fl.: Ffk.s årsmøde.
 14/8 Fåborg Amtstid.: Betænkning om kgd.s forhold fremkommer.
 14/8 Møns Dagbl.: Drøftelse af visse arbejder på Stege kgd.
 18/8 Viborg Stifts Folkebl.: Kgd.s-udv. i Vium er snart færdig (entreprenør *Karl Svenningsen*, Bjerringbro, gartner *Chr. Vistisen*, Vium).
 18/8 Ny Dag: Nakskov annexkirkegård har kostet k. 277.194 kr. (havearkitekt *Johannes Tholle*, entreprenør *G. M. Rasmussen*, anlægsgartner *Verner Jensen*).
 24/8 Fr.havns Avis: Naturligvis opgiver vi ikke projektet (Bangsbostrand kgd., — *Trap*).
 26/8 Randers Dagbl.: Bregnet kgd. udvides mod syd med 500 gravpl. (insp. *V. Rud Nielsen*).
 28/8 Berl. Tid.: Biskop *Høgsbro* udtaler, at „det må overvejes, om ikke de to byers kirkegårds-væsener (Nykøbing F. og Nakskov) bør være kommunale“ under hensyn til deres kirkegårds-udgifter.
 29/8 Aarhus Amtstid.: Linå kgd.udvidelse godkendt af sognerådet (havearkitekt *Johannes Tholle*).
 1/8 Silkeborg Avis: I dag indvies Vinderslev kgd.s udv. af provst *Anker Jeppesen* og valgmenighedspræst *Sv. Aa. Kampp*. Den er på 5100 m² og rummer 300 gravpladser (havearkitekt *Johannes Tholle*, gartner *J. Fr. Kjeldsen* m. fl.).

Fra norske dagblade

29/8 Nordlys: Måselv utv. kgd.
 27/8 Harstad Tid.: Heldig løsning for utv. av Harstad gravlund.
 27/8 Haugesunds Dagbl.: Ny kgd. i Insland skal opparbeidast.
 2/8 Sogn Folkebl.: Kgd.sområdet på Tangen vert utvida.
 3/8 Porsgrund Dagbl.: Får Brevik kgd. i Eidanger?
 3/8 Romerike: Ullansaker kgd.
 3/8 Gula Tidend: Fjell vøler og utv. kgd.
 7/8 Stavanger Aftenbl.: Reguleringsplanen for Høyland kgd.
 8/8 Varden: Lunde kgd. i Skien legges ut til friareal for byjubileet?
 12/8 Sunnmøringen: Kgd. i Norddal.

14/8 Romsdal-posten: Planer om utv. av kgd. på Tustna.
 15/8 Fridagsposten: Flørø kgd. må utvidast.
 16/8 Bergens Tid.: Kgd. på Nesheim skal planerest og tilsås for kr. 500,00.
 19/8 Follo: Forestående utv. av Ås kgd.
 20/8 Glåmdalen: Stor utv. av Vinger kgd. vil komme på over en halv mill. kr.
 2/8 Aftenposten: Arbeidet på Oslos nye krematorium påbegynnes i år.
 9/8 Demokraten: Glemmen gravlund foran store utv. Tomten sprenges ut for det interkommunale krematorium.
 9/8 Romerikes bl.: Planer om at utv. kgd. i Heni.
 7/8 Adresseavisen: Utv. av kgd. i Melhus.
 8/8 Rjukan Dagbl.: Urnelunden i Rjukan tas i bruk i sommer. Ny gravlund ved Dal kirke.
 8/8 Levanger Avis: Hagearkitekt bør legge plan for kgd. i Levanger.
 8/8 Harkmark kgd. skal pusses opp. Det skal ske ved dugnad og arb.tas i tre etapper.
 9/8 Kragerø Blad: Vedligeholdet av den kgl. kgd. overtas af parkvesenet.
 10/8 Karmoybladet: Vøling av Åkra kgd.
 11/8 Fr.stad Bl.: Utv. av Glemmen gravlund vedtatt (kr. 143,500).
 15/8 Haugesunds avis: Bømlo kjøper tuft til ny gravplass i Espevær.
 15/8 Åndalsness avis: Åndalsness gravlund skal utv. ytterligere.
 24/8 Tønsberg Blad: Andebu kgd. må utv. snarst muligt.
 7/8 Drammens Tid.: Flere alternativer for ny kgd. i Sande.
 8/8 Oppland Arbeiderbl.: Skude kgd. skal utv.

Fra tidsskrifterne

Dansk Vejtidskrift 34 nr. 5: Tællende og talende stene ved vej og sti (bl. a. kirkegårdsdiger, — havearkitekt *Johannes Tholle*).

Der Naturstein nr. 4: Vom Friedhof Bodenheim bei Mainz. Friedhof und Grabmal als christliche Aufgabe (*Werner Thust*). — Nr. 5: Friedhof und Grabmal... (fortsat). — Nr. 6: Das Grabmalschau in Köln m. m.

Det ny Radioblad 5/4: Kgd. midt i fabrikk (jødekgd. i Fredericia).

Deutsche Friedhofskultur nr. 3: Friedhofsverwalter als Unternehmer oder als Angestellter? Über allem aber steht der Baum. Jüdische Friedhöfe in Köln (*Brigitte Tomaszewski*). Grünfläche an der Einiegunghalle auf dem Ostfriedhof in Köln-Deilbrück (*Artur Prasser*). Auf Grüberpfader bis nach Tobruk. Heimführung deutscher Kriegstoter aus Frankreich. — Nr. 4: Der Friedhofsverwalter wurde nicht ge-

fragt, Ein Kapellen-schema. Auch auf unseren Friedhöfen haben sie ein dauerndes Ruherecht. Friedhof an Bergischen Waldhängen. Vom der Harmonie Grabmalarchitektur und Pflanze (*Eduard Walter*). Friedhofsordnung und nochmal Friedhofsordnung. Erweiterung des Friedhofs „Auf der Löh“ in Viersen (*Herbert Grünewald*). Die Unkrautbekämpfung, m. m. — Nr. 5: Die Friedhof im Rahmen der Bundesgartenschau. Friedhofsberatung, Wege und Ziel (*Heribert Calleen*) m. m.

Garten und Landschaft nr. 5: Auf neuen Wege bei der Gestaltung von Gedächtnisstätten für die Gefallenen des letzten Weltkrieges (*Karl Ludwig Rose*). Regierungserlass zur Gestaltung der Ehrenmale für die Gefallenen. Der neue Hauptfriedhof der Stadt Aschaffenburg (*Hellmut Schildt*). Können historische Beispiele des Totenkultes als Vorbilder für unsere Friedhöfe dienen? (*Artur Prasser*).

Havekunst nr. 2: St. Botvids begravningsplats, Huddinge (Sverige, trädgårdsark. *Sven A. Hermelin*). Zürich-Rehalp kirkegård (*Georg Georgsen*).

Ignis nr. 3. Om upplåtelse av jordfästningskapell och krematorium. Invigningen av begravningsplats med urnlunder och klocktorn i Huddinge (*O. C.*). Det 3000 år gamla gravhuset vid Grünhof-Tesperhude. Tak vid inv. av Huddinge nya begravningsplats... (*Carl Fromén*). Nya svenska urnor. Nya kyrkogården i Ängelholm (*Tage Möller*). — Nr. 4: Tak vid Gudmundrå kapellkrematoriums återinvigning (*Georg Dynesius*). Gudmundrå (Kramfors) krematoriums restaurering (*William Tjerneld*). Återinvigningen av krematoriet i Kramfors (*O. Ö.*) — Nr. 5: Efter sjuttiofem år. Krematoriebyggnadens typutveckling i Sverige (*Sv. Ivar Lind*). Internationell samverkan för eldbeg. (*Nils Lønberg*) Eldbeg. teknikens utveckling i Sverige (*Kurt Jean-son*). Hür Sveriges krematorier blivit invigda. — Nr. 6: Malmö krematorium 25 år (*Henry Lingby*). Udstilling i Roskilde (*Georg Wahrén*) m. m.

Kriegsgräberfürsorge nr. 2: Flucht mit 15.000 Grabmeldungen (*Fritz Debus*). Endlich ein Ritz in der Maur des Schweigens? Nach vierzehn Jahren um Grabe ihres Jungen (*Karlheinz Leppin*). Ehrenstätte El Alamein fast vollendet. Der Kriegstod in anderer Sicht? — Nr. 3: Kriegsgräberfürsorge auch in Südwestafrika. Andilly wird grösste Ehrenstätte des zweiten Weltkrieges in Frankreich. Deutsche Soldatenfriedhöfe am Gardasee und auf Sizilien m. m.

Kunst und Stein 1956 nr. 1: Friedhof-Gestaltung. — Nr. 6: Der Stein und seine Bearbeitung beim Grabmal (*Richard Brun*). — Nr. 9: Stein

und Pflanze im Friedhof. Gedanken zur Ausgestaltung ländlicher Friedhöfe. — Nr. 11: Der Tod ist Verschulung in der Sieg (*Max Schoch Fehrltorf*). Der Friedhofgestaltung aus dem Blickwinkel des Bildhauers. 1957 nr. 1: Grabmalgestaltung und Arbeitstechnik. — Nr. 4: Friedhof- und Grabmalgestaltung (*G. Halder*). Die Totempfähle der Tsimshian-Indianer.

Menighedsrådenes blad nr. 3: En sag om gravstedslægater. Om frilægning af kirker (*Aage Schousgaard*).

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 4: Grabmale aus Wunsch der Auftraggeber. — Nr. 6: Granit und seine vielseitige Verwendung... Grabmale aus Naturstein.

Pharos nr. 2: Two new crematoria opened. The cremation act 1902. Cremation architecture.

Vår Kirke ½: Bedre gravplasser (kgds.konsulent *Karen Reistad*).

Viola nr. 16: Kyrkogårdsskötsel på programmet vid fruktodlarstamman i Urshult.

Vor Viden nr. 9 (191): Faraos gravskibe, 2 (*Carl Sølvér*).

Fra det faglige bogmarked

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från kongressen i Trollhättan 7—9 aug. 1956. Fol. 42 s. + 6 bilag.

I sædvanlig mønstergyldig typografi og text er udsendt denne fyldige dupliserede beretning, der foruden at give underretning om, hvad der sker på en sådan kongres også yder sit betydelige bidrag til lokal kirkegårdshistorie og i nærværende tillige betydelige bidrag til belysning af den svenske kirkegårdslovgivning, som p. t. er på dagsordenen i politiske kredse.

Norsk kremationsforening. Årsberetning 1956. Fol. 9. s. maskinskr.

Af beretningen fremgår det, at kremationsprocenten for hele landet ligger på 18,2, men i en by som Hamar er den ikke mindre end 81,4, altså langt højere end nogen dansk by kan præstere. I fællesgraven på Vestre i Oslo er ialt nedsat 2340 asker.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal. Arg. 2 hefte 1—4, januar—april 1957. De nyttige småhefter indeholder artikler om landsbykirkegårde og gravhøje samt soldatermindesmærker der, — om naturfredningsforhold og gravstedsordning o. s. v.

Haveplanternes Sygdomme ved Dahl, Stapel og Weber. Alm. d. gartnerf.s forlag. 14. udg., 8°, 282 s. kr. 14,75.

Denne udmærkede hjælper i sygdomsbekæmpelse på den grønne arena hedder populært

„den grønne bog“ og er nu trykt i næsten 100.000 expl. I den ny udgave er ny bekæmpelsesmidler, flere planter og flere sygdomme taget med, og når man ved, hvilke ændringer der er sket i praxis som følge af de videnskabelige fremskridt og erfaringerne, har dette været nødvendigt. Det er en ganske udmærket bog, og den er let at slå op i og finde sig tilrette med.

Paulhans Peters: Blumenfenster. 4°, 96 s., Callwey, München 1957. DM. 12,50.

Blomster i vinduerne er ikke længer bare en privatsag, men heldigvis også stærkt brugt i venteværelser, haller, ceremonirum, kapeller etc. og derfor også noget, der angår kirkegårdsfolk. I denne nydelige bog er der redegjort for principper og praxis og bragt mange gode illustrationer til støtte for teksten.

Dansk Ligbrændingsforening. Beretning for året 1956. 8°, 78 s. Kbh. 1957. Foruden nekrolog over de 3 spidser indenfor bevægelsens nordiske arbejde, der er avgået ved døden, er der en artikel om de 75 år, foreningen har virket. I årsberetningen noteres det, at England nu står højest med en brændingsprocent på 26,27, mens Danmark må nøjes med 25,9, hvilket sidste dog er en stigning fra forrige år på 0,6 %. Der bebudes en artikel om urnehaver til næste år.

Das Grabmal. 4°, 20 s. upag. Verband Schweiz Bildhauer- und Steinmetzmeister. Zürich u. å.

Et nydeligt hefte med talrige fortrinligt reproducerede illustrationer af gravmæler, som er udført af medlemmer af udgiverforbundet, og som har fået kvalitetstegn for godt arbejde, — ikke for at man skal kopiere dem, men for at de kan virke ansporende. Selv om nogle af eksemplerne vel nok virker overlæssede, giver til gengæld de fleste vidnesbyrd om, at der ligger store muligheder *også* i den individuelle gravsten, der underordnes en helheds disciplin.

Walter Kiewert: Der schöne Brünnen. 4°, 150 s. Verlag der Kunst, Dresden 1956.

Med allerhøjeste tilladelse fra forlagsvæsenet i den østtyske republik foreligger dette nydelige værk om brønde, fontæner og springvand i en text og 150 illustrationer, visende ligeså mange motiver fra det gamle Italien, gamle og unge Tyskland, Øst- og Frankrig, — men ingen af *Milles* eller *Viegelands* eller *Bundgaards* nordiske. Der begyndes i Rom og slutes i Berlin, og selv om de fleste accepterer gade- og bymotiver, kigger vi dog også ind i nogle parker. Billederne er hovedsagen, og de er godt optaget, — dog ville hovedmotiverne have stået klarere ved en sløring af baggrundene.

Schulen im Grün. 4°, 90 s., Callhey, München 1956. DM. 9,80. Som det første hefte i en række

fra Deutsche Gesellschaft für Gartenkunst und Landschaftspflege er ved redaktøren af tidskriftet *Garten und Landschaft*, frk. *Gerda Gollwitzer*, udsendt dette smukke hefte om skolen i det grønne. Hvor ville det have glædet vor landsmand, *Jens Jensen*, i USA, om han havde opnået at se, hvordan de ideer, han for mere end en menneskealder fremsatte, er blevet knæsat. I en række indledende artikler behandles problemet fra en arkitekts, en hygiejnikers og en pædagogs side, og i efterfølgende afsnit fortælles om folkeskolerne på landet, i byerne, højere skoler, erhvervsskoler m. m. Teksten støttes udmærket både af planer og fotogengivelser, der siger, at i det grønne har skolen sejret.

Ronald J. Morling: Trees in Towns. 8°, 80 s., The Estates Gazette, Ltd., London 1954. 7/6 d.

Dette er en nyttig og praktisk lille bog om træer i byerne. Ganske vist tager den naturligvis først og fremmest hensyn til britiske forhold (lovgivning, røgplage m. m.), men nogle forhold er dog de samme dér som hos os (skader fra træer og ansvar deroverfor), ligesom valget af træplanter, der kan tåle luften også på bykirkegårdene, ikke behøver at ligge helt ved siden af. Bogen supplerer på en udmærket måde de 2 af fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri udgivne skrifter om vejtræer samt den af havearkitekt *Ingwensen*: Om byens træer (1956).

Lord Werulam og G. P. Youngman: Factory Gardens. 8°, 18 s. + forord og billeder. Industrial Welfare Society, Inc., London 1955. 2½ pence.

Det er en britisk fabriksejer og havearkitekt, der har slået sig sammen om at udgive denne pjece for medlemmer af det industrielle velfærdsselskab i London, og der behandles både småopgaver (som at pynte op med blomster i fabrikslokaler) og at indrette landskaber (parker) omkring fabriksbygningerne. Forfatterne tager praktisk på det og henviser til gode eksempler i de skandinaviske lande.

Sylvia Crowe: Tomorrow's Landscape. 8°, 208 s. The architectural press, London 1956. 21 s. Den kyndige havearkitekt behandler i denne fortrinlige bog landskabet, dets former og værdier (æstetisk og materialt) både det vilde landskab, kulturlandskabet, det bebyggede og det bymæssige, sådan som det må ses under britisk synsvinkel, og hun når at sige en mangfoldighed af gode og rigtige ting om landskabsplejens nødvendighed, nytte og metode. Hun kommer også ind på kirkegårdsspørgsmålet og udtaler derunder sin beundring for, hvad hun

har set i Skandinavien, f. ex. *Asplunds* stor-slåede landskab på skovkirkegården i Stockholm. Bogen har i høj grad bud til interesserede fagmænd også udenfor de britiske rigers grænser og er meget velskreven og indholdsrig.

Resolutioner m. m.

(fortsat fra pag. 40).

Ved sagens fremsendelse hertil har stiftsøvrigheden udtalt, at det er rigtigt, at afdøde P. P., der ved sin død var hjemmehørende i Kregme Sogn, med hensyn til erhvervelse af gravsted på Vinderød kirkegård må anses for udensognsboende, og at det — ikke mindst under hensyn til de noget komplicerede indbyrdes forhold mellem pastorats- og kommunegrænserne — efter stiftsøvrighedens foræning også er forståeligt, at sognepræsten, der ikke har været pligtig at foretage den omhandlede begravelse, har ment, at han og kirkebetjeningen var berettiget til at modtage vederlag for deres medvirken ved begravelsen.

Ifølge bestemmelsen i § 48 i lov om folkekirkens lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg m. m., hvorefter præster og kirkebetjente ikke må modtage vederlag for embedshandlinger, der udføres for beboere indenfor pastoratets eller i købstæder og landkommuner med flere pastorater indenfor den pågældende kommunes grænser, har sognepræsten og kirkebetjeningen imidlertid formentlig været uberettiget til at modtage vederlag, og det må efter stiftsøvrighedens formening i denne forbindelse antages at være uden betydning, at sognepræsten ikke har været pligtig til at foretage den omhandlede kirkelige handling, og at Kregme og Vinderød Sogne kun udgør dele af pastorater indenfor samme kommune.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet for sit vedkommende ganske kan tiltræde det af stiftsøvrigheden udtalte.

Kirkeministeriets skriv. (25/7 52 til landsrets-sagfører N. N.), hvorefter tilladelse til flytning af en askeurne fra et gravsted til et andet ikke kunne gives, da der ikke om flytningens iværksættelse var enighed mellem afdødes børn og indehaveren af skødet på det gravsted, i hvilket urnen nu var ned-sat.

Kirkeministeriets skriv. (25/7 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift), hvorefter bestemmelsen i § 25, stk. 6, i lovbekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 også omfatter fornyelsen af gravsteder i de tilfælde, hvor fornyelse sker for flere fredningsperioder ad gangen.

I det med stiftsøvrighedens skrivelse af 8. juli 1952 hertil indsendte andragende har Nørup Sogns menighedsråd forespurgt, om den i § 25, stk. 6, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde indeholdte bestemmelse, hvorefter al betaling, der erlægges for erhvervelse af gravsteder for flere end een fredningsperiode, skal oplægges blandt kirkens midler, er at forstå således, at bestemmelsen kun gælder erhvervelsen, første gang et gravsted overlades en gravfæster, eller om bestemmelsen tillige omfatter de tilfælde, hvor der sker fornyelse for mere end een fredningsperiode af et allerede tidligere overtaget gravsted.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet er enig med hr. stiftamtmanden og Deres Højærværdighed i, at bestemmelsen også omfatter fornyelsen af gravsteder i de tilfælde, hvor fornyelse sker for flere fredningsperioder ad gangen.

Kirkeministeriets skriv. (25/7 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) ang. betaling for brugen af kirken og vederlag til kirkebetjeningen for medvirken ved en sognebåndsløser begravelse fra den kirke, til hvis sognepræst han har løst sognebånd.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 18. december 1951 hertil indsendt andragende har Skt. Peders Sogns menighedsråd i Næstved forelagt ministeriet nedennævnte spørgsmål i anledning af, at de efterladte efter en i Herlufsholm kommune hjemmehørende person, der havde løst sognebånd til sognepræsten ved Skt. Peders Kirke, og som den . . . . . 1951 blev begravet fra Skt. Peders Kirke, har anholdt om fritagelse for at erlægge betaling til kirken og kirkebetjeningen:

2. Skal der betales for brugen af Skt. Peders Kirke ved den omhandlede begravelse?

3. Skal der ydes vederlag til kirkebetjeningen for medvirken ved begravelsen?

Således foranlediget skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse:

ad 2 og 3: at de rejste spørgsmål må besvares bekræftende. For spørgsmål 3's vedkommende henvises bl. a. til lov nr. 418 af 12. juli 1946 om folkekirkens lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg m. m., § 48, samt til § 21, stk. 3, i bekendtgørelse nr. 456 af 23. september 1947 af lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m. m. og bekendtgørelse af 29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold udenfor København og Frederiksberg.

Kongl. resol. 2% 52 ang. forlængelse af den frist, indenfor hvilken afhændelse af begravelsespladser på Assistens Kirkegård i København kan finde sted.

På kirkeministeriets derom nedlagte allerunderdanigste forestilling har det under 28. juli 1952 behaget Hans Majestæt kongen at bifalde, at den ved kongelig resolution af 22. december 1879 fastsatte frist for afhændelse af begravelsespladser på Assistens Kirkegård i København, hvorefter der ikke på nævnte kirkegård må sælges jord med ret til deri at ned sætte lig efter 1. januar 1960, ændres således, at sådan afhændelse fremdeles kan finde sted indtil 1. januar 2000.

Kongl. stadfæstelse (31/7 52 udfærdiget gennem kirkeministeriet) på fundats for møllejejer Frederik Carl Christian Jørgensens og hustru Johanne Louise, født Beckers, legat til vedligeholdelse af møllejejer Jørgensens og hustrus gravsted på Sorø nye kirkegård m. m.

Kongl. stadfæstelse (udfærdiget gennem kirkeministeriet på fundats for møllejejer Frederik Carl Christian Jørgensens og hustru Johanne Louise, født Beckers, legat til vedligeholdelse af møllejejer Jørgensens familiegravsted på Bromme kirkegård og til bedste for Munkebjergby-Bromme Sognes sygepleje.

Kirkeministeriets skriv. (% 52 til biskoppen over Lolland-Falsters stift) ang. en sognepræsts vægring ved at forrette begravelse af liget af en person, som ved sin død var bosat udenfor sognet, men gennem lang tid havde haft nær tilknytning til dette.

I den med Deres Højærværdigheds skrivelse af 27. juni 1952 hertil tilbagefulgte sag har A. sogneråd overfor ministeriet besværet sig over, at sognepræst for A. menighed N. N. har nægtet at forrette begravelse af den den 26. april d. å. på B. alderdomshjem afdøde rentemodtager O. O., der ifølge det oplyste på det nævnte tidspunkt var tilmeldt B. kommunes folkeregister, men som var forsørgelsesberettiget i A. kommune, hvor han oplyses at have tilbragt størstedelen af sit liv.

Det er oplyst, at sognepræst N. N., uanset sin oprindelige vægring, alligevel forrettede den omhandlede begravelse efter aftale med sognepræsten i B.

Sognepræst N. N. har i sine i sagens anledning afgivne erklæringer til støtte for sin vægring henvist til, at der, da afdøde ved dødsfaldet var bosat udenfor sognet, ikke påhvilede ham nogen pligt til at foretage den ønskede kirkelige handling, ligesom også kollegiale hensyn til sognepræsten på afdødes hjemsted forbød ham at forrette begravelsen.

I anledning heraf skal ministeriet udtale, at sognepræst N. N., som det også anføres af biskoppen, har været juridisk berettiget til at vægre sig ved at udføre den omhandlede kirkelige handling . . . men det bedes tilkendegivet sognepræst N. N., at ministeriet må finde det ønskeligt, at der i tilfælde som det i nærværende sag omhandlede udvises den størst mulige imødekommenhed, og at kollegiale hensyn ikke bør stille sig i vejen for en sådan, idet tilknytningen til det tidligere hjemsovn er af en sådan art, at særlig hensyntagen må betragtes som en så naturlig ting, at det er forståeligt, at en tilsidesættelse kan volde en misstemning, der både af hensyn til præstens forhold til menigheden og kirkens anseelse bør søges undgået.

Kirkeministeriets skriv. (2% 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Aarhus stift) ang. en kirkes overtagelse af vedligeholdelsen af et gravsted med derpå værende gravkammer m. m.

I et senest med stiftsøvrighedens skrivelse af 2. juli 1952 hertil indsendt andragende har Grenaa og Gammelsovn menighedsråd i anledning af en til menighedsrådene rettet forespørgsel om vilkårene for Grenaa Kirkes overtagelse af vedligeholdelsen af N. N.'s gravsted på Grenaa kirkegård bl. a. rejst spørgsmål om, hvilke forpligtelser kirken allerede har pådraget sig ved at bortfæste det omhandlede gravsted for et tidsrum af 100 år fra maj 1930 at regne, herunder navnlig om kirken ved fredningstidens udløb vil være forpligtet til at lade det på gravstedet opførte gravkammer nedbryde og foretage begravelse andetsteds af de deri nedsatte kister.

Således foranlediget skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det, når fredningstiden for det omhandlede gravsted er udløbet, og gravstedet således hjemfalder, må blive menighedsrådet som bestyrelse for kirkegården, der træffer afgørelse om, hvorvidt gravstedet skal henligge i samme stand som hidtil, eller om det vil have det på gravstedet opførte gravkammer fjernet, i hvilket sidste fald kirken (kirkegården) må afholde de dermed forbundne udgifter.

Ministeriet må imidlertid finde, at menighedsrådet i forbindelse med kirkens (kirkegårdens) overtagelse af gravstedets vedligeholdelse må være berettiget til at sikre sig imod, at der påføres kirken (kirkegården) udgifter til vedligeholdelse og eventuelt nedbrydning af det på gravstedet værende gravkammer.

Det tilføjes, at overenskomsten om kirkens overtagelse af gravstedets vedligeholdelse vil

være at forelægge stiftsøvrigheden til approbation i henhold til § 18, stk. 1, i kgl. anordning af 10. december 1927 angående kirkegårde, og at vederlaget for vedligeholdelsen vil være at oplægge blandt kirkens midler.

Kirkeministeriets skriv. (2 $\frac{3}{8}$ 52 til Nationalmuseet) ang. henlæggelse af Maarup Kirke og omliggende kirkegård i Aalborg stift under Nationalmuseets bestyrelse som et fredet mindesmærke m. m.

Kirkeministeriets skriv. (5 $\frac{1}{2}$ 52 til grosserer N. N.) ang. overenskomst med en kirkegårdsbestyrelse om opgravning og brænding af ligrester ved kirkegårdens eventuelle nedlæggelse.

Efter at ministeriet i skrivelser af 2. januar og 26. februar 1952 havde udtalt, at man ikke fandt at kunne imødekomme de af Dem fremsatte andragender om tilladelse til at lade foretage opgravning og brænding af liget af Deres afdøde bedstefader, O. O., som den . . . . 1899 blev begravet i gravsted nr. . . . på Almenkirkegården i Aalborg, har De i et hertil indsendt andragende af 6. august 1952 anholdt om tilladelse til, at opgravning og brænding af Deres bedstefaders lig finder sted på det tidspunkt, da kirkegården ophører at bestå som sådan, idet De derhos har erklæret Dem villig til at deponere det til dækning af de hermed forbundne udgifter fornødne beløb.

Således foranlediget skal man meddele, at ministeriet intet vil finde at erindre imod, at De med kirkegårdens bestyrelse søger truffet en ordning, hvorefter bestyrelsen i overensstemmelse med lov om ligbrænding af 18. april 1950 § 2, stk. 1, nr. 6, påtager sig forpligtelse til, når fredningstiden for det omhandlede gravsted udløber, eller kirkegården ophører at bestå som sådan, da at drage omsorg for, at ligresterne opgraves og brændes, idet det herved er en forudsætning, at eventuelle efterlevende familiemedlemmer ikke erhverver noget andet gravsted, hvortil overførsel skal finde sted.

Kirkeministeriets skriv. (1 $\frac{1}{2}$ til „Bund deutscher Nordschleswiger“, Aabenraa), hvorefter betegnelsen „S.S.-Untersturmführer“ ikke vil kunne tolereres som indskrift på et mindesmærke på en kirkegård.

Kirkeministeriets skriv. (1 $\frac{3}{10}$ 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Haderslev stift) om, at det ikke kan pålægges kordegnen at medvirke ved „udsyngelser“ af lig, og at der ikke af kirkebetjeningskassen kan ydes ham vederlag for sådan medvirken.

Kirkeministeriets skriv. (1 $\frac{3}{10}$ 52 (til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift), om at ydelse af fribolig til en afgæet graver er en understøttelse, som i henhold til lønningslovens § 43, stk. 2, kræver ministeriets godkendelse.

Efter at ministeriet i skrivelse af 31. juli 1952 i forbindelse med godkendelse af overslaget over Mern Kirkes indtægter og udgifter i regnskabsåret 1952—53 havde udbedt sig oplysning om den nærmere sammenhæng med hensyn til budgettets udgiftspost 17 a, graverens huslejegodtgørelse, 693 kr., har Mern Sogns menighedsråd i et med stiftsøvrighedens erklæring af 27. august 1952 hertil indsendt andragende givet nærmere oplysninger om den nævnte udgiftspost.

Det fremgår af menighedsrådets redegørelse, at der den 1. oktober 1949 ansattes en ny graver ved Mern Kirke, og at rådet i sin tid vedtog vederlagsfrit at lade den afgåede graver blive boende i den kirken tilhørende graverbolig. Til den nyansatte graver, der i forvejen havde bolig i kirkens nærhed, vedtog rådet samtidig at udbetale en årlig huslejegodtgørelse på 420 kr. foruden midlertidigt procenttillæg.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ydelse af fribolig til den tidligere graver er en understøttelse, som i henhold til bestemmelsen i § 43, stk. 2, i lov nr. 418 af 12. juli 1946 om folkekirkens lønningsvæsen udenfor København og Frederiksberg m. m. kræver ministeriets godkendelse.

Med bemærkning, at ministeriet må beklage, at spørgsmålet ikke forinden har været forelagt ministeriet i henhold til den nævnte lovbestemmelse, skal man tilføje, at ministeriet efter omstændighederne ikke skal modsætte sig, at det har sit forblivende ved den trufne ordning, herunder at der ydes den nuværende graver en huslejegodtgørelse. Det bemærkes dog herved, at der ikke kan ydes midlertidigt procenttillæg til huslejegodtgørelsen, men ministeriet vil for sit vedkommende ikke modsætte sig en passende forhøjelse af det for nævnte beløb på 420 kr. årlig, for så vidt provstivalget godkender forhøjelsen.

Kirkeministeriets skriv. (2 $\frac{2}{10}$ 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Fyens stift), hvorefter der ikke ved fastsættelsen af betaling for gravsteder m. m. kan gives gifte kvinder, som er medlemmer af folkekirken, men som ikke betaler kirkeskat, fordi deres ægtefælle har udmeldt sig af folkekirken, en særstilling i forhold til andre medlemmer af folkekirken, m. m.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 7

Foreningen for Kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling A.

Anlægsgartner Jens Kr. Kjeldsen, Vinderslev.
Kirkegårdsinspektør Th. Nielsen, Vodskov.
Kirkeværge Kristian Andersen, Bække.

Kirkegårdsinspektøernes

generalforamling m. m. havde atter i år gunstigt vejr, da man i stort antal fyldte det prægtige Hindsgavls lokaler, og det tilsyneladende så sparsomme program udfyldtes på fineste måde med adskillige overraskelser. Generalforsamlingen bød ikke på overraskelser, men udvikledes med saglige forhandlinger og genvalg. Konsulent *J. Mosegaard* holdt i fin form et udmærket foredrag om, hvad der kan være i vejen med de stedsegrønne på kirkegårdene og bekræftede anelserne om, at det bl. a. var ernæringen, samt avkræftede teorien om svampe i visse juniperus. Hans foredrag er lovet i manuskript og kommer altså som artikel i VK. Lektor *G. Georgsen* analyserede de nye kirkegårdsanlæg i Næstved og Lyngby og pegede i spirituelle vendinger på skavanker i konkurrencerne og trak retningslinjer op for fremtidens kirkegårde med svigtende publikumsbesøg og svigtende kistebegravelser, — det første erstattes med girokort, det sidste med askeurner. Atten firmaer demonstrerede maskiner af nyttig art og andre tekniske ting med adskillige nyheder for de praktiske kirkegårdsfolk. Der var besøg i Stige og avslutning med kommunal kaffe i Odense, — ind imellem lukrede damerne af de mange inspektørbiler og foretog kaffeudflugter til begge sider af Lillebæltsbroen, ligesom nogle stak til søs. Både under festmiddagen (der burde holdes den sidste aften og ikke før), og efter denne var der af amatør-talentet *Aage Fich* og hjælpere sørget for den lettere kost. Hindsgavls gode mad kræver nok en lettere affodring derhjemme i de nærmeste dage efter mødet, om ikke den slanke linje skal gå tabt. Jo, det var rare, smukke dage ved Lillebælt med gæster fra Sverige og fra andre danske foreninger.

Jubilæum

Jyllands Stenhuggermesterforening fejrede 12. oktober sit 50 års jubilæum ved en fest i Ålborg. Lidt forsinket siger vi: til lykke fra redaktionen.

Fra danske dagblade

- ½ Jydske Tid.: Kun få protesterer imod reguleringsarb. på Åbenrå kgd.
- ¾ Fyns Stiftstid.: Kirkestaldene er ved at forsvinde.
- ¾ Fr.borg Amts Avis: Der ønskes jord fra Louisiana til udv. af Humlebæk kgd.
- 1½ Jyll.posten: Der er nogen, som på Silkeborg kgd. smykker gravene med blomster fra andres grave — er meldt til politiet.
- 1½ Loll. Falst. Folketid.: Skandaløse forhold med høns på Musse kgd.
- 1½ Demokraten: 700-årig pestgrav avdækket ved vejarb. v. Viby J.
- 1½ Politiken: Kontormedhj. v. Holbæk begravelsesvæsen anholdt for bedrageri.
- 2¼ Vendsyssels Tid.: Bangsbostrand kgd.s-projekt ligger p. t. hos kunstakademiet.
- 2¾ Ålborg Amtstid.: Udv. af Løgstør kgd. færdig (kr. 20.000).
- 2¾ Morsø Folkebl.: Nykøbing J. kgd. udvides.
- 2¾ Kalundborg Folkebl.: Udv. af Jyderup kgd. udbudt i licitation (konsulent *K. Bækhoj*).
- 30% Skanderborg Amts Avis: Hørup kgd. reguleres af anlægsgartner *Aa. Bjerring*, Almtoft.
- ¾ Roskilde Dagbl.: Der anlægges urnehave, og St. Ibs kgd. åbnes igen for kistebegravelse (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- ¾ Holbæk Amtstid.: Ved licitationen over Jyderup kgd. indkom 7 tilbud, og menighedsrådet antog det laveste på kr. 52.251 fra anlægsgartner *Eivind Petersen*, Jyderup.
- 1½ Silkeborg Soc. Dem.: Linå kgd. udvides med 8500 m², og der afholdes nu licitation over arbejdet (havearkitekt *Johannes Tholle*).
- 1½ Berlingske Tidende: Herlev nye kapel også distriktskirke. Planer om et krematorium på Birkholm kgd. Jevnf. artiklen i hovednummeret, s. 66—68.

Fra norske dagblade

- ¾ Fremtiden: Engedal kgd. utv. med vel et mål.
- 1% Oppland arbejderbl.: Skude kgd. i Søndre Land utv.
- 1% Firdaposten: Kk. og gravpl. på Vilned vert større.
- 1¼ Tidens Krav: Utv. av Gaustad gravsted i Kornstad.
- 2¾ Buskerud Bygdebl.: Planer om utv. og omleggn. av kgd. i Y. Sandsvær (herredsgt. *Hanveit*).
- 2% Smaalenenes Amtstid.: Holmgill kgd. utv.
- ¾ Moss avis: Utv. af Rygge kgd. efter arkitekt-konkurrence.

$\frac{3}{4}$ Bergens Tid.: Solheim kgd. utv. med 3 mål til urnegr. m. m. (forst. *Lindebrekke*).
 $\frac{5}{8}$ Eidsvold Bl.: Kgd. i Hurdal utv. v. frivillig hjelp fra menigheten.
 $\frac{11}{17}$ Namdal: Kgd. på Slatland må utv.
 $\frac{20}{100}$ Morgenbl.: Den nederlandske kgd. i Oslo (Vestre Gravlund).
 $\frac{20}{100}$ Akerhus Amtstid.: Utv. av Nesodden kgd.
 $\frac{3}{8}$ Sunnmøre Arbeideravis: Kgd. i Gusken må utv.
 $\frac{1}{8}$ Adresseavisen: Norske billedhuggere slår et slag for vakre kgd.
 $\frac{3}{8}$ Romerrikets Bl.: Heni kgd. blir 3 mål større, kr. 11.000.
 $\frac{19}{100}$ Sunnmørsposten: Berre 60 gravplasar att på Flusund kgd.
 $\frac{20}{100}$ Porsgrunns Dagbl.: Bamle kgd. må utv.
 $\frac{22}{100}$ Trønder-Avisa: Utv. av Nordli kgd.
 $\frac{22}{100}$ Moss Avis: Kgd. i Svinndal som examensopg. på Norges Landbrukshøyskole — et udkast valgt til realisering.
 $\frac{24}{100}$ Fr.stad Blad: 8 dekar tillegges Hvaler kgd.
 $\frac{26}{100}$ Dagbl. Norge: Ny snarvei gjenn. Vor Frelzers kgd.
 $\frac{3}{100}$ Romsdalsposten: Det trenges mere gravplass i Edøy.

Fra svenske dagblade

$\frac{21}{100}$ Wermlands-Tidningen: Stor kyrkogårdsdag på Ruds kyrkogård.
 $\frac{17}{100}$ Nordsvenska Dagbl.: Den nya kgd. på Sandbacka i Umeå indv. i dag af biskop *Ivar Hylander* (trädgårdsark. *Walter Bauer*).
 $\frac{21}{100}$ Värnamo Tidn.: I går indv. Voxtorps Nya kgd. av biskop *Elis Malmeström*.
 $\frac{21}{100}$ Tranås Tidn.: Indvign. av ny kgd. i Nydala av kontraktprost *H. Blomstrand*.
 $\frac{20}{100}$ Västnorrlands Allehanda: Kgd. i Viksjö inv. på söndagen av domprost *D. Lindquist* (trädgårdsarkitekt *Sven Linde*, örnsköldsvik, trgsm. *Birger Högström*, Österås).
 $\frac{3}{100}$ Östersunds Posten: Invign. av Haverö kgd. av kontraktprosten *Oss. Pettersson*.

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 15: Konkurrence om kapelkrematorium i Roskilde (*Finn Monies* referat).
 Nr. 17: Mausolæum i Karachi-Pakistan (udskrivning af konkurrence).

Der. Naturstein nr. 7: Detail einer Ehrentafel (*Ulrich Niedhorn*). Nr. 8: Die Bremer Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal (*H.-K. Boelke*). — Nr. 9: Die Grabmalschau in Köln. Bundesgartenschau 1957. Friedhofskulturelle Tagung in Köln. Ein grosser Schritt vorwärts. Ein Gedenkstein in Bremer-

hafen. Das Reinigen von Naturstein in der Denkmalpflege (*Hans Hörmann*).

Deutsches Friedhofskultur nr. 6: Grabgestaltung auf alten und neuen Wegen. Die Würde der letzten irdischen Dinge (*Viktor Calles*). Der Friedhof, kein Mode- und Kunstproblem, sondern eine Kulturverpflichtung. Und wenn der Friedhof noch so alt ist. Über die Rechtslage bei Unfällen, die durch schadhafte oder nicht genügend befestigte Grabsteine hervorgerufen werden (*Jürgen Gaedke*). Betrachtungen zur Friedhofschau in Köln (*Herbert Calleen*). Grosze Friedhof einer kleinen Stadt (Detmolder Waldfriedhof am Kupferberg). Ein Schöpfbecken schön und zweckmässig. Ruherechtsentschädigung für Kriegsgräber (*Hermann Backer*). Soldatenfriedhöfe am Gardasee und auf Sizilien. — Nr. 7: Erfahrene Wege — bessere Wege (af foredragene i Köln). Besichtigung der Friedhofschau auf dem alten Deutzer Friedhof. Echte Friedhofsgestaltung und geometrisches Schachbrettschema (*Victor Calles*). Friedhofskultur und Friedhofswirtschaft (*Franz Tempich*) m.m. — Nr. 8: Verwahrlofte Grabstätten. Der Friedhof, kein Mode- und Kunstproblem, sondern eine Kulturverpflichtung. Fachleute sprechen über Grabmal-Fundamente und Sicherheitsmassnahmen. Der Kleinstadtfriedhof als Beispiel. Diskussionsbeitrag zur Frage der wahren Friedhofskultur (*Th. Vilhelm Neumann*). Kompostbereitung ohne viel Mühe. Ein schöner Rasen ist kein Problem (*R. Reeker*).

Friedhof und Denkmal nr. 5: Eine Anklage, zugleich als Aufruf zur Wandlung (*Werner Lindner*). Der Wandel der Friedhofstelle vom Andachtsmal zum Grabzeichen (*Alfred Weckwerth*). — Nr. 6: Friedhofgestaltung als Aufgabe des Garten- und Landschaftsarchitekten. Neue Grabmalbestimmungen in Wales (*Boe*). Zur Vergoldung der Schrift (*Boe*). — Nr. 7: Friedhofsplanung auf dem Lande (*Rich. Schreiner*), Praktische Friedhofsfragen in Bremen (*H. Lehmkuhl*) m. m. — Nr. 8: Das Grabbeet. Gärtnerische Instandsetzung und Unterhaltung von Grabstätten. Zweigemälde von Caspar David Friedrich.

IGNIS nr. 7: 1882 - 1932 - 1957. Til gagn för levande och kommande släktan. Nr. 8: Krematoriebyggandet ur arkitektonisk synpunkt (*Sv. Ivar Lind*). Urnelunden på Kvibergskyrkogården i Göteborg. Den konstnärliga utsmyckningen i Västerås krematorium. Eldbeg. på utställn. i Motala. Kyrkan och eldbeg. — Nr. 9: „Ljusset på andra sidan“. Jordfästningslagen (foredrag). Krematoriet i Ålesund. Återinvigningen av Kristianstads krematorium (*Sixten Ohlson*). Sve-

riges kyrkogårdsf. årskongres i Skellefteå 1957 (referat).

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Idsteiner Ehrenfriedhof vollendet. Umbettung gehen planm. weiter. — Nr. 5: Hohe Auszeichnung für die Kriegsgräber fürsorge. Würdige Ruhestätten in der Heimat. Versöhnung über den Gräbern (*Hans-Otto Weber*). Neun neue Ehrenstätten in Hessen. Soldatenfriedhof Bodendorg eingeweiht m. m.

Kunst und Stein nr. 7: Richard Wagner-Stein im Rietber-Park m. m. — Nr. 8: Friedhof- und Grabmalschau in Köln. Das Grabmal des Mittelalters (*Louis Büsser*).

Pharos nr. 3: The Folkestone Conference (referat). Two new Crematoria opened (New Spathgate og South Essex) m. m.

Steinmetz- und Steinbildhauer nr. 7: Der Friedhofschau auf der Bundesgartenschau Köln 1957 (*Herbert Calleen*). Friedhofsplanung auf dem Lande. — Nr. 8: Kindergrabzeichen — dem Wesen des Kindes entsprechend geformt.

Nr. 9: Neue Friedhofanlagen und Gedächtnisstätten im Raum Schleswig-Holstein. (Einfeld, Husby, Struxdorf, Husum). Idee und Gestaltung.

Stenhuggertidende nr. 4: Nye gravmonumentter.

Viola 17/7: Rationalisering i kyrkogårdsarbejdet (—ng *Cl.*). 31/7: Kyrkogårdsf. har kongressat i Norrland (GEM.). 28/8: Kyrkvåktardagen i Karlstad. (*Vivi-Anne Karlsson*).

Fra det faglige bogmarked

Hans von Bracht: Grabmale aus Naturstein. 8°, 32 s., 36 ill., Georg D. W. Callwey, München 1957. DM 2.—.

Med 36 illustrationer ses et alsidigt udvalg af moderne tyske gravmæler lige fra påvirkning af middelalderlige gravsten til de nyeste nonfigurative, men de viser som helhed en stræben efter at komme bort fra den almindelige industriproduktion, hvor stenhuggernes eneste arbejde er at hugge navn og årstal. Selv om nogle af mindesmærkerne er vel „udspekulerede“, præges de gennemgående af en rolig enkelhed.

En af de sten, hvor skriften fylder hele fladen som ornament, kommer meget nær op ad traditionen fra frisiske og vestslesvigske øer, medens en anden i form af en stele virker yderst personligt. Adskillige med lave allegoriske relieffer er yderst talentfulde, og man kunne ønske, at der herhjemme oftere blev givet vore kunstnere lignende opgaver, så at vore grav-

sten kunne være med til at belyse vor tid på en mere personlig måde. — At kommentere det lille heftes billeder indgående vil være nytteløst; de skal ses, og man kan absolut anbefale at anskaffe heftet til selvstudium.

Gunnar Hammerich.

John Stewart Collis: Träden och människorna. 8°, 198 s., Natur och Kultur, Stockholm 1956. Kr. 21,00 sv.

Træet og menneskene er en oversættelse af *The Triumph of the Tree* og gjort af *Lars Holmberg*. Det er en fortrinlig bog for dem, der gerne vil se tingene i sammenhæng. I tre hovedafsnit er der redegjort for urtidens skove, som vi finder dem i kullejerne, træernes mytologi (trækult, Ygdrasil m. m.) og naturens hævn over træødelæggelser (rovdrift på skove osv.), og de dramatiske overskrifter på de enkelte artikler som: De forsvundne junglebyer, indianernes udryddelse, flygtningene m. fl., dækker over livlige skildringer af, hvad der kan ske, hvor menneskesamfundene forsynder sig imod ligevægten i naturen (erosionen). Biologiske, sociologiske og økologiske standpunkter og synspunkter klarlægges og munder ud i krav om landskabspleje som vejen fremover.

Lorentz Bolin: Träd. 4°, 112 s., Natur och Kultur, Stockholm 1956. Kr. 15,50 sv.

En fin og nobel bog både af udseende og indhold — hverken om biologi eller praxis, men om synet på træets konstruktive og abstrakte værdier og disses betydning for landskabet. Det er en kærlighedserklæring til træer, som de forekommer i velavrundede løvtræer såvel som forblæste eller stynede individer og grupper i forhold til fjeldet, havet, dyrene og mennesker. De korte og knappe artikler støttes af et fortrinligt billedgalleri, optaget af forfatteren og visende et frisk og fint blik for tingene. En bog, det er en øjenlyst at blade i og en berigelse at studere.

Karel Capek: Et år med min have. 8°, 142 s. 2. udg., Gyldendal, Kbh. 1957. Kr. 9,75.

At denne herlige selvironiske „havebog“ først kommer i anden udgave nu, efter at den længe har været udsolgt, må faktisk undre, for det har nok ikke manglet på forespørgsler i boghandelen. *Capek* citeres som *Storm-Petersen* længe efter døden, ofte, og med aktuel pointe — havemandens såvel som den filosoferendes. Ligesom første udgaven i dansk er den illustreret af den alt for tidligt avdøde forfatters bror og er oversat af magister *Else Westh Nauhard*, og der skønnes ikke at være sket nogen forandringer i den, hvad ikke skal beklages. Køb den, men læs den ikke i sammenhæng, selv om dens „spæn-

ding“ måske opfordrer til det — nej, tag et eller et par epistler nu og da, gerne i kontakt med den årstids havearbejde, som forfatteren beskriver, — har De den parat ved natbordet og ta'r et stykke, vil De falde i søvn og sikkert også vågne med et smil, hvad der er sundt både for en selv og ens omgangsfæller og medlevende.

Mededelingen en Jaaroversicht 1956 der oorlogsgravenstichting. Juli 1957. 8°, 36 s.

Heftet indeholder oplysninger om hollandske soldatergrave og -kirkegårde, derunder bl. a. den på Vestre Gravlund i Oslo nyligt indrettede gravplads, som rummer 23 faldne. Mange grave er dog naturligvis beliggende i oversøiske lande, f. ex. Indonesien. Heftet slutter med en række hel- og halvsides illustrationer, hvoraf f. ex. fremgår, at mindevæggen i Duitsland i svær grad ligner den i Ryvangen.

Baltzer, Lange og Ursin: Illustreret Flora. 8°, 256 s., G. E. C. Gad, Kbh. 1957. Kr. 12,—.

Denne flora er i format lille og bekvem og rummer ikke mindre end 900 planter, hvis avbildninger er gjort i 4 farver med vedføjede beskrivelser — dertil en detailleret bestemmelsesnøgle til de danske slægter. Det er et nordisk arbejde, idet tavlerne er tegnet af en svensk, andre illustrationer af en dansk og bestemmelsesnøglen er gjort på grundlag af *Raunkiærs* flora. Her er altså samlet et større antal planter end i noget andet populært værk i Norden, og den praktiske ordning gør det meget anvendeligt. *Guðrun Larsen* har gjort omslaget. Skønt det ville have været mere praktisk at have beskrivelserne på sider over for de illustrerede, har man valgt at sætte de illustrerede sider over for hinanden, hvad naturligvis ser pænere ud. Vi anbefaler med glæde floraen til alle blomsterelskere.

Johannes Smith: På veje og på afveje. 8°, 96 s., Phønix, Vejen 1957.

Forfatteren, der bl. a. er kendt for sine filosofierende studier over dagliglivets småting („Småforløb“) har her i 17 afsnit gjort en fin og munter analyse over vejen, og hvad dertil hører i et elegant sprog og med et friskt syn, og grafikeren *Erling Juhl* har illustreret den med passende (dog ofte lidt grove) streger og farvetryk. Det hele er udsendt som en venlig hilsen fra firmaet A/S Phønix i Vejen, og da der overhovedet ikke er reklameret i heftet for firmaets materialer til tage og veje, er det ne meget fin gestus, der er ydet — en pryd på bogmarkedet og et fornøjeligt supplement til faglitteraturen om vejene, vi færdes ad.

Otto Valentin: Neue Gärten. 4°, 136 s., Otto Maier, Ravensburg 1957. DM 30.

Dette er en anden udgave af den for få år siden udgivne bog af samme navn, men mens den forrige udgave kun indeholdt planer, perspektiver og skizzer, indeholder den ikke mindre end 193 fotos (ialt 285 illustrationer), og der er beskrevet 24 af den berømte havearkitekts haveanlæg i by og på land og under forskellige jordbunds- og klimaforhold. Det er derfor i både denne henseende og bogtrykmæssigt blevet en meget fin bog, som der er meget nytigt at hente af for fagmænd og haveamatører.

Hans Krook: Carl von Linné. 8°, 120 s., J. A. Lindblad, Uppsala 1957.

I 150-året for den berømte Linnés fødsel er der udkommet adskillige bøger. Denne af lærer *Hans Krook* (søn af trädgårdsarkitekten *M. K.*) er navnlig skrevet for ungdommen, og i et letforståeligt og flydende sprog fortæller han livligt om den mand, der regnes for Sveriges mest berømte, og af hvem gader er opkaldt adskillige steder i udlandet (også København), og hvis botaniske system stadig er gældende. Skæbnen var ham ikke altid gunstig, men gode omstændigheder og hans egen dygtighed og ildhu gjorde bl. a., at han kunne få en række bøger (på latin) trykt i Holland, at han blev modelæge i Stockholm og blev den professor, der har talt flest tilhørere i Uppsala universitets auditorium, samt at hans rejseskildringer af svenske egne stadig er en vigtig kilde til oplysning om landets forhold.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. (1/11 52 til stiftamtmanden og biskoppen over Fyens stift) om, hvorvidt det som betingelse for fornyelse af et gravsted ville kunne kræves, at gravstedsejeren afgiver en erklæring af nærmere angivet indhold, samt ang. spørgsmålet, om der kan vindes hævd på de i lov-bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 § 25, stk. 7, omhandlede „ejendomsgravsteder“.

I den med stiftsøvrighedens skrivelse af 22. august 1952, jfr. skrivelse af 18. oktober 1952, hertil tilbagefulgte sag har fhv. sognepræst for Kerte menighed N. N. i anledning af en forestående regulering af Kerte Kirkegård forespurgt, om kirkebestyrelsen (menighedsrådet) som betingelse for fornyelse af gravsteder på den gamle kirkegård kan kræve, at gravstedsejere underskriver en sålydende erklæring i „Undertegnede, der er ejer af gravsted nr. . . . på Kerte Kirkegård, erklærer, at jeg er indforstået med, at menighedsrådet foretager de ændringer ved gravstedet, som den nye kirkegårdsplan nødvendiggør“.

Endvidere har pastor N. N. forespurgt, om

der ikke kan vindes hævde på fortsat vederlagsfri benyttelse af de i lovbekendtgørelse af 23. september 1947 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., § 25, stk. 7, omhandlede gravsteder, som fra gammel tid har været henlagt til bestemte faste ejendomme i sognet, såfremt disse f. eks. har været i samme families besiddelse i århundreder.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at menighedsrådet efter ministeriets opfattelse ikke kan forlange — såfremt de pågældende gravstedsejere modsætter sig det —, at der underskrives en erklæring som foran nævnt som betingelse for gravstedets fornyelse, idet retten til fornyelse af et gravsted tilkommer gravstedsejeren ubetinget, alene med den begrænsning, der følger af nævnte lovs § 19, hvorefter gravsteder kan inddrages helt eller delvis til brug for en regulering af kirkegården, når ingens lovlige ret i henhold til lovens § 24 derved krænkes. Og det må være en forudsætning for, at der, når et gravsted ønskes fornyet, kan tages hensyn til den forestående regulering, at planen herfor er udarbejdet og godkendt.

Da menighedsrådet senere vil kunne inddrage gravsteder helt eller delvis — eventuelt mod erstatning i forhold til, hvad der er betalt for gravstedet — når en reguleringsplan er godkendt, blot der er forløbet 30 år (den i kirkegårdsvedtægten for Kerte Kirkegård, § 8, fastsatte fredningstid) siden sidste begravelse i gravstedet, vil afgivelse af erklæringer som den omhandlede formentlig ikke få større praktisk betydning.

Hvad dernæst angår det andet af pastor N. N. rejste spørgsmål, er ministeriet med stiftsøvrigheden enig i, at der ikke kan vindes hævde på de i lovens § 25, stk. 7, omhandlede gravsteder, idet disse ved først indtrædende ejerskifte efter 1. juli 1922, selv om den nye ejer er en person inden for samme familie, falder ind under de almindelige regler for fornyelse af gravsteder m. v.

Kirkeministeriets skriv. (7/11 52 til fru N. N.) ang. **retten til et gravsted.**

I et hertil indsendt andragende af 16. juni 1952 har De på egne og helsøskendes vegne anholdt om ministeriets bistand til, at det gravsted på Solbjerg kirkegård, hvori Deres forældre S. N. og hustru A. N., født O., er begravet, forbeholdes Deres forældres grave alene.

Det fremgår af sagen, at Deres fader erhvervede det omhandlede gravsted ved Deres moders død i 1908, og at han i 1928 fornyede gravstedsretten for tiden indtil 1948, hvorefter grav-

stedet hjemfaldt, uden at sløjfning af dette dog fandt sted.

Det er endvidere oplyst, at Deres fader, der ved sin død den 9. april 1952 efterlod sig 9 i ægteskab fødte børn samt 5 udenfor ægteskab fødte børn, efter anmodning fra samtlige fornævnte børn blev begravet i det omhandlede gravsted.

Endelig er det oplyst, at de udenfor ægteskab fødte børn, hvis moder har været husbestyrerinde hos Deres fader, efter dennes død har ladet sig udlevere skøde på gravstedet, hvilket skøde iøvrigt fremtræder som en fornyelse af gravstedsretten, og at de bl. a. ved på gravstedet at lade opstille en sten, hvorpå der er afsat plads til deres moders navn, har givet udtryk for ønske om, at denne til sin tid må blive begravet i det pågældende gravsted.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet må finde det stemmende med billighed, at der ikke uden samtykke fra de i ægteskabet fødte børn foretages yderligere begravelser i gravstedet, men at man i mangel af positive lovbestemmelser på det heromhandlede område ikke kan træffe en for parterne bindende afgørelse af spørgsmålet, der således eventuelt må henvises til domstolens afgørelse.

Kongl. resol. (4/12 1952), hvorved det på kirkeministeriets derom nedlagte allerunderdanigste forestilling har behaget Hans Majestæt kongen

1. at bemyndige biskoppen over Københavns stift til søndag den 14. december 1952 eller en af de følgende søndage enten selv eller ved vedkommende provst at foretage den højtidelige **indvielse af det på Grøndalslund kirkegård i Rødovre Sogn opførte kapel som kirke** under forudsætning af, at det forinden indvielsen ved et i henhold til bestemmelsen i § 3 i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. afholdt syn er konstateret, at kirken er forsynet med alt til gudstjenestes afholdelse fornuddent, samt

2. at bifalde, at der **tillægges den nye kirke navnet „Grøndalslund Kirke“**. Jævnfør VK. VXIII, side 3—6.

Kirkeministeriets skriv. (15/12 1952 til fru N. N.) ang. **en besværgelse over en af Haderslev Domsogns menighedsråd truffen bestemmelse vedrørende domkirkens udsmykning ved begravelser.**

I et hertil indsendt andragende har De forespurgt, om det er berettiget, at det ved begravelse fra Haderslev Domkirke kun tillades de pårørende at anbringe indtil 7 kranser i kirken, hvorhos de har forespurgt, om der ved bryllupper og begravelser kan nægtes de pågældende

adgang til at foretage udsmykning af domkirken.

I anledning heraf skal man herved meddele, at man om sagen har brevvekslet med stiftsøvrigheden over Haderslev stift og derigennem fået oplyst, at Haderslev Domsogns menighedsråd efter kirkens restaurering har vedtaget, at der ved begravelser i domkirken ikke må henlægges flere kranse, end der kan anbringes omkring båren, ligesom der ej heller må foretages anden udsmykning af kirken end enkelte blomsterbuketter på alteret.

Det tilføjes, at ministeriet ikke finder at kunne ændre den af menighedsrådet som kirkens bestyrelse således truffne afgørelse.

Kirkeministeriets cirkulærskriv. (17/12 1952 til stiftsøvrighederne) ang. **en henvendelse fra den tyske forbundsrepubliksherværende gesandtskab om udskydelse af sløjfningen af de her i landet opretholdt tyske krigergrave fra den 1. verdenskrig.**

Gennem udenrigsministeriet har nærværende ministerium modtaget en henvendelse fra det herværende gesandtskab for den tyske forbundsrepublik, hvori gesandtskabet under henvisning til, at de på A. kirkegård værende tyske soldatergrave fra den 1. verdenskrig efter udløbet af den fastsatte fredningstid af 30 år er sløjfet og taget i brug til anden begravelse, har anmodet om, at sløjfningen af de øvrige her i landet opretholdt tyske krigergrave fra den 1. verdenskrig må blive udskudt, i det mindste indtil der mellem forbundsregeringen og den danske regering bliver truffet aftale om hele problemet vedrørende de tyske gravsteder i Danmark.

Hvilket herved tjenstlig meddeles ...

Kirkeministeriets cirkulærskriv. af 30/12 1952 (til samtlige biskopper) om **ringning med kirkeklokkerne og afholdelse af sørgegudstjeneste i landets kirker i anledning af dronning Alexandrines dødelige afgang.**

Kirkeministeriets skriv. af 9/1 1953 (til sundhedsstyrelsen) ang. **udredelsen af udgifterne ved embedslægers rejser i anledning af kirkegårdsudvidelser.**

Af den med sundhedsstyrelsens skrivelse af 19. august 1952 hertil til erklæring oversendte sag fremgår det, at amtskontoret i Ringkøbing overfor amtslægen sammesteds har hævdet, at udgifterne til embedslægers rejser i anledning af kirkegårdsudvidelser i medfør af bestemmelsen i § 28, stk. 2, i lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, jfr. nu bekendtgørelse nr. 455 af 23. september

1947, skal afholdes af vedkommende kirkelige kasse.

Idet amtslægen for sit vedkommende har henholdt sig til, at de omhandlede udgifter i henhold til bestemmelsen i § 17 i lov nr. 87 af 21. april 1914 om embedslægevæsenets ordning hidtil har været afholdt af vedkommende kommunale kasse, har han udbedt sig sundhedsstyrelsens afgørelse af, hvorledes de pågældende udgifter rettelig bør afholdes.

Således foranlediget skal man meddele, at ministeriet må holde for, at udgifterne i anledning af embedslægers rejser i forbindelse med kirkegårdsudvidelser som hidtil må være kirkerne uvedkommende, idet § 28, stk. 2, i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. ikke har tilsigtet at ændre bestemmelserne i embedslægelovens § 17, stk. 5, hvorefter befordringsgodtgørelse og dagpenge udredes, som hidtil, af den kommunale kasse.

Kirkeministeriets skriv. af 13/1 1953 (til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift), hvorefter det ikke er tilstrækkeligt til at bringe en gravstedsejers ret til ophør, at den pågældende begærer gravstedet sløjfet i den forstand, at der fremtidig ikke finder nogen vedligeholdelse sted af dette, m. m.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 22. september 1952 hertil indsendt andragende har N. N., Slagelse, der i henhold til det i genpart hoslagt tilbagefølgende gravfæstebrev er indehaver af retten til gravstedet afd. 13, nr. 18 på Slagelse Skt. Mikkels kirkegård indtil 6. september 1964, besværet sig over, at der i juli måned 1952 uden hans samtykke har fundet en ny jordfæstelse sted i gravstedet.

I en i sagen afgiven erklæring af 13. september 1952 har menighedsrådet for Slagelse Skt. Mikkels Sogn oplyst, at klageren for ca. 8 år siden har begæret det pågældende gravsted sløjfet, og at menighedsrådet derefter har været af den opfattelse, at gravstedet var hjemfaldet til kirken efter udløbet af een fredningsperiode fra sidste jordfæstelse i gravstedet, der ifølge det oplyste har fundet sted i 1924.

Klageren har for sit vedkommende stillet krav om, at gravstedet føres tilbage til den stand, hvori det var forud for jordfæstelsen i juli 1952, subsidiært at forholdet ordnes således, at klageren fraskriver sig retten til gravstedet, mod at han fritages for enhver fremtidig vedligeholdelse af dette, samt modtager en skriftlig undskyldning fra menighedsrådet for den stedfundne krænkelse af retten til gravstedet.

I anledning heraf skal man meddele til efter-

retning og videre bekendtgørelse, herunder for klageren, at menighedsrådet har været uberettiget til at tage gravstedet i brug, så længe gravstedsretten består.

Ministeriet kan for sit vedkommende ganske tiltræde, at sagen ordnes som af klageren foreslået, således at denne definitivt fraskriver sig retten til gravstedet imod fremtidigt at fritages for enhver vedligeholdelse af dette, og således at han samtidig modtager den behørigt undskyldning for den stedfundne krænkelse af hans ret som gravstedsejer.

Efter den anledning, menighedsrådets erklæring dertil giver, bemærkes, at ministeriet må formene, at det ikke er tilstrækkeligt til at bringe en gravstedsejers ret til ophør, at den pågældende begærer gravstedet sløftet i den forstand, at der fremtidig ikke finder nogen vedligeholdelse sted, men det måtte, for at gravstedsretten kan betragtes som ophørt, kræves, at gravstedsejeren eller — hvis gravstedet indehaves af flere i forening — samtlige gravstedsejere afgiver en udtrykkelig erklæring om, at han (de) fraskriver sig retten til gravstedet.

Kirkeministeriets skriv. af 2/2 1953 (til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift) ang. **afslag på et andragende om godkendelse af en nærmere angiven økonomisk ordning for en ikke pensionsberettiget graver ved en landsbykirke.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 31. oktober 1952 hertil indsendt andragende har A. Sogns menighedsråd anholdt om ministeriets godkendelse af en af menighedsrådet foreslået plan til en økonomisk ordning for graveren ved A. Kirke, hvorefter graveren hver måned indbetaler 5 pct. af sin grundløn, 5.800 kr., på en sparekassebog med A. Sparekasse, hvorhos menighedsrådet tilskylder et tilsvarende beløb, der ligeledes indsættes på sparekassebogen, således at det på sparekassebogen indestående beløb med renter udbetales graveren, når denne med det fyldte 70. år afgang fra sin stilling. Såfremt graveren fratræder inden dette tidsrum, får han udbetalt det af ham indbetalte beløb med renter. I tilfælde af graverens død skal graverens arvinger have udbetalt hele det på sparekassebogen indbetalte beløb.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet ikke kan godkende den foreslåede ordning, hvorefter det på sparekassebogen opsparede beløb til sin tid skal udbetales graveren til fri rådighed, idet det må være en forudsætning, at der træffes en *pensionslignende* ordning, jfr. herved lov nr. 418 af 12. juli 1946 om folkekirkens lønningsvæsen uden for København og Frederiksberg m. m., § 43, og bekendtgørelse af

29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold uden for København og Frederiksberg, § 35.

Det bemærkes endvidere, at man ikke kan tiltræde, at der i tilfælde af graverens død skal udbetales arvingerne et større beløb end det, graveren selv har indbetalt, + påløbne renter.

Ministeriet må derfor henvise menighedsrådet til at tage ordningen op til fornyet overvejelse, således at der f. eks. træffes bestemmelse om, at der for det udbetalte beløb skal købes en livrente, der sikrer graveren og eventuelt hans enke en understøttelse som tillæg til aldersrenten.

Man imødeser herefter eventuelt et nyt forslag indsendt hertil til godkendelse.

Kongl. anordning af 1/4 1953 om **vedligeholdelse af og tilsyn med kirkebygninger m. v.**

§ 22. 1) Gravkældere under kirkerummet og gravkapeller, som er åbne ind til dette, bør være således indrettet, at de ikke fordærver luften i kirken eller volder træk; hvis dette er tilfældet, må der træffes betryggende foranstaltninger derimod.

2) Ved afsondring af gravkapeller fra kirken, fjernelse af kister fra kapeller eller andetsteds i kirken og nedsænkning af dem på kirkegården samt flytning af gamle ligsten i eller ved kirken må iøvrigt bestemmelserne i lovens § 8 iagttages.

Kgl. anordning om **kirkegårde** (af 20/4 1953). Se F. f. k. Småskrift nr. 10.

Kirkeministeriets cirk. af 22/4 1953 (til menighedsrådene) om **henlæggelse af arbejder vedrørende vedligeholdelse og istandsættelse af kirker og præstegårde m. v. til udførelse i vinterhalvåret.**

Kirkeministeriets skriv. af 13/3 1953 (til stiftamtmanden og biskoppen over Lolland-Falsters stift) om, **under hvilke betingelser en kommune kan stille areal til rådighed til udvidelse af en kirkegård.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 26. februar d. å. hertil indsendt andragende har Nakskov menighedsråd indberettet, at rådet i sit møde den 22. september 1952 har vedtaget at søge gennemført, at Nakskov kirkegård udvides med en ca. 20.000 m² stor parcel af den Nakskov købstadkommune tilhørende ejendom matr. nr. 12 i, Nakskov købstads markjorder.

Endvidere har menighedsrådet oplyst, at Nakskov byråd fremdeles vedstår sit tilbud om at afstå det omhandlede areal vederlagsfrit, men at indenrigsministeriet over for byrådet har udtalt, at tilladelse til vederlagsfri overdragelse af arealet vil blive gjort betinget af, at et til arealets værdi svarende beløb restitueres køb-

stadkommunens kapitalformue over kommunens driftsregnskab, eventuelt over en kortere årrække, således at der årlig restitueres mindst $\frac{1}{20}$ af værdien til kapitalformuen.

Under henvisning hertil har menighedsrådet henstillet, at spørgsmålet om vilkårene for arealets afhændelse gøres til genstand for forhandling mellem indenrigsministeriet og kirkeministeriet.

Således foranlediget skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at man om sagen har forhandlet med indenrigsministeriet, der imidlertid har fastholdt sit tidligere indtagne standpunkt, jfr. indenrigsministeriets skrivelse af 26. november 1952 til Nakskov byråd, af hvilken skrivelse afskrift vedlægges.

Under de stedfundne forhandlinger har indenrigsministeriet iøvrigt givet udtryk for, at samme er enig i, at en kommune lovligt kan støtte et menighedsråd i dets bestræbelser for at skaffe jord til kirkegårde, og at indenrigsministeriet på ingen måde vil modsætte sig, at kommunen afstår det omhandlede areal vederlagsfrit, men blot — i overensstemmelse med fast praksis — forlanger, at kommunens kapitalformue ikke angribes. Indenrigsministeriet vil herefter ganske have det overladt til byrådet at bestemme, om kommunens kapitalformue skal holdes skadesløs for den omhandlede jordværdi ved, at menighedsrådet betaler en til arealets værdi svarende købesum, eller ved, at et til jordens værdi svarende beløb over højst 20 år tilbageføres til kapitalformuen over driften, d. v. s. gennem skatteudskrivningen.

Idet bemærkes, at nærværende ministerium kan tiltræde, at det omhandlede areal i overensstemmelse med menighedsrådets vedtagelse erhverves til brug ved kirkegårdens udvidelse, skal man sluttelig bemærke, at ministeriet herefter må have menighedsrådet henvist til at optage fornyet forhandling med byrådet om vilkårene for arealets erhvervelse.

Kirkeministeriets skriv. af 2 $\frac{1}{2}$ % 1953 (til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift) ang. **godkendelse af en nærmere angiven pensionslignende ordning for graveren ved en landsbykirke** (jevnf. foran for $\frac{1}{2}$ % 53).

Med henvisning til tidligere brevveksling, senest stiftsøvrighedens skrivelse af 31. marts 1953, vedrørende en af A. menighedsråd foreslået økonomisk ordning for graveren ved A. Kirke skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet intet finder at erindre imod det nu indsendte forslag, hvorefter der træffes følgende pensionslignende ordning:

Graveren ved A. Kirke indbetaler hver måned 5 pct. af sin grundløn, 5.800 kr., på en sparekassebog med A. sparekasse, og menighedsrådet tilskylder et tilsvarende beløb, der ligeledes indsættes på sparekassebogen. Efter graverens fratreden ved det fyldte 70. år får han af det opsparede beløb med påløbne renter udbetalt 100 kr. månedlig, indtil beløbet på sparekassebogen er forbrugt. Ved graverens død tilfalder det af ham indbetalte beløb med renter hans arvinger, medens den anden halvdel af beløbet, som udgør menighedsrådets indbetalinger med renter, tilfalder kirken.

Den således godkendte ordning må dog formentlig suppleres med den i det tidligere indsendte forslag optagne bestemmelse om, at graveren, dersom han fratræder sin stilling inden det fyldte 70. år, får udbetalt det af ham indbetalte beløb med renter.

Endelig bemærkes, at sparekassebogen naturligvis må forsynes med stiftsøvrighedens prohibitivpåtegning.

Kirkeministeriets skriv. af 1% 1953 (til stiftamtmanden og biskoppen over Aalborg stift) ang. et **andragende om, at der med henblik på en påtænkt nedlæggelse af en kirkegård i dennes vedtægt måtte optages en bestemmelse om, at der ikke måtte finde begravelse sted på kirkegården efter et bestemt angivet tidspunkt.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 25. marts 1953 hertil indsendt andragende har A. købstads menighedsråd anholdt om godkendelse af en af menighedsrådet med henblik på en påtænkt nedlæggelse af A. Søndre kirkegård truffen beslutning om, at der ikke må finde begravelse sted på nævnte kirkegård efter udløbet af året 1975.

Det fremgår af sagen, at der siden 1920 i kirkegårdens vedtægter har været optaget en bestemmelse om, at der ikke kan sælges nye gravsteder på Søndre kirkegård, og at der i de senere år kun er foretaget ganske få begravelser på denne kirkegård.

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at gravstedsejere ifølge bestemmelsen i § 25, stk. 2, i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. kan gøre krav på at bevare de dem tilhørende gravsteder udover den i kirkegårdsvedtægten fastsatte fredningstid, idet begæring herom skal imødekommes, når den i vedtægten herfor fastsatte betaling erlægges, ligesom de må antages at have adgang til at benytte gravstederne til begravelse, så længe gravstedsretten består.

(fortsættes)

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 8

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling D.

Bergens begravelsesvæsen, Norge.

Bygartneren i No, Norge.

Jubilæum

Den 2.1.1958 fejrede ved en stor fest kirkegårdsinspektør *Jens Gravesen* i Svendborg sit 40-års jubilæum for ansættelse ved denne bys kirkegårde og blev stærkt hyldet fra mange sider. Når vi ikke har kunnet meddele noget om dette jubilæum forud, er det fordi Gravesens beskedenhed bl. a. ytrede sig i et forbud imod al omtale. Vor skriftlige tak og hyldest kommer således bagud, men lad os alligevel minde om, at Gravesen i 1921 var medstifter af foreningen for kirkegårdskultur, — er det eneste af samme forenings bestyrelse fra denne tid, — har været medlem af Vore Kirkegårdes redaktionsudvalg siden 1926, — er formand i kirkegårdssektionen af fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri, — var primus motor i stiftelsen af foreningen af kirkegårdsinspektører m. v. og er nu denne forenings æresformand, — ja han har og har haft endnu flere tillidshverv, derunder også været menighedsrådsmedlem. Til vore mundtlige ønsker af den 2.1. føjes de skriftlige om, at han endnu i en årrække må kunne røgte sin gerning og være noget for kirkegårdskulturens fremme.

Udnævnelse

Til inspektør ved Københavns Assistens kirkegård er udnævnt den hidtidige overgartner, cand. hort. *Henry Nielsen*. Til lykke!

International konkurrence

om mindesmærke i Auschwitz er udskrevet. Afleveringsfrist 15/3 1958. Program til gennemsyn i danske arkitekters landsforbunds sekretariat, Bredgade 44, Københ. K. Program m. bilag kan rekvireres hos Comité International d'Auschwitz, Weigandhof 5, Wien X, Østrig.

På finansloven

Af de i finanslovsforslaget 1957/58 opførte poster kan formentlig i særlig grad de nedenævnte interessere vore læsere, — idet vi erindrings om, at det opførte er *forslag*, som der siden skal tages stilling til i folketinget.

Under prgf. 9 ministeriet for Grønland er for første gang opført et beløb til kirkegårde (kr. 40,000), og i en anmærkning hedder det, at en lang række kirkegårde i Grønland kræver betydelige vedligeholdelsesarbejder for at blive sat i sømmelig stand. Til absolut nødvendige dræningsarbejder og til nyindhegning af kirkegårdene vil der efter det nu foreliggende skøn medgå 200—250,000 kr., og der ønskes indtil disse arbejder er udført anvendt 40,000 kr. årligt. Landsrådet har i en telegrafisk henvendelse efter forhandlinger på landsrådsmødet i 1957 understreget nødvendigheden af de betydelige udgifter til istandsættelse af kirkegårdene.

Under prgf. 19 kirkeministeriet figurerer selskabet for kirkelig kunst med et tilskud på kr. 4,000, mens foreningen for kirkegårdskultur har 1,000. Til vedligeholdelse af tyske soldaters samt tyske og andre flygtnings grave i en fredningsperiode er foreslået kr. 14,397,—, og til vedligeholdelse af ikke-tyske flygtnings grave på Bispebjerg, Sundby og Vestre kirkegårde kr. 20,505,—. Til drift og vedligeholdelse af Mindelunden i Ryvangen kr. 63,000.

Under prgf. 21 forsvarsministeriet er ansat kr. 17,000 til vedligeholdelse af militære gravsteder og mindesmærker, og under prgf. 22 kr. 1600 til vedligeholdelse af gravsteder på de tidligere dansk-vestindiske øer.

Fra danske dagblade

1% Socialdem.: Brøndbyøster mhsr. vil købe 4 td. l. i nærheden af den nuv. kgd. til indretning af ny kgd.

2% Socialdem.: I morgen indvies kapel på Birkholm kgd. ved provst *Strunge* (jevnf. VK s. 66—68).

2% Silkeborg Avis: Udvalgt af Linå kgd. udliciteret og under fornøden approbation overdraget anlægsgartner *G. Knudsen*, Ry, til c. kr. 84,000, (havearkitekt *Johannes Tholle*).

1/10 Herning Folkebl.: Simmelkær kgd. er i sommer blevet reguleret af anlægsgt. *Johs. Jensen*, Asp.

2% Roskilde Tid.: Skovvejens kgd. i Ballerup udvides ved køb af jord for 90,000 kr.

4/10 Sydsjællands Venstrebl.: den nye kgd. med kapel i Næstved kommer til at koste kr. 8—900,000 (havearkitekterne *Boye & Preisler*).

5/10 Socialdem.: Den ny kgd. i Glostrup vil få en egenartet karakter med servitutter for mindesmærker, fællesgrav for kister m. m.

$\frac{1}{10}$ Socialdem.: Gladsaxe får areal til udv. af kgd. (havearkitekterne *Boye & Kiær*).

$\frac{1}{10}$ Ny Tid: Nørre-Sundby og Sundby-Hvorup kommuner er gået sammen om anlæg af centralkgd. til c. 30,000 gravsteder i Nr. Uttrup (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{3}{10}$ Berlingske Tid.: Billedhugger *Kvederis* arbejder på to symbolske skulpturer til Annexkgd. i Nakskov.

$\frac{1}{10}$ Socialdem.: Lyngby-Tårnbæk kommune har bevilget kr. 25,000 til nyt indgangsparti til centralkgd. og kr. 16,000 til en planteskole stds. (ark. *Iversen & Plum*).

$\frac{1}{10}$ Aftenbl.: Der ønskes kr. 75,000 bevilget af kommunen til udv. af Søllerød kgd.

$\frac{2}{10}$ Nordsjælland: Planer om kombination af kirke, kgd. og krematorium i Hillerød.

$\frac{2}{10}$ Berl. Aften: De Dødes Dag (*Buus Johansen*), om allehelgensdag.

$\frac{3}{10}$ Frit Folk: Hover kgd. er snart belagt, — ny kgd. påtænkt i Grejsdalen.

$\frac{3}{10}$ Vestkysten: Den ny kgd. i Varde klar inden et år (havearkitekt *S. A. S. Christiansen*, jevnf. VK. s. 73—77).

$\frac{2}{11}$ Demokraten: Udv. af Risskov kgd. påtrængende.

$\frac{5}{11}$ Vejle Amts Folkebl.: Hornstrup kgd. er udvidet.

$\frac{5}{11}$ Silkeborg Avis: Hørup kgd. er blevet reguleret (anlægsgt. *Bjerring*, Almtoft).

$\frac{6}{11}$ Vejle Amts Folkebl.: Der arbejdes med planer om en tredje kgd. i Brande.

$\frac{6}{11}$ Holbæk Amtstid.: Udv. af Jyderup kgd. koster kr. 85,000 (konsulent *Bækhoj*).

$\frac{8}{11}$ Venstres Folkebl.: Nordrup kgd. reguleres (konsulent *Bækhoj*).

$\frac{9}{11}$ Berl. Aften: Kk. Såby kgd. er udvidet (graver *Villy Vesthøve*).

$\frac{9}{11}$ Information: Der klages over forholdene ved Grønlands kgd. (jevnf. tillægss. 57).

$\frac{13}{11}$ Amtsbladet: Holstebro ny kgd. skal snarest anlægges ved Viborgvej (kommunegartner *Walbjørn Christensen*).

$\frac{14}{11}$ Fåborg Folketid.: Betydelig Udvidelse af Egense kgd. (insp. *J. Gravesen*).

$\frac{15}{11}$ Sjællands-Posten: Slagelse skal have ny kgd.

$\frac{16}{11}$ Holbæk Amtstid.: Fårevejle kgd. reguleret (kr. 24,000).

$\frac{17}{11}$ Vendsyssel Tid.: Tyske krigerkrave i Vendsyssel samles i Fr.havn.

$\frac{2}{12}$ Nordsjælland: Stor udv. af Tibirke kgd. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{5}{12}$ Jydske Tid: Brørup kgd. skal udvides med c. $\frac{1}{2}$ td. l. (kr. 5,500).

$\frac{8}{12}$ Fyns Socialdem.: Kgd. i Odense er nær det forbilledlige.

$\frac{1}{12}$ Roskilde Soc. Dem.: Karlslunde vil gennemføre kapel (arkitekt m.a.a. *Minor Plum Tholle*) og kgds. udv. (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{1}{12}$ Fr.borg Amts Avis: Asminderød kgd. skal udvides.

Fra norske dagblade

$\frac{1}{16}$ Farsunds Avis: Spind kgd. skal forskønnes.

$\frac{1}{16}$ Larvik Morgenavis: Urnelund og krematorium (hageark. *Kvam*, Tønsberg).

$\frac{2}{16}$ Porsgrunds Dagbl.: Tørmø kgd. skal utv. (byggartner *Thorleif Gundersen*).

$\frac{16}{16}$ Østlandets Bl.: Store forbedringer ved Kolbotn gravlund (kommunegt. *Ing. Netting*).

$\frac{18}{16}$ Akershus Amtstid.: Felles kgd. for Drøbak/Frogn?

$\frac{19}{16}$ Indre Akershus Bl.: Restaurering av Aurskog kgd. er snart fullført.

$\frac{19}{16}$ Kragerø Bl.: Bliir kgd. på Bråen nedlagt i år?

$\frac{19}{16}$ Moss Avis: Utv. av Svinndal kgd., utkast antat av stud. agric. *Kåre Nordal*.

$\frac{23}{16}$ Dagen: Kgdsvigsel i Gravdalspollen (ved provst *Th. Hovda*).

$\frac{5}{10}$ Adresseavisen: Utv. av Moholt kgd. (kr. 15,000).

$\frac{7}{10}$ Aftenposten: Kgdspøblemet i Oslo foran sin løsning, — der påtænkes erhvervet 250 mål areal ved Sognsvannet.

$\frac{18}{10}$ Rjukan Arbeiderbl.: Ytterligere kr. 5000 til Rjukan kgd. forskønn.

$\frac{2}{10}$ Sogningen: Tjugum kgd. skal utv.

$\frac{29}{10}$ Sunnmørsposten: Utv. av Flusund kgd. i Herøy.

$\frac{1}{11}$ Romsdalsposten: Behov for utv. av gravstedet ved Edøy kk.

$\frac{4}{11}$ Fr.stad Bl.: Den ny kgd. på østsiden ble innviet i går, — 600 gravpl. (byggartner *Stenseth*).

$\frac{1}{11}$ Bohusläningen: Ny kgd. i Svarteborg.

$\frac{9}{11}$ Helgelands Bl.: Ny kgd. på Tjøtta.

$\frac{9}{11}$ Larvik Morgenavis: Kgsplan fra 1921 realiseret i Stavern.

$\frac{9}{11}$ Fremtiden: Kgd. i Sande skal utv. mot kommunelokalet.

$\frac{12}{11}$ Aftenposten: Idekongkurrence om Alfaset kgd.

$\frac{13}{11}$ Vestfold: Omleggn. og modernisering af kgd. i Sandar.

$\frac{14}{11}$ Vestlandsnytt: Kommunen kjøper grunn til utv. av Flusund kgd.

$\frac{26}{11}$ Stjørdalingen: Utv. av kgd. i Meraker og Gudå.

$\frac{27}{11}$ Østlandets Blad: Drøbak mangler gravplasser.

$\frac{29}{11}$ Fjell-Ljom: Prekær plassmangel på Røros kgd.

$\frac{5}{12}$ Romdalsposten: Mangel på gravplass ved Eide kk.

$\frac{5}{12}$ Adresseavisen: Sula har ikke jord til begr.

Fra svenske dagblade

$\frac{9}{11}$ Kuriren: Svenneby kgd. indv. af kontraktprost W. Wallin. 1800 m², kr. 56,960 (arkitekt Axel Forsén, Göteborg, entreprenør Olsson).

$\frac{25}{9}$ Värmlands Folkbl.: Kgd. invigdes i Gillberga.

$\frac{28}{9}$ Arbetarbl.: Utv. av kgd. vid Tegeldmora kk indv. av f. d. ärkebiskop Erling Eidem.

$\frac{28}{9}$ Nya Verml. Tidn.: My kgd. i Nors indv. (trädgårdsark. S. Kaldén, jevnf. VK 18 s. 97—99).

$\frac{16}{10}$ Västerbotten Folkbl.: Hörnefors kgd. utv.

$\frac{23}{10}$ Arbetarbl.: Utv. av Järbo kgd. (kr. 17,000).

$\frac{21}{10}$ Nya Verml. Tidn.: Kyrkogårdsinvigning i Grums av biskop G. Borgenstierna (trädgårdsarkitekt S. Kaldén, jevnf. VK 18 s. 96—98).

$\frac{9}{12}$ Göteborgs Posten: Koster och Tjärnö i norra Bohusl. har fått nye kgd. invigd.

Fra tidsskrifterne

Arkitekten nr. 21. Jelling kongehøje (E. Dyggve).

A5 9. serie nr. 3, febr. 1957: Hvad er en kirke? Kirkebygningen og kulten, m. m.

Der Naturstein nr. 10: Das Grabmalschau in Köln. Weiteres aus der Grabmalschau ... Neue Bildhauerarb. von Franz Pechwitz. — Nr. 11: Die Tage der Totengedenkens im November. Handwerkliche Grabmale. Weder die hypermodernen Grabmalformen.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: Wertschätzung einer Friedhofspflanzung. Zur Tagung der Friedhofsgärtner. Friedhofsgärtnerische Fragen in der Diskussion. Unterhaltungskosten als Grundlag für die Gebühren. Neue Friedhofskapelle auf dem Stadtfriedhof in Pinneberg. Neun neue Ehrenstätten in Hessen. Soldatenfriedhof Bodendorf eingeweiht. — Nr. 10: In Ordnung, sagten viele Fachleute, als sie Dortmunds Hauptfriedhof besichtigten. Von der Grabgestaltung zum „Friedhof im Grün“ (Herbert Grünwald). Grabgestaltung auf dem Dortmunder Hauptfriedhof (Karl Schrön). Richtlinien für Grabpflege und Friedhofsarbeiten auf dem Dortmunder Hauptfriedhof. Rauchschäden an Pflanzen und ihre Auswirkungen (Strobel). Friedhofsgestaltung als Aufgabe des Garten- und Landschaftsarchitekten (Albert Eckert) m. m. — Nr. 11: Immer teilten Baum und Strauch den Schmerz des Menschen.

Dauerngräber. Über das Verpflanzen älterer Bäume (Jos. Brücken). Grünflächen einst und heute.

Historiske medd. om København. 4. r. V hefte 3—4: Minder fra jødekirkegården i Møllegade (Jul. Margolinsky).

Ignis nr. 10: Eldbegängelse och samhällsekonomi (Nils Grufman). Vilka begravningskostnader bör samhället betala? (Bertil Bagger-Sjöback). Utformning av krematoriets inre ur praktisk synspunkt (Kurt Jeanson). Stockholm har haft krematorium i 70 år. Krematorier som för närvarande äro under uppförande (Lohe). Meför eldbeg. ett nydanande på kyrkogårdskonstens område? (Ulla Bodorff). — Nr. 11: Det internationelle eldbeg-förbundet (N. Grufman). 1957 års internat. eldbeg-kongres. Vetlanda krematoriums återinvigning (Jules Ingelow). Om gravskrifter och epitafier (stenskrift) — (Agnes Grönqvist). — Nr. 12: Om upplysningsverksamhet for eldbeg. Om gravskrifter och epitafier (Agnes Grönqvist). Göteborg krematorium och dess konstnärlige utsmekning (Rolf Bergh). „Männinskans väg“ i Göteborg krematorium (Uno Lindberg).

Kriegsgräberfürsorge Aug/sept: Wir bringen Blumen für BODO. Wir helfen, Jugend im Einsatz für die Kriegstoten, m. m. — Nov.: Gemeinschaft des Leides. Das trauernde Elternpaar. Neue Ehrenstätten eingeweiht m. m.

Kunst und Stein Sondernr: Christliche Kunst (Walter Bernet). — Nov.: Grabsteine.

Landsbygraveren Nr. 3: Ferieordning (H. Olesen). „Sygdom“ i thujahækkene (Poul Hansen). — Nr. 4: Hyld, Elm. — Nr. 5: Vore regulativer (H. Olesen). Planter på kirkegården (Poul Hansen). — Nr. 6: Gravere og gartnere (J. B. Jensen). — Nr. 7: Efterløn (V. A. Dierks). Gravere contra Gartnere (H. L. Kanstrup Jensen). Gravere eller gartnere på vore landsbykirkegårde (Axel Bruun). Blomster og Knallerter (Frederik Pedersen). Klippetid (Hans Vind). — Nr. 8: Gartneruddannet contra andre (Peter Christensen m. fl.). — Nr. 10: Regulativerne (A. Haugegard Jensen) m. m.

Menighedsrådenes blad nr. 8: Dømt for hærværk på kirkegårdsmur. — Nr. 9: Træerne og kirkerne (T. C.). Kirkegården omkring kirken (T. C.). Særpærget kirkegård i Glostrup. Krematorium til $\frac{1}{2}$ mill. kr. i Fr.havn (af L. Teschl). — Nr. 10: Kirkegårdene er et kirke ligt anliggende. — Nr. 11: Skriftlig opgave på graverkursus i Hadsten (J. Exner).

Pharos nr. 4: The ethic of cremation (F. J. Edmond). Cremation in Denmark (N. J. Rald) m. m.

Stenmetz und Steinbildhauer nr. 10: Grabsteine. Kinder und Ausstellplätzen für Grabmale. — Nr. 11: Musterfriedhof Saar. Sinn und Form der Gedächtnismale unserer Zeit.

Stenhuggertidende nr. 5: Nye gravmonumenter (Carl Petersen).

Fra det faglige bogmarked

Gunnar Weibull: Gräsmattor. Lommeformat, 76 s., Ljus, Motala 1957. 4,75 sv. kr.

I forlaget *Ljus'* små håndbøger er fremkommet denne lille og pæne bog om græsplæner, — et emne som er mere og mere aktuelt på nordiske kirkegårde. Om frøblandinger siger bogen bl. a., at bortset fra plantegræsplæner er det ikke muligt at skabe nogen højklases græsområde uden at der må medgå ca. 15—20 % almindelig hvene deri. Mansavner stadig exakte oplysninger om græsset i forhold til gravstedernes og kirkegårdenes særlige krav, — hvem kommer med nyt herom? De gjorde erfaringer stammer fra forfatterens arbejde forskellige steder i Sverige.

Gunnar Martinsson: En bok om trädgårdar. 8°, 182 s., Albert Bonnier, Stockholm. Sv. kr. 32,—. Med undertitel: tomtval, idéritningar, trädgårdsdetaljer, — har den svenske havearkitekt her gjort en nydelig bog om havens anlæggelse. Den består dels af tekst, perspektiver og skizzer i sort samt nogle haveplaner i farve, alt på mat papir, dels af en del helsides fotografiske gengivelser på krideret papir, og foruden forfatterens nydelige (måske lidt for „korrekte“) tegninger rummer den planer også af nogle danske og andre udenlandske havearkitekter samt flere svenske. Det er en nydelse at studere den.

Alfred Reich: Gärten, die uns glücklich machen. 8°, 160 s., F. Bruckmann KG, München 1956. DM. 16,80.

Den meget produktive tyske havearkitekt har her serveret en rigt illustreret bog med undertitel: ideer, tilskyndende forslag, smukke billeder, — som er en ny og meget omarbejdet udgave af den i 1948 udgivne bog med anden titel. Han motiverer og forklarer bogen med, at gentagelse slå fast, — at meget kun er antydning, — at den er underholdende, — uden system og uden nogen recept på det exakte, og uden originale tanker. Derfor er den mere ræsonnerende end belærende, og det er en ny-

delse at blade den igennem. Der er også farvebilleder foruden adskillige helsides autoclicheer af havepartier, landskaber og planter i sommersol og sne.

Steen Eiler Rasmussen: Om at opleve arkitektur. 8°, 256 s., Gad, Kbh. 1957. Kr. 20,00.

Med sin nyeste bog har professor *Steen Eiler Rasmussen* ikke blot føjet et smukt led til sin række af bøger, men også givet et værdifuldt bidrag til spørgsmålet om at vurdere arkitektur, — hvilket (som han skriver det s. 246) ikke må ske som man bedømmer skolepræstationer, men som planteelskeren glæder sig over sine planter. Med allusioner til musik og skøjteløb, dans og bilkørsel, svaler og rytmer og meget, meget andet, samler han i sin rummelige favn arkitektur fra 4 verdensdele og utalte generationers skiftende krav og kår, der også har givet skiftende stilformer udtryk. Han formår ubesværet at skrive om museet i Fåborg, Peterskirken og den spanske trappe i Rom, papirhusenes berettigelse i Japan, brugsværdien af Thorvaldsens museums rum, farverne i Rungsted kommuneskole og lydsproget i filmen *Den tredje Mand*, og han kender som sin egen lomme *Falling Water* i Pennsylvania, le Corbusiers kirke i Ronchamps, Kaare Klints møbler og politigården i København og andet mere, som han dog ikke selv har bygget noget af. Hans karakteristiske lune finder man i valget af billedet af *Chr. IV* (alias *Johs. Meyer*) på cykle, men selvom dette billede lyser af anakronisme, synes man ikke (som det er anført), at det illustrerer nogen mangel på logik. Hans kritik og analyser er dejligt positive, og de vidner om forsøg på forståelse, — meget sjældent bliver det til noget fordømmende. Han siger, at bogen er skrevet, så at den kan læses af fjortenårige og også kunne forstås af de noget ældre aldersklasser. Selvom man ikke kan kapere alt, og selvom den vel nok burde læses kapitelvis for bedre at blive fordøjet, så har anmelderen ikke kunnet lægge den fra sig, men har måttet læse forord, tekst, billeder og efterord i eet stræk — og føler sig derefter som en forstående fjortenårig, — dog næppe fuldtud som „læderjakken“ på omslagets forside.

Gerd Krüssmann: Taschenbuch der Gehölzverwendung. Lommeformat, 132 s., Paul Parey, Berlin und Hamburg 1958. DM. 10,80.

I oktober 1957 (men påtrykt: 1958) udkom denne lille ting om anvendelse af planteskolernes træer, forfattet af dendrologen ved den botaniske have i Dortmund. Den er gjort meget kortfattet ved hjælp af en masse forskellige tegn, som forklarer planternes egenskaber, deres forhold til lys og jordbund, klima og

andet mere, og den vil utvivlsomt kunne være god til hjælp ved udarbejdelse af beplantningsplaner såvelsom til bedømmelse af brugbarheden af en plante, man ikke kender og står overfor i planteskolen.

Gerda Gollwitzer und Rudolf Oriner: Kinderspielplätze. 4°, 104 s., Callwey, München 1957. DM. 12,50.

Det er et udmærket skrift, som er udsendt som nr. 2 i det tyske selskab for havekunst og landskabspleje. Man har bl. a. ladet nogle børn tegne deres drømmesyn om ønskværdige børnelegepladser, og man har taget talrige eksempler med fra ind- og udland, derunder også danske børnelegepladser af forskellig art. Illustrationerne støtter på en udmærket måde teksten, og det hele har et tiltalende og smukt udseende, — det bedste der endnu er kommet om dette emne.

Kelvin Lindemann: Mens nattergalen synger. 8°, 196 s., Thaning & Appel, Kbh. 1957. Kr. 13,75.

Med undertitel: Betragtninger over livet i min have, — har den flittige havemand og forfatter udsendt denne hyggelige bog med erfaringer fra livet i haven, — dette i snævrere forstand især omfattende dyrelivet, hvad også titlen synes at tyde på. Men det forhindrer ikke, at han også beretter om græsplæner, stengårder og kompostbunker. Straks tror man, at det er have-satire a la *Capek*, men det går hurtigt over, for det er mere blandinger af praktiske råd, erfaringer og filosofien, hovedsagelig subjektivt og gjort i haven i Grønholt. En rar bog at være i selskab med.

Haven. Land og By. Redaktion: *B. Friis Nielsen*. 8°, 232 s. + 4 farvetavler. Det kgl. d. landhusholdningsselskab, Kbh. 1958. Kr. 18,00.

Med denne bog og dens noget abrupte titel har landhusholdningsselskabet fortsat sin glørværdige tradition med udgivelse af havebøger, og under redaktionens faste tag er emner og afsnit delt, så man næsten kun af stilen i sproget kan fornemme, hvem der af forfatterne *Bruun-Møller*, *P. Neergaard*, *Henrik Nielsen* og *C. Th. Sørensen* har skrevet hvad. Skønt sol og vind billedligt talt sikkert er søgt delt lige, skønnes dog haven på landet at have foresvævet forfatterne mere end den i byen. Og både til landboere og andre slags have dyrkere gives der et væld af gode råd, ikke mindst til begyndere i denne form for jorddyrkning og fritidsbeskæftigelse. En smuk bog i et smukt formål.

Friedhof und Grabmal. Jahrbuch 1956 der Arbeitsgemeinschaft für Friedhofsgestaltung. Lomformat, 20 s. + 8 s. billeder. Deutsche Friedhofskultur Verlag, Aachen 1957.

Med artikler om kunstnerret til gravmæler, personlighedspræg på sådanne, håndværksarbejde m. m. og med en del udmærkede fotografier af hovedsagelig nonfigurative gravmæler slutter denne årbog sig pænt til tidligere af samme art.

Resolutioner m. m. (fortsat fra tillægss. 56).

Ministeriet finder herefter ikke, at der er grundlag for med henblik på kirkegårdens senere nedlæggelse at indføje andre bestemmelser end den allerede forlængst trufne beslutning om, at der ikke sælges nye gravsteder på kirkegården.

Såfremt der herefter til sin tid, når spørgsmålet om kirkegårdens nedlæggelse bliver aktuelt, endnu måtte bestå gravstedsrettigheder på kirkegården, må man have menighedsrådet henvist til at træffe overenskomst med de pågældende gravstedsejere om sløjfning af de omhandlede gravsteder, jfr. § 29 i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde.

Kirkeministeriets skriv. af 1% 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift), hvorefter det ikke kan stilles som betingelse for et areals vederlagsfrie overdragelse til udvidelse af en kirkegård, at der tilsikres udensognsboende en videregående adgang til at blive begravet på kirkegården end den i den gældende lovgivning hjemlede.

I et mød hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 27. april 1953 her til indsendt andragende har Rørvig Sogns menighedsråd påny anholdt om ministeriets godkendelse af det hoslagt tilbagefølgende skøde, i henhold til hvilket „Foreningen til værn om Rørvig Sogns naturskønhed“ vederlagsfrit overdrager parcellerne matr. nr. 56 e og 57 d, Rørvig By og Sogn, til Rørvig Kirke til brug ved udvidelse af Rørvig kirkegård, idet menighedsrådet under hensyn til den i ministeriets skrivelser af 23. december 1952 og 25. marts 1953 udtalte betænkelighed ved bestemmelsen i skødet post 5*) har foreslået, at den nævnte post ændres til følgende affattelse:

*) I ovennævnte skrivelse af 25. marts 1953 udtalte kirkeministeriet bl. a., at ministeriet må fastholde sin tidligere i sagen trufne afgørelse, jfr. skrivelse herfra af 23. december 1952, hvorefter man ikke finder at kunne godkende den i skødet post 5 indeholdte bestemmelse om ændring af kirkegårdens vedtægt, idet den nævnte bestemmelse ville forpligte menighedsrådet til i ubegrænset omfang at udlægge gravpladser på kirkegården til udensogns boende, hvilket eventuelt kunne tænkes at medføre en fuldkommen overbelastning af kirkegården og navnlig også ville være lidet stemmende med den menighedsråds ved bestemmelsen i § 25, stk. 4, i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde tillagte dispositionsfrihed, hvorefter et menighedsråd vel kan — imod forhøjet betaling — men ikke skal tilstå udensogns boende adgang til at blive begravet på kirkegården.

„Rørvig Kirke forpligter sig til at forandre kirkegårdens regulativ således, at enhver, der står i den danske folkekirke, kan erhverve gravsted på kirkegården i levende live og mod en betaling, som fastsættes af kirkens menighedsråd, for så vidt Rørvig menighedsråd skønner, at pladshensyn tillader det.“

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet allerede under hensyn til de vanskeligheder, som vil melde sig, når en servitutmæssig bestemmelse af den heromhandlede art ved arealets overdragelse til menighedsrådet skulle tinglyses som en bestanddel af skødet, fremdeles ikke finder at kunne tiltræde den omspurgte post 5, hvis indhold efter den senest foretagne ændring iøvrigt ikke ses at kunne give de pågældende nogen bedre retsstilling med hensyn til erhvervelse af gravsteder på kirkegården, end det allerede er hjemlet ved bestemmelserne i loven og kirkegårdsvedtægten, hvorved endnu en gang bemærkes, at det under alle omstændigheder må være en forudsætning for, at udensogns boende kan erhverve gravplads på en kirkegård, at disse herfor udræder et højere beløb end sognets egne beboere.

Kirkeministeriets skriv. af 1 $\frac{3}{4}$ 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Lolland-Falsters stift) ang. en besværing fra en sognepræst over, at en sti gennem præstegårdshaven af sognets beboere benyttedes til færdsel fra og til kirken og kirkegården.

Kirkeministeriets skriv. af 2 $\frac{0}{4}$ 53 (til de kgl. bygningsinspektører) ang. adgang til forelæggelse af visse kirkegårdssager til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst.

Ministeriet finder anledning til herved at henlede hr. bygningsinspektørens opmærksomhed på, at ministeriet nu i medfør af bestemmelsen i § 8, stk. 2, i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 vil kunne forelægge sager angående anlæg af nye kirkegårde og kirkegårdsudvidelser samt forslag til ændring af bestående kirkegårdes anlæg til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst, når ministeriet skønner, at dette er påkrævet.

Det tilføjes, at det herefter vil være uforholdent, at der i sådanne sager, som måtte være forelagt Dem til erklæring, af Dem rettes henvendelse til nogen på dette område særlig sagkyndig.

Kirkeministeriets skriv. af 2 $\frac{2}{4}$ 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) ang. en besværing over, at et gravsted inden gravstedsrettens udløb var blevet sløjfet og den på gravstedet hensatte gravsten fjernet under hensyn til, at gravstedet ikke blev behørigt vedligeholdt, m. m.

I det med stiftsøvrighedens erklæring af 10. juni 1953 hertil tilbagefulgte andragende har fru N. N. besværet sig over, at hendes morfaders, O. O.'s gravsted på Fanefjord kirkegård er blevet sløjfet og den på gravstedet hensatte gravsten fjernet, uanset at det tidsrum, for hvilket retten til gravstedet er erhvervet, endnu ikke er udløbet.

Det fremgår af sagen, at gravstedsretten er erhvervet for tiden indtil 1959, men at menighedsrådet, da gravstedet ikke blev behørigt vedligeholdt, har ment sig berettiget til i henhold til § 21, stk. 6 og stk. 7, i den i genpart hoslagt tilbagefølgende vedtægt for kirkegården at sløjfe gravstedet og bortskaffe det på gravstedet hensatte mindesmærke.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at menighedsrådet har været uberettiget til at nedlægge det pågældende gravsted forinden udløbet af det tidsrum, for hvilket gravstedsretten var erhvervet. Man henviser i denne forbindelse til bestemmelsen i § 5, stk. 4, i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde, hvori det er anført, at gravstedet, såfremt bestemmelserne for dets vedligeholdelse ikke overholdes, eventuelt efter forudgået varsel til gravstedssejeren kan „sløjfes“ og derefter enten tilplantes eller tilsås med græs eller gruslægges, hvorimod gravstedet ikke må tages i brug inden gravstedsrettens udløb.

Såfremt vedligeholdelsen af gravstedet ikke har været tilfredsstillende, har menighedsrådet derfor i det foreliggende tilfælde været berettiget til at lade gravstedet tilsås med græs eller udlægge med grus, men ikke til at nedlægge det, jfr. foran. I særdeleshed har menighedsrådet været uberettiget til at disponere over det på gravstedet henstående mindesmærke, idet vedtægtens bestemmelse om, at de på et gravsted anbragte mindesmærker tilfalder kirken i tilfælde af gravstedets „sløjfning“, må forstås således, at dette kun gælder, når et gravsted hjemfalder ved udløbet af den tid, for hvilken det er erhvervet, uden at der er betalt for fornyelsen af samme over en ny periode.

Ministeriet må herefter meget beklage den anvendte fremgangsmåde i det foreliggende tilfælde og skal anmode stiftsøvrigheden om at ville pålægge menighedsrådet påny at stille gravstedet til rådighed for den pågældende familie samt såvidt muligt at retablere tilstanden, forsåvidt angår det i sin tid på gravstedet anbragte mindesmærke.

— — — — —
Kirkeministeriets skriv. af 2 $\frac{7}{4}$ 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Haderslev stift)

om, hvorvidt en inskription på en gravsten måtte karakteriseres som upassende.

I det med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 2. juli 1953 hertil tilbagefulgte andragende har landetsretssagfører N. N., København, som sagfører for husejer O. O. oplyst, at husejer O. O. på sin afdøde hustrus grav på A. kirkegård har anbragt en sten med sålydende inskription: „Bye-bye Mitta — sleep in peace“, og at husejer O. O. fra provstiudvalget har modtaget meddelelse om, at denne inskription ikke kan tillades, da den af provstiudvalget må karakteriseres som upassende, i hvilken forbindelse provstiudvalget har henvist til punkt 5 i vedtægten for A. kirkegård.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet bl. a. under hensyn til, at husejer O. O., der sammen med sin hustru har tilbragt en lang årrække i U.S.A., ifølge det oplyste anvendte hilsenen „bye-bye“, hver gang han tog afsked med sin hustru — ligesom dette udtryk jo også anvendes regelmæssigt i den engelsktalende verden, omtrent svarende til det danske farvel — ikke for sit vedkommende finder, at den omhandlede inskription kan kaldes upassende, og at man derfor ikke mener, den bør forbydes.

Kirkeministeriets skriv. af 1/8 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) ang. **anbringelsen af kirken tilhørende kapitaler, som er henlagt til vedligeholdelse af gravsteder på kirkegården.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 19. juni 1953 hertil indsendt andragende har Jystrup og Valsøllille menighedsråd anholdt om tilladelse til at bibeholde den hidtidige ordning, hvorefter kapitaler, der hensættes til vedligeholdelse af gravsteder på Jystrup og Valsøllille kirkegårde, indsættes på bankbøger, der beror hos menighedsrådene.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det som almindelig regel gælder, at kirken tilhørende kapitaler, der er henlagt til vedligeholdelse af gravsteder, vil være at indbetale til stiftsmidlerne til forrentning til fordel for kirken, men at ministeriet på derom i det enkelte tilfælde fremsat andragende, når særlige forhold taler derfor, vil være sindet at tage under overvejelse at meddele tilladelse til, at vedligeholdelseskapitalen indsættes i et privat pengeinstitut på vilkår, at den pågældende kontrabog med dette institut forsynes med stiftsøvrighedens

forbudspåtegning, jfr. kgl. anordning af 20. april 1953 § 23, stk. 2.

Efter den anledning, sagen dertil giver, tilføjes, at man med stiftsøvrigheden er enig i, at bestemmelsen i § 24 i vedtægterne for Jystrup og Valsøllille kirkegårde må opretholdes uændret, således at der intet udstreges og den foreslåede tilføjelse udgår.

Kirkeministeriets skriv. af 13/8 53 (til Frederiksberg kommunes tekniske forvaltning) ang. **afslag på et andragende om tilladelse til at anbringe nogle lysmaster i muren omkring Solbjerg kirkegård.**

Kirkeministeriets skriv. af 3/8 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Ribe stift) om, at **hele vederlaget for gravsteders erhvervelse eller fornyelse for flere end een fredningsperiode skal oplægges blandt kirkens midler, samt om sikring af gravstedernes vedligeholdelse indenfor det tidsrum, for hvilket gravstedsretten er erhvervet.**

I skrivelse af 21. juli 1953 har stiftsøvrigheden forelagt ministeriet forskellige spørgsmål i forbindelse med fornyelsen af 3 familier A. tilhørende gravsteder på B. kirkegård.

Af sagen fremgår det, at der mellem menighedsrådet og gravstedsejerne er truffet aftale om fornyelse af de omhandlede gravsteder for en periode af 100 år, regnet fra den nuværende fredningsperiodes udløb i 1960, mod erlæggelse af et vederlag af ialt 1.266 kr. Beløbet er af gravstedsejerne betalt til menighedsrådet, der heraf har indbetalt 886 kr. til stiftsøvrigheden, medens restbeløbet som vedrørende første fredningsperiode efter fornyelsen er indgået i kirkens kasse.

Det er endvidere oplyst, at der med hensyn til vedligeholdelsen af gravstederne, der ialt dækker et areal af 120 m², ikke har kunnet opnås enighed mellem menighedsrådet og gravstedsejerne, idet disse ikke har villet gå ind på at betale det af menighedsrådet fordrede vederlag af 300 kr. årlig eller kapitaliseret ca. 7.000 kr. for kirkens overtagelse af vedligeholdelsen. I stedet har gravstedsejerne ladet indsatte et beløb af 3.000 kr. i B. Sogns Sparekasse, således at renterne af denne kapital skal anvendes til gravstedernes vedligeholdelse.

Ved sagens forelæggelse for ministeriet har stiftsøvrigheden rejst spørgsmålet om, hvorvidt menighedsrådet ved at tilbageholde den del af vederlaget, der vedrører den første fredningsperiode efter fornyelsen, kan anses at have handlet i overensstemmelse med bestemmelsen i § 25, stk. 6, i lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde, jfr. be-

kendtgørelse af 23. juli 1947, hvorefter al betaling, der erlægges for erhvervelse af gravsteder for flere end een fredningsperiode, skal oplægges blandt kirkens midler.

Stiftsøvrigheden har endvidere udtalt, at den trufne ordning med hensyn til gravstedernes vedligeholdelse formentlig ikke kan betragtes som tilfredsstillende, men at der bør søges tilvejebragt en ordning, hvorefter kirken overtager vedligeholdelsespligten mod et af stiftsøvrigheden fastsat vederlag.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at bestemmelsen i fornævnte § 25, stk. 6, må forstås således, at *hele* vederlaget for erhvervelse eller fornyelse af gravsteder for flere fredningsperioder skal oplægges blandt kirkens midler. Menighedsrådet har således ikke været berettiget til at tilbageholde en del af vederlaget, hvorfor det tilbageholdte beløb må indbetales til stiftsøvrigheden.

Med hensyn til gravstedernes fornyelse bemærkes, at gravstedsejerne ifølge loven kun har krav på fornyelse for een fredningsperiode ad gangen, og at menighedsrådet derfor kunne have stillet det som vilkår for fornyelsen af gravstederne for mere end een periode, at der blev indbetalt et beløb til kirken for dennes overtagelse af vedligeholdelsespligten eller truffet anden for kirken tilfredsstillende ordning til sikring af vedligeholdelsen indenfor hele det tidsrum, for hvilket gravstedsretten er fornyet.

Da fornyelsen imidlertid nu har fundet sted, uden at et sådant vilkår er stillet, må det have sit forblivende ved den trufne ordning, i alt fald så længe gravstederne vedligeholdes forsvarligt. Det bør dog foreholdes gravstedsejerne, at såfremt den hensatte kapital med tiden skulle vise sig utilstrækkelig, må familien drage omsorg for vedligeholdelsen på anden måde, idet kirken *ikke* har påtaget sig nogen forpligtelse med hensyn til vedligeholdelsen. Som følge heraf vil gravstederne kunne ryddeliggøres og besås med græs eller gruslægges, såfremt de ikke vedligeholdes sømmeligt, jfr. fornævnte lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde § 23, stk. 2.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{1}{10}$ 53 (til direktøren for nationalmuseet) ang. **ejendomsretten til Maarup Kirke og omliggende kirkegård.**

Efter at ministeriet i skrivelse af 28. august 1952 havde godkendt, at Maarup kirke og om-

liggende kirkegård i Aalborg stift henlægges under nationalmuseets bestyrelse som et fredet mindesmærke, således at de med kirkens og kirkegårdens fremtidige vedligeholdelse forbundne udgifter afholdes af nationalmuseet, har museet i skrivelse af 16. september 1953 forespurgt, om ministeriets skrivelse er at opfatte således, at nationalmuseet har overtaget ejendomsretten over den omhandlede kirke og kirkegård.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriets skrivelse af 28. august 1952 er at forstå således, at ejendomsretten til Maarup kirke og omliggende kirkegård i henhold til skrivelsen er overgået til nationalmuseet med de i skrivelsen indeholdte reservationer.

Det tilføjes, at såfremt der måtte blive spørgsmål om en eventuel flytning af kirken, må sådan ikke finde sted uden kirkeministeriets samtykke.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{5}{10}$ 53 (til biskoppen over Københavns stift) ang. **udgiften ved udgivelsen af et „sangblad“ til uddeling ved de på Allehelgens søndag afholdte særlige gudstjenester i kapellerne på de københavnske og frederiksbjergske kirkegårde.**

I skrivelse af 7. september 1953 har Deres Højærværdighed oplyst, at der ved de på Allehelgens søndag afholdte særlige gudstjenester i kapellerne på de københavnske og frederiksbjergske kirkegårde samt i kirker, der ligger på kirkegårde, hidtil har været uddelt et af „Menighedsforbundet“ bekostet sangblad.

Med henvisning til, at „Menighedsforbundet“ sidste vinter ophørte med at eksistere, og at man således står uden midler til dækning af udgifterne ved udgivelsen af nævnte sangblad, har De derhos anmodet ministeriet om at være behjælpelig med at finde en udvej til dækning af de omhandlede udgifter, der beløber sig til ca. 300 kr. årlig.

Således foranlediget skal man meddele, at ministeriet kan bifalde, at udgiften til udgivelsen af det ommeldte sangblad udredes som en fællesudgift indenfor det anførte beløb af 300 kr. af ligningen til de københavnske selvejende kirker.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{9}{11}$ 53 (til stiftsamtmanden og biskoppen over Roskilde stift) ang. **den i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 22, stk. 1, omhandlede kirkegårdsprotokol, dens førelse og udgiften herved m. m. Se VK. XVIII tillægss. 21.**

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 9

Foreningen for Kirkegårdskultur

Årsmøde

Foreningen for Kirkegårdskultur afholder årsmøde onsdag den 18. juni 1958 på „Højskolehotellet“ i Randers.

Generalforsamlingen åbnes kl. 9,30.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent.
2. Aflæggelse af beretning.
3. Fremlæggelse af det reviderede regnskab.
4. Fremlæggelse af virksomhedsplan.
5. Fremlæggelse af budget.
6. Beretning fra redaktøren.
7. Valg til redaktionsudvalget. På valg er stiftsprovst Carl Bay og havearkitekt Johannes Tholle.
8. Valg af 5 bestyrelsesmedlemmer. På valg er menighedsrådsformand, overlærer Steen Steensen Blicher, stenhuggermester Karl Hansen Glem, kirkegårdsinspektør Jens Gravesen, arkitekt Marius Pedersen og kirkegårdsinspektør Volmer Rud Nielsen.
9. Valg af 2 revisorer og 1 revisorsuppleant.
10. Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling.
11. Eventuelt.

Efter generalforsamlingen vil provst J. Exner kl. ca. 11 holde et foredrag om emnet „Den kongelige anordning om kirkegårde og dens æstetiske betydning“.

Der spises frokost på hotellet kl. ca. 12,30, hvorefter der i rutebiler køres til såvel købstads- som landsbykirkegårde under provst J. Exners ledelse.

8. april 1958.

CARL BAY

/ Volmer Rud Nielsen.

Årsregnskab 1. april 1957—31. marts 1958

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1957 ..	982,21
Kontingenter	8.130,27

Tilskud:

Kirkeministeriet	1.000,00	
Landbrugslotteriet	1.000,00	2.000,00
Renter		41,68
		<u>11.154,16</u>

Udgifter:

Kontorudgifter	1.161,11
Vore Kirkegårde	5.874,91
Møder og foredrag	3.173,17
Diverse	240,15

Kassebeholdning pr. 31. marts 1958	704,82
	<u>11.154,16</u>

Horsens, den 2. april 1958.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Vestre kirkegård, København, d. ¼ 1958.

Viktor Grebe. Falmer Nielsen.

Foreningen for kirkegårdskulturs forlag

Årsregnskab 1. april 1957—31. marts 1958

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 1. april 1957 ..	2.349,23
Protokoller	722,65
Gravstedsbreve	370,65

3.442,53

Udgifter:

Vedtægter og småskrifter	200,65
Kontorudgifter	1.231,00
Kassebeholdning pr. 31. marts 1958	2.010,88

3.442,53

Horsens, den 2. april 1958.

Volmer Rud Nielsen.

Regnskabet er gennemgået efter kassebog og bilag, og der er intet fundet at bemærke.

Vestre kirkegård, København, d. ¼ 1958.

Viktor Grebe. Falmer Nielsen.

Nye medlemmer

Avdeling A.

Christians sogns menighedsråd, Sønderborg.

Avdeling C.

Kirkegårdsgraver Henry Christiansen, Floras vej 15, Glostrup.

Kirkegårdsgraver C. Bundgaard Olsen, Grindsted.

Avdeling D.

Firma Kristian J. Braathen, Mjølndalen, Norge.

Gravlundsforstanderen, Frederikstad, Norge.

Oppland landbrukselskab, Gjøvik, Norge.

Lillestrøm parkvæsen, Lillestrøm, Norge.

Kyrkogårdsföreståndaren, Kalmar, Sverige.

Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri

I fællesrådets kirkegårdssektion er vor forening repræsenteret ved havearkitekt *Johannes Tholle* (dette blads redaktør og iøvrigt fællesrådets initiativrige formand) og inspektør *Hans Rønø* (Roskilde); kirkegårdsinspektørforeningen er repræsenteret ved inspektør *Jens Gravesen* (Svendborg), sektionens formand, og inspektør *O. Raahauge-Askegaard* (Odense). Endelig er Dansk Gartnerforbund repræsenteret ved forbundskasserer *Rosenberg Jensen*.

Forud for fællesrådets årsmøde den 28. januar d. å. holdt kirkegårdssektionen møde. Formanden havde meldt afbud, og i hans sted ledede næstformanden, inspektør Raahauge-Askegaard, mødet.

Det oplystes, at sektionen vanskeligt havde kunnet tage noget initiativ på området, så længe det af provst *Exner* nedsatte kirkegårdsudvalg ikke havde afsluttet sit arbejde; men en betænkning herfra forelå nu i manuskript, klar til trykning, når billedmaterialet var i orden.

Det var tanken, at betænkningen skulle blive udgivet på *Foreningen for Kirkegårds-kulturs* forlag og tilstillet samtlige menighedsråd m. v. Udgifterne til bogen var anslået til 10.000 kr., hvoraf „Foreningen for Kirkegårds-kultur“, som særlig interesseret i udgivelsen, havde lovet at betale de 3000. Restbeløbet søger man fremskaffet ved henvendelse til forskellige fonds og legater. Salgsmulighederne for en sådan bog, hvis indhold var rene betragtninger over kirkegårdens form og væsen (et kirkeligt anliggende) måtte ifølge sagens natur blive meget små.

Hans Rønø.

Redskabsdag på Hindsgavl

Foreningen af kirkegårdsinspektører m. m. i Danmark afholdt årsmøde 1957 på Hindsgavl ved Middelfart i dagene 1.—4. september og havde herunder gennem annoncer indbudt fabrikanter og forhandlere af maskiner og redskaber til brug på kirkegårde til at udstille og demonstrere deres fabrikata på en redskabsdag.

Denne redskabsdag fik særlig interesse ved at være en specialudstilling omfattende netop de ting, som vi har eller kan få brug for på kirkegårdene, hvorved man undgik den forvirrende blanding af varer, der kun har periferisk eller ingen interesse i denne forbindelse.

Udstillingen var af bestyrelsen arrangeret ved kirkegårdsinspektør *Jens Haumann*, som ved sin joviale, myndige optræden fik alt til at forløbe eksemplarisk.

Efter indbydelse var mødt en del stads- og kommunegartnere, hvorved det samlede deltagertal lå omkring 80 stk.

18 firmaer var repræsenteret med traktorer til jordbehandling, kørsel, fejning, snerydning m. m., græsklippere, hækklippemaskiner samt tilbehør som bænke, stiger, småværktøj, nummerskilte m. m.

Særlig opmærksomhed vækker traktorer i 2—10 hk. klassen, idet den enkelte kirkegårdsleder efter nøje opgørelse af sit behov er i stand til at vælge den traktortype, som i størrelse og kraftydelse bedst dækker netop hans arbejdsområde.

Kirkegårde på indtil ca. 10 ha. vil i almindelighed klare sig med en eller to mindre traktorer. Kirkegårdslederne er ofte i den vildfarelse, at en „universal“-traktor kan bruges til alt forefaldende arbejde. Det skal heller ikke bestrides, at fabrikanterne har bestræbt sig på at fremstille og sælge tilbehør for ethvert tænkeligt arbejde, men der er grund til at påpege, at enhver maskine er bygget til et specielt arbejdsområde og kun indenfor dette arbejder den rationelt.

Man kan f. eks. ikke feje tilfredsstillende med traktorer under 6—7 hk. og ikke pløje med under 10—11 hk. Det kan nok lade sig gøre, men arbejdsbredden og -hastigheden bliver for ringe. På den anden side kan små maskiner præstere fint transportarbejde.

Kørsel og fejning blev vist på den store gårdsplads. Bag avlsbygningerne vistes pløjning og fræsning. Også ved denne lejlighed lod firmaerne deres maskiner forevise af folk uden praktisk kendskab til jordbehandling. Forevisningen fik derigennem for ringe værdi.

På plænen i Hindsgavls smukke park vistes store og små græsklippere i blanding. Klippere med vandret roterende knive synes at tiltvinge sig øget interesse.

En ulempe som nedtromling af græsset i hjulbaner er man endnu ikke kommet helt af med. For brugeren må konstruktionsprincippet dog forekomme så ligetil: først skåret, så hjulet.

Klippere med fast sæde vinder frem. Værdien af tromling kan diskuteres, men kan undtagelsesvis være nødvendig.

Ved hovedbygningen viste GAR-TEK letmetaltstiger, tremmebænke og eloxerede skilte. Sv. Aa. Rasmussen viste Silkeborgbænken.

Af de udstillede fabrikata bemærkedes:

Lille, 2-hj. traktor: Steffensens Frøhandel.

Mellemstore, 2-hj. traktorer: Avnsø, Haagen-sen, Herning Autohandel, Laigaard, Lønhart, Wulff & Søn.

Plæneklippere: Avnsø, Gudenå, Haagen-sen,

Herning Autohandel, Laigaard, Lønhart, Olrik, Sv. Aa. Rasmussen, Wulff & Søn.

4-hj. dieseltraktor: Wulff & Søn.

Hæklippemaskiner: Herning Autohandel, Holger Nielsen, Olrik, Martin Petersen.

Bænke: GAR-TEK, Nielsen Holsts Eftf., Sv. Aa. Rasmussen.

Skilte: Forza, GAR-TEK.

En sammenlignende kvalitetsbedømmelse ligger uden for denne artikels rammer. Afvigelserne i maskinernes konstruktion og arbejdsområde er store, men er det ikke netop styrken i forevisningen? Man lærer heraf, at kravet til køberens egen vurderingsevne forøges betydeligt.

Det var en redskabsdag, som den indbydende forening og de udstillende firmaer havde ære og glæde af, og som af de mødte blev omfattet med megen interesse.

Aage Fich.

P. s. Der henvises til annoncerne fra en del af de udstillende firmaer på heftets omslagsider. Red.s anm.

Udnævnelse

Til inspektør efter *H. M. Jelle*, der avgår fra stillingen ved Frederiksberg Ældre kirkegård, er udnævnt assistent *Poul Olsen*, som i flere perioder (sidst siden 1949) har været ansat ved Frederiksberg begravelsesvæsen. Tillykke!

Efter inspektør ved Ålborg kirkegårde *A. Mansfeld Gieses* avgang er med titel af kirkegårdsforvalter fra 1/4 58 ansat den 55-årige overgartner *Bæk Albert Poulsen*, som i en årrække har været ansat ved byens kommunale lystanlæg. Til mer lykke!

Dermed ændres administrationen af kirkegårdene, idet denne flyttes til byens administration, og forvalteren skal kun ha med den gartneriske og arbejdsmæssige ledelse af kirkegårdene at gøre.

Fra danske dagblade

²⁰/₁₂ Demokraten: Malling kgd. skal udvides (inspektør *V. Rud. Nielsen*).

²³/₁₂ Roskilde Tid.: Der er indrettet urnehaver på St. Ibs kgd. i Roskilde (havearkitekt *Johannes Tholle*).

³⁰/₁₂ Sorø Amtstid.: St. Mikkel's kgd. i Slagelse skal udvides.

⁵/₁ 1958 Berl. Tid.: Esbjerg avviser igen tanken om centralkgd. for tyske krigsgrave.

⁹/₁ Nordsjælland: Man kan nu gå i gang med den ny kgd. i Hillerød (ark. *Brüel & Hansen*).

¹⁰/₁ Extrabl.: Flere og flere byer imod tyske centralkgd.

¹⁴/₁ Berl. Aften: Om at følge og bære (kronik: *Henrik Juul Hansen*).

¹³/₁ Vejle Amts Folkebl.: Planer om krematorium i Vejle.

¹⁴/₁ Berl. Tid.: Plan om at samle tyske soldatergr. i Flensborg.

¹⁵/₁ Berl. Aften: Om at fly lig til jorde (*E. Kyhn*).

¹⁹/₁ Berl. Aften: Når der skal være begravelse (*Paul Nedergaard*).

¹⁸/₁: Jydske Tid.: De tyske grave på Kolding Søndre kgd.

²²/₁ Randers Amts Avis: Vejlbj kgd. har købt areal for udv. af kgd. (kr. 33,000).

²³/₁ Viborg Stifts Folkebl.: To forslag til kgds.-ordning i Viborg i forb. med ny inspektør.

²⁸/₁ Viborg Amts Soc.-Dem.: Nyt forslag om kgd. i Viborg.

²⁸/₁ Soc.-Dem.: Den ny kgd. i Brøndbyøster sikret ved køb af 4 td. l. (insp. *Sv. Hansen*).

²⁹/₁ Berl. Tid.: Koldings nej til tysk kgd.

¹/₂ Viborg Amts Soc.-Dem.: kgdssagen i Viborg atter udsat.

¹¹/₂ Vestjyden: Jerne kgd. udv. med 2000 gravpladser.

¹²/₂ Soc.-Dem.: Ny kgd. og kapel i Hvidovre.

¹³/₂ Vendsyssels Tid.: Bangsbostrand kgds-projekt i landvæsenskommission (havearkitekt *Arevad-Jacobsen*).

¹⁴/₂ Morsø Folkebl.: Ny udv. af Nykøbing J. kgd.

²¹/₂ Aalb. Stiftst.: Ca. 2000 flere tyske gravsteder i Ålborg.

²²/₂ Nordsjælland: Der afholdes licitation over kgd. på Skansebakken i Hillerød.

²⁵/₂ Skive Folkebl.: Skive byråd skænker c. 2 ha af Egeris jorder til kgd. ved Brårup kk.

³/₃ Vordingb. Dagbl.: Når Kalvehave-banen nedlægges, bør arealerne udlægges til kgd. i Vordingborg.

⁷/₃ Morsø Soc.-Dem.: Ejerslev kgd. udv. med c. 1800 m².

¹¹/₃ Nordsjælland: Ved licitationen over ny kgd. i Hillerød indkom 21 tilbud, og det laveste er c. 100,000 kr. billigere end kalkulationen.

Fra norske dagblade

¹²/₁₂ Verdens Gang: Stil og diskretion på Alfaset (tyskerkgd.).

¹⁴/₁₂ Bergens Tid.: Gravpl. ved Seim kk. skal utv.

²¹/₁₂ Sandefjord Bl.: Gammel skik at gravene skal ligge øst—vest.

²⁷/₁₂ Romsdalsposten: Kgd.-spørgsm. i Edøy-Innsmøla.

³⁰/₁₂ Molde Folkebl.: Kgd. i Bud vert utvida.

³/₁ 1958 Akersposten: Norske billedhuggere vil

nyskape våre kgd. — hvis publikum lar dem få lov.

¹¹/₄ Dagbladet: Tyskernes krigsmonument på Alfaset en studie i styggheit.

²³/₄ Tidens Krav: 6000 kr. til arb. på kgd. i Øre.

²³/₄ Stavangern: Blir kgd. på Tjensvoll 50 dekar?

²⁸/₄ Hyllestad vedtok utv. av Bø kgd.

³¹/₃ Porsgrunn Dagbl.: Kgdsplan for Nenset (fylkesgt. *Knut Foss*).

¹/₂ Hagesunds Dagbl.: Utv. av kgd. på Ænes (kommuneing. *Fleten*).

¹²/₂ Glåmdalen: Utv. av Strøm kgd.

¹⁴/₂ Sogn og Fjordane: No skal Tjugum kgd. utv. (hagearkitekt *Karen Reistad*).

¹⁸/₂ Drammens Tid.: Sande kgd. vil bli utvidet.

²¹/₂ Sogningen: Kgds-konsulenten vil ha gravplassen i Balestrand.

²⁶/₂ Fjell-Ljom: Det haster med utv. af kgd. i Røros.

Fra svenske dagblade

³¹/₁₂ Nya Verml. Tidn.: Karlstad kyrkog. (*Mats Ronge*).

⁵/₂ 1958: Göteborg Handels- och Sjöfartstidn.: Flygbullret hindrar kgds-planarna i Göteborg.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 2: Zwei Grabmäler in Düsseldorf von *Fritz Peretti*. — Nr. 3: Bei Echten Schweden platten und „falschem“ Granit (kgd. i Göteborg og Stockholm).

Deutsche Friedhofskultur nr. 12: Zwei Friedhöfe, die uns einiges zu sagen wussten. Friedhofsgestaltung im Blickfeld der Unterhaltungskosten (*Hermann Becker*). „Grabmal oder Fabrikstein“? Die Gemeinde legt einen neuen Friedhof an. Die alten bäuerlichen Friedhöfe in Osterreich. — Nr. 1: Es weint der Baum — es weint der Raum. Geschminkte Kränzle. Die Pflanzensymbolik des Friedhofes! Grabmal-musterschauen in Mainz (*R. Karl Meszner*). Aufgaben und Ziel einer Musterfriedhofsschau am Beispiel Köln. Ein Urteil, aus dem man lernten sollte. Störung der Begräbnisfeierlichkeit. Nachrichten von unsere Soldatenfriedhöfen. — Nr. 2: Der Ehrenfriedhof. Friedhofsverwaltung und Friedhofsgärtner. Gemeinsames Wirken von Friedhofsverwaltung und Friedhofsgärtnern (*Hans Holtmann*), m. m.

Friedhof und Denkmal nr. 9/10: Friedhofsbeispiele auf der Bundesgartenschau (*Boehlke*). Der neuzetliche Friedhof mit seinen Problemen (*V. Calles*). Du willst ein Grabmal in Auftrag geben *H. Calleen*. — Nr. 12: Totengedenktage (*Boehlke*). Das Kriegsgräberfeld in Daverden (*U. Bahrs*). Ländliche Friedhofspraxis (*U.*

Wehrkamp). Das Grabmal, Prüfstein des Glaubens (*R. Schmidt*). Die Abnehmen einer Totenmaske. — Nr. 12: Reiseeindrücke (*P. Schönrock*). Ein schönes Doppelerlebnis auf einem Steiermärker Friedhof (*Lindner*). Grabmal und monumentale Schrift. — Eckert-Steinbrenner nr. 1/2: Du und Dein Friedhof (*Boehlke*). AFD-Wanderscau Ehren- und Mahnmale. Friedhof Wanderscau Ehren und Mahnmale. Friedhof und Grabmal (*A. Späte*).

Garten und Landschaft nr. 2: Ehrenstätte für Kriegsoffer auf dem Friedhof in Aumund bei Bremen (*Helmuth Lehmkuhl*). — Nr. 3: Zur Grabmalordnung.

Havekunst nr. 2: Hillerød kirkegård og Skansebakke (*Brüel og Hansen*). Ny kyrkogård i Umeå (*Walter Bauer*).

Ignis nr. 1: Om gravskrifter och epitaphier (fortsat, *Agnes Grönqvist*). Hur många krematorier finns det? m. m. — Nr. 2: Spridande av aska. Eldbeg. rörelsen i Schweiz. Narviks krematorium. — Nr. 3: Karlstads krematorium 20 år (*Jacob Gerremo*). Kyrkan och eldbeg. En urlund i Umeå (*Walter Bauer*). Förslaget till krematorium i Huddinge (*Hjalmar Söderström*). Wien har 46 begravningsplatser.

Kriegsgräberfürsorge nr. 8: Gräber unter dem Weihnachtsstern (*Karl Weiland*). Jeder ist allein gefallen. Bewahrt der Welt den Frieden! Grenznahes Mahnmal des Friedens, m. m. — Nr. 1 1958: Kriegsgräber-abkommen mit Italien trat in Kraft. Blüten in Gottes Wind. Friedhof der begrabenen hoffnung. So ruhen unsere Gefallenen in Osterreich.

Landsbygraveren nr. 2: Vedligeholdelse af gravsteder (*H. Olesen*). Ærbødighed (*Hans Vind*). Tyske ligflytninger (*Th. Egebæk*).

Landscape III 1: Cemetery and the park „Skansebakken“, Hillerød (*Sv. Hansen*).

Norsk Hagetidend: Södra begravningsplatsen. De 100,000 dödes skog (Stockholm, *H. Stene Dehlin*).

Pharos, febr.: Three new Crematoria opened. The Uses and Abuses of Cremation medical Certificates (*F. E. Camps*).

Præsteforeningens blad nr. 5: Om at følge og bære.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 1: Ehrenmal für Gefallehe der deutschen Gebirgstruppen (München). — Nr. 2: Gedanken zur Gestaltung einer Grabstätte auf dem historischen Friedhof zu Weimar. — Nr. 3: München (avbildinger af gravmæler).

Tidsskrift för Pastoratsförvaltning nr. 1: Från svenska kyrkogårdar (*O. H.*).

Fra det faglige bogmarked

Imperial War Graves Commission, 38. annual report. 1956/57. 8°, 72 s. + billedsider. Her Majest. stat. Office, London 1957. 2sh. 6d.

Denne beretning indeholder foruden den fyldige tekst 24 fotogengivelser og i farver af forskellige krigskirkegårde i ind- og udland, derunder også 1 fra Danmark (Lemvig).

L. Dudley Stamp: Man & the Land. 8°, 272 s. + 35 farvetryk og 48 i sort og hvidt. Collins, London 1955. 25 sh.

Denne fyldige bog bringer meget værdifuldt stof om landskabsplejens og tilgrænsende områder, f. ex. regionsplanlægning og meget mere. Skønt særligt beregnet på britiske forhold er der dog også meget at finde af værdi for danske. Særlig interesse må man lægge i hans prognose, hvor der trækkes retningslinjer op for disponeringer vedr. landskabet. Man må gøre sig klart, at ikke al industri kan placeres på godt terrain, og der må skabes plantninger, der slører sådanne og retoucherer landskabets hårde eller fremmede træk.

Frøkataloger. Både *A. Hansens Amagerfrø* og *Ohlsens Enke* har udsendt nydelige kataloger på 74 sider over deres mange slags frø for gartneri og havebrug, — der er også noget om tågeanlæg.

Bogkataloger. Buch und Spaten (nr. 29) er en af *Gärtnerische Fachbuchhandlung*, Aachen, og Für Gärtner und Gartenfreunde en af *Verlag Eugen Ulmer*, Stuttgart, udgiven bogkatalog, der rummer en mængde god faglitteratur.

A. Baetzer u. **K. Rieger**: Natursteinarbeiten des Landschaftsgärtners. 8°, 120 s., Eugen Ulmer, Stuttgart. DM. 7.80.

Som hefte 109 i samlingen grundlag og fremskridt i have- og vinkulturer har gartenarkitekt *Baetzer* og gartenbauinspektør *Krieger* gjort denne ting om naturstensmaterialer i anlægsgartneriet, der omhandler såvel naturstensstoffet som dets behandling og dets anvendelse til mure, tørmure, piller, kaminer, lysthuse, trapper, fliser, indfatninger osv. 63 figurer støtter på en udmærket måde teksten.

Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal e.V. Jahrestagung 1957. 8°, 140 s., 1958.

Denne fyldige årbog har som hovedtema: den grønne kirkegård med eksempler og forordninger og på grundlag af det under årsmødet i Bremen (4.—7. juni 1957). Der er udmærkede artikler, nogle få fotogengivelser og en mængde streg-illustrationer af megen instruktiv værdi, — ikke mindst for vore nordiske læsere.

Paul Neergaard: Sprøjtning af frugttræer, frugtbuske, køkkenurter og blomster. 8°, 174 s.,

4de udgave, F. Fr. Clausen, Kbh. 1958. Kr. 24,50.

Med denne 4de udgave må bogen om sprøjtningensarbejder og -midler have slået sin nytte fast for alle, der har en have, og udgaven er ført à jour med de nyeste pudringsmidler og pudringsapparater, så den gir også andet end sprøjtningerne.

Ernst Kettiger & Franz Vetter: Möbel und Räume. 4°, 188 s., Eugen Rentsch, Erlenbach 1957. DM. 36,50.

En smuk bog på 3 hovedsprog med en mængde fortrinlige illustrationer, hvoraf nogle er farvegengivelser, af såvel stue- som kontormøbler i moderne udførelse og af forskellige arkitekter, deriblandt også danske møbelarkitekter. Værdifuld at ha ved hånden, når man skal vælge sig nye møbler.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 10/12 53 (til stiftamtmanden og biskoppen over Aalborg stift) ang. **anbringelsen af de for kirkens overtagelse af gravsteders vedligeholdelse erlagte vederlag, som erlægges med et beløb en gang for alle, jfr. kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 23, stk. 2.**

Efter at stiftsøvrigheden i skrivelse til Hasing-Refs herreders provstiudvalg af 24. oktober 1950 havde godkendt, at Skyum kirke har overtaget vedligeholdelsen af 12 gravsteder på Skyum kirkegård imod nærmere angivne vederlag samt beordret disse indbetalt til stiftskassererkontoret til oplægning blandt kirkens midler i henhold til § 18 i kgl. anordning af 10. december 1927, jfr. ministeriets cirkulære af 30. november 1944, anholdt Skyum sogns menighedsråd i et med stiftsøvrighedens skrivelse af 6. februar 1951 hertil indsendt andragende om, at spørgsmålet om kapitalernes inddragelse blandt stiftsmidlerne måtte blive stillet i bero, indtil en påtænkt revision af den fornævnte kongelige anordning havde fundet sted.

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 22. august 1953 hertil indsendt andragende har menighedsrådet herefter med henvisning til bestemmelsen i § 23, stk. 2, i kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 anholdt om, at der nu må blive meddelt tilladelse til, at de omhandlede vedligeholdelseskapitaler anbringes i A. Andelskasse, forsåvidt de ikke allerede indstår i denne kasse.

I denne anledning skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det efter bestemmelsen i § 23, stk. 2, i fornævnte kongelige anordning af 20. april 1953 fremdeles er den *almindelige* ordning, at de for kirkens overtagelse af gravsteders vedligeholdelse erlagte vederlag, der erlægges med et be-

løb een gang for alle, skal oplægges blandt kirkens midler, og at den nu hjemlede adgang for ministeriet til at gøre undtagelser herfra kun kan forventes benyttet, hvor *særlige forhold* taler derfor.

Man skal herefter anmode stiftsøvrigheden om at ville optage fornyet forhandling med menighedsrådet om de pågældende kapitalers anbringelse og herunder søge oplyst, om der for enkelte af de pågældende kapitalers vedkommende skulle gøre sig sådanne særlige forhold gældende, som eventuelt ville kunne begrunde en fritagelse fra reglen om beløbenes indbetaling blandt stiftsmidlerne.

Man skal i denne forbindelse bede menighedsrådets opmærksomhed henledt på, at gravstedskapitalernes inddragelse blandt stiftsmidlerne ikke er ensbetydende med, at kirkernes ejendomsret til sådanne beløb går tabt, idet beløbene bogføres særskilt på den for hver kirke oprettede konto i stiftsøvrighedens bøger tillige med oplysning om vedligeholdelsestidens længde m. m. Når vedligeholdelsestiden er udløbet, får kirken fremdeles udbetalt den årlige rente af kapitalen, og denne kan også, hvad der sker i adskillige tilfælde, efter ansøgning tillades udbetalt til anvendelse til kirkegårdens udvidelse eller til arbejder ved kirkegården, eventuelt kirken.

Endvidere finder ministeriet anledning til at påpege, at det under hensyn til den herskende knaphed på udlånsmidler blandt stiftsmidlerne er af betydning, at de kirkerne tilhørende kapitaler af den heromhandlede art oplægges blandt stiftsmidlerne, og at det må forekomme rimeligt, at kirker, hvis kapitaler er anbragt på anden måde, henvises til i påkommende tilfælde at optage lån i private pengeinstitutter.

Såfremt det undtagelsesvis af ministeriet tillades, at en vedligeholdelseskapital ikke inddrages blandt stiftsmidlerne, må kapitalen ind sættes på en med stiftsøvrighedens forbudspåtegning forsynet sparekassebog, i hvilken forbindelse bemærkes, at kapitalen ikke vil kunne tillades anbragt i en andelskasse, da en sådan kasse efter det for ministeriet oplyste ikke er undergivet tilsyn gennem sparekasetilsynet. Efter vedligeholdelsestidens udløb vil kapitalen være at inddrage blandt stiftsmidlerne, men kan, som foran anført, senere tillades udbetalt til arbejder ved kirkegården, eventuelt kirken.

Efter den anledning, sagen dertil giver, skal man endelig bemærke, at stiftsøvrigheden ved sin approbation af vedligeholdelseskapitalens størrelse i tilfælde, hvor vedligeholdelsespligten overtages for længere tid end en fredningsperiode, må påse, at kapitalen fastsættes såle-

des, at den årlige rente derefter kan forventes at være tilstrækkelig til at dække udgiften til den ønskede vedligeholdelse af gravstedet, således at det ikke bliver nødvendigt at angribe kapitalen, der herefter kan være i behold ved vedligeholdelsestidens udløb til anvendelse som foran anført, jfr. iøvrigt herved ministeriets cirkulære af 12. december 1927 in fine.

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{1}{4}$ 1954 (til overtilsynet for Helligåndskirken) ang. **kirkeministeriets overtagelse af vedligeholdelsen m. v. af det på Helligåndskirkens grund opstillede mindesmærke for den ukendte koncentrationslejr fange.**

Kirkeministeriets skriv. af $\frac{2}{2}$ 1954 (til stiftamtmanden og biskoppen over Aarhus stift) ang. **de sædvanlige betingelser for ministeriets godkendelse af, at der ved landsbygraveres afgang fra stillingen tillægges dem et årligt beløb af de kirkelige kasser.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 4. januar 1954 hertil indsendt andragende har Ring sogns menighedsråd ved at fremsende den hoslagt tilbagefølgende ansøgning fra graver N. N., der har været ansat ved Ring og Bredstrup kirker siden 1. oktober 1928 med et honorar, der i de senere år har udgjort ialt ca. 4 300 kr. årlig, og som er fratrukket denne stilling med udgangen af december måned 1953, forespurgt, hvorledes ordene „såfremt forholdene taler derfor“ i § 36, stk. 1, i bekendtgørelse af 29. april 1948 angående kirkebetjeningens forhold udenfor København og Frederiksberg skal forstås, og hvorledes man i lignende tilfælde har forholdt sig i sogne, hvor forholdene er af samme art som i Ring sogn.

I anledning heraf skal man tjenstlig meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at landsbygraverforeningen for Danmark har søgt udvirket, at der tillægges landsbygravere ved deres afgang et årligt beløb, og at ministeriet i medfør af den fornævnte bestemmelse, jfr. bestemmelse, bestemmelsen i § 43, stk. 2, i præstelønningsloven, i adskillige tilfælde, hvor den pågældendes afgang skyldtes alder eller sygdom, har godkendt, at der efter afgang tillægges landsbygravere af de kirkelige kasser et årligt beløb, hvis størrelse normalt er fastsat efter menighedsrådets indstilling under hensyn bl. a. til størrelsen af det af den pågældende oppebårne honorar, og som i almindelighed har udgjort nogle hundrede kroner, f. eks. 4 à 500 kr. årlig uden honorartillæg, hvorved bemærkes, at understøttelsen ikke vil kunne overstige det beløb, den pågældende, såfremt han oppebærer aldersrente, kan modtage, uden at der sker nedsettelse af aldersrentens beløb.

Kirkeministeriets skriv. af ½ 1954 (til justitsministeriet), hvorefter en kirkegård ikke har pligt til at vedligeholde et gravsted, hvori en i et statsfængsel afdød person er begravet, og ej heller har ret til at opkræve bidrag til vedligeholdelsen.

I den med bilag hosfølgende skrivelse af 5. september 1953 har socialministeriet anmodet nærværende ministerium om overfor direktoratet for fængselsvæsenet at fremkomme med en udtalelse om, hvorvidt Frederikshavn kirkegård i medfør af lovgivningen om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde er pligtig til at afholde udgifterne ved vedligeholdelse af N. N.s gravsted på Frederikshavn kirkegård.

Det fremgår af sagen, at den pågældende afgik ved døden den 16. marts 1953 i statsfængslet på Kragsskovhede, og at udgifterne ved den pågældendes begravelse er afholdt af Københavns kommune med undtagelse af et beløb på 200 kr., som kirkegårdsbestyrelsen i Frederikshavn har krævet erlagt til dækning af udgifterne ved gravstedets vedligeholdelse til udgangen af december måned 1978.

Politimesteren i Frederikshavn, der har udlagt det pågældende beløb af politiets kasse, har derefter overfor direktoratet for fængselsvæsenet rejst spørgsmål om, hvorledes han skal forholde sig med hensyn til det omhandlede beløb på 200 kr.

Således foranlediget skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Aalborg stift herved meddele, at der ifølge lovgivningen ikke påhviler Frederikshavn kirkegård forpligtelse til at vedligeholde det pågældende gravsted.

Det tilføjes, at ministeriet må holde for, at kirkegårdsbestyrelsen ikke har været berettiget til at opkræve det omhandlede beløb af 200 kr. til sikring af gravstedets vedligeholdelse, jfr. § 23, stk. 2, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. med senere ændringer, og at kirkegårdsbestyrelsen, da der i kirkegårdsvedtægten ikke findes bestemmelser om takster, for hvilke kirkegården overtager gravsteders vedligeholdelse, ej heller vil være berettiget til i tilfælde af manglende vedligeholdelse af gravstedet at opkræve bidrag hertil, men må være henvist til efter forudgående varsel til gravstedsejeren at lade gravstedet ryddeligøre og beså med græs eller udlægge med grus.

Kirkeministeriets skriv. af 1½ 1954 (til højestretssagfører Niels Alkil), hvorefter udlån af kirkegårdsprotokoller, kirkebøger o. l. ikke kan finde sted, samt om såkaldte „gårdgravsteder“.

I skrivelse af 21. december 1953 har De som sagfører for fru N. N. til brug ved en for højestretet verserende sag: fru N. N. contra sognefoged, gårdejer O. O., anholdt om, at Flakkebjerg kirkes ældre og nye kirkegårdsprotokol må blive udlånt Dem til gennemsyn for derefter at blive videreudlånt til sidstnævntes sagfører, højestretssagfører Michael Reumert.

Til støtte for Deres anmodning har De anført, at indstævntes sagfører har meddelt, at han for højestretet til støtte for sin klients påstand vil søge at gøre gældende, at appellantinden er bundet af en coutume, hvorefter gårdarvingen — in casu indstævnte — alene erhverver rådhedsretten over det af en gårdejer erhvervede familiegravsted.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet, da disse protokoller — ligesom andre sådanne, f. eks. kirkebøgerne — stedse skal forblive ved stedet og tildels er i stadig brug derved, ikke vil kunne indgå på, at disse bøger fjernes og for en tid kommer til at bero andetsteds.

Med hensyn til spørgsmålet om de såkaldte „gårdgravsteder“, der ses at være fremdraget under sagen, skal ministeriet herom bemærke, at det herved drejer sig om gravsteder, som fra gammel tid har været henlagt til de skiftende beboere af en bestemt ejendom i et sogn, hvorimod gravsteder, som er erhvervede i nyere tid, således som det, hvorom sagen drejer sig, må anses som personlige gravsteder, der ikke er tilknyttede nogen bestemt fast ejendom. Iøvrigt kan endnu bemærkes, at den kun på visse egne endnu bestående ordning med såkaldte „gårdgravsteder“ er under afvikling, således at også disse gravsteder efterhånden alle vil blive personlige, jfr. bestemmelsen i § 25, stk. 7, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v.

Kirkeministeriets skriv. af 1½ 1954 (til stiftsøvrigheden over Aarhus stift) ang. gravstedsejeres adgang til at foretage begravelser i gravsteder, der berøres af en godkendt reguleringsplan for kirkegården.

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 4. november 1953 hertil indsendt andragende har Krstrup sogns menighedsråd forespurgt, hvorvidt gravstedsejere i de nedenfor nævnte tilfælde har krav på at blive begravet i de dem tilhørende gravsteder på Krstrup kirkegård, uanset at dette vil være til hinder for gennemførelsen af en godkendt reguleringsplan for kirkegården.

Det fremgår af sagen, at der som led i en af provstiudvalget godkendt regulerings- og be-

plantningsplan for Krstrup kirkegård ved et den 8. maj 1953 afholdt provstesyn blev truffet bestemmelse om at belægge en 4 m bred jordstrimmel langs kirkegårdens nordside med en servitut, hvorefter de heraf berørte gravsteder ikke mere må benyttes, men skal inddrages til gang og læplantning så snart som muligt.

Det fremgår endvidere af den hoslagt tilbagefølgende vedtægt for Krstrup kirkegård, at fredningstiden for gravsteder er fastsat til 25 år.

Imidlertid har i et tilfælde personer, hvis forældre er begravet i et af de af reguleringsplanen berørte gravsteder, overfor menighedsrådet gjort gældende, at de har krav på uanset den på gravstedet lagte servitut at blive begravet i dette gravsted, hvori der efter det oplyste senest er foretaget begravelse den 21. marts 1916, og for hvis vedkommende den løbende fredningsperiode herefter udløber den 1. juli 1966.

Endvidere har i et andet tilfælde en enke gjort gældende, at hun har krav på at blive begravet ved siden af sin afdøde ægtefælle, uanset at det pågældende gravsted, hvori ægtefællen er begravet den 18. juli 1932, og for hvis vedkommende fredningstiden udløber den 1. juli 1957, er blevet belagt med servitut som foran anført.

Således foranlediget skal man med henvisning til bestemmelserne i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., § 19, jfr. § 24, meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må holde for, at der i det førstnævnte tilfælde, hvor 1. fredningsperiode er udløbet og gravstedet derefter er fornyet for endnu en periode af 25 år, ikke er adgang for efterlevende børn til at blive begravet i forældrenes gravsted, når dettes nedlæggelse er forudsat i den godkendte reguleringsplan for kirkegården og dette er tilkendegivet gravstedsejerne.

Endvidere må i det andet af de foran omtalte tilfælde afdødes enke efter ministeriets formening kun have krav på at blive begravet ved siden af førstafdøde, såfremt hendes død indtræffer inden udløbet af 1. fredningsperiode, der udløber den 1. juli 1957, når gravstedet omfattes af den godkendte reguleringsplan.

Kirkeministeriets skriv. af 1½ 1954 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **omfanget af en kirketiendeejers forpligtelser med hensyn til vedligeholdelse af kirke og kirkegård m. m.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds skrivelse af 30. januar 1954 hertil indsendt andragende har provsten for Salling herreds provsti indberettet, at han ved de i 1950 og 1953 afholdte syn over A. kirke, hvis vedligeholdelse påhviler ejeren af B. gods som

kirketiendeejer, har måttet påtale, at kirketiendeejeren efter synets skøn ikke vedligeholder den til kirken hørende gamle kirkegård på tilfredsstillende måde. Ved begge de omhandlede synsforretninger har provsten henstillet til kirketiendeejeren, at der blev foretaget en grundforbedring af kirkegården. Heroverfor skal kirketiendeejerens repræsentant have anført, at godset ikke finder at kunne ofre mere på kirkens og kirkegårdens vedligeholdelse end sket, og iøvrigt henvist til, at menighedsrådet kunne give et tilskud til kirkegårdens vedligeholdelse. Endvidere har kirketiendeejerens repræsentant ifølge det oplyste foreslået, at kirkegården kunne nedlægges som kirkegård og arealet inddraget under slotsparken, idet man da ville vedligeholde det nedlagte kirkegårdsareal på samme måde som den øvrige slotspark. Der som kirketiendeejeren ikke mener at kunne påtage sig yderligere økonomiske byrder, har provsten rejst spørgsmålet, om ikke det måtte være muligt at forlange, at kirken skal overgå til selveje under menighedsrådets bestyrelse.

Kirketiendeejeren har under sagens behandling bedt oplyst, om ikke det måtte være muligt, at tiendekapitalen anbringes til en højere rente, således at der derigennem blev et større beløb til rådighed til kirkens og kirkegårdens vedligeholdelse og drift.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, herunder også for kirketiendeejeren:

1. Ejeren af kirketienden har ubetinget pligt til at vedligeholde kirke og kirkegård forsvarligt og overensstemmende med de ved synene skete udsættelser, uanset hvad tiendekapitalen afkaster i årlig rente. Det bemærkes i denne forbindelse, at der ikke kan ydes tilskud fra menighedsligningen til kirkegårdens vedligeholdelse og drift, så længe denne ikke er selvejende.

2. Tiendekapitalen er enten anbragt i 4 pct. tiendebankobligationer eller i overensstemmelse med reglerne i kgl. anordning af 11. oktober 1937 anbragt blandt stiftsmidlerne til forrentning med en fast årlig ydelse af 4 pct. Der kan ikke gives tilladelse til anbringelse af A. sogns kirketiendekapital på anden måde.

3. Såfremt kirken og kirkegården ikke vedligeholdes forsvarligt og i overensstemmelse med synets forskrifter, vil der kunne pålægges kirketiendeejeren bøder, hvorhos det — såfremt tiendeejeren vedblivende viser forsømmelse med hensyn til at opfylde synets bestemmelser — af ministeriet kan bestemmes, at kirken skal overgå til selveje efter reglerne i lov om afløsning af tiender af 15. maj 1903 § 23,

jfr. herved § 37 i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. Det bemærkes herved, at ministeriet med provsten må være enig i, at den omstændighed, at kirken er sammenbygget med godsets bygninger, ikke vil være til hinder for kirkens overgang til selveje.

Ministeriet skal herefter henstille til provsten — såfremt kirkegården fremdeles skønnes utilfredsstillende vedligeholdt — at tage initiativ til afholdelse af en ekstraordinær synsforretning, ved hvilken der bør foretages egentlig *udsættelse* — ikke blot henstilling til tiendeejeren — om afhjælpning af eventuelle mangler indenfor en vis frist. Opmærksomheden henledes på, at tiendeejeren kan indanke de af provstiudvalget stadfæstede synsudsættelser for ministeriet indenfor en kort frist i overensstemmelse med fornævnte lovs § 34.

Kirkeministeriets skriv. af 12/2 1954 til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **adgang for menighedsrådet ved en ikke-selvejende kirke til at overtage vedligeholdelsen af et gravsted mod indbetaling af en vedligeholdelseskapital samt om fastsættelse af kapitalens størrelse.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds skrivelse af 15. januar 1954 hertil indsendt andragende har Velling sogns menighedsråd oplyst, at frk. N. N. gennem landsretssagfører O. O., Ringkøbing, har anmodet menighedsrådet om for en 60-årig periode at overtage vedligeholdelsen af slægten N. N.s familiegravsted på Velling kirkegård mod indbetaling af et beløb af en sådan størrelse, at beløbets hovedstol ved vedligeholdelsestidens udløb vil være medgået til dækning af udgifterne ved gravstedets vedligeholdelse.

Med henvisning hertil samt til, at Velling kirke er ikke-selvejende, har menighedsrådet forespurgt, om en ordning som den foreslåede, hvorefter *menighedsrådet* og ikke *kirken* overtager vedligeholdelsen af gravstedet, vil kunne godkendes, idet rådet i bekræftende fald ønsker oplyst, hvor stort et beløb der bør kræves indbetalt for vedligeholdelsen i det anførte tidsrum af 60 år.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der intet vil være til hinder for, at menighedsrådet (menighedsråds-kassen) overtager vedligeholdelsen af det ommeldte familiegravsted for et tidsrum af 60 år, imod at der herfor til stiftsmidlerne indbetales et beløb, hvis størrelse må godkendes af stiftsøvrigheden. Det bemærkes i denne forbindelse, at beløbet må være så stort, at alene renterne af beløbet er tilstrækkelige til at vedligeholde gravstedet, og at det ydermere må sæt-

tes så højt, at der ikke i tidens løb bliver risiko for, at gravstedets vedligeholdelse bliver en byrde for den kirkelige ligning i sognet, hvorved må tages i betragtning, at vedligeholdelsen overtages for 60 år.

Kirkeministeriets skriv. af 12/2 1954 (til bis-koppen over Haderslev stift) ang. **indretning af en privat begravelsesplads til anbringelse af et ægtepars urner.**

Ifølge derom modtaget meddelelse har justitsministeriet den 8. marts 1954 tilskrevet landsretssagfører N. N., Aabenraa, således:

„I et hertil indsendt andragende har De for arkitekt O. O. og hustru O. O., Aabenraa, anholdt om tilladelse til, at andragernes aske efter deres død begravnes i den dem tilhørende skov art. nr. 273 Stubbæk og art. nr. 296 Sdr. Hostrup ejerlav, Ensted sogn.

I anledning heraf skal man meddele, at justitsministeriet herved i medfør af § 4 i lov nr. 162 af 18. april 1950 om ligbrænding tillader det ansøgte på vilkår, at der på ejendommen tinglyses en deklaration, hvorefter dens ejer forpligter sig til at sikre gravstedets fredning i 10 år fra hver urnes nedsættelse at regne.

Den omhandlede deklaration vil i tinglyst stand være at aflevere til politimesteren i Aabenraa købstad m. v., der skal være påtaleberettiget i henhold til deklarationen.

Der skal til sin tid gives meddelelse til stedets sognepræst om hver urnes nedsættelse.

Der vil derimod ikke kunne meddeles tilladelse til, at der på det pågældende sted indrettes en varig begravelsesplads, således at også asken efter andragernes børn efter disses død nedsættes i gravstedet.“

Kirkeministeriets skriv. af 10/4 1954 (til landsretssagfører N. N.) ang. **graveres adgang til at påtage sig vedligeholdelse af gravsteder for private.**

I skrivelse af 29. januar 1954 har De med henvisning til kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde § 23, stk. 1, forespurgt, om et menighedsråd er berettiget til at *forbyde* en graver at medvirke ved vedligeholdelsen af et gravsted, når midlerne hertil udbetales ham fra et i et pengeinstitut til vedligeholdelsen hensat beløb, og om vedkommende pengeinstitut ved at medvirke ved en ordning som den omhandlede må anses at handle i strid med den af kirkeministeriet i sin tid med handelsministeriet truffene aftale angående anbringelse af beløb til vedligeholdelse af gravsteder, når beløbet erlægges med en sum een gang for alle, og en ved kirken ansat funktionær får det fornødne af renter og kapital udbetalt til bestridelse af de med den årlige vedligeholdelse forbundne udgifter.

Således foranlediget skal man meddele, at ministeriet gentagne gange, f. eks. i skrivelse af 14. juli 1950 til stiftsøvrigheden over Ribe stift og skrivelse af 19. juni 1952 til formanden for Præstø amts graverforening, har udtalt, at det, når der i vedkommende kirkegårdsvedtægt er fastsat en takst, for hvilken kirkegården overtager den årlige vedligeholdelse af gravsteder, må anses for *udelukket*, at den ved kirkegården ansatte graver uafhængigt heraf træffer aftale med private om vedligeholdelse af deres gravsteder, idet sådan vedligeholdelse i dette tilfælde må overtages af *kirken* for den i kirkegårdsvedtægten fastsatte takst. Der er ikke ved fornævnte kgl. anordning af 20. april 1953 sket nogen ændring i dette forhold, jfr. herved anordningens § 21, stk. 5—6, der skal forstås således, at graveren — såvel som andre ved kirken ansatte — i alle tilfælde er afskåret fra at påtage sig vedligeholdelsen udenom menighedsrådet, såfremt der er fastsat en takst, for hvilken kirken overtager vedligeholdelsen af gravsteder, hvorimod der i *andre* tilfælde, hvor der ikke er fastsat sådan takst, vil kunne træffes aftale med graveren om vedligeholdelse af gravsteder; i så fald aftales vederlaget herfor mellem parterne indbyrdes (stk. 6).

En ordning som sidstnævnte er uden forbindelse betydning for kirken, og gravstedsejerne har på denne måde ikke opnået nogen garanti for, at gravstedet vedblivende vedligeholdes, f. eks. efter at vedkommende graver er død eller fratrådt sin stilling, i hvilken forbindelse opmærksomheden henledes på, at det såvidt ministeriet bekendt ikke forekommer, at pengeinstitutter påtager sig nogen garanti i henseende til gravstedernes fremtidige vedligeholdelse, men kun forpligter sig til at opbevare vedligeholdelseskapitalen til forrentning og udbetaling af midler til en eller anden, som vil vedligeholde gravstedet.

I sammenhæng hermed skal bestemmelsen i anordningens § 23, hvorefter der, når der ikke i kirkegårdsvedtægten er fastsat en takst for vedligeholdelsen af gravsteder, i hvert enkelt tilfælde må træffes aftale med *kirkegårdsbestyrelsen* om betaling for kirkens overtagelse af vedligeholdelsen, forstås. Tilføjelsen om, „de ved kirken ansatte personer ikke med bindende virkning for kirken vil kunne træffe sådanne overenskomster“, har til hensigt at understrege, at *alene* kirkegårdsbestyrelsen kan indgå aftaler med bindende virkning for kirken, hvorimod der ikke dermed er lagt hindring i vejen for, at en graver (uden forbindelse virkning for kirken) påtager sig vedligeholdelse af gravsteder, dog at dette — som nævnt — ikke kan ske

udenom menighedsrådet, såfremt der er fastsat en takst, for hvilken kirken overtager vedligeholdelsen.

Det tilføjes, at ministeriet naturligvis ikke kan indvende noget imod, at pengeinstitutter, andre institutter eller private virkelig påtager sig ansvaret for og den nærmere ordning samt kontrollen med et gravsteds vedligeholdelse mod indbetaling af et beløb een gang for alle, jfr. det i ministeriets cirkulære af 30. november 1944 udtalte, men, som bemærket, forekommer det vistnok ikke, at pengeinstitutter påtager sig sådanne forpligtelser.

Kirkeministeriets cirk. af 10/4 (til stiftsøvrighederne) ang. **overenskomst med det britiske stats-samfund om fredning af og tilsyn med krigergrave.**

Kirkeministeriets skriv. 3/5 54 (til arbejds- og socialministeriet) ang. **begravelse af ubemidlede.**

I skrivelse af 18. marts 1953 vedrørende afholdelse af udgifterne i forbindelse med begravelse på Rødby kirkegård af patient på åndssvageanstalten Rødbygaard N. N. udtalte ministeriet, at der i det foreliggende tilfælde, hvor den afdøde var ubemidlet og udgiften til begravelsen delvis afholdtes af den pågældendes retlige opholdskommune, ikke var hjemmel til at kræve betaling for den stedfundne benyttelse af kapellet og ejheller for udlægning af gravplads på Rødby kirkegård.

Med stiftsøvrighedens erklæring af 28. august 1953 har ministeriet herefter modtaget et andragende, hvori Rødby menighedsråd under henvisning til, at det nu for menighedsrådet er oplyst, at der af vedkommende sygekasse blev ydet begravelseshjælp til delvis dækning af udgifterne ved den pågældende patients begravelse, har forespurgt, om denne omstændighed var oplyst overfor ministeriet, da dette traf sin fornævnte afgørelse, idet menighedsrådet derhos har udtalt, at det ikke mener, at den omhandlede patient herefter kan anses for at have været „ubemidlet“, og at menighedsrådet derfor ønsker betaling for den stedfundne benyttelse af kapellet.

Således foranlediget skal man efter stedfundnen brevveksling med arbejds- og socialministeriet meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det for nærværende ministerium var oplyst, at der af vedkommende sygekasse var ydet et tilskud til den pågældendes begravelse på 150 kr., men at afgørelsen af, om en afdød person må anses for „ubemidlet“, beror på et skøn over samtlige omstændigheder i hvert enkelt tilfælde, og at der, når de kommunale myndigheder har skønnet, at den pågældende er ubemidlet, og begravelsen er sket med tilskud fra kommunen, efter ministeriets

formening ikke af kirkebestyrelsen vil kunne rettes nogen indsigelse imod, at den pågældende person anses for ubemidlet. Det må herefter have sit forblivende ved den af ministeriet truffne afgørelse, hvorefter der ikke er hjemmel for at opkræve betaling for benyttelse af kapel.

Kirkeministeriets skriv. af 2 $\frac{1}{2}$ % 1954 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang. **en kirkebetjents adgang til ferie inden han fratrådte sin stilling.**

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 28. april 1954 hertil indsendt andragende har Værsløv sogns menighedsråd rejst spørgsmål om, hvorvidt honorarlønnet ringer og graver ved Værsløv kirke N. N., der fra udgangen af juni måned d. å. fratræder sin nævnte stilling, har krav på fuld ferie inden sin fratræden fra stillingen.

Menighedsrådet har herved oplyst, at ringer og graver N. N., der har været ansat ved kirken siden 1. april 1940, i sommeren 1940 og i hvert af de følgende år har haft fuld ferie, således at vikarudgifterne er afholdt af de kirkelige kasser, hvorfor der efter menighedsrådets formening i indeværende ferieår kun kan tilkomme ham ferie svarende til tiden fra den 1. april til den 30. juni 1954.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at kirkebetjentene i henhold til § 4, stk. 2, i bekendtgørelse af 29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold uden for København og Frederiksberg samt ministeriets cirkulære af 22. maj 1939 angående adgang til ferie for kirkebetjente m. fl. uden for København og Frederiksberg i feriemæssig henseende ikke må stilles ringere end efter ferielovens regler, og da den årlige ferie, der tilkommer en ferieberettiget efter § 3 i lov nr. 65 af 31. marts 1953 om ferie med løn, beregnes på grundlag af den pågældendes beskæftigelsesforhold i det foregående år fra 1. april til 31. marts, må ringer og graver N. N. inden sin fratræden den 1. juli d. å. være berettiget til fuld ferie, således at vikarudgifterne afholdes af de kirkelige kasser.

Det tilføjes, at der i konsekvens af det foran anførte ikke kan tilkomme hans efterfølger nogen ferie i ferieåret 1954—55.

Kirkeministeriets skriv. af 3 $\frac{1}{2}$ % 1954 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **forståelsen af en overenskomst med det britiske statssamfund om fredning af og tilsyn med krigsgrave.**

Kirkeministeriets skriv. af % 1954 (til fru N. N.) om, **hvorvidt der skulle erlægges betaling for fornyelse af et gravsted, i hvilket der ikke var foretaget begravelser siden 1845, m. m.**

I et hertil indsendt andragende af 21. decem-

ber 1953 har De forespurgt, om der efter gældende regler skal erlægges betaling for fornyelse af det gravsted på Øster Assels kirkegård, hvori O. O. og hustru . . . , født Q, er begravet.

Det fremgår af sagen, at ovennævnte ægtefæller er begravet i det pågældende gravsted henholdsvis i 1845 og 1825, og at der ikke senere er foretaget begravelser i gravstedet.

Det er endvidere oplyst, at der i 1932 er hensat et beløb af 200 kr. til dækning af udgifterne ved gravstedets vedligeholdelse.

Under henvisning til, at de årlige renter af dette beløb ikke er tilstrækkelige til at dække udgifterne ved gravstedets fortsatte vedligeholdelse, har menighedsrådet afkrævet Dem et beløb af yderligere 100 kr. som vederlag for gravstedets vedligeholdelse i tiden indtil 31. december 1973. Menighedsrådet har derhos afkrævet Dem et beløb af 10 kr. for fornyelse af gravstedsretten i en 20-årig periode fra 1. januar 1954 til 31. december 1973.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Aalborg stift herved meddele, at da det omhandlede gravsted efter det for ministeriets oplyste ikke omfattes af de særlige regler, der gælder for de til bestemte faste ejendomme henlagte gravsteder, jfr. bestemmelserne i § 25, stk. 7, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., er det underkastet de til enhver tid i lovgivningen og vedkommende kirkegårdsvedtægt fastsatte regler, herunder navnlig også de i kirkegårdsvedtægten indeholdte regler om betaling for gravstedsrettens fornyelse.

Til sikring af gravstedsretten vedrørende det heromhandlede gravsted i tiden indtil 31. december 1973 vil der herefter i overensstemmelse med bestemmelserne i den for kirkegården under 17. august 1929 stadfæstede vedtægt som af menighedsrådet anført være at erlægge et beløb af 10 kr.

Såfremt gravstedet i samme tidsrum ønskes vedligeholdt ved kirkens foranstaltning, vil der efter overenskomst med menighedsrådet være at erlægge yderligere et beløb af 100 kr., hvorved dog bemærkes, at det vil være en forudsætning for en sådan overenskomst, at gravstedet på gravstedsejerens bekostning tilplantes og bringes i sømmelig stand.

Det tilføjes, at såfremt gravstedet nu i stedet ønskes erhvervet for 100 år indtil 31. december 2053, dog ikke længere end kirkegården består, vil der herfor være at betale det i kirkegårdsvedtægten herfor fastsatte vederlag, hvorhos der for kirkens vedligeholdelse af gravstedet indtil dette tidspunkt må indbetales et yderli-

gere beløb, hvis størrelse må fastsættes efter forhandling med menighedsrådet og under stiftsøvrighedens approbation.

Kirkeministeriets skriv. af 30/1 1954 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, **hvorvidt der kan fastsættes særskilt honorar til kordegnene i Vejle købstad for disses medvirken ved begravelser fra hospitalskapellerne og „De gamles Hjem“ i Vejle.**

I anledning af det med stiftsøvrighedens erklæring af 15. juni 1954 hertil indsendte andragende fra bestyrelsen for Vejle kirker og kirkegårde angående spørgsmålet om, hvorvidt kordegnene i Vejle er berettigede til at oppebære honorar for deres medvirken ved begravelser, der foretages fra kapellerne ved amtssygehuset, Sct. Maria hospital og De gamles Hjem i Vejle, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at da det i ministeriets skrivelse af 14. november 1953 er udtalt, at der efter ministeriets opfattelse ikke vil kunne pålægges de nuværende kordegne i Vejle pligt til at forrette tjeneste ved de begravelser, der foretages fra de fornævnte kapeller, og medvirken ved disse begravelser således ikke anses for kordegnene påhvillende embedshandlinger, er der efter § 48 i lov nr. 418 af 12. juli 1946 om folkekirkens lønningsvæsen uden for København og Frederiksberg m. m. intet til hinder for at fastsætte honorar til kordegnene for disses medvirken ved sådanne begravelser.

Kirkeministeriets skriv. af 30/1 54 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, **hvorvidt der kan fastsættes særskilt honorar til kordegnene i Vejle købstad for disses medvirken ved begravelser fra hospitalskapellerne og „De gamles Hjem“ i Vejle.**

Kirkeministeriets skriv. af 5/7 54 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang. **i hvilket omfang gravere kan træffe aftale med private om vedligeholdelse af gravsteder.**

Under den senest med stiftsøvrighedens skrivelse af 5. marts 1954 hertil indsendte sag vedrørende vedligeholdelse af gravsteder på A. kirkegård m. v. er der rejst spørgsmål om, hvorvidt graveren — uanset at der i kirkegårdsvedtægten er fastsat en takst, for hvilken kirkegården overtager vedligeholdelsen af gravsteder — på egen hånd kan træffe aftale med private om vedligeholdelse af gravsteder. A. menighedsråd har udtalt ønske om, at der som hidtil må være adgang for graveren til at træffe sådanne aftaler, idet rådet har anført, at graverens indtægt ved vedligeholdelse af gravsteder for private er taget i betragtning ved fastsættelsen af hans honorar for renholdelse af kirkegården.

Menighedsrådet har derhos anholdt om ministeriets godkendelse af, at der i overensstem-

melse med bestemmelsen i § 25 i det hoslagt tilbagefølgende udkast til en vedtægt for A. kirkegård afkræves de i A. sogn boende medlemmer af valgmenigheden for Hjarup og Skanderup sogne samme betaling for gravkastning som udensognsboende, medens derimod sognemenighedens medlemmer ifølge almindelig praksis i sognet intet betaler for gravkastning.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet intet finder at erindre imod, at der i overensstemmelse med menighedsrådets derom fremsatte ønske også fremtidigt tillægges graveren ret til på egen hånd at påtage sig vedligeholdelsen af gravsteder, jfr. herved kgl. anordning om kirkegårde § 21, stk. 5—6, der må forstås således, at graveren ganske vist er afskåret fra at påtage sig vedligeholdelsen *udenom menighedsrådet*, såfremt der i vedtægten er fastsat en takst, for hvilken kirken påtager sig vedligeholdelsen af gravsteder, men som på den anden side kun skal betragtes som en deklatorisk — ikke præceptiv — regel, således at der ikke er noget til hinder for, at menighedsrådet, hvis det ønsker det, kan tilbyde en graver at træffe aftale med gravstedsejere om vedligeholdelse af deres gravsteder, når vederlaget herfor erlægges år for år. Det må dog være en selvfølge, at graveren ikke kan betinge sig højere betaling for den almindelige vedligeholdelse end den i kirkegårdsvedtægten fastsatte. Hvis der derimod for vedligeholdelsen af et gravsted for en bestemt periode erlægges et beløb *een gang for alle*, og der — som i det foreliggende tilfælde, jfr. kirkegårdsvedtægten § 24 — er fastsat en betaling, for hvilken kirkegården overtager vedligeholdelsen, må aftale om vedligeholdelsens overtagelse altid træffes med kirkegårdens bestyrelse.

Hvad dernæst angår spørgsmålet om valgmenighedsmedlemmers betaling for gravkastning skal man meddele, at der, som udtalt i skrivelse herfra af 12. maj 1952, ikke haves hjemmel til at fastsætte andre vilkår for valgmenighedsmedlemmer, boende i sognet, end for sognets øvrige beboere, jfr. herved også grundtanken i kirkeministeriets skrivelser af 7. maj 1932 og 14. juni 1934 (Gejstlig Reskriptsamling).

Endelig bemærkes, at ministeriet ikke kan godkende, at der ydes dyrtidstillæg til det beløb, som graveren oppebærer for kastning af grave (vedtægtens § 25), idet der ifølge § 28, stk. 4 i lov nr. 418 af 12. juli 1946 kun ydes honorartillæg til faste årlige honorarer, jfr. også ministeriets skrivelse af 15. oktober 1951 til Danmarks provsteforening (Gejstlig Reskriptsamling).

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 10

Foreningen for kirkegårdskultur

Generalforsamling

Den ordinære årlige generalforsamling med tilknyttede udflugt, som var henlagt til Randers, var begunstiget af det smukkeste sommervejr, omend også af nogen blæst og havde talrige deltagere.

I formanden, domprovst *C. Bays* fravær, avlagdes beretningen af provst *J. Exner*, der kunne meddele om en god fremgang blandt medlemmerne fra menighedsrådene. Der berettedes om salget af protokoller, gravstedsbreve m. m., og idet punktet om virksomhedsplanen var kædet sammen med beretningen, blev der også lejlighed til at redegøre for muligheden for gratis udsendelse af betænkningen om aktuelle kirkegårdsspørgsmål til menighedsrådene. Der må dog skaffes endnu flere penge til dette foretagende. Der gaves decharge for regnskaberne, og budgettet vedtoges, ligesom der var genvalg over hele linjen. Det oplystes, at 5 af bestyrelsen var medlemmer af menighedsråd. Som stedet for næste års generalforsamling valgtes Nykøbing F. Generalforsamlingen lededes på ypperlig måde af stedets provst, magister *Vagn Riisager*, og den afvikledes på den berammede tid.

Derefter holdt provst *Exner* et spirituelt foredrag om æstetiske og etiske motiver i den kgl. anordning om kirkegårde, — et foredrag, der afvødte en livlig diskussion, og som er lovet os i manuskriptform til VK.

Til frokosten var indbudt en del gæster, og efter dennes afslutning førtes man i turistbiler til de seværdige kirkegårde i Hobro, Mariager, Spentrup og Hald, og en udmærket skrivelse var på forhånd uddelt til deltagerne, så man kunne se, hvad der var særligt bemærkelsesværdigt, noget som turlederen, provst *Exner* iøvrigt uddybede på de respektive steder. Også *Støvringgaard*s frøkenkirkegård ofredes (uden for programmet) et besøg, og det var den nok værd. Ved kaffen i Hvidsten kro var Randers byråd vært, og byrådsmedlem *Lyager* repræsenterede dette.

Alt i alt må det siges, at årets møde og udflugt hører til de mindeværdige og udbytterige.

Fra danske dagblade

$\frac{1}{3}$ (Holbæk Amts Venstreblad): Kundby kgd. skal udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{1}{2}$ (Dagens Nyheder): Vor Frelsers kgd. Kbh. må snart vige for gadeudvidelser.

$\frac{2}{3}$ (Ålborg Amtstid.): Flere urnegravsteder i Vejgård og Lindholm.

$\frac{2}{5}$ (Århus Amtstid.): Kgdsareal i Århus vil kunne frigives til byggeri.

$\frac{3}{10}$ (Århus Stiftstid.): Randers kgd. nedlægges år 2000.

$\frac{1}{4}$ (Horsens Folkebl.): Skanderborg kgd. reguleres.

$\frac{1}{4}$ (Fyns Tid.): Der laves ændret kgds-plan i Bogense (insp. *Raahauge-Askegaard*).

$\frac{1}{4}$ (Villabyernes blad): De Dødes Have (*Arne Hall Jensen*).

$\frac{2}{4}$ (Vestkysten): Nyt kapel i Varde.

$\frac{3}{4}$ (Fyns Stiftstid.): Vinteren var hård ved kgd. S sammensunkne grave.

$\frac{2}{4}$ (Jyllandsposten): Lad den hvile i Fred (*K. Høgsbro Østergaard*).

$\frac{3}{4}$ (Nyborg Avis): Urnegård på den gl. kgd. i Nyborg.

$\frac{3}{10}$ (Vendsyssels Tid.): Nødvendigt med udv. af kgd. i Brønderslev.

$\frac{5}{10}$ (Loll. F. Stiftstid.): Vantore kgd. udvides (havearkitekt *Johannes Tholle*, gartner *Stenberg Christensen*).

$\frac{3}{10}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Den ny ordning på kgd. i Viborg.

$\frac{1}{10}$ (Jyllandsposten): Protest imod flytning af de tyske grave.

$\frac{1}{10}$ (Vendsyssels Tid.): Den nye urnehave på Trutbakken ved Hjørring snart færdig (insp. *C. Haumann*).

$\frac{2}{2}$ (Amtsbladet): Holstebro kgd. udvides med 20 tdr. l.

$\frac{2}{2}$ (Loll Falst. Folketid.): Kgd. ved Kippinge udvides med $\frac{1}{2}$ td. l.

$\frac{2}{10}$ (Vestkysten): Døde tyskere og kristne danskere (*Svend Hansen*).

$\frac{3}{10}$ (Vestkysten): Vardes ny kgd. snart færdig (havearkitekt *Christiansen*, jevnf. VK s. 73—77).

$\frac{2}{10}$ (Morsø Folkebl.): Stenbjerg kgd. udvides.

$\frac{2}{10}$ (Sydfyn): Ulbølle kgd. omlægges (insp. *J. Gravesen*).

$\frac{3}{10}$ (Vendsyssels Tid.): Kgdsprojektet i Bangsbostrand må lægges på hylden af sanitære årsager.

$\frac{4}{10}$ (Vendsyssels Tid.): Hirtshals kgd. udvides med 400 grave.

$\frac{7}{10}$ (Pæstø Avis): Skibbinge kgd. skal udvides.

$\frac{1}{4}$ (Randers Dagblad m. fl.): Årsmøde i foreningen for kirkegårdskultur.

$\frac{1}{8}$ (Randers Amtsavis m. fl.): Nyt værk om vore dages kgdsproblemer.

Fra norske dagblade

- $\frac{1}{3}$ (Trønder avisa): Mære kgd. skal utvides.
 $\frac{2}{5}$ (Varden): Gjerpen kgd. skal utv. med 3,5 mål.
 $\frac{2}{3}$ (Moss og Follo blad): Rygge vil få en vakker kgd. efter idekonkurrence.
 $\frac{2}{3}$ (Sunnmøre arbeideravis): Sunnylvn får utv. gravpl. på Logardsbøen.
 $\frac{2}{3}$ (Sunnmøre arbeideravis): Turvande utv. for kgd. på Bjørka godkendt.
 $\frac{2}{3}$ (Porsgrund dagbl.): Urnefelte på Tørmø kgd. Kgd. utv. m. 8—9 mål.
 $\frac{1}{4}$ (Romadal folkebl.): Utv. av kgd. på Vestnes med 3,5 mål.
 $\frac{1}{4}$ (Helgelands bl.): Gravlund på Sandnes.
 $\frac{1}{4}$ (Vestfinmarken): Brochmannhaugen ikke noe ideelt sted for gravplasser (Honningvåg).
 $\frac{2}{4}$ (Romsdalsposten): Surnadal exproprierer 600 mål til utv. av Raness kgd.
 $\frac{7}{5}$ (Fremtiden): Utv. av Skjønne kgd. i Nore vil koste over kr. 60.000.
 $\frac{2}{5}$ (Rogaland): 10.000 kr. til utv. av Voster kgd.
 $\frac{2}{5}$ (Øvre Smålenene): Utv. av Spydebeeg kgd. tvingende nødvendig.
 $\frac{2}{5}$ (Sørlandet): Utv. av Flekkejord kgd. i Sundslia?
 $\frac{2}{4}$ (Romsdalsposten): Utv. av Øye kgd. i Surnadal.
 $\frac{2}{4}$ (Varden): Tørmø kgd. utv. i sommer.
 $\frac{2}{7}$ (Adresseavisen): Melhus kgd. utv.
 $\frac{3}{5}$ (Akersposten): Ny urnelund ved Ris kk.
 $\frac{3}{5}$ (Harstad tid.): Får Skåland kgd. s.m. Evness?
 $\frac{3}{5}$ (Demokraten): Kgd. ved Spjærøy kapell utv.
 $\frac{7}{6}$ (Vestfold Arbeiderbl.): Planer om utv. av Tønsberg kgd. med 468 grave.
 $\frac{9}{6}$ (Fjell-Bom): Røros kgd. må utv. i sommerens løp.
 $\frac{1}{6}$ (Porsgrunn Dagbl.): Bamle trenger mer gravplass.
 $\frac{1}{6}$ (Tønsberg Blad): Ny gjennomg. av utv. planer for Borre kgd.

Fra svenske dagblade

- $\frac{6}{3}$ (Östgöta Corresp.): Örtagård på ny kgd. i Motala (trgs.ark. U. Bodorff).
 $\frac{2}{4}$ (Hälsinglands tidn.): Järvsö kyrkogårdskomite dryfter förslag til ny kgd. (trädgårdsark. Ulla Bodorff).
 $\frac{1}{2}$ (Morgon Tidningen): Kyrkogårdsinvigning i Husby-Ärlinghundra.
 $\frac{9}{6}$ (Östgöten): Lindköping får ny kgd. i Slaka socken.

$\frac{1}{2}$ (Värmlands Folkebl.): Hammarø kgl. utv.
 $\frac{2}{5}$ (Filipstad og Bergslags Tidn.): Kyrkogårdsbygget i Hällefors påbörjas.

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 5: Umgestaltung eines alteren Grabmals. Nr. 6: Arbeitsgemeinschaft Friedhof und Denkmal.

Deutscher Friedhofskultur nr. 3: Grabgestaltung auf neuen Wegen. Technik und Rationalisierung im Friedhofswesen (*Franz Tempich*). Grundsätze für die Gestaltung des Einzelgrabes. Friedhofgärtnerische Arbeiten im realen Zeitleistungsverhältnis (*Wilh. Kowalsky*). Helft helfen Volksbund deutsche Kriegsgräberfürsorge. Aus der Rechtabrechnung. — Nr. 4: Wie die Sachranger zu ihrem schönen Friedhof kamen (*J. Thomas*). Ein Beitrag zur Grabstättengestaltung (*Herbert Grünwald*). Über Form und Gehalt des Grabmals (*Karl-Josef Schneider*). Friede der Kriegsoffern der Heimat. Tagung Friedhof und Grabmal (*Weber Thust*). Lebensbaum - Totenbaum - Eibe (*J. Thomas*). — Nr. 5: Echte Steinbildhauerei. Totes Maurwerk muss schön werden. „Botschaften der Sterbenden“ (*Herbert Schmidt-Lamberg*). Der münchener Waldfriedhof fand viele Bewunderer. Vogelbad - Vogeltränke m. m.

Friedhof und Denkmal $\frac{3}{4}$: Grundsätzliches zum schwarzen, schwedischen Granit im Grabmal-schaffen (*Lindner*) m. m.

Gartneryrket nr. 16: Tre arkitekter delte førsteprisen i idékonkurr. om kgd. i Rygge.

Garten und Landschaft nr. 4: Friedhofstagung der Ev. Akademie in Arnoldshain. — Nr. 6: Die Soldatenfriedhöfe in Polen (*Max Bromme*).

Ignis nr. 4: Jordfästning i kyrka eller krematorium. Krematoriet i Halden (*Håkon Amundsen*). Allt flera församlingar fatte beslut om kostnadsfri kremation. En eldbeg.-vecka i Jämtland. — Nr. 5: Samhället och eldbeg. Krematorieplanerna i Nässjö. Krematorieplanerna och eldbeg. i Bollnäs (*Edvin Hedenmalm*). Den nye begravningsplatsen — centralt eller perifert läge. Krematoriet i Falun 20 år. Södertälje urnelund (*Per Töörn*). — Nr. 6: Kan driften på våra begravningsplatser lämpligen rationaliseras? (*Ake Zetterberg*). Om offentlig tillsyn betr. anl. av krematorier, kapell och begravningsplatser (*D. Dahl*). Påskpelaren i Hälsingborg. Hälsingborg krematorium 30 år m. m.

Kriegsgräberfürsorge nr. 3: Liebe Mutter, un-serer gefallenen Soldaten. Geborgen in der Lebe

der Nation m. m. — Nr. 2: Soldatenfriedhof Gardone muszt aufgelöst werden. Dagniuw wird Ehrenstätte für Südostfrankreich. Lommel im Ausbau. Langemark und Hoogede zum Besuch freigegeben. Umgestaltung der Gedenkstätte Bergen-Belsen. Engel des Schlachtfeldes (*Fritz Debus*). Farmer betreuen Südwester Kriegsgräber m. m.

Kunst und Stein nr. 2: Grabinschriften (*Hermann Reinhardt*). — Nr. 3: Der Geusenfriedhof in Köln. Die Stilepochen in der Schrift.

Landsbygraveren nr. 3: Lige løn for lige arbejde (*H. Olesen*). Gravstedsvedligeholdelse (*H. Olesen*). — Nr. 4: Ang. taxter for vedligeholdelse (*Johs. Asmund*). Ang. gravstedsvedligeholdelse (*Jens Andersen*). Gravstedsvedligeholdelse (*Niels Hansen*) m. m. — Nr. 5: Gravstedsrensningen (*A. Qvist Laursen*). Mere om taxter (*Asmund*). „Den væltede gravsten“. — Nr. 6: Den væltede gravsten (*Fr. Pedersen*). Gravstedsvedligeholdelse under menighedsrådet (*L. Dinesen*) m. m.

Menighedsrådenes blad nr. 5: Den grønne kirkegård (*Johannes Tholle*).

Norsk Hagetidend nr. 5/6: Idekoneurrence om utv. av Rygge kirkegård.

Pharos, maj: Three new Crematoria opened. A visit to Peking, m. m.

Trädgårdsnytt nr. 11: På begravningsplatsen.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 4: Grabmalgestaltung und Wünsche der Hinterbliebenen. Das Grabstein ist Bekenntnis. Das Grabmal aus der Sicht des Bildhauers. Das Grabmal als Aufgabe in unserer Zeit, m. m. — Nr. 5: Friedhöfe und ihre Gestaltung im Raume der Stadt München. — Nr. 6: Das Bild der Friedhöfe vom Standpunkt der Städte, Kreise und Landgemeinden.

Fra det faglige bogmarked

Dansk ligbrændingsforening. Beretning for året 1957. 8°, 62 s. Beretningen fortæller bl. meget andet om den tiltagende brug af kremation. Frederiksberg ligger højest med 66,7 %, og for hele landet er den på 27,6 imod 25,9 i 1956. Provst *Rald* skriver om de internationale forbindelser, og afdelingerne har hver deres detaljer at fortælle om.

H. P. Samuelson: Græsplæner. 76 s. Ohlsens Enkes lommehavebøger nr. 10. Kbh. 1958. En praktisk mands gode råd om så godt som alt, hvad en haveejer behøver at vide om græsplænsens anlæg og vedligeholdelse. Bekvem at ha i lommen. Men tegningerne er ikke gode.

Dansk Naturfredning. Årsskrift 1957, 8°, 100 s.

Har en række gode artikler om forskellige fredningsmotiver, bl. a. om humlebieerne og stengærderne, hvilke sidste ikke mindst må fredes extra godt af de kirkelige myndigheder.

Stadsingeniørens direktorat, København. Beretning 1956—57. 4°, 40 s.

Heftet er særlig interessant ved den særartikler, som gengives om Københavns parkmuligheder og deres udnyttelse. En enkelt af parkerne er blevet til på tidligere arealer fra Assistens kirkegård.

Alexander Niklitschek: Wasserpflanzen in Garten. 8°, 180 s. Verlag F. Bruckmann KG, München. DM. 9,80.

Med undertitlen: kultur og pleje, og med 49 tegninger i teksten bringer denne bog i 9 afsnit et betydeligt stof om fremstilling af vandpartier samt et passende udvalg af planter til samme, ligesom den omtaler dyrelivet.

Föreningen Sveriges Kyrkogårdsföreståndare. Handlingar från kongressen i Skellefteå 1957. fol., 20 s. + diverse bilag og en medlemsliste.

Tilpas til samtidigt at kunne indkalde til 1958-årets møde i Södertälje kom denne nydeligt udførte beretning, der som de tidligere står som et godt eksempel for andre foreninger at efterfølge. Om de lokale bidrag eller de mere omfattende er de bedste, bliver vel en smags sag, men begge yder betydelige bidrag til vurdering af svensk kirkegårdskultur.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. ^{20/}54 til biskoppen over Ribe stift) ang., hvorvidt der ved begravelse her i landet af en i Sverige afdød dansk statsborgers askeurne skal foretages jordpåkastelse og anmeldelse til skifteretten.

I et direkte hertil indsendt andragende af 17. juli 1954 har sognepræst for Vejen menighed N. N. næst at oplyse, at asken af dansk statsborger Hans Christian Warming-Schmidt, der er afgået ved døden den 20. juni 1954 i Sverige og brændt i krematoriet i Sandviken den 9. juli 1954, er ført her til landet og ønskes begravet her onsdag den 21. juli 1954, forespurgt, hvorvidt der ved begravelsen her i landet skal ske jordpåkastelse, idet bemærkes, at den pågældende ifølge en medfulgt svensk dødsattest er „jordfäst“ den 9. juli 1954.

Endvidere har sognepræsten forespurgt, om der skal forevises skifteretsattest, forinden begravelsen finder sted.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det for

ministeriet er oplyst, at det svenske udtryk „jordfäst“ betyder, at jordpåkastelse har fundet sted, og at der herefter ikke må foretages jordpåkastelse her i landet.

Med hensyn til spørgsmålet om forevisning af skifteretsattest bemærkes, at sådan ikke kræves, såfremt afdøde havde fast bopæl i udlandet, hvorimod der, såfremt den pågældende kun havde midlertidigt ophold i udlandet, må forevises skifteretsattest ved begravelsen her i landet, jfr. cirkulære af 5. juli 1940. Man må herefter have sognepræsten henvist til, eventuelt gennem oplysning fra folkeregistret, at forvisse sig om, hvor den pågældende havde fast bopæl.

Kirkeministeriets skriv. 20/ 54 (til stiftsøvrigheden over Københavns stift) ang. **en kirkes overtagelse af vedligeholdelsen af 3 gravsteder i et tilfælde, hvor vedkommende graver, der privat havde truffet aftale med gravstedsejerne om vedligeholdelse af gravstederne, uretmæssigt havde forbrugt de til sikring af vedligeholdelsen hensatte kapitaler.**

I det med stiftsøvrighedens erklæring af 2. juni 1954 hertil indsendte andragende har A. sogns menighedsråd indberettet, at tidligere graver ved A. kirke N. N., der efter ansøgning fratrådte stillingen den 30. oktober 1953, i sin funktionstid har modtaget og forbrugt et beløb af i alt 1.555 kr., som af private gravstedsejere er indbetalt for vedligeholdelse af 3 gravsteder på A. kirkegård nemlig:

- 1) pr. 1. juli 1950, 385 kr. for vedligeholdelse i 15 år,
- 2) pr. 9. juli 1951, 615 kr. for vedligeholdelse i 20 år og
- 3) pr. 1. januar 1952, 555 kr. for vedligeholdelse i 20 år.

Med henvisning til, at de ommeldte beløb som nævnt forbrugt af den tidligere graver og på grund af dennes økonomiske forhold må anses for uerholdelige, har menighedsrådet derhos anholdt om tilladelse til på kirkekassens regnskab at måtte lønne den nye graver for arbejdet med vedligeholdelsen af de ommeldte gravsteder i de nævnte vedligeholdelsesperioder, således at der foreløbig lignes et årligt beløb af 112 kr. til formålet.

Menighedsrådet har herved yderligere oplyst, at de pågældende gravstedsejere har erklæret sig enige i den anførte ordning, og at de ikke ønsker at foretage retslige skridt mod den tidligere graver, såfremt ordningen godkendes.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med stiftsøvrigheden må være enig i, at

kirken — da gravstedsejere, der ønsker vedligeholdelsen af deres gravsteder overtaget af kirken, efter det oplyste sædvanligvis henvises til kirkens kasserer, og der ikke har foreligget nogen bemyndigelse for graveren til at modtage vedligeholdelseskapitalerne — ikke kan være bundet ved de af den tidligere graver med de pågældende gravstedsejere indgåede aftaler, og at kirken derfor ikke har nogen juridisk forpligtelse med hensyn til fremtidig vedligeholdelse af gravstederne.

Da det — som også af stiftsøvrigheden anført — efter det oplyste må antages, at de pågældende gravstedsejere ved at træffe aftale med den ved kirken ansatte graver med nogen føje er gået ud fra, at kirken har påtaget sig vedligeholdelsespligten, kan ministeriet dog i overensstemmelse med stiftsøvrighedens indstilling efter omstændighederne tiltræde, at kirken som ansøgt overtager den fremtidige vedligeholdelse af de i sagen omhandlede gravsteder, dog således at kun de årlige udgifter ved almindelig renholdelse af gravstederne afholdes af kirkekassen, hvorved bemærkes, at den rente, der ville være opnået af vedligeholdelseskapitalerne, 1.555 kr. 00 øre, såfremt disse i overensstemmelse med de gældende regler var blevet indbetalt til stiftsmidlerne, efter det af stiftsøvrigheden oplyste kun udgør ca. 62 kr. årlig.

Kirkeministeriets skriv. af 20/ 54 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) om, **hvem tilsynet med frimenighedskirkegårde på landet påhviler.**

I anledning af det med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 1. juni 1954 hertil indsendte andragende, hvori provst for Brusk og Nørre Tyrstrup herreder N. N. har forespurgt, hvem tilsynet med frimenighedskirkegårde på landet påhviler, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at tilsynet med frimenighedskirkegårde på landet påhviler den borgerlige øvrighed (politimesteren).

Kirkeministeriets skriv. af 20/ 54 til stiftsøvrigheden over Ribe stift) ang., **hvorledes der ved ikke-selvejende kirker bør forholdes med kapitaler, der erlægges for erhvervelse af gravsteder for flere end een fredningsperiode m. m. samt kapitaler, der er hensat til vedligeholdelse af bestemte gravsteder.**

I en med stiftsøvrighedens erklæring af 8. juni 1954 hertil indsendt skrivelse har stiftskasserer N. N. forespurgt, om bestemmelsen i § 25, stk. 6, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. juli

1947 af lov af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., hvorefter al betaling, der erlægges for erhvervelse af gravsteder for flere end een fredningsperiode, såvel som al betaling, der erlægges i henhold til bestemmelserne i samme paragrafs stk. 4—5, skal oplægges blandt kirkens midler, også gælder for ikke-selvejende kirker. Endvidere har stiftskassereren forespurgt, om der også for ikke-selvejende kirker gælder den bestemmelse, at vederlaget for vedligeholdelse af gravsteder skal oplægges blandt kirkens midler, når vederlaget erlægges med et beløb een gang for alle, jfr. kgl. anordning om kirkegårde af 20. april 1953 § 23, stk. 2 og ministeriets cirkulære af 30. november 1944.

Under forudsætning af, at de ovennævnte spørgsmål må besvares bekræftende, har stiftskassereren derhos bedt oplyst, om der ved bestemmelsen om, at kapitalerne skal oplægges blandt kirkens midler, altid forstås oplæg blandt *stiftsmidlerne*, eller om der ved en ikke-selvejende kirke kan vælges en anden anbringelsesform. I denne forbindelse har stiftskassereren tillige forespurgt om ministeriets ovenfor anførte cirkulære af 30. november 1944 i sin helhed gælder også for ikke-selvejende kirker.

Endelig har stiftskassereren med henvisning til, at vedligeholdelsen af gravsteder på en kirkegård ved en ikke-selvejende kirke undertiden er overdraget til menighedsrådet, i hvilke tilfælde vederlagene for vedligeholdelsen, når de erlægges een gang for alle, inddrages blandt stiftsmidlerne, udbedt sig en udtalelse fra ministeriet med hensyn til, hvorledes der skal forholdes med disse vedligeholdelseskapitaler, når kirken overgår til selveje.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ikke-selvejende kirker *ikke* er undtagne fra reglerne i vedligeholdelseslovens § 25, stk. 6, og kgl. anordning af 20. april 1953 § 23, stk. 2. Kravet om oplæggelse blandt kirkens midler betyder for så vidt angår kirker uden for købstæderne, at beløbene (bortset fra særligt hjemlede undtagelser) skal oplægges blandt stiftsmidlerne, jfr. § 5 i bekendtgørelse nr. 454 af 23. september 1947 af lov om kirkers bestyrelse m. m., ministeriets cirkulære af 22. februar 1918 angående forvaltningen af kirkernes formue samt med hensyn til vedligeholdelseskapitaler ministeriets cirkulære af 30. september 1944, hvilket cirkulære gælder også for ikke-selvejende kirker.

Endelig bemærkes, at ministeriet må finde det rigtigst, at kapitaler, der under menigheds-

rådets bestyrelse er indsat blandt stiftsmidlerne til vedligeholdelse af gravsteder på en kirkegård ved en ikke-selvejende kirke, i tilfælde af kirkens overgang til selveje overføres til *kirkens* formue under stiftsmidlerne, samtidig med at kirken overtager vedligeholdelsen af de pågældende gravsteder.

Kirkeministeriets skriv. af 30% 54 (til sognepræst N. N.) ang. **benyttelse af en af folkekirkens kirker ved begravelse af et medlem af det rom.-kat. trossamfund.**

I et hertil indsendt andragende har De indberettet, at en i Tjæreby sogn bosat polsk kvinde, Eva Sumaischa, som tilhørte det romersk-katolske trossamfund, den 27. august 1954 er afgået ved døden og den 1. september 1954 efter eget ønske skal begravnes i et af hende på Tjæreby kirkegård erhvervet gravsted.

Med henvisning hertil samt til, at det var afdødes ønske, at begravelsen skulle foregå fra Tjæreby kirke, har De derhos forespurgt om der — da kapellet på Tjæreby kirkegård er lidt egnet til afholdelse af begravelse — vil være noget til hinder for, at kisten føres ind i kirken under en på Deres ansvar afholdt højtidelighed i kirken forud for jordfæstelsen, idet De herved har oplyst, at den romersk-katolske præst i Hørsholm Giel Gommans, som skal fungere ved jordfæstelsen på kirkegården, har erklæret sig indforstået med ikke på nogen måde at tale eller virke i kirken, hvor der som indledning spilles en orgelsonate af C. Ph. Emmanuel Bach: *Arioso e Cantabile*, hvorefter der afsynges en salme: „*Love den herre, den mægtige konge*“, og dernæst spilles et udtog af Johan Georg Albrechtsbergers fuga nr. 6 og til slut påny afsynges en salme: „*Under dine vingers skygge*“, hvorefter båren føres til graven.

I anledning heraf skal man herved meddele, at ministeriet intet finder at erindre imod den af Dem foreslåede fremgangsmåde, og at der heller intet vil være til hinder for, at De — om ønskes — selv taler ved højtideligheden i kirken.

Kirkeministeriets skriv. af 10% 54 (til stiftsøvrigheden over Viborg stift) ang. **indbetaling blandt stiftsmidlerne af vederlag, der erlægges een gang for alle for kirkers overtagelse af gravsteders vedligeholdelse.**

I anledning af det med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 23. juli 1954 hertil indsendte andragende, hvori A. sogns menighedsråd har anholdt om fritagelse for at indbetale en på kontrabog nr. 9163 med Viborg sparekasse indestående kapital, stor 500

kr., der er hensat til sikring af vedligeholdelsen af proprietær N. N.'s familiegravsted på A. kirkegård, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at der efter bestemmelsen i § 23 stk. 2 i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde fremdeles er den almindelige ordning, at de for kirkers overtagelse af gravsteders vedligeholdelse erlagte vederlag, der indbetales med beløb een gang for alle, skal oplægges blandt kirkens midler, og at den i nævnte bestemmelse hjemlede adgang for ministeriet til at gøre undtagelse herfra kun kan forrentes benyttet, hvor ganske særlige forhold — f. eks. et i et testamente udtalt ønske om en særordning — taler derfor, hvorfor den omhandlede kapital snarest må indbetales blandt stiftsmidlerne.

Man skal i denne forbindelse bede menighedsrådets opmærksomhed henledt på, at gravstedskapitalernes inddragelse blandt stiftsmidlerne ikke er ensbetydende med, at kirkernes ejendomsret til sådanne beløb går tabt, idet beløbene bogføres særskilt på den for hver kirke oprettede konto i stiftsøvrighedens bøger tilligemed oplysning om vedligeholdelsestidens længde m. v. Når vedligeholdelsestiden er udløbet, får kirken fremdeles udbetalt den årlige rente af kapitalen, og denne kan også efter ansøgning tillades udbetalt til anvendelse til kirkegårdens udvidelse eller til andre arbejder ved kirkegården, eventuelt kirken.

Kirkeministeriets skriv. af 20/5 54 (til overtilsynet for Vigerslev kirke) om, **hvorvidt der tilkommer en fast gravervikar feriegodtgørelse m. m.**

I anledning af det med overtilsynets skrivelser af 21. august 1954 hertil indsendte andragende, hvori Vigerslev sogns menighedsråd har forespurgt, om der skal udbetales feriegodtgørelse til den faste gravervikar ved Vigerslev kirke af det ham tilkommende faste månedlige honorar, skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må holde for, at der tilkommer den faste gravervikar sædvanlig ferie (tjenestefrihed på 3 dage, sædvanligvis onsdage) uden afkortning af lønning, og at der herefter ikke bliver spørgsmål om udbetaling af feriegodtgørelse til den faste gravervikar.

Såfremt det ikke kan ordnes således, at en af de ved kirken ansatte kan varetage det den faste gravervikar ellers påhvilende arbejde på disse feriedage, vil ministeriet være sindet efter forud derom indgivet andragende at stille et beløb til rådighed til antagelse af fremmed medhjælp, hvorved tilføjes, at man går ud fra, at det som regel i så fald kun vil være nødven-

digt at antage sådan medhjælp til morgen- og aftenringning.

Kirkeministeriets skriv. af 20/5 54 (til Landsby-graverforeningen for Danmark) ang. **landsby-graveres ferieforhold.**

I anledning af foreningens forespørgsel af 20. september d. å. om landsby-graveres ret til ferie skal man meddele, at der, således som det også er anført af foreningens formand i det vedlagte udklip af „Landsby-graveren“, bør sikres en landsby-graver, lige såvel som kirkens andre funktionærer, en ferie, der ikke er ringere end den efter ferieloven gældende, og at man herom må henvisse til det allerede herfra i cirkulærskrivelse af 16. juni 1953 anførte, hvorefter der bør tillægges også landsby-gravere en ferie svarende til 1½ dag for hver måneds arbejde eller 3 uger for et helt års arbejde.

Af nævnte cirkulærskrivelse fremgår endvidere, at en ferie på 4 uger for funktionærer, der er fyldt 53 år, som almindelig regel er forbeholdt sådanne, der er ansat som tjenestemænd.

Hvad endelig angår det fremsatte spørgsmål om, hvorvidt den omstændighed, at en landsby-gravers arbejde ikke strækker sig over en fuld arbejdsdag, måtte kunne bevirke en indskrænkning af den ham tilkommende ferie til 14 dage, bemærkes, at lov nr. 65 af 31. marts 1953 om ferie med løn — som foran nævnt — giver de af lovens bestemmelser omfattede personer ret til en ferie på 1½ dag for hver måneds arbejde, og at en ferie på 14 dage derfor ej heller under den anførte omstændighed svarer til det af loven fastsatte mindstemål. Ministeriet må dog tage ethvert forbehold med hensyn til det i foreningens andragende omtalte tilfælde, da man er uden kendskab til de nærmere konkrete omstændigheder.

Kirkeministeriets skriv. af 25/10 54 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift), hvormed fremsendes domsudskrifter i en mod Aagerup sogns menighedsråd anlagt sag ang. **retten til et i 1789 oprettet gravsted, som i 1949 ønskes flyttet og begrænset i anledning af Aagerup kirkegårds regulering.**

T h i k e n d e s f o r r e t :

Sagsøgte, menighedsrådet for Ågerup kirke, bør anerkende, at sagsøgeren, overretssagfører C. J. With-Seidelin, ikke er pligtig at afholde udgifterne ved en påtænkt flytning af det på Ågerup kirkegård beliggende Brinck-Seidelinske familiegravsted, men bør iøvrigt forl tale af sagsøgeren i denne sag fri at være.

Inden 15 dage efter denne domsafsigelse be-

taler sagsøgeren til sagsøgte i sagsomkostninger 300 kr.

Kirkeministeriets skriv. af 28/10 54 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang. et **menighedsråds adgang til uden vederlag at overtage vedligeholdelsen af visse gravsteder.**

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 15. oktober 1954 hertil indsendt andragende har Sønderborg menighedsråd på foranledning af en henvendelse fra frihedsfondens lokalkomiteé i Sønderborg anholdt om godkendelse af, at Sønderborg kirke uden vederlag overtager vedligeholdelsespligten vedrørende Einar Lislevands og Carlo Henry Petersens gravsteder på Sønderborg kirkegård.

Det er oplyst, at Einar Lislevand er død i Sønderborg i august 1945 efter at være hjemført fra Tyskland ved Bernadottes redningsaktion, samt at Carlo Henry Petersen døde under sidste verdenskrig i allieret tjeneste som sømand.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at tilfælde som disse vel ikke ses omtalt i lovgivningen, men at ministeriet for sit vedkommende intet har at erindre imod, at menighedsrådet påtager sig vedligeholdelsen af de pågældende gravsteder, såfremt det måtte træffe bestemmelse herom.

Kirkeministeriets skriv. af 3/11 54 (til stiftsøvrigheden over Aalborg stift) ang. **en af en gravstedsejer ulovligt foretaget fældning af et træ på hans gravsted.**

I den med stiftsøvrighedens skrivelse af 23. september 1954 hertil tilbagefulgte sag har gårdejer N.N. besværet sig over, at det ved den 4. august 1954 afholdt ekstraordinært syn over Å. kirkegård er blevet pålagt ham inden årets udgang at plante en seljerøn af nærmere angiven størrelse på det ham tilhørende gravsted på kirkegården til erstatning for et af ham uden menighedsrådets tilladelse fældet træ samt at udrede udgifterne ved synets afholdelse med 59 kr.

Det fremgår af sagen, at nævnte gårdejer N.N. i april måned 1953 rettede henvendelse til kirkeværgen, lærer O.O. om tilladelse til at fælde et på hans gravsted stående, ca. 30 år gammelt træ, og at kirkeværgen gav tilsagn om, at spørgsmålet ville blive behandlet ved det forestående syn over kirkegården.

Det er derhos oplyst, at der ved synet over kirkegården den 13. maj 1953 blev truffet bestemmelse om, at det omhandlede træ, der sammen med en række andre træer af samme stør-

relse indrammede en gang på kirkegården, ikke måtte fældes.

Det er endelig oplyst, at gårdejer N.N., inden der var givet ham meddelelse om den af synet truffe bestemmelse, i slutningen af maj måned 1953 lod det omhandlede træ fælde.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at en gravstedsejer ikke uden kirkegårdsledelsens tilladelse egenmægtigt kan fælde et på hans gravsted henstående træ eller anden beplantning, der er af skønhedsværdi for kirkegården som helhed, f. eks. hvor det som i nærværende tilfælde drejer sig om et træ, der udgør et led i en allé på kirkegården, jfr. bestemmelsen i kongelig anordning af 20. april 1953 § 7, stk. 4. Gårdejer N.N. har således været uberettiget til egenmægtigt at foretage den herommeldte træfældning, hvorfor ministeriet kan tiltræde, at der på det pågældende gravsted for gravstedsejerens regning vil være at plante et nyt træ til erstatning for det fældede. Såfremt gravstedsejeren ikke inden en rimelig tid efter påkrav indbetaler de fornødne beløb til dækning af de hermed forbundne omkostninger, samt de af sagen iøvrigt forvoldte udgifter, må man have menighedsrådet henvist til at anlægge sag mod den pågældende til beløbenes betaling.

Man skal derhos anmode stiftsøvrigheden om at ville tilkendegive kirkebetjent P.P. ministeriets misbilligelse i anledning af, at han har medvirket ved fældningen af det pågældende træ uden forud ved henvendelse til sine foresatte at have forvissat sig om, at fornøden tilladelse hertil forelå.

Kirkeministeriets skriv. af 13/11 54 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift) ang. **tilladelse til indretning af en kirkegård for Ryslinge frimenighed.**

Med henvisning til tidligere brevveksling, senest stiftsøvrighedens skrivelse af 5. oktober 1954 vedrørende spørgsmålet om indretning af kirkegård på den Ryslinge frimenighed tilhørende ejendom, matr. nr. 7 e, Ryslinge by og sogn, skal man efter stedfunden brevveksling med sundhedsstyrelsen meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet herved bifalder, at det omhandlede areal — hvor der i forvejen findes enkelte gravpladser — indrettes til kirkegård på vilkår, at der inden 6 uger fra dato udstedes og tinglyses en deklaration med sikkerhed i vedkommende ejendom næst efter de for tiden på samme hvilende hæftelser, hvorved frimenigheden som ejer forpligter sig og fremtidige ejere til at efterkomme, at kirkegårdens fred og vedlige-

holdelse som kirkegård sikres også for det tilfælde, at frimenigheden senere måtte opløses.

Den ommeldte deklaration må i tinglyst stand indsendes hertil.

Socialministeriets skriv. af 1 $\frac{1}{11}$ 54 (til det sociale udvalg i Glostrup kommune) ang. **udgifter ved begravelser, der foregår for kommunens regning.**

I en hertil indsendt skrivelse af 25. juni 1954 har udvalget forespurgt, hvorvidt de på hoslagt tilbagefølgende regning vedrørende N. N.s begravelse opførte beløb til klokkeringning og til rengøring kan afholdes af kommunen.

Udvalget har samtidig på menighedsrådets vegne forespurgt, hvorvidt der ved begravelser for offentlig regning skal stilles frijord til rådighed også for personer, som ikke har været medlem af folkekirken.

Det fremgår af sagen, at det sociale udvalg under henvisning til gældende praksis, jfr. arbejds- og socialministeriets skrivelse af 21. november 1940^{*)}, har afvist at afholde de nævnte udgiftsposter, hvorefter menighedsrådet har oplyst, at der ifølge den med kirkebetjenten indgåede overenskomst er ret til særskilt honorar for klokkeringning og for rengøring, samt at disse beløb er udbetalt med henholdsvis 15 kr. og 5 kr. Et beløb på 1 kr. 33 øre udgørende afgift for benyttelse af klokkerne har menighedsrådet frafaldet.

I en fra amtmanden over Københavns amt over sagen indhentet erklæring har amtet udtalt, at det under hensyn til det i arbejds- og socialministeriets afgørelse i skrivelse af 21. november 1940 til kirkeministeriet udtalte ikke kan påhvile udvalget at afholde de på regningen opførte udgifter til ringning og kirkens rengøring. Amtet har endvidere, for så vidt angår det af menighedsrådet rejste spørgsmål om frijord udtalt, at det i henhold til § 25 i lov nr. 282 af 30. juni 1922, jfr. nu lovekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947, må påhvile kirken at stille sådan jord til rådighed ved begravelser, der foregår for kommunens regning uden hensyn til, om afdøde var medlem af folkekirken eller ej.

Kirkeministeriet har i en herfra indhentet erklæring tilsluttet sig det af amtet anførte.

I denne anledning skal man meddele, at socialministeriet for sit vedkommende med amtmanden over Københavns amt og kirkemini-

steriet er enig i, at der ikke er hjemmel til at lade kommunen afholde de med ringningen, herunder brugen af klokkerne og honorar til ringeren, og med rengøringen af kirken forbundne udgifter, hvorhos socialministeriet for så vidt angår spørgsmålet om frijord ved begravelser for offentlig regning skal henvise til det af amtmanden over Københavns amt og kirkeministeriet udtalte, hvorefter frijord også må tilstås ved begravelse af personer, som ikke har været medlemmer af folkekirken.

Kirkeministeriets skriv. af 1 $\frac{1}{12}$ 54 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang., **at der ikke — af hensyn til en mellem et menighedsråd og den tidligere kirketiendejer truffet aftale — kan nægtes en gravsteds ejer adgang til at forny sit gravsted eller at nedsætte en urne i gravstedet.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 11. november 1954 hertil tilbagefulgt andragende har hjælpepræst ved Skt. Thomas kirke på Frederiksberg N. N. anholdt om ministeriets afgørelse i anledning af en tvivl, som er opstået med hensyn til brugsretten til familien T.'s gravsted på Ørslev kirkegård.

Det er oplyst, at familien T., efter at andragerens fader, grosserer T. var afgået ved døden den 2. oktober 1954, havde ønsket at nedsætte afdødes urne i familiegravstedet, men at Ørslev sogns menighedsråd havde meddelt andrageren, at urnen måtte nedsættes i et nyt gravsted, idet der ved Ørslev kirkes overgang til selveje blev truffet aftale mellem menighedsrådet og den tidligere kirketiendejer, hofjærgermester O. O., Kragerup, om at der tillægges Kragerupgaards ejer af slægten O. ret til at udvide slægtens gravsted med det pågældende gravsted litra G. række nr. 1, nr. 374, 375 og 376 samt række 2, nr. 377, 378 og 379, når dette gravsted kan nedlægges.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. § 25, stk. 2, er bestemt, at ønske om bevarelse af et gravsted udover den i vedtægten bestemte fredningstid fra den længstlevedes begravelse skal imødekommes, mod at der erlægges en i vedtægten derfor ansat betaling, og at der således ikke kan nægtes familien T. adgang til at forny hele gravstedet eller til at nedsætte urnen i gravstedet.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 11

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling A.

Kværndrup menighedsråd, Kværndrup.
Hvorup menighedsråd, Nørresundby.

Afdeling C.

Kirkegårdsgartner Skriver, Ringkøbing.
Havearkitekt J. Arevad-Jacobsen, Viby J.
Gartner Kaj Petersen, Hedehusene.

Afdeling D.

Seminarie lærer W. Demar, Uppsala.

Generalforsamling

Foreningen af kirkegårdsinspektorer m. v. afholdt i dagene 24.—27. august sin årlige ordinære generalforsamling på Bornholm, nærmere betegnet Alexandersens Hotel i Sandvig. Generalforsamlingen afvikledes programmæssigt med saglige forhandlinger. Formanden, inspektør Raahauge-Askegaard genvalgtes med akklamation. P. Skovlund, Søllerød, ønskede ikke genvalg, i stedet valgtes Holger Nielsen, Lyngby, der overtog sekretærposten. Til revisor valgtes Aage Fich, Hellerup. Øvrige valg var genvalg.

Der var arrangeret busture Bornholm rundt, hvor deltagerne fik lejlighed til at glæde sig over den forskelligartede natur, som denne skønne ø er så rig på. Endvidere var der arrangeret ekskursioner bl. a. til de store granitbrud, hvor der blev lejlighed til at se, hvorfra og hvordan de sten og fliser, deltagerne til daglig arbejder med, brydes og behandles. De bornholmske kirkegårde, der blev besøgt, bar alle præg af, at man her har let adgang til stenmaterialerne; man skulle således lede for at finde en natursten, og hækkene var i overvejende grad erstattet af granitrammer; en ryghæk ville have haft en mildnende virkning og fremhævet de enkelte sten. En undtagelse var dog Klemensker kirkegård, der adskilte sig fra de øvrige ved sine smukke og velholdte ryghække af bøg, desuden var kirkegården smukt terraseret. Dens regulering er i 1930-erne planlagt af havearkitekt Johannes Tholle i samarbejde med daværende provst Arne Rohde.

Et firma demonstrerede en kombineret brækstang og slaghammer, et redskab der efter al sandsynlighed vil kunne lette arbejdet i hårde og frosne grave.

I busturene til Bornholms seværdigheder deltog foruden damerne også vore svenske gæster. Vejret var det bedst mulige med solskin hver dag.

Et skår i glæden ved alt det, vi oplevede af smukke og interessante ting, var, at ikke samtlige medlemmer havde meldt sig til deltagelse i årsmødet, ingen ville have fortrudt det. Næste årsmøde bliver på Hindsgavl.

I radioen

I serien af foredrag tilrettelagt af radioudvalget for gartneri og havebrug talte havearkitekt Johannes Tholle søndag formiddag 14. 9. 58 om: Aktuelt for kirkegårdene.

Allehelgensdag

falder i år på en lørdag (1. november), og selv om allehelgensandagterne først holdes om søndagen, må det forudsættes, at begge dage kalder på stort besøg på såvel protestantiske som katolske kirkegårde. I Sverige fejrer man samtidig gravsmykkningsdagen. Den smukke skik at sætte levende lys på gravene bør kirkegårdenes ledelse understøtte på den måde, der stemmer bedst med forholdene, uden at man deraf forledes til at glemme de friske blomster.

Dødsfald

93 år gammel er tidligere formand for Foreningen for Kirkegårdskultur, Axel Bartholdy Møller, afgået ved døden. Han var foreningens 5. formand, valgt i 1931, og fungerede, til han i 1936 afløstes af daværende domprovst C. F. Scharling, med hvem han samtidigt var kommet ind i bestyrelsen. Han har her i bladet skrevet en del artikler, bl. a. om vore Allehelgensandagter, om Brabrand nye kirkegård m. fl.

Som ung præst mødte jeg Bartholdy Møller, medens han endnu var fungerende sognepræst i Brabrand. Det umiddelbare indtryk ved mødet med ham var den fine kultur, der strømmede én i møde fra hele hans personlighed. Fri for enhver form for grovhed, fri for påtaget overlegenhed mødte han sine præstebroere — yngre såvel som ældre — med stor venlighed. Man mærkede den gamle slægtskultur fra præstegårdens „guldalder“, — født i den store, smukke og anseelige præstegård i Herfølge, hvor hans far var sognepræst. Men sammen med sin slægtsarv var han en velbegavet og selvstændigt tænkende præst, hvis ind-

læg man glædede sig over at lytte til ved vore konventer og andre sammenkomster.

Han hørte hjemme i den grundtvigske lejr og har på en smuk måde skildret sit barndoms-hjem i „Minder fra gamle grundtvigske Hjem“. Men hertil kommer en række værdifulde skrifter fra hans hånd, bl. a. „Ved døbefonten“, „Til Alters“, „Ved Paasketid“.

Jeg kan ikke sige, at jeg har kendskab til pastor Bartholdy Møllers indsats i vor forening, men jeg er sikker på, at han har udført sit hverv med stor troskab og nidkærhed. Sådan har jeg kendt ham som præst, og som medlem af Den danske Præsteforening, hvor han troligt fulgte vore kursus på Københavns Universitet helt op i sin høje alderdom. Da jeg i april d. å. deltog i præsteforeningens kredsmøde for København og Frederiksberg, var han een af de trofaste, der mødte op for at høre lidt om foreningens virke for den nye lønningslov.

Ved hans død blev der skrevet: „En trofast kirkens og menighedens tjener, en fin og nobel præsteskikkelse og et elskeligt menneske, — det er det vidnesbyrd, der vil lyde ved hans død.“ Jeg giver dette vidnesbyrd min fulde tilslutning, — og vi vil ære hans minde iblandt os.

Carl Bay.

Fra danske dagblade

$\frac{19}{100}$ (Randers Amtsavis): Hvordan behandler vi vore døde?

$\frac{19}{100}$ (Randers Soc.-Dem.): Kirkegården skal være sine grave bekendt.

$\frac{20}{100}$ (Ekstrabl.): Gentofte ofrer kr. 750.000 på Maribjerg krematorium.

$\frac{21}{100}$ (Vendsyssel Tid.): Urnehave indrettes på Sæby kgd.

$\frac{20}{100}$ (Viborg Stifts Folkebl.): Viborg menighedsr. går til kommunen med krematorieplanerne. Man vil anlægge urnehave og opføre hegnsmure (havearkitekt *Johannes Tholle*).

$\frac{23}{100}$ (Sydfyn): Egense kgd. er udvidet med c. 1300 m² (budget kr. 20.635, insp. *J. Gravesen*).

$\frac{27}{100}$ (Kolding Folkebl.): Kolding Nordre kirkegård er overdraget de kirkelige myndigheder. Den omfatter mere end 23 ha og c. 3 ha er anlagt.

$\frac{30}{100}$ (Politiken): Tuborgfondet giver kr. 20.000 til restaurering af den danske tropekirkegård på Guldkysten (arkitekt *Max Gerlach*).

$\frac{3}{4}$ (Aalborg Amtstid.): Udv. af Astrup kgd. forestående.

$\frac{1}{4}$ (Dag. Nyheder): Tyskere skal samle 7000 tyske grave her.

$\frac{1}{4}$ (Middelfart Venstrebl.): Der købes areal for udv. af Middelfart kgd.

$\frac{5}{4}$ (Skanderborg Amts Avis): Linå kgd. udvides i terrasser (havearkitekt *Johannes Tholle*, anlægsgartner *Gunnar Knudsen*, Ry, — omkost. c. kr. 100.000).

$\frac{11}{4}$ (Holstebro Avis): Vis kirkegårdskultur.

$\frac{13}{4}$ (Vendsyssel Tid.): Det haster med udv. af Brønderslev kgd.

$\frac{15}{4}$ (Vendsyssel Tid.): Udv. af Hirtshals kgd. påbegyndes snart.

$\frac{17}{4}$ (Præstø Avis): Kgd. i st. for bane i Vordingborg.

$\frac{2}{8}$ (Fr.havns Avis): Bangsbostrand kgd.

$\frac{3}{8}$ (Vendsyssel Tid.): Arealet tiltænkt Bangsbostrand kgd. oversvømmet.

$\frac{9}{8}$ (Vestkysten): Kirkegårdsanlæg - kirkegårdsformer (*Poul Hansen*).

$\frac{18}{8}$ (Venstre Folkebl.): Nordrup kgd. er under regulering.

$\frac{19}{8}$ (Fr.borg Amts Avis): Den ny kgd. i Hillerød tager form (ark. *Max Brüel*, insp. *S. Hansen*).

$\frac{20}{8}$ (Skanderborg Amts Avis): Tulstrup kgd. skal reguleres for at skaffe plads.

$\frac{23}{8}$ (Sønderjyden): De tyske grave skal flyttes af special-grupper.

$\frac{25}{8}$ (Aalborg Amtstid.): 2000 tyske grave til Aalborg i år?

$\frac{26}{8}$ (Holstebro Avis): Holstebro kgd. erhverver jord af Frydenlund til udv.

$\frac{28}{8}$ (Aalborg Amtstid.): Aalborg kirkegårdsvæsen centraliseres.

$\frac{30}{8}$ (Kalundborg Folkebl.): Den ny kgd. i Jyderup færdig (konsulent *Kr. Bækhoj*, anlægsgt. *Ejvind Petersen* m. fl., — kr. 85.000).

$\frac{1}{4}$ (Middelfart Venstrebl.): Der skal udarbejdes plan til udv. af Søndre kgd. i Middelfart.

$\frac{11}{4}$ (Vendsyssel Tid.): Menigheds møde om Bangsbostrand kgd.

$\frac{17}{4}$ (Dag. Nyheder): Flytning af de tyske soldatergr. tidligst 1959.

$\frac{22}{4}$ (Silkeborg Avis): Udv. af Alderslyst kgd. tilplantes i efteråret (havearkitekt *Johannes Tholle*, graver *Overby Larsen*).

Fra norske dagblade

$\frac{12}{4}$ (Gjengangeren): Borre kgd. utvides.

$\frac{12}{4}$ (Hamar Stiftstid.): Utv. av Vinger kgd. med 20 dekar.

$\frac{3}{4}$ (Sogn Folkebl.): Utv. av Bø kgd. vil koste 13.700 kr. for 260 m².

$\frac{18}{4}$ (Fædrelandsvennen): Ny vedtægt for Kvinesdal kgd. Gravkarme bort.

$\frac{18}{4}$ (Arbeidets rett): Planer for utv. av Røros kgd. må nu utarbejdes.

$\frac{25}{4}$ (Nationen): Vokrere kgd.

$\frac{28}{4}$ (Sogningen): Balestrand kommune held fast på utv. av Tjugum kgd.

- $\frac{1}{8}$ (Morgenposten): En av landets vakreste kgd. (Totenviken).
 $\frac{2}{8}$ (Tiden): Hvor længe skal spørgsm. om utv. av Barbu kgd. ligge uløst?
 $\frac{1}{6}$ (Tiden): Fjære kgd. utv. med 3,5 mål.
 $\frac{1}{6}$ (Rogaland): Sand kgd. skal utv. med 4—5 dekar.
 $\frac{5}{6}$ (Velgeren): Hov kgd. er utv. og forskønnet for kr. 20.000.
 $\frac{1}{6}$ (Vårt Land): Trangt om plassen også for de døde i Oslo.

Fra svenske dagblade

- $\frac{2}{3}$ (Nordsvenska Dagbl.): Ny kgd. for 500.000 kr. i Lyckelse (arkitekt *Ake Lundberg*).
 $\frac{2}{5}$ (Östgöta Correspond.): Gröna östgötakgd. studeres vid exkursion.
 $\frac{2}{5}$ (Nordsvenska Dagbl.): Vilsam skönhet präglar nya kgd. i Backen (Trdgsark. *W. Bauer*, trädgsm. *Birher Lindell*).
 $\frac{1}{4}$ (Nya Werml.tidn.): Kgd. i Ed utv. (16.000 m², trdgsark. *E. Jacobson*).
 $\frac{1}{4}$ (Hälsinglands Tidn.): Nytt kgdsområde ger Ljusdal 2.000 nya gravpl. (professor *Sven Ivar Lind*, Stockholm).
 $\frac{1}{4}$ (Morgon Tidn.): Tävling om begravningspl. i Räcksta avgjort, — 1ste pris gik til ark. *Klas Fåhrens* og trdgark. *G. Martinsson* m. fl.
 $\frac{1}{3}$ (Nya Werml. Tidn.): Ny kgd. i Hällefors planl.
 $\frac{2}{6}$ (Östgöta Corresp.): Kyrkogård i Sund i modernt skick (trgsass. *Harry Johansson* og trgs-konsulent *Eric Lind*).

Fra tidsskrifterne

Blomster nr. 9: Kransesalget i tilbagegang og hvorfor? (*Kaj Nielsen*).

Der Naturstein nr. 7: Ehrenmale aus Granitfindlinge (*Werner Lindner*). Findlingsgrabmale in Norddeutschland.

Det Bedste, august 1958: Hvis De skulle ordne en begravelse (*Erik Drejer*).

Deutsche Friedhofskultur nr. 6: Soll der alte Schlender weitergehen? Die Gestaltung des Grabmals (prof. *G. Albert*). Erläuterungsbericht für die gärtnerische Umgestaltung des Friedhofes in Lägerdorf/Holstein (*Karl v. Schierstedt*). — Nr. 7: Kleine Schritte zum weiten Ziel (*Herbert Grünewald*). Das Friedhofswesen der Stadt Essen. Der neue Parkfriedhof in Unterbach b. Düsseldorf (*Joachim Zueft*). Ehrenmal rollte von Belgien nach Braunschweig (*Lorenz Hafner*). Wildschaden auf Friedhöfen (*Paul Kolfertz*). Der Friedhof der Alexiner Brüder in Neusz (*Osw. Woelke*). Gestaltungsfragen bei

Reihengrabfeldern (*Günther Vogel*), m. m. — Nr. 8: Mustergräber sind sehr wichtig. Münchens Friedhöfe. Über die Anlage von Urnengräbern (*G. Vogel*). Farne für den Friedhof (*Georg Olbrich*). Friedhofgebührenspegel im Jahr 1903. Friedhofsgestaltung (*Franz Tempich*) m. m.

Friedhof und Denkmal nr. 5/6: Das Bild der Friedhöf vom Standpunkt der Städte, Kreise und Landgemeinden (Dr. *Dierkes*). Die Gestaltung des Grabmals (prof. *Gustav Albert*). Von Münchens Friedhöfen (oberbaurat *Delisle*), m. m.

Garten und Landschaft nr. 9: Friedhofsrecht und Grabmalordnung — zwei bedeutsame Rechtsgutachten.

Ignis nr. 7: Nya lagbestemm. betr. begravningsväsendet (*Sten Wassberg*). I vad mån kan driften på våra begravningsplatser lämpligen rationaliseras (*Tage Attermark*). — Nr. 8: Kapellkrematoriet i Värnamo (*Hugo Bolker*). Hur Värnamo kapellkrematorium kommit till stånd (*Emil Sjöberg*). Invigningen av krematoriet i Värnamo (*O. Övden*). — Nr. 9: Kyrkogården och kapellkrematoriet i Husqvarna (*H. Ericson*). Hur Husqvarna fått nyt begravningsplats och kapellkrematorium (*H. Jacobson*). Husqvarna kapellkrematorium och kyrkogårds invigning.

Kriegsgräberfürsorge nr. 4: Umbettung in Frankreich und Italien, Appell an das Gewissen der Welt. Neue Kriegsgräberabkommen zu erarten. Italienische Ehrenstätten in der Bundesrepublik. Das System der Nationalfriedhöfe (dr. *Fritz Debus*), m. m. — Nr. 5: Kriegsgräberabkommen mit Griechenland. Umbettung nach Dagneux beginnen. Kreuze in der Wüste. Drei neue Ehrenstätten eingeweiht. Deutsche Soldatengräber auf US-Friedhöfen, m. m.

Kunst und Stein nr. 4: Der Geusenfriedhof in Köln.

Landsbygraveren nr. 7: Taxter for renholdelse og grandækning af gravsteder m. m. — Nr. 8: Hjælp ved fastsættelse af lønninger (*H. Olesen*). Syge thujahække (*Niels P. Sørensen*). Det er klippetid (*Kristian Andersen*). — nr. 9: Ved du? (om gravdybde m. m., *H. Thomsen*). Fastsættelse af lønninger.

Menighedsrådenes Blad nr. 7: Kortlægning og registrering af kirkegårdens grave (*Poul Hansen*).

Pharos nr. august: Two new crematoria opened. News from abroad. The law relating to cremation.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 7: Friedhofsrecht und Grabmalordnung. — Nr. 9: Gestaltung

eines Ehrenhaines im Wiener Zentralfriedhof (*E. Ihm*). Der grüne Friedhof, Beispiel und Forderungen für den Landfriedhof (*Pfister*).

Stenhuggertidende nr. 3: Generalforsamlingen i Foreningen for Kirkegårdskultur.

Viola 1 $\frac{3}{8}$ 1958: Kyrkogårdsf. trivdes gott i Södertälje (referat af møder).

Fra det faglige bogmarked

Forlaget F. Bruckmann i München fejrer 15. 11. 58 sit 100 års jubilæum. Idet vi henviser til de talrige anmeldelser af gode fagbøger, som er udkommet på dette forlag og har fået en anmeldelse også i vore spalter, ønsker vi forlaget til lykke og takker for godt samarbejde gennem en hel del år.

Danmarks vilde planter, red. af Knut Færgi og Eric Hultén. 4°, hefte 1—5, Branner og Korch, Kbh. 1958.

Det stort anlagte værk om vilde planter omfatter ikke bare Danmark, men også andre nordiske lande, og fra vort rige medtages bl. a. også planter fra Færøerne og Grønland. Teksten skrives af *M. Skytte Christiansen*, tegningerne af *Henning Anthon*, og professor *Tyge W. Bocher* har også hidrag deri. Det er i forlagets omtale på bagsiden antydnet, at der vil komme c. 300 plancher med 800 afbildninger, desuden 32 farvefotografier af naturmiljøer og 100 tegninger i 2 farver m. m. Det skulle blive 2 vægtige bind med c. 500 sider i hver. Med den aktuelle interesse for natur og livet i naturen er det ikke underligt, at sådanne bøger bliver *best sellers*, og de allerede udsendte hefter lover godt for det samme i dette tilfælde.

Otto Valentin: Mauern und Wege im Garten. 8°, 80 s. Georg Callwey, München 1958. DM. 12,50.

Den bekendte tyske havearkitekt har i denne bog i text og fine billeder givet en mængde gode anvisninger på de muligheder, der er for støttemure, flisegange, køreveje m. m., ikke blot (som i bogtitlen angivet) for haver, men også med eksempler fra kirkegårde, — naturstensmure, kampestensmure, med eller uden skjult beton, brystningsmure, hegnsmure o. s. v. Billedeksempler bl. a. fra skovkirkegården i Stockholm, kirkegårdsmur fra Sydtykland. Også af trappeeksempler er der billeder fra landsbykirkegårde. Og så er der nogle meget talende billedeksempler på flisemosaik i flere størrelsesordener, — alt dette på krideret papir. På mat papir er der staudelister og tekniske tegninger af trapper og murværker.

Mededelingen en jaaroverzicht 1957 der oorlogsgravenstichting. 8°, 24 + 16 s. Juli 1958.

Med forsidebillede fra columbariet i Djakarta og med andre billeder fra ind- og udlandets soldatergrave har den nederlandske krigsgravsorganisation udsendt sin beretning. Det fremgår bl. a., at der er en særlig begravelsesplads ved Oslos Vestre med 23 fra Nederlandene.

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 20% (til samtlige stiftsøvrigheder) om, at der af de kirkelige kasser kan ydes tilskud til telefon til organister og kirkebetjente i købstæder samt herudover til en telefon, der kan anbringes enten hos kirkeværgen, kassereren eller menighedsrådets formand eller eventuelt i kirken.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 30. marts 1954 her til indsendt andragende har menighedsrådene for Århus købstads 7 sogne anholdt om, at de hidtil gældende regler for ydelse af tilskud af den kirkelige ligning til telefonhold til præster og den øvrige betjening ved købstadkirkerne må blive ændret.

Efter de hidtil gældende regler er det overladt til stiftsøvrigheden i hvert enkelt tilfælde at afgøre, om der måtte foreligge sådanne særlige omstændigheder, som gør det forsvarligt helt eller delvis på vedkommende kirkekasses eller kirkebetjeningskasses overslag at optage udgift til telefon til præster, kordegne og kirkegårdsinspektører i købstæderne, medens derimod udgifter til telefonhold til den øvrige betjening såvel som til kirkeværge og kirkekasserer må være den kirkelige ligning uvedkommende.

Disse regler ønskes nu udvidet, således at der af den kirkelige ligning kan ydes tilskud til telefon også til organisten, kirkebetjenten, kirkeværgen og kirkekassereren samt menighedsrådets formand i købstæderne.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet, såfremt stiftsøvrigheden i det enkelte tilfælde finder det forsvarligt, ikke skal modsætte sig, at der i købstæder af vedkommende kirkelige kasse ydes et passende tilskud til telefon til faste organister og kirkebetjente, samt herudover til én telefon, der efter menighedsrådets ønske kan være anbragt enten hos kirkeværgen, kassereren eller menighedsrådets formand eller eventuelt i kirken.

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 19 nr. 12

Foreningen for kirkegårdskultur

Nye medlemmer

Afdeling C.

Kirkegårdsgartner Th. Mogensen, Allinge.

Afdeling D.

Kirketjener E. Stenersen, Dilling, Norge.

Folkskolelærer H. Bäck, Lapträsk, Sverige.

Formandsskifte

Efter at have været formand siden foreningen stiftedes, fratrådte trädgårdsarkitekt *G. V. Walberg* fra 1. januar 1959 posten indenfor Foreningen af kyrkogårdsföreståndare i Sverige og afløstes af stadsträdgårdsmästare i Karlskoga, *Carl Fredby*. Ganske kort vil vi her takke Walberg for vel udført gerning, og byder Fredby et: Hjerteligt velkommen!

Dødsfald

På årets sidste dag meddeltes i middagsradioen og eftermiddagsbladene, at havearkitekt *Emil Böttiger* var avgået ved døden, 77 år gammel. Og i nærværende tidsskrift, hvis første redaktør han var, kan vi ikke lade denne dag gå tilende, uden at vi skriver nekrologen over vor forgænger.

Emil Böttiger var ikke blot dette blads første redaktør, men det må uden omsvøb berettes, at han var sjælen i stiftelsen af den Forening for kirkegårdskultur, hvis organ bladet er, og han var tillige denne forenings første sekretær. At det kun blev til en årgang (III) under hans redaktion, og at han ad parlamentarisk vej led nederlag som medlem af bestyrelsen bare 6 år efter, at han var valgt ind i denne, skyldtes ikke mangel på dygtighed til dette eller hint, men svigtende vurdering af skellet mellem private og organisatoriske interesser, — og det manglede ikke på tilbud overfor ham om at fortsætte i foreningsarbejdet, f. ex. i redaktionsudvalget. Han valgte imidlertid desværre at stille sig som modstander af den forening, han havde startet.

Sine store interesser for kirkegårdskulturen manifesterede E. B. både i talrige, fint udførte plantegninger til anlæg, reguleringer m. m., og i en mængde artikler, der i de senere åringer som regel udelukkende handlede om sækulariseringen af kirkegårdene, — endelig udkom på Gyldendals forlag hans tykke bog om kirkegårde.

Æret være mindet. —

Generalforsamlingsreferatet,

tillægsside 85, fik ved en fejltagelse ikke forfatter-signaturen med. Vi beder om undskyldning derfor, — signaturen var påført manuskriptet. Referatet skyldes inspektør *Holger Nielsen*, som nu er kirkegårdsinspektørforeningens sekretær.

På finansloven

Dette års finanslovsforslag for 1959/60 følger i opstilling de tidligere års, men der er bebudet en ændret opstilling for næste år.

De poster, som særligt skulle interessere dette tidsskrifts læsere, adskiller sig kun uvæsentligt fra forrige års (se tillægsside 57 i VK), og vi citerer beløbene på de forskellige poster.

Under prgf. 9 Grønland er optaget kr. 40.000 til vedligeholdelse af kirkegårde, — prgf. 19 Kirkeministeriet har kr. 4.000 til selskabet for Kirkelig kunst og kr. 1.000 til Foreningen for kirkegårdskultur, desuden til tyske soldaters og flygtninges grave kr. 14.397, ikke-tyske flygtningegrave kr. 20.610 (Sundby, Vestre og Bispebjerg kirkegårde) og til drift af Mindelunden i Ryvangen kr. 63.500. Under prgf. 21 Forsvarsministeriet kr. 17.000 til militære gravsteder og gravminder og under prgf. 22 Finansministeriet kr. 1.600 til vedligeholdelse af gravsteder på de tidligere dansk-vestindiske øer.

Fra danske dagblade

³⁰/₉ (Vendsyssel Tid.): Sæby kgd. skal udvides og det nuværende område forsynes med plantninger (havearkitekt *Johannes Tholle*).

³⁰/₉ (Silkeborg Avis): Levring kgd. udvides med en skolelod.

³⁰/₉ (Viborg Stifts Folkebl.): I morgen er det 150 år siden, at de første begravelser fandt sted på Viborg kgd.

⁴/₁₀ (Holbæk Amtstid.): Asnæs kgd. skal udvides og kommunen giver kr. 3.000 dertil.

⁷/₁₀ (Horsens Folkebl.): Juelsminde kgd. skal snart udvides.

⁹/₁₀ (Skanderborg Amts Avis): Gammel Ry kgd. skal reguleres.

¹⁰/₁₀ (Fr.-havn Avis): Overvældende majoritet for at få kgds.-projektet i Fr.-havn standset.

¹¹/₁₀ (Holbæk Amts Venstrebl.): Kundby kgd. udvides som beskæftigelsesforanstaltning (havearkitekt *Johannes Tholle*, murermester *T. Christensen* og graver *Petersen*).

¹⁴/₁₀ (Ringsted Folketid.): Sorø Ny kgd. udvides mod nord (lektor *G. Georgsen*).

¹⁷/₁₀ (Viborg Stifts Folkebl.): Nyordning af graverforholdene ved Viborg kgd., når graver *Chr. Andersen* afløses af en ny mand.

¹⁹/₁₀ (Socialdem.): Vedbæk kgd. udvides (kr. 15.000).

²²/₁₀ (Bornholms Tid.): Kgds-problemerne til drøftelse i Østermarie.

²³/₁₀ (Aftenposten, Morsø): Der søges tilskud til udvidelse af Stensbjerg kgd.

²⁸/₁₀ (Morsø Folkebl.): Forestående udvidelse af Nykøbing J. kgd. (inspektør *Hasselstrøm*).

²/₁₁ (Ny Tid, Ålborg): Ålborg kgd. åbnes døgnet rundt. Nyordning af administrationsbygning.

⁴/₁₁ (Vejle Amts Folkebl.): Hedensted kgd. udvides ved køb af ejendom til kr. 26.000.

⁴/₁₁ (Aftenposten, Silkeborg): Hørup kgd. reguleres.

¹²/₁₁ (Fr.-borg Amts Avis): Der udarbejdes projekt til kapelkrematorium i Hillerød (arkitekt *Max Brüel* og inspektør *S. Hansen*).

¹²/₁₁ (Skive Folkebl.): Udvidelse af Iglø kgd.

¹³/₁₁ (Sydsjæll. Venstrebl.): Lyngø kgd. udvides ved køb af den gamle skole.

²⁵/₁₁ (Skanderborg Amts Avis): Linaa kgds. udvidelse indvies 1ste søndag i advent af provst *A. Blenker* (havearkitekt *Johannes Tholle* og anlægsgartner *G. Knudsen*; c. kr. 100.000).

²⁷/₁₁ (Berl. Aften): Ny kgd. indrettes i Brøndbyøster.

²⁷/₁₁ (Villabyernes Bl.): Mariebjerg kgd.s krematorium ombygges.

²⁹/₁₁ (Viborg Stiftstid.): Kirkegårdsgartner *V. Pilegaard Hansen*, Brande, udnævnt til graver i Viborg.

²/₁₂ (Århus Amtstid.): Der skal indrettes ny kgd. ved Fredenskirken i Viby J.

⁴/₁₂ (Sorø Amtstid.): Haarslev kgd. skal reguleres.

⁶/₁₂ (Ringsted Folketid.): Tersløse kgd. udvides med 400 gravpladser (havearkitekt *Breinholt*).

⁶/₁₂ (Næstved Tid.): Skibbinge kgd. tænkes udvidet med $\frac{1}{2}$ td. land.

⁹/₁₂ (Holstebro Dagbl.): Det haster med at få en ny kgd. i Holstebro.

¹¹/₁₂ (Næstved Tid.): Konsulent *H. Rasmussen* planlægger nyt område til Tureby kgd.

¹⁵/₁₂ (Politiken): Når døden bliver en forretning. Politikens medarbejder på Forest-Lawn kirkegård i Los Angeles.

Fra norske dagblade

¹⁹/₉ (Rogaland): Utv. av Vaster kgd. i Strand, kr. 7.800.

²³/₉ (Hadeland): Forskjønn. av Tigelstad kgd. (fylkesgt. *Valset*).

²⁵/₉ (Fædrelandsvennen): Om 3 år er kgd. i Flekkelfjord for liten.

²⁵/₉ (Aftenposten): Der anordnes nordisk konkur- rence om Alfaset kgd.

⁸/₁₀ (Varden): Vakker utformn. av Tørmo kgd. i Porsgrunn (byggartner *Gundersen*).

⁸/₁₀ (Romdalsposten): Utv. av kgd. på Tustna er påbegyndt og noget færdigt. Kr. 25.000, 11.445 m².

²¹/₁₀ (Rjukan Arbeiderbl.): Kgd. i Rauland må påfyllast og utv.

⁷/₁₁ (Harstad Tid.): Harstad nye gravlund for- skjønnes.

¹⁰/₁₁ (Akershus Amstid.): Kroer kgd. i ny skikkelse til sommeren, — sammenhengende gressplen.

¹¹/₁₁ (Risør): Utv. av kgd. i Gjerstad vil trolig påbeg. i løpet av neste sommer.

¹⁸/₁₁ (Tidens krav): Utv. av kgd. på Øye i Surnadal.

²⁷/₁₁ (Sogn Folkebl.): Vadheim har fått prydelig gravplass til kring 60.000 kr.

²/₁₂ (Nordtrønderen): Klart for utv. av Bjørhus- dal kgd.

³/₁₂ (Varden): Poplene på Lunde kgd. i Skien skal nå hugges ned.

⁴/₁₂ (Porsgrunns Dagbl.): Tørmo kgd. utv.

Fra svenske dagblade

²⁹/₉ (Mellerste Skåne): Högtidl. innvign. av Hög- seröds nya kgd. (kgdsf. *H. Claesson*).

¹⁶/₁₀ (Jönköpings-posten): Bårhus och 600 gravpl. på ny kgd. i Ölmsstad.

³/₁₁ (Nya Wermlands-Tidningen): Kgds-invigning i Norra Råda (tradgsark. *S. Kaldén*).

Fra tidsskrifterne

Der Naturstein nr. 10: Das Anfertigen von Grabmalmodellen. Die Behandlung der Schriftbossen. Die Kreuzformen. — Nr. 12: Das Kloster Marienthal und sein Friedhof.

Deutsche Friedhofskultur nr. 9: *E. Wolter*: Ausgezeichneter Lehrgang für Friedhofsgärtner. *E. Lassen*: Alte und neue Wege in der Friedhofsgestaltung. Die Bemühungen der »Deutschen Friedhofskultur« sind nicht vergeblich. *G. Vogel*: Feuerhalle und Urnenhain in Reichenberg. Deutsche Gräber in der Sahara. Der berühmteste Friedhof der Erde (Jerusalem). Friedhof in Essen-Kupferdreh. Über der Steintod. — Nr. 10: Studienfahrt mit fruchtbarem Ergebnis. Der neue Waldfriedhof am Kupferberg in Detmold. Friedhofsunterhaltungsgebühr, viel diskutiert, wenig praktiziert. *P. Kolfertz*: Wahrnehmung staatlicher Hoheitsaufgaben auf konfessionellen Friedhöfen. — Nr. 11: *J. Gaedke*: Haben die kirchlichen Friedhofen Anspruch auf finanzielle Unterstützung durch die politischen Gemeinden? Unser Dank den Ferienopfer. Deutsche Jugend arbeitete für die gefallenen Soldaten in Cassino. Friedhofsgestaltung, so oder so. Die Friedhofsgärtner in Dortmund. *W. Brücken*: Wahlgrabstätten in Hanglagen.

Friedhof und Denkmal nr. 7/8: Friedhofsrecht und Grabmalordnung (*Lindner*). Der lebensgefähr-

Grabstein. Todesanzeigen und Danksagungen. Friedhofsplanung auf dem Lande (O. W. Wulle). — Nr. 9/10: Die gute Beispiele. Kein Blendwerk auf Trierer Gräbern. Friedhofspflege ist Heimatspflege.

Garten und Landschaft nr. 10: Allgemeine Geschäftsbedingungen für Friedhofsgärtnereien.

Ignis nr. 10: Arkitektävlingen om krematorium vid Räcksta i Stockholm. Danmark i 1957 (M. Lund). Krematoriegården i Värnamo (A. Blomborg). På en studierejse i Sydøstverige (M. Lund). Första krematoriet norr om Alperna (Golha). — Nr. 11: Kapellkrematoriet i Jönköping (J. Wahlman). Hur Jönköpings kapellkrematorium kom till (D. Estborn). Skogskyrkogården i Jönköping. — Nr. 12: Krematorietillbyggnaden i Kiruna (Allan Jacobsson). Norra krematoriet i Stockholm 50 år. En ovanlig form av fornt. brandgravar i Gästrikland (Evert Baudeu). En minneslund i Kiruna (Hj. Falk).

Kriegsgräberfürsorge nr. 6: Die guten Willen Sind. Versöhnung über den Gräbern (Rustige). Bruchenschlag über den Rhein (H. Finke). Gräber kennen keine Grenzen. Neue Kreuze für die Gräber von Cassino. — Nr. 7: Ein Volk trauert (B. Walter). Der letzte Weg der Männer von U 843. Bei Charlow fanden wir noch deutsche Gräber. Soldatenfriedhof Kehl eingeweiht. Mahnmale des Friedens.

Kunst und Stein nr. 6: Der architektonische Friedhof.

Landsbygraveren nr. 10: Kirkevæрге? Løn? De små ting (E. Bertelsen). — Nr. 11: De omreisende gravstensmalere (E. M. Bertelsen).

Menighedsrådenes Blad: Flytningen af de tyske soldatergrave. — Nr. 10: Mere kirkegårdskultur ønskelig.

Pharos november: Two new Crematoria opened. The London Cremation Co., Ltd. A Statement of Facts. The »Diamond« Cremator. A Churchmen's View of the Growing Practice of Cremation.

Steinmetz und Steinbildhauer nr. 10: Das Alte achten — das neue wagen! Stilwandel in den Formen der Steine (H. Schumacher).

Trädgårdsnytt nr. 23: Prydnadsväxterne på en landskyrkogård (Bertel Lemberg).

Fra det faglige bogmarked

Eig. Kiær: Havens frugter og bær i farver. Politikens håndbøger nr. 160. Samme: Havens grøntsager i farver. P. h. nr. 161. Træer og buske i skov og hegn. P. h. nr. 185.

For enhver haveejer og naturelsker, som har brug for videre kendskab til det, der arbejdes med, er disse nemme og praktiske håndbøger til stor nytte, idet der foruden det, som bogtitlerne rent umiddelbart giver oplysning om, tillige for haveejerne gives en mængde praktiske dyrkningsråd, og for træer og buske bl. a. også redegøres for, hvor de voxer. Farvebillederne i de 2 førstnævnte er gjort af Ellen Bache, — den tredje bog er forfattet af Helge Vedel og Johan Lange og billederne af Ebbe Sunesen og Preben Dahlstrøm. Man må være forlaget taknemmelig for, at de er gået ind for denne serie i farver, og såvel tekstforfattere som illustratørerne må komplimenteres for det ydede, der i høj grad hjælper til at popularisere de emner, som der behandles.

Danmarks vilde planter. Branner & Korch. Hefte 6.

Med dette 6te hæfte, der hovedsagelig beskæftiger sig med nellikefamilien, er teksten i standardværket nået til s. 216 og billedsiderne til s. 96. Åkanderne er nu også kommet med, og der begyndes på hornbladfamilien.

Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858-1958. 8°, 360 s., Kandrup & Wunsch, Kb. 1958. Kr. 25,00.

På smudstitelbladets 2den side står trykt, at dette festskrift er en gave til højskolen på hundredeårsdagen fra Dansk Skovforening, og på titelbladets bagside står der, at indtægten fra salget af skriftet tilfalder højskolens jubilæumsfond. Med disse ædle donatorer og bestemmelserne må man håbe på et stort salg. Forfatterne er en række af højskolens lærere (professorer, lektorer m. fl.), derunder også nogle forhenværende, som hver for sig gør rede for et bestemt fagområde og emne. I forordet hedder det, at der i højskolens festskrift af 1908 redegjordes for højskolens historie til da, hvorfor dens »forhistorie« ikke behøver gentages, hvad dog ikke helt har kunnet undgås. Men man læser med megen interesse både om før-datid og nutid. De hundredårige træer i haven får deres særlige afsnit, bygninger, bibliotek og ledelse ligeså. Man bliver vel orienteret i de store arealers og huses brug, — og man ønsker med højskolen, at den må få de fornødne midler til udvidelser. For standarden af undervisningen avhænger meget heraf, og med en højere standard på landbohøjskolen har også de mange sider af dansk jordbrug deres store chance for at kunne blive højet.

Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark.

Referat af årsmødet på Bornholm d. 24.—27. sept. 1958. 7 s.

Prisværdigt hurtigt og i nydeligt stencilarbejde foreligger dette hefte som et af den ny sekretærs arbejde i foreningens tjeneste (*Holger Nielsen*). Vi håber, der kommer flere af samme slags, og så må de godt have en medlemsliste vedføjet.

Paulhans Peters & Ludwig Roemer: Wasserbecken im Garten. 4°, 88 s. DM. 12,50.

Med teksten på mat og fotogengivelserne på krideret papir leverer denne nydelige bog en mængde oplysninger om indretning af vandbassiner i haverne. Disse bassiner er i Danmark bragt noget i miskredit, og der laves vel nu ikke ret mange af dem, men skulle der blive brug for ideer og praktiske råd, supplerer denne bog på udmærket måde den litteratur, som vi iøvrigt også har om emnet. Der begyndes med regnvandstønden og omtales både fuglebade, soppedamme, spejldamme, springvand og så naturligvis også vandplanter og de døde materialer. Billederne er hentet fra ind- og udland, Kalifornien og Danmark er også med, sidstnævnte ved nogle gode *Andresen*-billeder. En fejl er navnet *E. Jørgensen* for et billede, der skulle have stået *Anka Rasmussen*.

Sylvia Crowe: The Landscape of Power. 8°, 116 s., The Architectural Press, London 1958. 16 sh.

Forfatterinden har i tidligere bøger, som også har været anmeldt her, vist sin store interesse for landskabsplejen. Og hun forstår, at i den moderne teknik kan der være værdifulde fremskridt, så man må ikke overfor teknikkens optræden i landskabet bare anstille reserverede betragtninger eller ubetinget modstand. Og hun viser, at et industrilandskab eller tekniske indretninger i landskabet ikke absolut behøver at være noget grimt, men at de kan blive inkorporeret i landskabet på en sådan måde, at de ikke skæmmer. Ommodellering af terrain samt skabelse af plantninger kan her og der være midlet i forbindelse med en rigtig placering og en diskret udformning af tingene. Og hvor gir man hende ret i, at londonnerne burde prise dem, der i sin tid ikke lyttede til rådet om at bebygge Hampstead Heath, men bevarede den som et naturlandskab nær millionbyen.

Sylvia Crowe: Garden Design. 8°, 229 s. + billedplancher. Country Life Lim., London 1958. 52 sh., 6 d.

Kort før udsendelse af den ovenfor anmeldte bog udsendte forfatterinden nærværende om planlægning af haver. I modsætning til de fleste af den slags bøger indeholder den *ikke* gengivelser af en mængde af forfatterens egne arbejder i plan og billeder. Tværtimod. Derimod giver den i text og billeder (figurer og fotogen-

givelser) en mængde grundlæggende gode tanker om havernes art, historie, mission, opbygning og materialer, og det er tydeligt, at forfatteren på sine kongresrejser i forbindelse med IFLA har hentet sig en omfattende viden om havekunstens væsen og stilling i flere verdensdele og mange lande. Og hun har haft et åbent blik for såvel helheden som detailler i de enkelte nationers frembringelser, — derunder bl. a. også danske (f. ex. s. 156 m. fl. st.), og hun yder af sin overflod af viden, så man fængsles under læsningen. Det er blevet et meget værdifuldt værk, som forlaget såvel som forfatteren må kunne høste glæde af, læseren meget udbytte.

Håndbog for bygningsindustrien. 16.4^o, 1088 s., Kbh. 1958. Kr. 46,00.

Det er nu over 25 år siden, at den første udgave af nærværende værk udkom, og den 17. dec. 1958 forelå den 16. udgave. Et væld af oplysninger for teknikere, bygherrer, håndværkere og mange andre interesserede serveres her, — firmaerne præsenterer det sidste ny, — den nyeste boligminister skriver et anbefalende forord, og den første professor i havekunst, *C. Th. Sørensen*, skriver sammen med slotsgartner *A. Nicolaisen* om hegnene, — godt illustreret, foruden at der er flere andre artikler. Registre melder om varer, tegnestuens behov er der tænkt på, de kgl. bygningsinspektører er ført a jour med samt angivelse af deres distrikter, lokale bygningsmyndigheder figurerer o. s. v. Ja, der er en mangfoldighed af fakta, — er det mon underligt, at en sådan bog hurtigt bliver udsolgt fra forlaget, skønt oplaget nu efterhånden er fordoblet? Det er jo ikke prisen, der gør salget, men værdien af tingen i sig selv. Og denne har den forlængst bevist er betydelig.

Peter Linde: Hist og her i København. 8°, 120 s., Nørbye bogtrykkeri, Kbh. 1958.

Med text og tegninger af *Peter Linde*, som dog døde, inden bogen udkom, og forsynet med nogle mindeord over ham (af *H. T. Rimestad*) er af nogle firmaer, bl. a. *Kjøbkes reproduktionsanstalt*, udsendt denne nydelige ting om mere end et halvhundrede historiske fund, gjort af P. L. og andre, og livligt beskrevet og biføjet meget instruktive tegninger af P. L. Man glædes over dette fornøjelige og informale bidrag til Københavns historie, og vore læsere vil naturligt nok særligt glæde sig over omtalen af mindesmærker, gravmæler etc., — forfatterens forslag om at lave en samling af gravgelændere fra Assistens bør realiseres, inden det er for sent.

Nogle få eksemplarer af bogen kommer i boghandelen, — ellers er de fordelt nummerede. Tak. —

Resolutioner m. m.

Kirkeministeriets skriv. af 20/ 55 til stiftsøvrigheden over Københavns stift) om, **hvorvidt det påhviler en kirketiendejer at afholde udgifter til opvarmning af et kirkegårdskapel.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 16. april 1955 hertil indsendt andragende har Birkerød kommune som ejer af Birkerød sogns kirketiende rejst spørgsmål om, hvorvidt det — således som det er gjort gældende af Birkerød sogns menighedsråd — påhviler kommunen at afholde udgifterne til opvarmning af kapellet på Birkerød Annexkirkegård, eller om disse udgifter — således som det er kommunens opfattelse — vil kunne dækkes ved ligning på menigheden.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse — herunder for såvel kommunalbestyrelsen som for menighedsrådet —, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at udgiften til opvarmning af det omhandlede kapel i analogi med den i § 14, stk. 2, i bekendtgørelse af 23. september 1947 af lov nr. 282 af 30. juni 1922 om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. med senere ændringer indeholdte bestemmelse om udredelse af udgiften ved opvarmning af ikke-selv ejende kirker må afholdes af den kirkelige lignings midler, jfr. herved også bestemmelsen i lovens § 27, stk. 2.

Kirkeministeriets skriv. af 22/ 55 (til Randers retshjælp for ubemidlede) ang. **dispositionsretten over et gravsted i et tilfælde, hvor der blandt afdødes efterladte var en enke.**

I et hertil indsendt andragende af 18. februar 1955 har retshjælpen anmodet ministeriet om en udtalelse med hensyn til, hvem dispositionsretten over et nærmere angivet gravsted på Hornbæk kirkegård tilkommer.

Af sagen fremgår det, at N. N., Hornbæk, den 25. marts 1946 fra Hornbæk sogns menighedsråd modtog gravfæstebrev på et gravsted bestående af gravpladserne nr. 6 og 7 i 4. række afd. D på Hornbæk kirkegård, i hvilket gravsted hans i 1946 afdøde hustru af andet ægteskab var begravet, hvorefter gravfæstebrevet på et senere tidspunkt af nævnte N. N. blev overgivet til dennes søn, O. O.

Da N. N. i 1953 afgik ved døden, blev han begravet i det omhandlede gravsted, og i 1954 blev endvidere O. O.s søn, P. P., jordfæstet i gravstedet.

Et par år forinden sin død havde N. N. indgået nyt ægteskab, og hans enke af dette tredje ægteskab har ved henvendelse til kirkegårdsbestyrelsen fået udfærdiget et nyt gravfæste-

brev under anbringende af, at det oprindelige var bortkommet.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Viborg stift meddele, at det fremgår af det medfølgende i 1946 udfærdigede gravfæstebrev § 13, ligesom det også er bestemt i den af Viborg stiftsøvrighed i 1928 stadfæstede vedtægt for Hornbæk kirkegård § 19, at intet gravsted kan overdrages til andre uden kirkegårdsbestyrelsens samtykke. Da sådant samtykke ikke har været indhentet ved overdragelsen af gravstedet til O. O., kan denne ikke støtte nogen ret til gravstedet alene ved gravfæstebrevets overlevering fra hans fader N. N.

Idet derhos bemærkes, at det i tilfælde, hvor der blandt afdødes pårørende er en efterlevende ægtefælle, er almindeligt, at man med hensyn til dispositionsretten over gravstedet respekterer ægtefællen forud for andre, der mener sig berettiget dertil, tilføjes det, at menighedsrådet efter det foreliggende med rette er gået ud fra, at dispositionsretten over gravstedet tilkommer afdødes enke, og at ministeriet må formene, at denne dispositionsret stadig tilkommer hende.

I øvrigt henhører spørgsmålets endelige afgørelse under domstolene.

Kirkeministeriets skriv. af 23/ 55 (til stiftsøvrigheden over Århus stift), hvorefter det **ved beregning af taksten for et gravsteds erhvervelse og fornyelse er afgørende, hvem der er begravet i gravstedet — og ikke, hvem der begærer gravstedet udlagt eller fornyet.**

Af en med stiftsøvrighedens skrivelse af 2. maj 1955 hertil indsendt sag fremgik det, at N. N., Århus, havde besværet sig over, at der for en 20-årig fornyelse af det af ham i 1934, medens han var bosat i Åbyhøj, i anledning af hans hustrus død erhvervede gravsted litra A, rode 4, nr. 425—428 på Åbyhøj kirkegård, hvor alene hans hustru ligger begravet, blev afkrævet ham et beløb af 480 kr., svarende til den i § 11, stk. 2, i vedtægten for Åby og Åbyhøj kirkegårde fastsatte takst, gældende for udenfor sognet boende medlemmer af folkekirken, som har ægtefæller m. v. begravet på kirkegården, idet han alene mente sig forpligtet til at erlægge den i vedtægtens § 11, stk. 1, for sognets til folkekirken hørende beboere fastsatte betaling, der ville andrage 160 kr.

Ministeriet udtalte i skrivelse af 29. juni 1955, at det i alt fald i tilfælde som det foreliggende var stemmende med vedtægtens bestemmelser at beregne vederlaget for gravstedsfornyelsen under hensyn til den persons forhold, der er jordet i vedkommende gravsted, og ikke un-

der hensyn til, hvem der rekvirerer fornyelsen, hvorfor fornyelsesvederlaget ville være at fastsætte i overensstemmelse med vedtægtens § 11, stk. 1, jfr. § 9 a, til 160 kr.

I en med stiftsøvrighedens skrivelse af 8. juli 1955 hertil indsendt skrivelse har Åby sogns menighedsråd udtalt, at menighedsrådet herefter på grundlag af ministeriets afgørelse er af den formening, at taksterne for fornyelse ifølge § 11, stk. 1, skal anvendes for personer som nævnt i vedtægtens § 9 a og desuden for udenfor sognet boende folkekirkemedlemmer, der har ægtefælle begravet på kirkegården, og som ved gravstedets første erhvervelse var boddende i sognet, medens menighedsrådet modsætningsvis formoder, at taksten ved fornyelse ifølge vedtægtens § 11, stk. 2, skal anvendes, når en sådan efterlevende ægtefælle afgår ved døden og jordes i samme gravsted, det være sig uanset om de eventuelle efterlevende børn, der derefter overtager gravstedet, er inden- eller udensogns boende, og at samtlige fornyelser derefter, indtil en ny begravelse finder sted i gravstedet, betales efter taksten i § 11, stk. 2. Menighedsrådet har udbedt sig ministeriets udtalelse om, hvorvidt denne fortolkning er korrekt, eller om ministeriet har ændringer eller tilføjelser hertil at gøre.

Således foranlediget skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at menighedsrådets synspunkter ikke fuldt ud er rigtige, men at der ved afgørelsen af, hvilken takst der skal erlægges for erhvervelse eller fornyelse af et gravsted, alene må henses til, for hvem gravstedet erhverves eller for hvilken i gravstedet begravet person det fornyes, idet det afgørende såvel ved erhvervelse som ved fornyelse er den begravelses forhold til sogn og kirke og ikke, om den, der rekvirerer gravstedet eller begærer det fornyet, er indensogns eller udensogns m. v.

I det foreliggende tilfælde er gravstedet erhvervet ved en indensogns boendes begravelse og skal nu fornyes efter første fredningsperiodes udløb, uden at yderligere begravelse har fundet sted, hvorfor betaling, såvel for erhvervelsen i sin tid som for fornyelsen nu, må beregnes efter vedtægtens § 11, stk. 1.

Såfremt den efterlevende ægtefælle skal begravnes i gravstedet og på det tidspunkt, således som nu, er udensogns boende folkekirkemedlem, vil taksten for fornyelse af gravstedet for det eventuelt fornødne tidsrum skulle beregnes efter § 11, stk. 2.

Kirkeministeriets skriv. af 1/8 55 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) bl. a. om, fra

hvilke personer et menighedsråd — i anledning af en kirkegårds regulering — skulle indhente samtykke til et gravsteds flytning før fredningstidens udløb.

Efter at ministeriet i skrivelse af 27. april 1955 har udtalt, at A. menighedsråd i anledning af regulering af kirkegårdens gange uberettiget har flyttet afdøde klokker Chr. Petersen og hustrus gravsted på A. kirkegård før fredningstidens udløb, har A. menighedsråd i et med stiftsøvrighedens skrivelse af 24. juni 1955 hertil indsendt andragende stillet følgende spørgsmål:

- a) Må et gravsted under ingen omstændigheder flyttes før fredningstidens udløb?
- b) Hvis det kan flyttes med familiens samtykke, er det da utilstrækkeligt at henvende sig til en enkelt person, og hvis så er, hvor langt ud i familien skal man da henvende sig?
- c) Hvor nær i slægt med de afdøde skal man være for at være klageberettiget?
- d) Har det indflydelse på ministeriets afgørelse, at menighedsrådet har overtaget vedligeholdelsen af gravstedet?
- e) Har den i det heromhandlede tilfælde ansatte tidsfrist på 14 dage for svar fra slægten været utilstrækkelig?

I anledning heraf skal ministeriet til efterretning og videre bekendtgørelse udtale følgende:

ad a) Når den første fredningsperiode — 20 år, eventuelt 30 år, jfr. kgl. anordning af 20. april 1953 § 25, for urner 10 år, jfr. anordningens § 17, stk. 1 — ikke er udløbet, må gravstedet ikke flyttes, således som sket i nærværende tilfælde, medmindre der med de berettedes samtykke undtagelsesvis skulle opnås ministeriets tilladelse til flytning til andet gravsted.

ad b) Der må i det enkelte tilfælde skønnes over, hvem der er de nærmest berettigede.

Det bemærkes herved, at enhver pårørende, der måtte mene sig berettiget til at disponere over et gravsted, vil kunne indbringe spørgsmål herom for domstolene, uden at ministeriet har nogen mulighed for at afværge dette.

ad c) I det foreliggende tilfælde vil ministeriet være tilbøjelig til at mene, at niecer og eventuelle nevøer til de i gravstedet begravede må give deres samtykke til en ordning, hvis der skal opnås en sådan, idet man dog i øvrigt henviser til det under b) anførte.

ad d) Spørgsmålet må besvares benægtende.

ad e) Ministeriet må for sit vedkommende finde, at en frist på 14 dage er temmelig kort, og finder i øvrigt anledning til at bemærke, at det rette under alle omstændigheder ville

være at kræve, at der fra de pågældende foreligger skriftligt samtykke.

Kirkeministeriets skriv. af 1% 55 (til Dansk Ligbrændingsforening) om, **hvorvidt der kan indrettes krematorier i forbindelse med kirker.**

I hertil indsendte andragender af 24. juli og 16. september 1954 og under mundtlig forhandling her i ministeriet har foreningen påny rejst spørgsmålet om muligheden af indretning af krematorier i forbindelse med kirker og således, at såvel kirke som krematorium rummes i samme bygning. Foreningen har herved bl. a. henvist til, at spørgsmålet er aktualiseret gennem et af menighedsrådet for Sct. Nikolaj sogn i Vejle fremsat ønske om indretning af krematorium i Søndermarkskirken i Vejle.

I anledning heraf skal man herved meddele, at ministeriet om spørgsmålet har indhentet erklæring fra landets biskopper, og at man herefter — i hvert fald ikke for tiden — finder at kunne gå ind for det fremsatte forslag om, hvor det måtte ønskes, at forene kirker med begravelseskapel og krematorium.

Hvad særlig angår spørgsmålet om indretning af krematorium i kælderens i Søndermarkskirken i Vejle henvises til den i afskrift vedlagte skrivelse herfra af 3. april 1952 til foreningens Vejle afdeling, til hvilken skrivelse man fremdeles må henholde sig.

Kirkeministeriets skriv. af 2% 55 (til stiftsøvrigheden over Haderslev stift) ang. **en i et gravregulativ indeholdt bestemmelse om, at graveren uden vederlag skal overlevere sin afløser arbejdet med og fortegnelsen over de gravsteder, som han i sin stilling som graver har passet mod særlig betaling.**

I det med stiftsøvrighedens erklæring af 19. juli 1955 hertil tilbagefulgte andragende har graver ved Trinitatis kirkegård i Fredericia N. N. besværet sig over, at der — efter at graver N. N. i 1949 ved sin tiltrædelse af graverstillingen havde indgået aftale med enken efter graver ved nævnte kirkegård O. O. om, at samtlige arbejder vedrørende de hidtil af graver O. O. vedligeholdte gravsteder på Trinitatis kirkegård tilligemed et kartotek over disse m. m. skulle overdrages til graver N. N. mod et vederlag af 7.300 kr. — i 1953 stadfæstedes et regulativ for gravere ved folkekirkens kirkegårde i Fredericia, hvori der i § 18, stk. 2, er indsat følgende bestemmelse:

„Ved fratrædelse skal graveren — ved kirkegårdsbestyrelsens mellemkomst — uden vederlag overlevere sin afløser arbejdet med og fortegnelse over de gravsteder, som han i sin stilling som graver har passet mod særlig betaling.“

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, herunder for graver N. N., at ministeriet ikke ser nogen mulighed for at foretage noget i anledning af graver N. N.s andragende.

Kirkeministeriets skriv. af 2% 55 (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om, **hvorvidt der kunne træffes aftale mellem et menighedsråd og en graver om, at denne for et fast honorar skulle udføre alt arbejde ved kirke og kirkegård, hvortil der ikke krævedes håndværksmæssig uddannelse.**

I et med stiftsøvrighedens skrivelse af 10. august 1955 hertil indsendt andragende har Kirke Såby sogns menighedsråd anholdt om tilladelse til at indgå en overenskomst med graveren ved Kirke Såby kirke angående vedligeholdelsesarbejder ved kirken.

Det fremgår af sagen, at graveren for et beløb af 600 kr. årlig, hvortil kommer det til enhver tid gældende honorartillæg, skal udføre reparationer og kalkning — udvendig og indvendig — af kirken, våbenhus og kapel samt reparation af ringmur, hvortil kommer malerarbejde på døre, låger og luger, vedligeholdelse af legatgravsteder, renholdelse af særkalke samt udførelse af alt arbejde ved kirke og kirkegård, hvortil der ikke kræves håndværksmæssig uddannelse.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet af principielle grunde må nære betænkeligheder ved en ordning som den foreslåede og derfor ikke vil kunne godkende denne.

Kirkeministeriets skriv. af 3% 55 (til stiftsøvrigheden over Ribe stift) om, **til hvilket tidspunkt præsten på begravelsesstedet kan forlange sig forelagt den genpart af dødsattesten, som skal „medfølge liget“, når det begravnes på en anden kirkegård end dødsstedets, samt om, hvorvidt der af politimestre eller personregisterførere bør gives præster i de sønderjydske landsdele meddelelse om udfaldet af faderskabssager.**

Kirkeministeriets skriv. af 5% (til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) ang., at der **ikke er hjemmel til at fastsætte en anden takst for erhvervelse af gravplads for valgmenighedsmedlemmer, boende i sognet, end for sognets øvrige til folkekirken hørende beboere.**

Kirkeministeriets skriv. af 1% 55 (til stiftsøvrigheden over Københavns stift) om, **hvorvidt der kunne tillægges en honorarlønnet graver en grundløn, der var højere end grundlønnen for en tjenestemandsansat graver i 1. lønningsklasse.**

I skrivelse af 11. august 1955 har stiftsøvrigheden i anledning af en den gennem Smørum

herreds provstiudvalg forelagt sag, hvorunder Ballerup Sogns menighedsråd har søgt approbation på en omregulering af vederlagene til de ved Ballerup kirke ansatte kirkebetjente, forespurgt, hvorvidt det er foreneligt med bestemmelsen i § 20, stk. 2 i bekendtgørelse af 29. april 1948 angående ordningen af kirkebetjeningens forhold uden for København og Frederiksberg som af menighedsrådet indstillet at tillægge graveren ved Ballerup kirke en grundløn af 3.000 kr. årlig, uanset at grundlønnen for en tjenestemandsansat graver i 1. lønningsklasse er 2.310 kr. årlig.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning, at ministeriet under hensyn til, at der til grundlønnen 2.310 kr. årlig ydes en tjenestemandsansat graver et beløb af 960 kr. i almindeligt pensionsgivende løntillæg, tilsammen 3.270 kr. årlig, medens et sådant tillæg efter den anførte bestemmelse ikke kan ydes en honorarlønnet kirkebetjent, intet finder at erindre imod, at der meddeles godkendelse af den forelåede løn til graveren.

Kirkeministeriets skriv. af 1 $\frac{1}{10}$ 55 (til stiftsøvrigheden over Fyens stift), hvorefter en gravstedsejer inden for den almindelige fredningstid (1. fredningsperiode) har fri adgang til at disponere over gravstedet, herunder adgang til at lade ny jordfæstelse foretage i gravstedet, uanset at gravstedet ønskes inddraget af hensyn til kirkegårdens regulering.

I et med hr. stiftamtmandens og Deres Højærværdigheds erklæring af 24. august 1955 hertil indsendt andragende har N. N. anholdt om tilladelse til at lade liget af sin den 26. april 1940 afdøde fader P. P., som den 1. maj 1940 er begravet på A. kirkegård, opgrave og overflytte til det gravsted på samme kirkegård, hvori andragerens den 1. august 1955 afdøde moder, O. P., er begravet den 5. august 1955.

Til støtte herfor har andrageren oplyst, at A. sogns menighedsråd nogle år efter hans faders død meddelte hans moder, at hun ikke til sin tid ville kunne begraves i ægtefællens gravsted. Ved enkefru P.s død fastholdt menighedsrådet denne afgørelse og anviste andrageren et andet gravsted på kirkegården, hvori hans moder blev begravet. Med henvisning hertil har andrageren henstillet, at det pålægges menighedsrådet at udrede de med den ansøgte ligflytning forbundne udgifter.

Af provstiudvalgets i sagen afgivne erklæring fremgår det, at menighedsrådets beslutning om at nægte enkefru P. adgang til at blive begravet i ægtefællens gravsted har været motiveret med hensynet til en projekteret kirkegårdsregulering, der vil berøre dette gravsted, og

som ønskes iværksat, så snart fredningstiden for de af reguleringen berørte gravsteder er udløbet.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med sundhedsstyrelsen meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet intet har at erindre imod, at den ansøgte ligflytning foretages under forudsætning af, at almindelige hygiejniske forholdsregler iagttages.

Efter sagens anledning skal man tilføje, at en gravstedsejer inden for den for vedkommende gravsted gældende almindelige fredningstid (1. fredningsperiode) — på A. kirkegård efter det oplyste 20 år — har fri adgang til at disponere over gravstedet, herunder også adgang til at lade ny jordfæstelse foretage i gravstedet med den virkning, at en ny fredningsperiode løber fra tidspunktet for den seneste jordfæstelse. Da menighedsrådet således i det foreliggende tilfælde ikke har kunnet nægte enkefru P. adgang til at blive begravet i ægtefællens gravsted før udløbet af den for dette gældende almindelige fredningstid, må ministeriet finde, at udgifterne til den heromhandlede ligflytning bør afholdes af kirkens kasse.

Kirkeministeriets skriv. af 1 $\frac{2}{10}$ 55 (til Fællesrådet for havekultur og landskabsgartneri) ang. forståelse af den i § 3, stk. 2, 1. pkt., i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde indeholdte bestemmelse om, at kirkegårdenes gange skal være faste og anlagt således, at de yder god og farbar vej.

I et hertil indsendt andragende af 12. september d. å. har fællesrådet anmodet ministeriet om en udtalelse med hensyn til den nærmere forståelse af den i § 3, stk. 2, 1. punktum, i kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde indeholdte bestemmelse, der er sålydende:

Gangene skal være faste og anlagt således, at de yder god og farbar vej.

Således foranlediget skal man meddele, at afgørelsen af, hvorledes gange på en kirkegård skal være anlagt for at yde god og farbar vej, må træffes i det enkelte tilfælde under hensyntagen til de stedlige forhold, herunder jordbundsforhold, beliggenhed m. v. og den brug, der skal gøres af de pågældende gange.

I øvrigt skal man henlede opmærksomheden på, at plan til anlæg af en kirkegård i hvert fald må forelægges vedkommende provstiudvalg til godkendelse, og at provsten endvidere hvert tredje år afholder syn over provstiets kirkegårde.

Avertér
i
VORE
KIRKEGÅRDE

Dansk Ligbrændingsforening

Hovedkontor: Nikolaj Plads 27
København K. — Telefon 12653—12672

Provinsafdelinger i:

Aabenraa, Aalborg, Århus, Esbjerg, Fredericia, Frederikshavn, Helsingør, Hillerød, Hjørring, Holbæk, Horsens, Kolding, Køge, Middelfart, Nykøbing F., Næstved, Odense, Randers, Roskilde, Rønne, Silkeborg, Slagelse, Struer, Svendborg, Sønderborg, Veile og Viborg.

Medlemmer optages i enhver Alder

Fyns Granithuggeri

Kirkegaardsalléen 17,
Odense, Telefon 1953

Udfører alt Stenhuggerarbejde

L. Laursen
Marmorvarefabrik og
Stenhuggerier
Telefon 415 Horsens

Hørsholm Planteskole

H. GLÆSEL
Folehavevej, Hørsholm

Til Kirkegaarde anbefales: **stedsegrønne Træer**
og **Buske**, Roser og Stauder, Prydtræer og Prydbuske

Forlang stort illustreret Pris- og Hoved-Katalog
franco. — Besøg Planteskolen

Varerne bringes overalt i København og Omegnen
TELEFON 118 og 119

Gravstedsbreve

praktisk
enkel udformning
kr. 0,25 pr. stk.,
kr. 20,00 pr. 100 stk.

Forlag og eneforhandling:
**Foreningen for
kirkegårdskultur,**
Silkeborgvej 23, Horsens.

UNI

TRAKTOREN

— en arbejdsbesparende faktor . . .

UNI's anvendelsesmuligheder er mangfoldige.

Den er legende let at manøvrere.

Traktorens lavtliggende tyngdepunkt og den indstillige sporvidde sikrer den bedste balance.

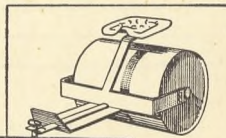
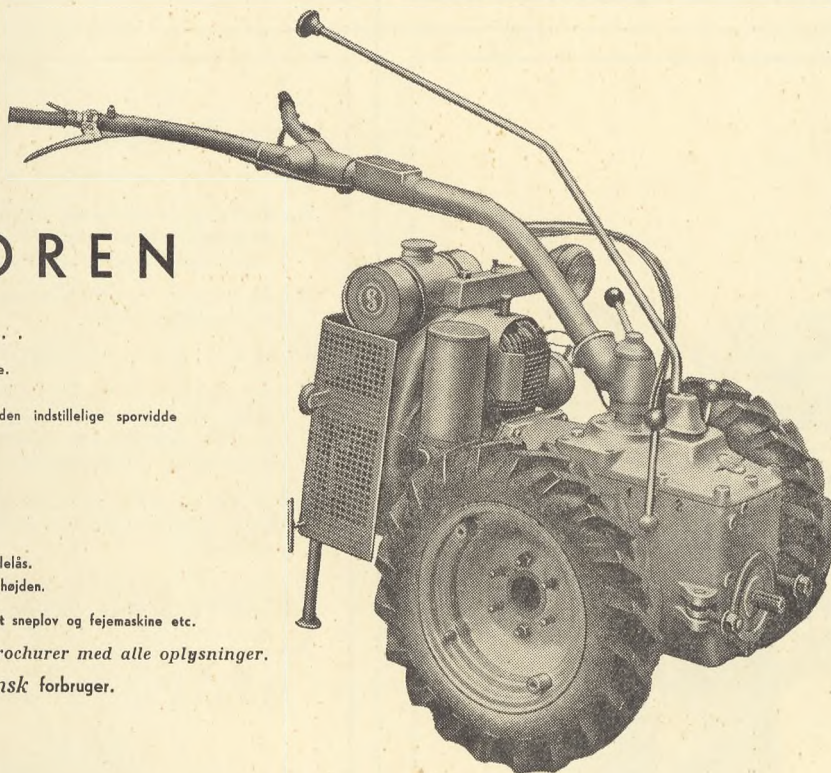
- 7 1/2 HK motor
- 3 fremadgear
- 3 bakgear
- 6 kraftoverføringer

Har både differentialbremse og differentialelås.
Håndtagene er svingbare og indstillige i højden.

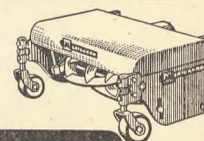
Leveres med samtlige gartnerredskaber samt sneplov og fejmaskine etc.

Skriv eller ring efter udførlige brochurer med alle oplysninger.

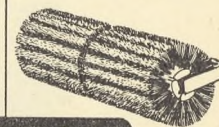
Direkte fra dansk fabrik til dansk forbruger.

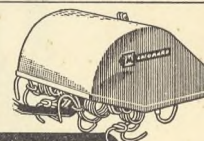
SULKYTROMLE

PLÆNEKLIPPER

FEJEMASKINE

JORDFRÆSER

FABRIK FOR
VEJMASKINER
MEJLGADE 38
AARHUS
TELF. 2 01 39

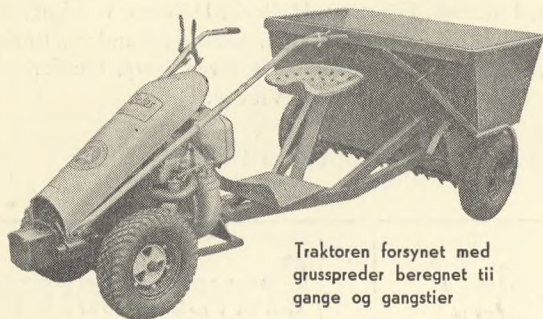

LAIGAARD

Belos

9,5 HK UNIVERSALTRAKTOR

Traktoren forsynet med grusspreder beregnet til gange og gangstier

Den 9,5 HK **BELOS-traktor** kan forsynes med f.eks. plæneklipper, sneplov, vendbar kost, kantskærer og mange andre redskaber.

Forlang demonstration.

HELGE LØNHART A/S

HAVNEGADE 53 . KØBENHAVN K . MINERVA 2626

VÆRKSTED: SKOVLUNDE BYVEJ 100 . SKOVLUNDE . TELF. 94 42 55

Foreningen for kirkegårdskultur

Kontor: Silkeborgvej 23, Horsens.
Postkonto: 11915, Horsens.

Formand: Domprovst Carl Bay, Ålborg.

Næstformand: .....

Sekretær og kasserer: Kirkegårdsinspektør V. Rud Nielsen, Horsens.

Fra ovennævnte kontor forhandles:

Kirkegårdsprotokoller, pr. stk. kr. 65,00,
samme med legatgravstedsregister kr. 75,00.

Gravstedsbreve, pr. stk. kr. 0,25, pr. 100 stk. kr. 20,00.

Vedtægt for kirkegårde, pr. stk. kr. 2,00.

Småskrift nr. 10: Den kgl. anordning om kirkegårde, kr. 1,00.

Småskrift nr. 7: Om kirkeklokkers behandling og vedligeholdelse, kr. 0,25.

Tholle: Vandkummer, kr. 2,00.

Tidsskriftet Vore Kirkegårde: 1928/29 kr. 10,00, 1929/30 kr. 5,00, 1930/31 kr. 5,00, 1931/32 kr. 5,00, 1932/33 kr. 10,00, 1933/34 kr. 5,00, 1936/38 kr. 5,00, 1947/50 kr. 5,00, 1950/53 kr. 5,00, 1953/56 kr. 15,00.

Enkelte hefter af løbende årgang pr. stk. kr. 2,50.

Register til Vore Kirkegårde bind I-XVI kr. 2,00.

Ved indmeldelse i Foreningen for kirkegårdskultur modtager medlemmerne tidsskriftet gratis.

**Æ
FRØ**
sikrer
Høsten

J. E. OHLSENS ENKE

Vore Kirkegårde.

Redaktør: Høvedarkitekt Johannes Tholle.

Redaktionsudvalg: Domprovst Carl Bay, provst J. Exner, stenhuggermester Karl Hansen Glem og kirkegårdsinspektør J. Gravesen samt trädgårdsarkitekt G. V. Walberg.

Redaktion: Lauritz Sørensens vej 2, København F., telefon Godthaab 2261.

Ekspedition: Silkeborgvej 23, Horsens, giro 11915.

Abonnement: Medlemmer af Foreningen for kirkegårdskultur faar gratis tidsskriftet, der udkommer med 4 hefter om året. Enkelthefter sælges à kr. 2,50 pr. stk. Henvendelse: Silkeborgvej 23, Horsens.

Adresseforandringer bedes altid anmeldt til posthuset. Skulle bladet udeblive, bedes man klage til nærmeste postkontor.

Annoncer tegnes hos redaktøren og i ekspeditionen eller hos E. N. Nielsen, Ålholmsvej 9^a, Valby.

Annoncetakst: $\frac{1}{32}$ side kr. 15,-, $\frac{1}{16}$ kr. 26,-, $\frac{1}{8}$ kr. 40,-, $\frac{1}{4}$ kr. 70,-, $\frac{1}{2}$ kr. 135,- og $\frac{1}{1}$ kr. 250,-; 10 pct. rabat for 4 gange og 25 pct. rabat for 12 gange.

MEDELM AF
FORENINGEN AF DANSKE
UGEBLADE, FAGBLADE OG TIDSSKRIFTER

Vore Kirkegårde leveres iflg. aftale obligatorisk til medlemmer af Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnerne ved kirkegårde i Danmark og medlemmer af Østifternes Stens og Billedhuggerforening, Stenhuggerlauget i København samt Stenhuggermesterforeningen i Jylland og Stensindustriens Arbejdsgiverforening på Bornholm. Endvidere vederlagsfrit til kirkeministeriet, landets stiftsøvrigheder, de kgl. bygningsspektører samt provsterne.